

Conflicthantering bij echtparen

bibliotheek
otterstraat 118-124
postbus 1568
3500 bn utrecht
tel 030 2729 614/615
fax 030 2729729
bibliotheek@nivel.nl
www.nivel.nl

Dit onderzoek werd gesubsidieerd door
het Praeventiefonds

Tekening omslag uit: Paul Watzlawick et al, Het kan anders
(Van Loghum Slaterus, Deventer 1974)

isbn 90-6256-136-5

© A. Kerkstra, Bussum, 1985.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze ook,
zonder voorafgaande, schriftelijke toestemming van de auteur.

VOORWOORD

In de afgelopen vier jaar zijn er een aantal personen en instellingen bij dit onderzoek betrokken geweest aan wie ik veel steun heb beleefd.

In de eerste plaats gaat mijn dank uit naar het Praeventiefonds, dat mijn onderzoek subsidieerde.

Zonder proefpersonen kan een onderzoek niet gerealiseerd worden, daarom wil ik alle echtparen die hun medewerking verleenden hartelijk bedanken. Deze echtparen werden gevraagd door therapeuten van een aantal instellingen, waar veel aan partner-relatietherapie wordt gedaan en door een aantal huisartsen. Iedereen die mij op deze wijze heeft geholpen, wil ik bedanken voor hun bereidwilligheid. Met name bedank ik in dit verband de psychotherapeuten Dhr. C. Doorn, Bennebroek; Mevr. R. Mullenders, I.M.P., Maastricht; Dhr. G. Roelofs, RIAGG, Maastricht; Dhr. H. Verboom, Regionaal Centrum, Deventer. De medewerkers van de RIAGG in Almelo, de RIAGG 'Haagrand' in 's Gravenhage, het L.G.V.-bureau in Venlo, de RIAGG in Tilburg, het L.G.V.-bureau 'Singel 50' in Amsterdam, en van het L.G.V.-bureau in Zwolle. De huisartsen Dhr. J.M. Blom in Groningen, Dhr. K.F. van der Bent, Den Haag, Mevr. S.M. Damstra-Wijmenga in Groningen, Mevr. M. van Engelen in Den Haag, Dhr. L. van Huijstee in Den Helder, Dhr. H. Lindeboom in Amersfoort, en Dhr. P.W. Postema in Amsterdam.

Mijn promotor Prof.dr. A.P. Cassee wil ik bedanken voor de plezierige samenwerking en voor het stimulerende en kritische commentaar dat hij gaf op mijn werk. Prof.dr. G.J. Mellenberg -referent- bedank ik voor zijn deskundige methodologische adviezen.

Het doen van observatieonderzoek is een tijdrovende bezigheid. Het is zowel onmogelijk als onbetrouwbaar om dit als individu uit te voeren. Gelukkig heb ik hierbij hulp ondervonden van een aantal aardige, betrouwbare personen. In de eerste plaats was dat Manfred van Doorn, die vier jaar als assistent bij dit onderzoek was betrokken. Hij heeft hulp geboden op diverse terreinen:

literatuurstudie, observatie van het verbale gedrag, statistische verwerking van de gegevens e.d. Manfred, hartelijk bedankt voor je inzet en vooral ook voor je enthousiaste manier van samenwerken. Ik heb er plezierige herinneringen aan. Daarnaast wil ik Frans Immink bedanken voor het observeren van het verbale gedrag van de echtparen. We hebben steeds in wisselende samenstelling met z'n drieën geobserveerd: jij, Manfred en ikzelf, kortom een M.A.F.-team. De observaties van het nonverbale gedrag werden nauwgezet en met veel geduld uitgevoerd door Pythia Dekker en Sylvia Mastenbroek. Mijn dank voor jullie inzet.

Peter Schimpf van de Audio-visuele dienst verzorgde de video-opnamen en ik dank hem voor de soepele wijze waarop hij rekening hield met allerlei wensen van mijn kant. De medewerkers van de werkplaats dank ik voor het maken van de observatie-apparatuur en de bijbehorende 'hard-ware'. Inus van Hekken verleende hulp bij het aanpassen van de computerprogramma's voor sequentiële analyse op de Cyber-computer en Barry den Brinker gaf enige adviezen bij de programmatuur voor de Apple.

De leden van de Landelijke Werkgroep Sociale Interactie van het A.S.P.O. dank ik voor hun feedback en opbouwende kritiek tijdens diverse bijeenkomsten.

De collega's van de vakgroep Klinische Psychologie en Conflictuologie, met name Theo Hoytink met wie ik de afgelopen vier jaar een kamer deelde, dank ik voor de plezierige werksfeer waarbinnen ik mijn onderzoek kon verrichten.

Tot slot gaat mijn dank uit naar Els Allan, Marianne Ouwehand en Heleen Stellingwerf. Daarbij denk ik zowel aan de steun die zij mij boden bij de lay-out, en het vaak onder tijdsdruk uittypen van de verschillende versies van het proefschrift, als aan het plezier dat we hebben gehad met z'n vieren.

Amsterdam, 1984.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	
INLEIDING	1
DEEL I HET VRAGENLIJSTONDERZOEK	7
1. HUWELIJKSSATISFACTIE EN HUWELIJKSSTABILITEIT	9
1.1. Inleiding	9
1.2. Definities van huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit	11
1.3. Een theoretisch kader voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit	12
1.3.1. De relatie tussen huwelijkssatisfactie en -stabiliteit	13
1.4. Een vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en -stabiliteit	16
1.5. Sociale wenselijkheid	19
2. WIJZE VAN COMMUNICATIE IN HUWELIJKSRELATIES	22
2.1. Inleiding	22
2.2. Kort literatuuroverzicht	22
2.3. Communicatie in huwelijksrelaties: reeds bestaande vragenlijsten	23
2.4. Voor- en nadelen van communicatievragenlijsten	26
2.5. De communicatievragenlijst van Buunk en Nijskens	27
3. CONFLICTGEBIEDEN IN HUWELIJKSRELATIES	31
3.1. Inleiding	31
3.2. Een vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties	33
4. VRAAGSTELLINGEN	35
4.1. Betrouwbaarheidsonderzoek	36
4.2. Eerste validatie onderzoek	36

5. OPZET VAN HET EERSTE ONDERZOEK	38
5.1. De steekproef	38
5.2. De procedure	39
6. RESULTATEN	40
6.1. Principale factorenanalyse	40
6.1.1. De vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijks- stabiliteit	40
6.1.2. De communicatievragenlijst	44
6.2. Betrouwbaarheidsonderzoek	48
6.2.1. De vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijks- stabiliteit	49
6.2.2. De communicatievragenlijst	50
6.2.3. De vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties	51
6.2.4. Conclusie	53
6.3. Eerste validatie onderzoek	54
6.3.1. Sociale wenselijkheid	54
6.3.2. De vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijks- stabiliteit	56
6.3.3. De communicatievragenlijst	58
6.3.4. De vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties	59
6.3.5. De invloed van leeftijd en huwelijksduur	61
6.3.6. Conclusie	63
6.4. Verschillen tussen mannen en vrouwen	64
6.5. Beantwoording van de centrale vraagstellingen	66
7. DISCUSSIE	72
7.1. Huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit	72
7.2. Relatie huwelijkssatisfactie en communicatie	75
8. HET REPLICATIE ONDERZOEK	78
8.1. Inleiding	78
8.2. De steekproef	79
8.3. De procedure	79
8.4. Resultaten	80
8.4.1. Principale factorenanalyse	80
8.4.2. Betrouwbaarheidsonderzoek	84
8.4.3. Validatie onderzoek	87
8.4.4. Verschillen tussen mannen en vrouwen	91

8.4.5. Relatie satisfactie, communicatie en conflictgebieden	94
8.5. Conclusie	96
9. DISCUSSIE	99
9.1. Methodologische aspecten	99
9.1.1. Representativiteit van de steekproef	99
9.1.2. De gevolgde procedure	100
9.1.3. Validiteit	101
9.2. Samenvatting en bespreking van de resultaten	104
9.2.1. Sociale wenselijkheid	104
9.2.2. Huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit	105
9.2.3. Conflictgebieden in huwelijksrelaties	108
9.2.4. Verschil in communicatiewijze tussen tevreden en ontevreden echtparen	113
9.3. Relevantie voor de therapeutische praktijk	116
DEEL II HET OBSERVATIEONDERZOEK	121
10. LITERATUUROVERZICHT	123
10.1. Inleiding	123
10.2. De systeem- en communicatietheorie	124
10.2.1. Systemen	124
10.2.2. Het echtpaar als systeem	124
10.2.3. Communicatie	125
10.2.4. Implicaties voor ons onderzoek	127
10.3. Sociale leertheorie	128
10.3.1. Algemene principes	128
10.3.2. Sociale leertheorie en huwelijksinteractie	129
10.3.3. Implicaties voor ons onderzoek	130
10.4. Rationale voor het gebruik van gedragsobservaties	131
10.4.1. Methoden om een conflict te induceren bij echtparen in een experimentele situatie	131
10.4.2. Vooronderstellingen bij de gedragsobservatiemethoden	133
10.4.3. Voordelen van de observatiemethoden	133
10.4.4. Beperkingen van de observatiemethoden	134
10.5. Observatieonderzoek op het gebied van conflicthantering bij echtparen	134
10.5.1. Onderzoeksbevindingen m.b.t. verschillen in interacties tussen tevreden en ontevreden echtparen	135

10.5.2.	Kritische kanttekeningen	137
10.6.	Conclusie	139
10.6.1.	Keuze van het observatiesysteem	139
11.	THEORETISCH MODEL EN VRAAGSTELLINGEN	142
11.1.	Inleiding	142
11.2.	Historische achtergrond	142
11.3.	Een structureel model voor huwelijksinteractie	144
11.3.1.	De mate van structuur of patroonvorming in interacties	145
11.3.2.	De inhoudelijke dimensies	146
11.3.2.1.	Patronen van Positiviteit	146
11.3.2.2.	Patronen van Reciprociteit	147
11.3.2.3.	Patronen van Dominantie	149
11.3.3.	Slotopmerkingen	150
11.4.	Vraagstellingen	151
11.4.1.	Mate van patroonvorming	152
11.4.2.	Kenmerkende interactiepatronen	152
11.4.3.	Positiviteit	155
11.4.4.	Reciprociteit	155
11.4.5.	Dominantie	156
11.5.	Samenvatting	157
12.	OPZET EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK	159
12.1.	Inleiding	159
12.2.	De echtparen	159
12.3.	De procedure	161
12.4.	Opname en apparatuur	162
12.5.	Het observatiesysteem: The Couples Interaction Scoring System	163
12.6.	Werkwijze van de observatoren	166
12.6.1.	Inhoudscodes	166
12.6.2.	Affect- en contextcodes	167
12.7.	De observatie-apparatuur	168
13.	BETROUWBAARHEID VAN HET OBSERVATIESYSTEEM	170
13.1.	Methode	170
13.2.	Betrouwbaarheid van de inhoudscodes	172
13.3.	Betrouwbaarheid van de affect- en contextcodes	175
13.4.	Conclusie	176

14. ANALYSEMETHODEN	177
14.1. Frequentiële analyse	177
14.2. Informatie analyse	178
14.2.1. Informatie en onzekerheid	179
14.2.2. Auto-covariabiliteit en cross-covariabiliteit	180
14.2.3. Een voorbeeld	181
14.2.4. Slotopmerking	183
14.3. Lag sequentiële analyse	184
14.3.1. Uitgangspunten	184
14.3.2. Het begrip 'lag'	187
14.3.3. Identificeren van gedragssequenties en gedragspatronen	188
14.3.4. Nabeschouwing	190
15. RESULTATEN	192
15.1. Frequentiële analyse van de inhoudscodes	192
15.1.1. Verschillen tussen tevreden en ontevreden echtparen	192
15.1.2. Verschillen tussen mannen en vrouwen	193
15.2. Beantwoording van de vraagstellingen	194
15.2.1. Mate van patroonvorming	195
15.2.2. Kenmerkende interactiepatronen	196
15.2.2.1. Samenvatting en conclusie	211
15.2.3. Positiviteit	213
15.2.4. Reciprociteit	215
15.2.5. Dominantie	219
15.3. Samenvatting	221
16. DISCUSSIE	223
16.1. Methodologische aspecten	223
16.1.1. Design problemen bij observatieonderzoek naar huwelijks- interactie	223
16.1.2. Betrouwbaarheid	225
16.1.3. Validiteit	225
16.2. Samenvatting en bespreking van de resultaten	228
16.2.1. De mate van structuur of patroonvorming in interacties	229
16.2.2. De inhoudelijke dimensies	232
16.2.2.1. Positiviteit	232
16.2.2.2. Reciprociteit	233
16.2.2.3. Dominantie	234

16.2.2.4.	Slotopmerkingen m.b.t. de inhoudelijke dimensies	237
16.2.3.	Een hiërarchisch model voor huwelijksinteractie	237
16.3.	Klinische relevantie	240
16.3.1.	Toepassingen binnen de therapeutische praktijk	244
17.	NABESCHOUWING	250
17.1.	De vragenlijstmethode versus de observatiemethode	250
17.2.	Aanbevelingen voor verder onderzoek	252
17.3.	Mogelijke toepassingen van lag sequentiële analyse binnen (klinisch) psychologisch onderzoek	254
17.4.	Besluit	255
	SUMMARY	257
	LITERATUUR	268
	BIJLAGEN	275
I	De vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit	277
II	De gemodificeerde versie van de communicatievragenlijst van Buunk & Nijskens	285
III	De vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties	292
IV	Demografische kenmerken van de echtparen in het eerste vragenlijstonderzoek in het replicatie onderzoek	302
V	Factoranalyses voor mannen, respectievelijk vrouwen op de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit	304
VI	Factoranalyses voor mannen, respectievelijk vrouwen op de communicatievragenlijst	310
VII	Verschillen tussen de mannen, respectievelijk de vrouwen van de twee groepen echtparen op de satisfactieschaal, de barrièreschaal, de communicatieschalen en de conflictgebieden in het eerste vragenlijstonderzoek en in het replicatie onderzoek	316
VIII	De inhoudscodes van the Couples Interaction Scoring System	321
IX	Cues voor het coderen van nonverbaal gedrag binnen the Couples Interaction Scoring System	324
X	Resultaten Lag Sequentiële Analyse	325

INLEIDING

In dit onderzoek gaan we ons richten op conflicten binnen het huwelijk en de wijze waarop de echtgenoten daarmee omgaan. De doelstellingen kunnen als volgt worden omschreven: We willen nagaan op welke wijze echtparen die tevreden zijn met hun huwelijksrelatie verschillen van echtparen die daar ontevreden mee zijn in de *manier waarop* ze met conflicten omgaan. Daarnaast willen we inventariseren wat de belangrijkste conflictgebieden in het huwelijk zijn, en onderzoeken of er verschillen zijn tussen tevreden en ontevreden echtparen met betrekking tot het *aantal* conflictgebieden, de *intensiteit* en de *aard* van de conflicten.

De keuze van dit onderwerp heeft drie gronden:

1. *Maatschappelijke relevantie*. Het aantal echtscheidingen is in de jaren zeventig onmiskenbaar toegenomen. In Nederland loopt de laatste jaren één op de vier huwelijken op een scheiding uit (Frinking, 1975) tegen één op de 370 huwelijken in 1968 (Kooij, 1975). Uiteraard houden diverse maatschappelijke veranderingen zoals een nieuwe wetgeving met betrekking tot echtscheiding verband met deze stijging.

In de literatuur over huwelijkssatisfactie wordt benadrukt dat er in de tweede helft van deze eeuw een verschuiving is opgetreden van het institutionele huwelijkstype naar het 'companionship' huwelijkstype (zie bijv. Hicks & Platt, 1970). Binnen het *institutionele* huwelijk is het trouw blijven aan traditionele rollen, gewoonten en normen de belangrijkste factor die bijdraagt tot huwelijkssucces. De taken zijn strikt gescheiden: de man de economische verzorging en de vrouw de verzorging van het huishouden, man en kinderen. Huwelijkssatisfactie hangt vooral samen met de wijze waarop de echtgenoten hun taak vervullen. Bijvoorbeeld of de man een goede baan en een voldoende hoog inkomen heeft, of de vrouw het huishoudelijk werk goed verricht, goed voor de kinderen zorgt en thuis een gezellige sfeer creëert. In het 'companionship' huwelijk ligt een grotere

nadruk op de affectieve aspecten van de relatie. Factoren als communicatie, het uiten van gevoelens, sexuele bevrediging, zelfontplooiing, gelijkwaardigheid van beide partners worden belangrijker geacht dan een nauwkeurig omschreven taak- en rolverdeling. Het feit dat er geen duidelijke regels bestaan omtrent de wijze waarop de partners zich moeten gedragen en er tegelijkertijd een grote emotionele betrokkenheid van de partners verwacht wordt, verhoogt de kans op conflicten.

Het gevolg van deze verschuiving is dan ook dat huwelijkssatisfactie minder gaat samenhangen met het aanhouden van vaststaande regels, taken en rolpatronen die de partners houvast bieden, maar meer met de manier waarop partners hun onderlinge omgang gestalte geven en met name met de wijze waarop ze over hun huwelijksproblemen en meningsverschillen communiceren. Het lijkt daarom van groot belang dat wordt onderzocht hoe tevreden partners binnen hun huwelijk met hun conflicten omgaan in vergelijking met ontevreden huwelijkspartners.

2. *Wetenschappelijk belang.* Ook in betrekkelijk recente theorieën die ontstaan zijn uit, en hun toepassing vinden, in gezins- en echtpaartherapie wordt benadrukt dat de wijze waarop echtgenoten met elkaar communiceren nauw gerelateerd is aan de mate waarin ze tevreden zijn met hun relatie. Hierbij moet naar onze mening de relatie tussen communicatiewijze en huwelijkssatisfactie *niet* opgevat worden als een lineaire oorzaak-gevolg relatie, maar eerder als een circulair causaal verband d.w.z. dat de communicatiewijze zowel uiting als bekrachtiger is van huwelijkssatisfactie.

Echter, de kloof tussen de theorievorming en onderzoek op dit gebied is vrij groot. Enerzijds komt dit doordat de gehanteerde begrippen in bestaande theorieën vaak vaag en daardoor moeilijk te operationaliseren zijn. Door dit gebrek aan een *duidelijk* theoretisch referentiekader sluiten de diverse onderzoeken slecht op elkaar aan, waardoor het onderzoek in z'n geheel voornamelijk exploratief en fragmentarisch van karakter blijft. Anderzijds ontbraken tot voor kort statistische analysetechnieken (bijv. sequentiële analyse) die nodig zijn om het communicatieproces te onderzoeken, met name om de relaties tussen opeenvolgende gedragingen (gedragpatronen) na te gaan. Met dit onderzoek hopen we een bijdrage te leveren aan verdere theorievorming over de relatie tussen huwelijkssatisfactie en conflicthantering bij echtparen.

3. *Therapeutische relevantie.* Deze theorievorming is weer bruikbaar in de

praktijk. Hierbij denken we aan kortdurende gestructureerde partner-relatietherapieën, die primair gericht zijn op het verbeteren van communicatie tussen partners. Deze therapieën moeten onzes inziens, willen ze effectief zijn, aansluiten bij bevindingen over wat 'goede' en 'slechte' manieren zijn van conflicthantering. Uit dit onderzoek kunnen een aantal aanwijzingen hieromtrent voortvloeien.

Uit de doelstelling van dit onderzoek kunnen de volgende kernbegrippen worden afgeleid: huwelijkssatisfactie, conflicthantering en inventarisatie van conflictgebieden. Bij de keuze van de methoden om deze begrippen te onderzoeken diende het volgende classificatie schema van Olson (1977, p. 118, tabel 1) van meetinstrumenten voor diagnostiek en evaluatie van echtpaaren gezinstherapie, als uitgangspunt:

Tabel 1. Four Types of Research Methods

Reporter's Frame of Reference	Type of Data	
	Subjective	Objective
Insider	1. Self-report methods	2. Behavioral self-report methods
Outsider	3. Observer subjective reports	4. Behavioral methods

Ter verduidelijking geven we een korte beschrijving van deze vier onderzoeksmethoden:

1. *Self-report method*. Hierbij geeft de proefpersoon (insider) informatie over ervaringen en percepties die betrekking hebben op zichzelf, de partner of de relatie (subjectieve gegevens). Voorbeelden van deze methode zijn vragenlijsten, interviews en gestandaardiseerde testen.
2. *Behavioral self-report method*. Dit betreft rapportage van de frequentie van specifieke gedragingen, geobserveerd door de proefpersoon of zijn/haar partner, in de dagelijkse omgang. Deze methode vindt men met name in studies naar de effecten van gedragsmodificatie in echtpaartherapie.
3. *Observer subjective report*. Bij deze methode geeft een buitenstaander (meestal de therapeut) een subjectieve evaluatie over bijv. verande-

ringsprocessen bij de proefpersoon (cliënt).

4. *Behavioral method*. Bij deze methode verkrijgt men informatie over direct waarneembaar gedrag (objectieve data) dat bijvoorbeeld gecodeerd is door onafhankelijke observatoren (outsider).

Wij hebben gekozen voor twee onderzoeksmethoden uit dit schema, namelijk de 'self-report' methode en de 'behavioral' methode. Methode 2 en 3 zijn voor ons onderzoek minder geschikt omdat het in ons onderzoek géén evaluatie van partner-relatietherapie betreft, maar een vergelijking van twee groepen: tevreden en ontevreden echtparen.

Bij het begrip huwelijkssatisfactie gaat het onzes inziens om een subjectieve evaluatie van de wijze waarop de huwelijksrelatie wordt beleefd. Daarom zal huwelijkssatisfactie met behulp van de 'self-report' methode (vragenlijst) onderzocht worden. Ook het inventariseren van conflictgebieden in huwelijksrelaties zal door middel van een vragenlijst plaatsvinden. Voor het onderzoeken van de wijze van conflicthantering c.q. communiceren over huwelijksproblemen zal gebruik gemaakt worden van zowel de 'self-report' methode als van de 'behavioral' methode. Via een vragenlijst kan ingeschat worden hoe de echtgenoten hun onderlinge communicatie percipiëren. Een vragenlijst geeft echter géén informatie over het interactieproces, bijvoorbeeld over specifieke interactiepatronen of gedragssequenties van de echtparen. Met behulp van gedragsobservaties wordt deze informatie wél verkregen. Daarom zal het begrip conflicthantering óók via een gedragsmatige methode onderzocht worden, en wel via observaties van gesprekken van echtparen.

Het voordeel van zo'n multi-methodische benadering ligt voor de hand, in de woorden van Weick (1968, p. 409):

"Multiple measures are important not only to give independent and converging interactions of validity, but also because the errors inherent in each imperfect measure tend to cancel out when these measures are used for multiple confirmation."

Door het gebruik van deze twee onderzoeksmethoden valt ons onderzoek uiteen in twee gedeelten: (1) het vragenlijstonderzoek en (2) het observatieonderzoek. Daarom is de tekst in twee delen opgesplitst.

In deel I wordt verslag gedaan van de ontwikkeling van een drietal vra-

genlijsten: (1) een vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit; (2) een communicatievragenlijst en (3) een vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties. Achtereenvolgens zal per vragenlijst aan de orde komen: een samenvatting van de relevante literatuur en theoretische beschouwingen, de afbakening en operationalisatie van de kernbegrippen en enige voorbeelden van items uit de desbetreffende vragenlijsten (Hoofdstuk 1 t/m 3). Na deze uiteenzetting over de constructie van de benodigde meetinstrumenten volgen de vraagstellingen van dit vragenlijstonderzoeksgedeelte en de resultaten van twee onderzoeken waarin de vragenlijsten zijn afgenomen aan in totaal 239 echtparen. Deze echtparen zijn te onderscheiden in twee groepen:

1. Een groep echtparen die, wegens ontevredenheid met hun huwelijk in partner-relatietherapie zijn of zich daarvoor hebben aangemeld.
2. Een groep echtparen die niet in partner-relatietherapie zijn en die volgens hun huisarts tevreden zijn met hun huwelijksrelatie.

Op deze wijze beschikken we over een extern criterium voor de validering van de vragenlijsten.

Binnen het eerste onderzoek nemen het bepalen van de betrouwbaarheid en eerste validering van de vragenlijsten een centrale plaats in. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de resultaten die betrekking hebben op de relatie tussen huwelijkssatisfactie en communicatie en zullen de belangrijkste verschillen tussen tevreden en ontevreden echtparen worden beschreven m.b.t. de aard van de gebieden zoals geld, kinderen, taakverdeling die zij als conflictvol ervaren. Het tweede onderzoek heeft het karakter van een replicatie onderzoek. Beide onderzoeken worden afgerond met een discussie.

Deel II betreft het verslag van het observatieonderzoek. In het vragenlijstonderzoek blijkt dat echtparen die in therapie zijn aangeven dat ze op een andere manier met elkaar communiceren dan tevreden echtparen. In het observatieonderzoek wordt via een intensief design nagegaan of dit ook daadwerkelijk in hun waarneembare gedrag tot uiting komt, waarbij uit theoretische overwegingen het accent zal liggen op verschillen in *interactiepatronen* tussen de beide groepen echtparen. Hiervoor zijn van zes tevreden en van zes ontevreden echtparen een gesprek opgenomen met een videorecorder. De partners kregen daarbij de opdracht om over een voor hen relevant conflictgebied te praten. Het verbale en het nonverbale gedrag van de echtpa-

ren werd daarna gecodeerd door onafhankelijke observatoren met behulp van 'the Couples Interaction Scoring System' van Gottman (1979). Op deze observatiegegevens werd vervolgens sequentiële analyse toegepast.

Het verslag van dit onderzoeksgedeelte begint met een overzicht van de relevante literatuur, waarbij twee theoretische zienswijzen worden besproken die het observatieonderzoek bij echtparen gestimuleerd hebben en waar veel observatieonderzoek impliciet of expliciet op gebaseerd is, namelijk de systeem- en communicatietheorie en de sociale leertheorie (Hoofdstuk 10). Vervolgens zal in hoofdstuk 11 het structurele model voor huwelijksinteracties van Gottman (1979) met de daaruit afgeleide vraagstellingen worden beschreven. Na een beschrijving van de opzet en uitvoering van het onderzoek (Hoofdstuk 12) volgt in hoofdstuk 13 een verslag van de betrouwbaarheid van de observaties. Voordat de resultaten worden weergegeven, worden in hoofdstuk 14 een tweetal recent ontwikkelde analysemethoden besproken, waarmee het procesmatige (sequentiële) karakter van de echtpareninteracties kan worden onderzocht: informatie analyse en sequentiële analyse. Dit om de lezer voldoende bekend te maken met deze methoden, waardoor hij/zij de resultaten in hoofdstuk 15 kan interpreteren. Tot slot zal in de discussie (Hoofdstuk 16) een kritische evaluatie worden gegeven van dit observatieonderzoek en zal de relevantie voor de therapeutische praktijk worden besproken.

In een nabeschuiving (hoofdstuk 17) worden de gebruikte invalshoeken -de vragenlijstmethode en de observatiemethode- geëvalueerd en zullen we een aantal aanbevelingen doen voor verder onderzoek op het gebied van huwelijksrelaties. Deze nabeschuiving wordt afgesloten met enige suggesties voor mogelijke toepassingen van sequentiële analyse binnen (klinisch) psychologisch onderzoek.

DEEL I HET VRAGENLIJST- ONDERZOEK

1. HUWELIJKSSATISFACTIE EN HUWELIJKSSTABILITEIT

1.1. Inleiding

Binnen de Amerikaanse huwelijkssociologie en psychologie is veel aandacht besteed aan het meten van 'huwelijksgeluk', 'huwelijksintegratie', 'huwelijksstabiliteit', 'huwelijkssatisfactie', 'huwelijkssucces' en soortgelijke begrippen. In *Family Measurement Techniques (Abstracts of Published Instruments, 1935-1975)* van Straus en Brown (1978) worden 39 meetinstrumenten vermeld die op de bovengenoemde begrippen betrekking hebben. Deze grote hoeveelheid meetinstrumenten is eerder verwarrend dan verhelderend voor de begrips- en theorievorming op dit gebied. Het is namelijk zo dat hoe meer men over huwelijkssatisfactie e.d. leest, des te onduidelijker deze begrippen worden.

De laatste jaren is er kritiek gekomen op deze verwarringwekkende hoeveelheid slecht gedefinieerde begrippen binnen het gebied van het huwelijksonderzoek (Hicks & Platt, 1970; Laws, 1971; Lively, 1969; Spanier & Cole, 1976). Samengevat komt deze kritiek op het volgende neer:

- a. Het onderzoek naar huwelijkssatisfactie, huwelijksstabiliteit e.d. draagt een *a-theoretisch* karakter. Hierdoor worden weinig specifieke hypothesen getoetst. De concepten en metingen zijn vaak gebaseerd op impliciete persoonlijke opvattingen en interessen van de onderzoeker, of een enkele keer op kleine gedeelten uit algemene theorieën op het gebied van sociologie of sociale psychologie (Hicks & Platt, 1970). Voorbeelden van vragenlijsten waarbij een duidelijk theoretisch referentiekader ontbreekt, zijn: de Marital Satisfaction Inventory (Snyder, 1979); de Family Live Questionnaire (Guerney, 1977); de Relatie Waarderingschaal (De Bruijn, 1977).
- b. Doordat een theoretisch referentiekader veelal ontbreekt bestaat er geen uniformiteit in het gebruik van de begrippen. Vaak ontbreekt zelfs een

definitie van het desbetreffende begrip. Concepten als 'huwelijksgeluk', 'huwelijkssatisfactie', 'huwelijksstabiliteit', 'huwelijksaanpassing', 'huwelijkssucces' e.d. worden op onverantwoorde wijze door elkaar gebruikt. Lively (1969) heeft zelfs voorgesteld dergelijke begrippen af te schaffen, omdat ze eerder remmend dan bevorderend werken op de theorievorming.

- c. De definatorische onduidelijkheid van begrippen als huwelijkssatisfactie leidt uiteraard tot een gebrek aan consensus m.b.t. het operationaliseren en meten ervan (Spanier & Cole, 1976). Zo wordt het begrip huwelijkssatisfactie, opgevat als subjectieve beleving, vaak verward met factoren die mogelijk gerelateerd zijn aan huwelijkssatisfactie, zoals goede communicatie tussen de partners, de tijd die de partners samen doorbrengen etc. (Buunk & Nijskens, 1980). Kortom, er wordt vaak gevraagd naar zeer specifieke belonende ervaringen die verondersteld worden bij te dragen tot een hogere huwelijkssatisfactie, terwijl de feitelijk ervaren satisfactie gemeten zou moeten worden. Voorbeelden van vragenlijsten hierbij zijn: sommige subschalen van de Marital Satisfaction Inventory (Snyder, 1979) bijv. Family History of Distress, Problem-Solving Communication, Disagreement about Finances; de Dyadic Adjustment Scale (Spanier, 1976). Deze laatste vragenlijst legt onzes inziens teveel nadruk op de consensus van de partners m.b.t. potentiële probleemgebieden in het huwelijk. Tenslotte lijkt de Marital Satisfaction Inventory (Gilford & Bengtson, 1979) eerder communicatie te meten dan huwelijkssatisfactie.
- d. Ook is er weinig bekend over de betrouwbaarheid en validiteit van de meetinstrumenten die worden gebruikt. Volgens Straus en Brown (1978) wordt bij 65% van de vragenlijsten, die op huwelijksrelaties betrekking hebben, het begrip validiteit niet eens genoemd. Laws (1971) vindt dat in de meeste vragenlijsten naar huwelijkssatisfactie vaak conservatieve opvattingen (van de onderzoeker) meespelen, in die zin dat, hoe traditioneler echtparen over hun rolverdeling denken, des te hoger hun score is op een huwelijkssatisfactievragenlijst. Tenslotte wordt er bij de meeste vragenlijsten niet gecontroleerd voor sociale wenselijkheid, terwijl er wel aanwijzingen bestaan dat echtparen de evaluatie van hun huwelijk in sociaal wenselijke richting vervormen (Edmonds, 1967; Laws, 1971, 1975).

Uit het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de meeste vragenlijsten op het gebied van het huwelijksonderzoek ernstige tekorten vertonen zowel in theoretisch als methodologisch opzicht. Met name is er weinig aandacht besteed aan theorievorming op dit gebied, waardoor de gehanteerde begrippen vaak onduidelijk blijven. Daarnaast zijn er vaak geen gegevens bekend over betrouwbaarheid, validiteit en invloed van sociale wenselijkheid.

Hieronder zullen wij beschrijven hoe wij ten behoeve van ons onderzoek de in de literatuur gesignaleerde tekorten pogen te verbeteren. Eerst zullen we de door ons te onderzoeken begrippen definiëren en vervolgens aangeven binnen welk theoretisch kader wij onze research willen plaatsen.

1.2. Definities van huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit

In de wirwar van begrippen binnen het huwelijksonderzoek moet onzes inziens in ieder geval duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen huwelijksstabiliteit en huwelijkssatisfactie.

Onder een *stabiel* huwelijk verstaan we een huwelijk waarin de kans op een echtscheiding klein is, normaal gesproken eindigt dit huwelijk door de dood van één der partners. Een huwelijk is *instabiel* als tenminste één van de partners soms meer of minder serieus echtscheiding overweegt. Het is een evenwicht, dat gemakkelijk verstoord kan worden.

Deze omschrijving van huwelijksstabiliteit/instabiliteit wijkt af van die van een aantal Amerikaanse onderzoekers (bijv. Hicks & Platt, 1970; Lewis & Spanier, 1979). Deze definiëren een stabiel huwelijk als een huwelijk dat beëindigd wordt door de dood van één der partners. Een instabiel huwelijk is een huwelijk dat ontbonden wordt door een echtscheiding. Huwelijksstabiliteit heeft dus volgens hen betrekking op de uitkomst van het huwelijk.

Wij geven de voorkeur aan onze definitie van huwelijksinstabiliteit omdat op het moment van een echtscheiding er geen sprake meer is van een huwelijk. Instabiliteit verwijst volgens ons meer naar een staat van labiel evenwicht, binnen een nog niet ontbonden huwelijk. Na een instabiele periode kan een huwelijk weer stabiel worden of juist uiteenvallen. Onze opvatting is, dat elk huwelijk in verloop van tijd kan variëren in de mate van stabiliteit.

Bij *huwelijkssatisfactie* gaat het daarentegen om een *subjectieve* evaluatie van de wijze waarop de huwelijksrelatie wordt beleefd door de partners.

Huwelijkssatisfactie wordt daarbij opgevat als een continuüm dat loopt van zeer tevreden tot zeer ontevreden. Enerzijds kunnen echtparen onderling verschillen in de beleving van huwelijkssatisfactie, anderzijds kan ook binnen een huwelijk de mate van huwelijkssatisfactie variëren in verloop van tijd. Huwelijkssatisfactie is dus een aan verandering onderhevige beleving en kan bijvoorbeeld met behulp van een vragenlijst op een bepaald tijdstip gemeten worden, waardoor een momentopname wordt verkregen.

1.3. Een theoretisch kader voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit

Als theoretisch uitgangspunt voor de begrippen huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit biedt de sociaal-psychologische, veldtheoretische benadering van groepscohesie goede aanknopingspunten. Deze theorie werd ook door Frenken (1976) gehanteerd bij de constructie van zijn Attractie-tot-huwelijk Schaal. Groepscohesie wordt door Festinger, Schachter en Back (1950) gedefinieerd als de resultante van alle krachten die werkzaam zijn op de leden om in de groep te blijven.

Levinger (1965) heeft vanuit deze theorie het begrip huwelijkscohesie geïntroduceerd. Omdat het hier om een belangrijk begrip voor onze theorievorming gaat zullen we er nader op ingaan. Huwelijkscohesie wordt gedefinieerd als de sterkte van de krachten die op man en vrouw inwerken om in het huwelijk te blijven. De drie basisfactoren die voorspellen of echtgenoten wel of niet bij elkaar blijven zijn:

- a. de sterkte van de attracties in het huwelijk voor de partners.
- b. de effectiviteit van economische, sociale en culturele barrières tegen echtscheiding.
- c. de beschikbaarheid van attractieve alternatieven.

(Levinger, 1965; Frenken, 1976)

Ad a. *Attracties*

Deze kunnen worden onderscheiden in instrumentele en sociaal-emotionele attracties. Instrumentele attracties zijn factoren als een hoog inkomen, beroepsstatus en opleidingsniveau (vooral) van de man, de gezamenlijke werkverdeling, de gedeelde verantwoordelijkheid voor de kinderen en de gang van zaken in het huishouden, het samen bezitten van een huis, auto e.d. Sociaal-emotionele attracties hebben betrekking op aspecten als wederzijdse nabijheid, erkenning, mogelijkheden tot persoonlijke groei, begrip, affec-

tie, een bevredigende sexuele relatie, waardenconsensus en attitude gelijkheid, kameraadschappelijkheid, respect en waardering.

Ad b. *Barrières*

De barrières omvatten het in meerdere of mindere mate bestaande culturele (al dan niet religieuze) verbod op echtscheiding, gevoelens van verplichting aan de kinderen, de verwachte negatieve sociale sancties op echtscheiding, de verwachte nadelen van eenzaamheid, financiële barrières, en de al dan niet terecht veronderstelde schadelijkheid van de echtscheiding voor de kinderen en de maatschappelijke positie van de partners. Men kan een onderscheid maken tussen (1) interne, morele barrières, (2) externe afkeuringen en pressies en (3) materiële barrières.

Ad c. *Alternatieven*

De beschikbaarheid van alternatieven verwijst naar de aan- of afwezigheid van een alternatieve levenspartner en diens relatieve aantrekkelijkheid t.o.v. de huidige partner of naar de aantrekkelijkheid van een andere leefvorm dan het huwelijk zoals alleen wonen, in een commune wonen e.d.

Deze drie hoofdaspecten van huwelijkscohesie zijn in principe onafhankelijk van elkaar, en zullen in de volgende paragraaf worden gebruikt om de relatie tussen huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit te beschrijven.

1.3.1. *De relatie tussen huwelijksatisfactie en stabiliteit*

In het verleden werd vaak aangenomen dat satisfactie en stabiliteit wederzijds afhankelijk zijn, in die zin dat hoge satisfactie leidt tot huwelijksstabiliteit en lage satisfactie tot instabiliteit. Onderzoekresultaten suggereren echter dat stabiliteit minder afhankelijk is van satisfactie dan meestal wordt aangenomen.

Cuber en Haroff (1965) vonden dat stabiele huwelijken niet noodzakelijk stabiel zijn omdat de partners zo tevreden zijn. 'Stabiel' getrouwde echtparen kunnen zowel mensen zijn die het heel goed met elkaar kunnen vinden als mensen die bijvoorbeeld verbitterd zijn en langs elkaar heen leven. De helft van de echtparen die zij onderzochten hadden, hoewel ze vaak zeer ontevreden waren met hun huwelijk, nog nooit een echtscheiding overwogen. De ontevredenheid bleek te berusten op de afwezigheid van sociaal-emotione-

le attracties tussen de partners. Dat mensen die ontevreden zijn tóch gehuwd blijven, kan met de cohesietheorie verklaard worden uit de overige krachten die op de partners inwerken om gehuwd te blijven:

1. het huwelijk bevat sterke instrumentele attracties
2. er zijn sterke barrières aanwezig tegen echtscheiding
3. er zijn geen aantrekkelijke alternatieven aanwezig.

Ook Frenken (1976) vond met behulp van zijn Sexualiteitsbelevingsschalen en zijn Huwelijksbehoeften Deprivatieschaal dat satisfactie en stabiliteit niet noodzakelijkerwijs samengaan. Op grond van een type-analyse vond Frenken (1976) vijf soorten huwelijken. Daarbij bleken huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit in sommige typen (tevreden-stabiel huwelijk, conflictueus huwelijk) samen te gaan en in andere typen onafhankelijk van elkaar te zijn (partner-huwelijk, traditioneel-institutioneel huwelijk, ontevreden-stabiel huwelijk). Op deze huwelijkstypen komen we in deze paragraaf nog terug.

Uit de bovenstaande onderzoeken komt dus naar voren dat huwelijkssatisfactie wel bijdraagt tot huwelijksstabiliteit maar geen noodzakelijke voorwaarde is voor een stabiele huwelijksrelatie. Waarschijnlijk zijn er dus andere factoren die evenzeer bijdragen tot stabiliteit.

Vanuit de cohesietheorie (zie 1.3.) kan de relatie tussen huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit het beste begrepen worden als men huwelijkssatisfactie definieert als een resultante van de sterkte der instrumentele en sociaal-emotionele attracties, en huwelijksstabiliteit daarentegen als een resultante van zowel attracties, barrières als alternatieven. Uit deze definities komt naar voren dat deze twee begrippen niet samenvallen en dat huwelijkssatisfactie wel bijdraagt tot huwelijksstabiliteit, maar dat de aan- of afwezigheid van barrières en alternatieven ook invloed uitoefent op huwelijksstabiliteit.

Terwijl we ons ervan bewust blijven dat huwelijkssatisfactie een continuüm representeert van zeer ontevreden naar zeer tevreden, dat ook de overgang van zwakke naar sterke barrières waarschijnlijk geleidelijk is, en dat aantrekkelijke alternatieven in meer of mindere mate aanwezig zijn, maken we om de relatie tussen huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit te verhelderen, het volgende schema:

		géén alternatieven	wèl alternatieven
hoge satisfactie	sterke barrières	I tevreden stabiel	II tevreden (in)stabiel
	zwakke barrières	III tevreden (in)stabiel	IV tevreden instabiel
lage satisfactie	sterke barrières	V ontevreden stabiel	VI ontevreden (in)stabiel
	zwakke barrières	VII ontevreden (in)stabiel	VIII ontevreden instabiel

De cellen I t/m VIII geven de mogelijke combinaties van het samenspel tussen satisfactie, barrières en alternatieven binnen het huwelijk weer. Binnen de cellen II, III, VI en VII is de mate van stabiliteit moeilijk weer te geven, omdat de barrières en de alternatieven een tegengesteld effect hebben op de huwelijksstabiliteit. Bijvoorbeeld binnen cel III en VII is er sprake van een combinatie van zwakke barrières en de afwezigheid van alternatieven. De andere cellen (I, IV, V en VIII) zullen we nu kort beschrijven: *Cel I* representeert een groep echtparen die tevreden zijn over de instrumentele en sociaal-emotionele behoeftenvervulling binnen hun huwelijk. Verder draagt de aanwezigheid van sterke barrières tegen echtscheiding en de afwezigheid van aantrekkelijke alternatieven bij tot huwelijksstabiliteit. Het tevreden-stabiele huwelijkstype van Frenken (1976) valt binnen deze groep.

Cel IV verwijst naar een groep echtparen die tevreden zijn over de instrumentele en sociaal-emotionele behoeftenvervulling binnen hun huwelijk. Echter door de afwezigheid van sterke barrières en de aanwezigheid van aantrekkelijke alternatieven is hun huwelijk toch instabiel te noemen. Het partnerhuwelijk van Frenken (1976) valt binnen deze groep.

Cel V bevat een groep echtparen die ontevreden zijn over de instrumentele en sociaal-emotionele behoeftenvervullingen binnen hun huwelijk. Door de aanwezigheid van sterke barrières en de afwezigheid van alternatieven blijft hun huwelijk toch in stand. Deze groep is te vergelijken met het ontevreden-stabiele huwelijkstype van Frenken (1976).

Cel VIII, tenslotte, representeert een groep echtparen die ontevreden zijn over de instrumentele en sociaal-emotionele behoeftenvervullingen binnen

hun huwelijk. Daarnaast draagt de afwezigheid van barrières en de aanwezigheid van aantrekkelijke alternatieven bij tot huwelijksinstabiliteit. Het conflictueuze huwelijksstypen van Frenken (1976) valt binnen deze groep.

Met name de echtparen die ontevreden zijn en zwakke barrières hebben gecombineerd met de aanwezigheid van aantrekkelijke alternatieven zullen op een gegeven moment kunnen besluiten tot echtscheiding. Verder wordt het uit dit schema inzichtelijk waarom echtparen die ontevreden zijn over hun huwelijksrelatie toch bij elkaar blijven (Cel V) en waarom echtparen die tevreden zijn met hun relatie toch uit elkaar kunnen gaan (Cel IV).

1.4. Een vragenlijst voor huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit

Op grond van de kritiek op bestaande vragenlijsten (zie 1.1.) hebben we besloten zelf een vragenlijst voor huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit te ontwikkelen, waarbij de theorie over groepscohesie c.q. huwelijkscohesie (Levinger, 1965) als uitgangspunt dient. In een vragenlijst over huwelijksatisfactie, moet men zich onzes inziens beperken tot de feitelijk ervaren tevredenheid met een aantal aspecten van het huwelijk en met de partner, waarbij satisfactie wordt opgevat als een veranderlijke beleving, die op een bepaald moment bij echtparen wordt gemeten.

Vanuit de huwelijkscohesiethorie (Levinger, 1965) betekent dit dat we ons moeten richten op de tevredenheid van de echtparen t.a.v. de instrumentele en sociaal-emotionele aspecten van hun relatie. Daarnaast hebben we een aantal meer algemene huwelijksatisfactievragen opgesteld. Voor het meten van huwelijksstabiliteit is het vanuit de huwelijkscohesiethorie noodzakelijk dat er vragen gesteld worden naar het bestaan van barrières bij echtparen tegen echtscheiding en naar de aanwezigheid van aantrekkelijke alternatieven. Immers, huwelijksstabiliteit werd gedefinieerd als een resultante van zowel attracties, barrières als alternatieven.

Op grond van het bovenstaande, zijn we van de volgende categorieën uitgegaan bij het formuleren van de vragen in de te ontwikkelen vragenlijst:

- a. *Algemene huwelijksatisfactie*: een globale subjectieve evaluatie van de echtparen van hun huwelijk of hun partner.
- b. *Instrumentele attracties*: de mate waarin echtparen tevreden zijn met de instrumentele aspecten van hun relatie.
- c. *Sociaal-emotionele attracties*: de mate waarin echtparen tevreden zijn met de sociaal-emotionele aspecten van hun relatie.

- d. *Barrières*: de mate waarin er barrières voor de echtparen aanwezig zijn tegen echtscheiding.
- e. *Alternatieven*: de mate waarin echtparen aantrekkelijker alternatieven hebben dan hun huidige relatie of partner.

Bij het opstellen van de vragen werd de volgende procedure gevolgd: eerst werd nagegaan of reeds bestaande vragenlijsten items bevatten die op de bovenstaande categorieën betrekking hebben. Dit heeft tot resultaat gehad, dat we uiteindelijk 11 vragen (soms iets anders geformuleerd) hebben overgenomen en wel de volgende:

Uit de *Attractie-tot-huwelijk Schaal* (Frenken, 1976) zes vragen nl. algemene satisfactie: vraag 13*) en vraag 35; sociaal-emotionele attracties: vraag 5 en vraag 33; barrières: vraag 41; alternatieven: vraag 46. Uit de *Relatiesatisfactieschaal* (Buunk & Bosman, 1980) twee vragen nl. algemene satisfactie: vraag 26; sociaal-emotionele attracties: vraag 9. Uit de *Emotionele afhankelijkheidsschaal* (Buunk & Bosman, 1980) twee vragen nl. alternatieven: vraag 42 en vraag 49. Uit de *Marital Satisfaction Inventory* (Snyder, 1979) één vraag nl. instrumentele attracties: vraag 14.

De rest van de vragen werd geformuleerd op basis van onze theoretische overwegingen m.b.t. huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit. Hieronder volgt nu de verdeling van de vragen per categorie met een paar voorbeelden.

- a. *Algemene huwelijkssatisfactie*: totaal 10 vragen namelijk, vraag 1, 11, 12, 13, 19, 26, 27, 35, 40, 45.*)

Voorbeelden:

- Ik ben in het algemeen ..... over ons huwelijk.

zeer tevreden	tevreden	niet tevreden/ niet ontevreden	ontevreden	zeer ontevreden
1	2	3	4	5

- Ik betreur het dat ik getrouwd ben.

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

*) N.B. de nummers van de vragen verwijzen naar de door ons geconstrueerde vragenlijst, die in Bijlage I staat vermeld.

- b. *Instrumentele attracties*: totaal 7 vragen namelijk: vraag 2, 3, 14, 20, 31, 32, 36.*)

Voorbeelden:

- De huishoudelijke taken zouden in ons huwelijk wel beter verdeeld kunnen worden.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

- In ons huwelijk ben ik ..... over de manier waarop ons gezinsinkomen wordt besteed.

zeer tevreden	tevreden	niet tevreden/ niet ontevreden	ontevreden	zeer ontevreden
1	2	3	4	5

- c. *Sociaal-emotionele attracties*: totaal 8 vragen namelijk: vraag 4, 5, 9, 15, 18, 25, 33, 37.*)

Voorbeelden:

- In ons huwelijk heb ik ..... ruimte om mezelf te ontwikkelen.

veel	genoeg	niet veel/ niet weinig	niet genoeg	te weinig
1	2	3	4	5

- Ik ontvang genoeg warmte en genegenheid van mijn man (vrouw).

juist	onjuist
1	2

- d. *Barrières*: totaal 7 vragen namelijk: vraag 6, 10, 16, 24, 28, 38, 41.*)

Voorbeelden:

- Ik zou mijn man (vrouw) nooit de pijn van een scheiding willen aandoen.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

- Ik vind het heel begrijpelijk als mensen 'om de kinderen' bij elkaar blijven.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

- e. *Alternatieven*: totaal 6 vragen namelijk: vraag 7, 17, 23, 42, 46, 49.*)

Voorbeelden:

- Ook als ik niet getrouwd was, zou ik best een plezierig leven kunnen hebben.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

- Ik zou moeilijk iemand anders kunnen vinden met wie het fijner zou zijn dan met mijn huidige partner.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

Onze vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit bestaat dus uit 38 vragen. Daarnaast zijn er 13 vragen opgenomen die betrekking hebben op sociale wenselijkheid (zie 1.5.) zodat het totaal aantal vragen 51 bedraagt.

1.5. Sociale wenselijkheid

Aan het probleem van sociale wenselijkheid bij het meten van huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit is in de literatuur erg weinig aandacht geschonken. Toch lijkt het zeer aannemelijk dat dit verschijnsel binnen het huwelijksonderzoek een rol speelt en wel om de volgende redenen:

- a. In de eerste plaats worden antwoorden die in hoge mate onwaarschijnlijk zijn, toch vaak genomen als een indicatie voor hoge huwelijkssatisfactie. Bijvoorbeeld in de Locke-Wallace Marital Adjustment Scale (Locke & Wallace, 1959) krijgen respondenten die beweren dat ze "perfectly happy" getrouwd zijn de hoogste score, terwijl men zich af kan vragen of iemand "perfectly happy" getrouwd kan zijn, als men kritisch nadenkt. Hetzelfde geldt voor respondenten die aangeven dat ze het *altijd* met hun partner eens zijn, hetgeen hun score op een huwelijkssatisfactievragenlijst fors doet toenemen.
- b. Daarnaast is de verdeling van de scores op de diverse huwelijkssatisfactievragenlijsten nogal scheef. Bijvoorbeeld in de onderzoeken van Terman (1938) en van Burgess & Cottrell (1939) antwoorden meer dan 80% van de respondenten dat hun huwelijk gelukkiger was dan dat van het gemiddelde echtpaar. Slechts ongeveer 8% beschouwde hun huwelijk als minder bevredigend dan gemiddeld het geval was. Men kan zich hierbij afvragen of de respondenten bewust of onbewust pretenderen dat hun huwelijk 'beter' is, dan in werkelijkheid het geval is.

Edmonds (1967) is, voor zover ons bekend, de enige onderzoeker die een sociale wenselijkheidschaal heeft ontwikkeld die betrekking heeft op het huwelijksonderzoek, namelijk de Marital Conventionalization Scale (MC). 'Marital conventionalization' wordt gedefinieerd als de mate waarin een respondent de evaluatie van zijn of haar huwelijk vervormt in de richting van sociale wenselijkheid. Deze vervorming hoeft niet persé bewust te zijn.

Bij de constructie van de MC is Edmonds (1967) van de volgende principes uitgegaan:

1. De inhoud van de items moet verwijzen naar sociaal gezien, hoog gewaardeerde aspecten van het huwelijk zoals geluk, liefde, nooit spijt hebben van het huwelijk, etc.
2. De schaal moet een gelijk aantal items bevatten die
  - a. in het algemeen als sociaal onwenselijk worden gezien en
  - b. in het algemeen als sociaal wenselijk worden beschouwd.Dit om bijvoorbeeld instem-tendenties tegen te gaan.
3. De items moeten in een andere vragenlijst worden opgenomen zodat voor de respondenten niet duidelijk is dat de items sociale wenselijkheid meten.
4. De schaal moet genoeg items bevatten om als stabiele maat voor sociale wenselijkheid te kunnen dienen, d.w.z. moet zowel betrouwbaar als valide zijn.
5. Uiteindelijk moet er worden gestreefd naar een korte schaal die vlot afgenomen kan worden. Deze korte versie moet bestaan uit de meest discriminerende items uit de oorspronkelijke schaal; meest discriminerende in de zin, dat die items veel bijdragen tot de totale variantie.

Dit alles heeft geresulteerd in een vragenlijst met 50 items (Edmonds, 1967), waarvan de 15 best discriminerende items de korte versie van de MC vormen. Deze korte versie correleert .99 met de eerste versie, en .39 met de L-schaal van de MMPI (Edmonds, 1967). Verder komt uit het onderzoek van Edmonds, Withers en Dibatista (1972) naar voren dat positieve correlaties tussen de Locke-Wallace Marital Adjustment Scale en een aantal variabelen als lidmaatschap van een kerk, conservatieve opvattingen e.d. verdwijnen als er met behulp van de MC-schaal gecontroleerd wordt voor sociale wenselijkheid.

Om in ons onderzoek rekening te houden met het probleem van sociale wenselijkheid bij het meten van huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit,

hebben we besloten de verkorte versie van de Marital Conventionalization Scale te vertalen en deze items op te nemen in onze vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit. Daarbij zijn de volgende vragen van de korte MC schaal buiten beschouwing gelaten:

- I don't think any couple could live together with greater harmony than my mate and I.
- I don't think anyone could possible be happier than my mate and I when we are with one another.

De reden hiervoor is dat we deze twee vragen te overdreven, te opgelegd en typisch Amerikaans vinden. Volgens ons is het te duidelijk dat deze vragen op sociale wenselijkheid betrekking hebben.

Dus uiteindelijk hebben we 13 vragen uit de verkorte MC versie opgenomen in onze vragenlijst. Deze 13 sociale wenselijkheidsvragen zijn als volgt terug te vinden: vraag 8, 21, 22, 29, 30, 34, 39, 43, 44, 47, 48, 50, 51.*) Omdat de sociale wenselijkheidsitems twee antwoordalternatieven hebben, hebben we ook een aantal andere vragen in de juist/onjuist vorm gegoten, zodat de sociale wenselijkheidsitems niet herkenbaar zijn aan hun vorm.

---

*) Zie bijlage I.

2. WIJZE VAN COMMUNICATIE IN HUWELIJKSRELATIES

2.1. Inleiding

Het vragenlijstonderzoek naar communicatiestijlen in huwelijksrelaties bevindt zich nog in een beginstadium. Hier geven wij slechts een kort overzicht van de belangrijkste literatuurgegevens en van de reeds bestaande vragenlijsten op dit gebied, aangezien een meer uitgebreide beschrijving van een aantal theoretische gezichtspunten zoals de systeem- en communicatietheorie en de sociale leertheorie bij de bespreking van het observatieonderzoek (Hoofdstuk 10) zal plaatsvinden. Daarna worden voor- en nadelen van communicatievragenlijsten beschreven, en tenslotte volgt een beschrijving van de communicatievragenlijst van Buunk en Nijskens (1980) die als uitgangspunt dient voor dit onderzoek.

2.2. Kort literatuuroverzicht

In de INLEIDING van dit verslag kwam naar voren dat vanuit verschillende theorieën wordt benadrukt dat huwelijksatisfactie minder is gaan samenhangen met vaststaande regels, taken en rolpatronen die de partners houvast bieden, en meer met de manier waarop partners met elkaar omgaan, en met name met de wijze waarop ze over hun huwelijksproblemen en meningsverschillen communiceren. Verschillende aspecten van goede communicatie wordt in dit verband genoemd, zoals kunnen onderscheiden van inhoudsniveau en betrekkingniveau (Watzlawick, Beavin & Jackson, 1970), ondubbelzinnig formuleren van positieve en negatieve gevoelens, open en onbevooroordeeld naar elkaar luisteren (Bach & Wyden, 1969), empathie, congruentie en acceptatie (Rogers, 1973) en openheid en directheid (Kempler, 1973).

De uitkomsten van een aantal onderzoeken, waarin de relatie tussen huwelijksatisfactie en communicatie met behulp van vragenlijsten werd onderzocht, suggereren inderdaad een positieve samenhang tussen deze variabelen.

Zo vond Navran (1967) dat echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie vergeleken met echtparen die ontevreden zijn met hun relatie, o.a. meer met elkaar praten, meer begrip voor elkaar tonen, hun gesprekken minder snel afbreken door bijvoorbeeld koppig gedrag, meer sensitief zijn voor elkaars gevoelens, meer gebruik maken van woorden die een speciale betekenis voor hen beiden hebben en meer gebruik maken van aanvullende nonverbale communicatie. Ook het onderzoek van Bienvenu (1970) suggereert dat de aard van de communicatie tussen echtgenoten samenhangt met huwelijkssatisfactie. Zo bleek de dissatisfactie groter te zijn naarmate men zich meer ergerde aan de stem van de partner en de ander minder begrip vertoonde. Omgekeerd was de satisfactie groter wanneer de echtgenoten hun gevoelens op heldere wijze uitten en het vermogen hadden naar elkaar te luisteren. Tenslotte vonden Buunk en Nijskens (1980), m.b.v. hun communicatievragenlijst, dat negatieve interacties tussen de echtgenoten zoals vitten, zin doordrijven en beledigen samenhangen met ontevredenheid met de relatie. De aanwezigheid van meer intieme communicatie, bijvoorbeeld veel met elkaar bespreken, openlijk omgaan met gevoelens en begrip voor elkaar tonen correleert daarentegen positief met de ervaren relatiesatisfactie. Op deze vragenlijst van Buunk en Nijskens komen we in 2.4. uitvoerig terug.

Uit het bovenstaande kunnen we concluderen dat er een eerste aanzet is gedaan om de relatie tussen huwelijkssatisfactie en communicatie te exploreren en dat het onderzoek tot nu toe er op wijst dat er een samenhang bestaat tussen de manier waarop echtgenoten met elkaar communiceren en de ervaren huwelijkssatisfactie.

2.3. Communicatie in huwelijksrelaties: reeds bestaande vragenlijsten.

De meest gebruikte vragenlijsten op dit gebied zijn de Primary Communication Inventory (PCI) van Navran (1967), de Marital Communication Inventory (MCI) van Bienvenu (1970), die beide in Amerikaans onderzoek zijn ontwikkeld, en twee Nederlandse vragenlijsten namelijk de Kommunikatie-Vaardigheden-Vragenlijst (K.V.V.) van Vermeulen (1978) en de Communicatievragenlijst van Buunk en Nijskens (1980).

Deze vragenlijsten zijn gebaseerd op het uitgangspunt dat goede communicatie belangrijk is voor de ervaren huwelijkssatisfactie van echtparen. Inzicht in wat 'goede' of 'slechte' communicatie is, is vaak gebaseerd op globale noties uit de literatuur over echtpaar- en gezinstherapie (bijv. sys-

teem- en communicatietheorie) en op eigen ervaringen als praktiserend therapeut, van degenen die deze vragenlijsten hebben ontwikkeld. In overeenstemming met de theorie van Watzlawick et al. (1970) wordt alle gedrag beschouwd als communicatie. In de bovengenoemde vragenlijsten richt men zich op waarneembaar gedrag en richt men zich niet op de 'inhoud' van de communicatie, maar op het *communicatieproces* d.w.z. de manier waarop de echtgenoten met elkaar communiceren. Het betreft dus *communicatiestijlen*, bijvoorbeeld of de echtgenoten goed naar elkaar luisteren, of ze elkaar begrijpen, of ze hun gevoelens duidelijk kunnen overbrengen. De respondenten wordt gevraagd naar het vóórkomen van bepaalde manieren van communiceren in hun huwelijksrelatie. Een aantal overeenkomsten tussen de bovengenoemde vragenlijsten zijn:

1. *Inhoudelijk*. Qua inhoud overlappen de vragenlijsten elkaar. Bijvoorbeeld de Marital Communication Inventory (Bienvenu) en de Communicatievragenlijst (Buunk & Nijskens) hebben ongeveer twintig vragen gemeenschappelijk. Verder hebben in drie vragenlijsten (Communicatievragenlijst; MCI; PCI) de vragen zowel betrekking op het gedrag van de respondent, van de partner als op de communicatie tussen de beide partners. Tenslotte meten drie van de vier vragenlijsten (MCI; PCI; K.V.V.) zowel verbale als non-verbale communicatie van echtparen.
2. *Betrouwbaarheid*. De interne consistentie van de bovengenoemde vragenlijsten, voor zover er gegevens over bekend zijn, is hoog. Van de Communicatievragenlijst van Buunk en Nijskens bedraagt de alpha-coëfficiënt .88, van de Kommunikatie-Vaardigheden-Vragenlijst .83 en van de Marital Communication Inventory is de split-half betrouwbaarheid .93. Van de Primary Communication Inventory zijn geen betrouwbaarheidsgegevens bekend.
3. *Validiteit*. Alle vier vragenlijsten vertonen een positieve samenhang met een maat voor huwelijksatisfactie. De PCI heeft een correlatie van .82 met de Locke-Wallace Marital Adjustment Scale (Navran, 1967) en een correlatie van .66 met de Family Live Questionnaire (Guerney, 1977). Ook de MCI correleert positief met zowel de Locke-Wallace Marital Adjustment Scale en de Family Live Questionnaire (Guerney, 1977). De Communicatievragenlijst correleert significant positief ($r = .54$ voor mannen en $r = .60$ voor vrouwen) met de Relatiesatisfactie-vragenlijst van Buunk en Nijskens (1980). Vermeulen (1978) vond een correlatie van .60 tussen de

Kommunicatie-Vaardigheden-Vragenlijst en de Relatiewaarderingschaal van de Bruijn (1977). Verder komt uit het onderzoek van Collins (1971) naar voren dat er een positieve samenhang is tussen de Primary Communication Inventory en de Marital Communication Inventory ($r = .69, p < .001$). Daarnaast heeft Bienvenu (1970) gevonden dat de MCI significant differentieert tussen een groep echtparen, die zich aangemeld hebben voor therapie en een groep vrijwillige echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie. Opvallend is dat bij geen van de bovengenoemde communicatievragenlijsten onderzoek is gedaan naar de invloed van sociale wenselijkheid.

Uit het bovenstaande komt naar voren dat er veel overeenkomsten bestaan tussen de reeds bestaande communicatievragenlijsten, zowel wat betreft het theoretische uitgangspunt, de inhoud van de vragen als de hoeveelheid onderzoek gedaan m.b.t. betrouwbaarheid, validiteit en sociale wenselijkheid. Alle bovengenoemde vragenlijsten bevinden zich nog in een exploratief stadium. Kortom, het lijkt op het eerste gezicht dat het niet veel uitmaakt welke vragenlijst wij in ons onderzoek gaan gebruiken.

Toch hebben we een aantal redenen om de communicatievragenlijst van Buunk en Nijskens (1980) als uitgangspunt te nemen:

- a. De vragen zijn helder geformuleerd en aangepast aan het dagelijks spraakgebruik. Dit in tegenstelling tot de andere bovengenoemde vragenlijsten waarin nogal eens 'deskundig psychologische' vragen gesteld worden, zoals bijvoorbeeld "Ik stimuleer mijn partner te uiten wat er in hem/haar omgaat". Wij vragen ons af of het voor iedereen duidelijk is wat met een dergelijke vraag wordt bedoeld.
- b. Uit reeds bestaande Amerikaanse vragenlijsten, de Primary Communication Inventory en de Marital Communication Inventory, hebben Buunk en Nijskens die vragen overgenomen die het best discrimineerden tussen echtparen met een hoge, respectievelijk lage huwelijkssatisfactie.
- c. Doordat in deze vragenlijst een aantal factoren (zie 2.5) te onderscheiden zijn, wordt er meer genuanceerde informatie verkregen omtrent de communicatiewijze van echtparen, dan uit de bovengenoemde Amerikaanse vragenlijsten.
- d. De correlaties tussen de scores van man en vrouw binnen ieder echtpaar op de totale communicatievragenlijst en op de afzonderlijke subschalen zijn vrij hoog, d.w.z. dat de partners vrij sterk overeenstemmen in hun

oordeel over de communicatie binnen hun relatie. Dit biedt volgens Buunk en Nijskens (1980) steun voor de veronderstelling dat de vragenlijst meer meet dan de zuivere subjectieve perceptie van één van beiden. Kennelijk heeft de vragenlijst betrekking op processen en aspecten die grotendeels ook door de andere partner worden waargenomen, hetgeen overeenkomt met het uitgangspunt bij de constructie van deze vragenlijst.

In paragraaf 2.5. zal een beschrijving gegeven worden van de constructie van deze vragenlijst, van de vier factoren, namelijk destructieve communicatie, intimiteit, discongruentie en vermindering, die in het onderzoek van Buunk en Nijskens (1980) zijn gevonden en van de uiteindelijke versie van deze vragenlijst, die wij in ons onderzoek gaan gebruiken. Eerst zullen enkele meer algemene voor- en nadelen van het gebruik van een vragenlijst bij het meten van communicatieprocessen worden behandeld.

2.4. Voor- en nadelen van communicatievragenlijsten

Glick en Gross (1975) geven in hun artikel een overzicht van de voor- en nadelen van de vragenlijstmethode versus de gedragsobservatiemethode binnen het huwelijksinteractie onderzoek.

Als belangrijkste *voordeel* van de vragenlijstmethode wordt genoemd dat informatie wordt verkregen omtrent hoe de respondent zelf het eigen gedrag, het gedrag van de partner en de onderling interactie percipieert. De aanname dat de evaluatie van het gedrag door de betrokkenen zelf een belangrijke gedragsdeterminant vormt, wordt veelal gesteund in de literatuur over huwelijksconflicten (bijv. Bach & Wyden, 1969; Hilyard, 1973; Laing, Philipson, & Lee, 1966).

De belangrijkste *nadelen* zijn in de eerste plaats dat de informatie retrospectief wordt gevraagd. Daardoor vinden selectieve geheugen vervormingen plaats. Steiner (1966), bijvoorbeeld, vond dat proefpersonen, wanneer ze conflictsituaties moesten beschrijven, de intensiteit en de frequentie van de gedragingen onderschatten. In de tweede plaats worden bij deze methode interactiestijlen gezien als stereotiep over verschillende situaties. De echtgenoten moeten hun 'gemiddelde' communicatiestijl weergeven. Tenslotte geeft deze methode geen inzicht in het interactieproces d.w.z. in specifieke interactiepatronen. In ons onderzoek worden deze nadelen ten dele geëlimineerd omdat naast de communicatievragenlijst, gesprekken van echtparen

worden geobserveerd, en aan de hand van video opnamen geanalyseerd.

2.5. De communicatievragenlijst van Buunk en Nijskens

Voor de constructie van deze vragenlijst werden een achttal voorlopige categorieën van communicatief gedrag opgesteld, die gebaseerd zijn op de systeem- en communicatietheorie van o.a. Watzlawick et al. (1970). Deze categorieën zijn: vertrouwelijke communicatie; wederzijds begrip; niet-constructieve communicatie; positieve communicatie; omgaan met gevoelens; duidelijkheid/congruentie; begrenzing; beslissingen, leiderschap en macht (Verbaarschot, Coppens & Nijskens, 1978). Bij ieder van de categorieën werden zeven à acht vragen gezocht, die voor een groot deel werden overgenomen uit de Primary Communication Inventory (Navran, 1967) en uit de Marital Communication Inventory (Bienvenu, 1970). De rest van de vragen werd door de onderzoekers zelf geformuleerd. Dit resulteerde in een totaal van veertig vragen.

De vragen verwijzen naar uiterlijk waarneembaar gedrag; het accent ligt op de wijze waarop de respondent de communicatie binnen de relatie percipieert: zowel het eigen gedrag, het gedrag van de partner als de onderlinge interactie. De vragenlijst biedt daarom geen inschatting van de individuele communicatievaardigheden van de respondent, maar eerder van de kwaliteit van de communicatie in de relatie. De respondenten moeten aangeven *welke* communicatieve gedragingen er binnen hun relatie optreden en *hoe vaak*. Er wordt géén subjectief oordeel over de gedragingen gegeven door de respondenten, zoals bijvoorbeeld of ze bepaalde gedragingen plezierig vinden of niet.

Deze vragenlijst werd aan 86 echtparen afgenomen en de gegevens werden verwerkt met behulp van principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie (Verbaarschot, Coppens & Nijskens, 1978). Dit leverde vier benoembare factoren op, die gezamenlijk 39% van de variantie verklaarden. Alleen die vragen werden gehandhaafd waarvan de lading op niet meer dan één factor hoger was dan .40. Op grond van dit criterium vielen in totaal tien vragen af, zodat er uiteindelijk 30 vragen overbleven. De vier factoren werden als volgt benoemd en beschreven (Buunk & Nijskens, 1980):

Factor 1 - *Destructieve communicatie*. Bij een eerste beschouwing bestaat deze factor louter uit negatieve termen, en vooral uit negatieve termen die een activiteit uitdrukken, zoals vitten, zin doordrijven, laatste woord

hebben, beledigen. De hele factor geeft het beeld van een huwelijk waarin de interacties fel en negatief gekleurd zijn, weinig wederzijds begrip en een overvloed aan negatieve emotionele uitingen aanwezig is.

Factor 2 - *Intimiteit*. Deze factor laat een beeld zien van positief gekleurde communicatie die gekenmerkt wordt door wederzijdse steun, het openlijk omgaan met gevoelens en een hoge mate van gezamenlijkheid. Het is aannemelijk dat partners middels deze communicatiewijze in hoge mate aan elkaars emotionele behoeftes tegemoet komen en daardoor ook dicht bij elkaar zullen staan (intimiteit).

Factor 3 - *Discongruentie*. Deze factor omschrijft de mate waarin er, in de perceptie van de respondent, in de relatie eenduidig en direct gecommuniceerd wordt, hoe 'transparant' de spreker ten aanzien van de luisteraar is. In ideale communicatie is er sprake van een grote mate van overeenstemming tussen inhouds- en betrekkingniveau. Communicatie wordt dan congruent genoemd. Deze factor drukt hiervan het tegendeel uit.

Factor 4 - *Vermijding*. Deze laatste factor bevat een klein, maar wel duidelijk met elkaar verwant, aantal vragen, die betrekking hebben op vermijdingsgedrag.

Deze factoren werden vervolgens omgezet in schalen. Daartoe werden de vragen in dezelfde richting gecodeerd en met behulp van itemanalyse werd voor iedere schaal de alpha-coëfficiënt berekend. Dit leverde het volgende op; Destructieve communicatie (13 vragen) .86; Intimiteit (9 vragen) .83; Discongruentie (5 vragen) .65; Vermijding (3 vragen) .78. Hieruit blijkt dat de betrouwbaarheid van de schalen voor destructieve communicatie en intimiteit, boven de .80 ligt en daarom vrij hoog genoemd kan worden. De betrouwbaarheid van de vermijdingsschaal is wat minder en die van de discongruentieschaal is nog maar net toereikend voor onderzoekdoeleinden (Buunk en Nijskens, 1980).

Gezien de scheve verdeling van het aantal vragen per schaal, zou deze vragenlijst onzes inziens aangevuld kunnen worden met een aantal vragen over discongruentie en vermijding, omdat deze schalen erg weinig vragen bevatten. Bovendien hebben de vragen over vermijdingsgedrag alleen betrekking op het gedrag van de respondent en niet op het gedrag van de partner of op de onderlinge interactie.

Verder heeft deze vragenlijst, in tegenstelling tot de Primary Communi-

cation Inventory, de Marital Communication Inventory en de Communicatie-Vaardigheden-Vragenlijst voornamelijk betrekking op de verbale communicatie tussen de partners. Dat nonverbale communicatie ook een belangrijke rol speelt blijkt bijvoorbeeld uit het observatieonderzoek van Gottman (1979). Hij vond dat het nonverbale gedrag beter discrimineerde tussen echtparen met een hoge, respectievelijk lage huwelijkssatisfactie dan het verbale gedrag. Uit het onderzoek van Navran (1967) komt naar voren, dat echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie meer gebruik maken van aanvullende nonverbale communicatie dan echtparen die ontevreden zijn met hun relatie. Verder wordt door Ard (1969) het belang van nonverbaal gedrag tijdens echtpaartherapie benadrukt.

Op grond hiervan hebben we besloten aan elke schaal van de communicatievragenlijst een aantal vragen toe te voegen die betrekking hebben op het nonverbale gedrag van de echtparen. In totaal hebben we aan de communicatievragenlijst van Buunk en Nijskens (1980) 17 vragen toegevoegd, zodat de communicatievragenlijst, die we in ons onderzoek gaan gebruiken 47 vragen bevat (zie Bijlage II).

Hieronder volgt nu een verdeling van de vragen per schaal. Per schaal wordt aangegeven welke vragen afkomstig zijn uit de Communicatievragenlijst van Buunk en Nijskens (1980), welke vragen wij zelf geformuleerd hebben en een voorbeeld van deze laatste vragen.

- a. *Destructieve communicatie*: oorspronkelijk 13 vragen (Buunk & Nijskens), namelijk: vraag 5, 7, 8, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 31, 35, 36, 38.*) Wij hebben aan deze schaal 3 vragen toegevoegd, die betrekking hebben op nonverbale communicatie van de echtparen: vraag 13, 41, 45.*)

Voorbeeld:

- Spreekt uw partner weleens op een toon die u niet aanstaat?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

- b. *Intimiteit*: oorspronkelijk 9 vragen (Buunk & Nijskens), namelijk: vraag 3, 12, 14, 15, 18, 19, 33, 37, 39.*)

Wij hebben hier 4 vragen aan toegevoegd die betrekking hebben op nonverbale communicatie: vraag 1, 11, 29, 47.*)

Voorbeeld:

- Kijkt uw partner u aan als u met hem/haar praat?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

c. *Discongruentie*: oorspronkelijk 5 vragen (Buunk & Nijskens), namelijk: vraag 10, 16, 27, 34, 40.*)

Wij hebben hier 1 vraag aan toegevoegd die betrekking heeft op verbale communicatie en 3 vragen die betrekking hebben op nonverbale communicatie: vraag 4, 22, 43, 46.*)

Voorbeeld:

- Zegt uw partner weleens iets vriendelijks tegen u, terwijl de toon van zijn/haar stem u irriteert?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

d. *Vermijding*: oorspronkelijk 3 vragen (Buunk & Nijskens), namelijk: vraag 2, 6, 17.*)

Wij hebben hier 4 vragen aan toegevoegd die betrekking hebben op verbale communicatie: vraag 9, 21, 30, 44*), en twee vragen die betrekking hebben op nonverbale communicatie: vraag 32, 42.*)

Voorbeeld:

- Komt het voor dat u over bepaalde onderwerpen niet met uw partner durft te praten?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

---

*) N.B. de nummers van de vragen verwijzen naar de communicatievragenlijst die in Bijlage II staat vermeld.

3. CONFLICTGEBIEDEN IN HUWELIJKSRELATIES

3.1. Inleiding

Naast onze poging meer inzicht te krijgen in de relatie tussen huwelijks-satisfactie en de manier waarop echtparen met elkaar communiceren, willen we ook een meer inhoudelijke inventarisatie maken van conflictgebieden in huwelijksrelaties. We zullen nagaan of er verschillen zijn tussen echtparen met een hoge, respectievelijk lage huwelijks-satisfactie m.b.t. het *aantal* conflictgebieden, de *frequentie* en de *aard* van de conflictgebieden. Met dit laatste bedoelen we de vraag of bepaalde conflictgebieden typerend zijn voor echtparen met een hoge, respectievelijk lage huwelijks-satisfactie. Indien dit het geval is, welke gebieden zijn dit? Naar de bovenstaande vragen werd, tot nu toe, vrijwel geen onderzoek gedaan, en wat er gedaan werd aan onderzoek leverde ook nog uiteenlopende resultaten op.

Uit het onderzoek van Gottman, Notarius, Gonso en Markman (1976) en van Mitchell, Bullard en Mudd (1962) komt naar voren dat vooral de intensiteit van de conflicten en niet de aard van de conflicten verschillen bij de echtparen met een hoge, respectievelijk lage huwelijks-satisfactie. Beide groepen echtparen hebben dezelfde soort huwelijksproblemen, maar bij ontevreden echtparen worden deze als meer ernstig ervaren.

Ander onderzoek daarentegen wijst er op dat ontevreden echtparen niet alleen meer, maar ook andersoortige problemen hebben dan echtparen die tevreden zijn met hun relatie (Brim, Fairchild & Borgatta, 1961; Hahlweg, Kraemer, Schindler & Revenstorf, 1980; Mathews & Mihanovich, 1963). Hahlweg et al. (1980) vergeleken de conflictgebieden van echtparen die in partner-relatietherapie zijn met die van echtparen die tevreden zijn. De therapie-echtparen hadden over veel meer onderwerpen conflicten en met name over de onderwerpen seksualiteit, aandacht krijgen van de partner, vertrouwen in de partner hebben en persoonlijke vrijheid. Bij de tevreden echtpa-

ren gingen de conflicten vooral over vrijetijdsbesteding en irritante gewoonten van de partner. Ook Mathews & Mihanovich (1963) vonden dat ontevreden echtparen meer conflicten hadden dan tevreden echtparen en dat de conflicten bij de ontevredenen vooral betrekking hadden op 'het omgaan met elkaar' bijvoorbeeld te weinig aandacht, begrip en kameraadschappelijkheid voor elkaar.

De studie van Brim et al. (1961) betreft problemen en conflicten in gezinnen. Hun bevindingen suggereren dat de conflicten van 'niet-problematische' gezinnen vaak triviaal van aard zijn, zoals conflicten over wel of niet televisie kijken. Terwijl 'problematische' gezinnen, naast dezelfde triviale problemen, ook conflicten hebben die, volgens Brim et al. (1961) ernstiger van aard zijn, zoals conflicten over de opvoeding van de kinderen. De moeilijkheid bij dit onderzoek is echter, dat de 'niet-problematische' en de 'problematische' gezinnen gedefinieerd werden aan de hand van het aantal conflictgebieden, dat de gezinnen hadden aangegeven op een vragenlijst; 'niet-problematische' gezinnen: 0-4 conflictgebieden en 'problematische' gezinnen: 5 of meer conflictgebieden. Aan de hand van dezelfde vragenlijst werden dan vervolgens de bovenstaande conclusies getrokken. Onzes inziens zou het beter zijn geweest deze twee groepen gezinnen te definiëren aan de hand van een extern criterium.

Naast de vragenlijsten in bovengenoemde onderzoeken, is er nog een aantal andere vragenlijsten ontwikkeld, waarop echtparen aan kunnen geven welke conflicten of problemen ze in hun relatie ervaren. Deze vragenlijsten worden gebruikt bij intake-gesprekken voor relatietherapie (bijv. Knox, 1976; Lange & van der Hart, 1979), als onderdeel van een huwelijksatisfactievragenlijst (bijv. Most, 1964) of als aanzet tot een discussie tussen echtgenoten in het kader van een onderzoek. Deze discussies worden dan vervolgens door de onderzoekers geobserveerd en geanalyseerd (bijv. Beier & Sternberg, 1971).

Een bezwaar van deze vragenlijsten is, met uitzondering van de vragenlijsten van Lange & van der Hart (1979) en van Knox (1976), dat er slechts globaal naar conflictgebieden wordt gevraagd. Globaal in die zin, dat de echtparen alleen gevraagd wordt aan te geven hoe vaak ze conflicten of meningsverschillen hebben over een bepaald onderwerp, bijvoorbeeld over het onderwerp 'geld'. Er wordt dan geen specificatie gevraagd van het conflict, bijvoorbeeld of het conflict gaat over waar het geld aan besteed moet wor-

den, of over de hoeveelheid geld die wordt uitgegeven, of wie het geld uitgeeft. Hierdoor gaat er onzes inziens veel waardevolle informatie verloren. Op grond hiervan hebben we besloten zelf een vragenlijst naar conflictgebieden in huwelijksrelaties te ontwikkelen. Deze vragenlijst zal in de volgende paragraaf beschreven worden.

3.2. Een vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties

Bij de constructie van onze vragenlijst hebben we de vragenlijst voor relatietherapie, deel C van Lange en van der Hart (1979) als uitgangspunt genomen, omdat in deze vragenlijst een aantal specifieke conflictgebieden worden onderscheiden. Daarnaast werd vanuit het overzichtswerk van Straus en Brown (1978) geïnventariseerd welke conflictgebieden veel voorkomen bij echtparen. Dit heeft tot resultaat gehad dat de volgende hoofdgebieden worden onderscheiden in onze vragenlijst: (1) Geld; (2) Kinderen; (3) Omgaan met elkaar; (4) Taakverdeling/werk; (5) Vrienden en kennissen; (6) Sexualiteit; (7) Kerk (geloof); (8) Vrijtijdsbesteding; (9) (Schoon)familie; (10) Alcohol/drugs; (11) Emancipatie; (12) Rest.

Vervolgens werden per hoofdgebied een aantal specifieke conflictgebieden geformuleerd. Daardoor hopen we meer genuanceerde informatie te verkrijgen dan met behulp van de meeste reeds bestaande vragenlijsten mogelijk is. Aangezien het vrijwel onmogelijk is, om bij een dergelijke inventarisatie volledig te zijn, is er per hoofdgebied ruimte opengelaten voor de echtparen om aanvullende conflictgebieden te formuleren, die voor hen relevant zijn.

De echtparen kunnen per gebied aangeven hoe vaak het een bron van onenigheid of conflict is. Tenslotte vragen we de echtparen de drie belangrijkste conflictgebieden aan te geven. Hier volgt nu een voorbeeld van een hoofdgebied met een paar daarbij behorende specifieke conflictgebieden:

	<u>een punt van onenigheid</u>				
	<u>erg vaak</u>	<u>vrij vaak</u>	<u>zo nu en dan</u>	<u>zelden</u>	<u>nooit</u>
<u>Geld</u>					
a) hoe het geld bested moet worden.....	1	2	3	4	5
b) de hoeveelheid huishoudgeld..	1	2	3	4	5
c) wie het geld moet beheren	1	2	3	4	5

N.B. De volledige vragenlijst staat vermeld in Bijlage III.

Met behulp van deze vragenlijst hopen we dus inzicht te krijgen in de relatie tussen huwelijkssatisfactie en de hoeveelheid, de frequentie en de aard van de conflicten in huwelijksrelaties.

4. VRAAGSTELLINGEN

De doelstellingen van dit onderzoek laten zich samenvatten in twee centrale vraagstellingen:

1. Op welke wijze verschillen echtparen met een lage, respectievelijk hoge huwelijkssatisfactie in de manier waarop ze met hun conflicten omgaan?
2. Is er verschil tussen echtparen met een lage, respectievelijk hoge huwelijkssatisfactie m.b.t.:
  - het *aantal* gebieden waarover ze conflicten hebben; we verwachten dat dit aantal bij echtparen met een lage huwelijkssatisfactie groter is.
  - de *frequentie* van conflicten; we verwachten dat echtparen met een lage huwelijkssatisfactie vaker conflicten hebben dan echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie.
  - de *aard* van de conflictgebieden, in die zin dat bepaalde conflictgebieden typerend zijn voor echtparen met een hoge, respectievelijk lage huwelijkssatisfactie. Indien dit het geval is, welke gebieden zijn dit?

Deze vragen willen we beantwoorden met behulp van de drie door ons ontwikkelde vragenlijsten:

- (1) de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit
- (2) de communicatievragenlijst
- (3) de vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties.

Voordat deze vragen beantwoord kunnen worden zal worden nagegaan of:

- a. De vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit een aantal afzonderlijke factoren bevat. Vanuit theoretische overwegingen (zie 1.3.) en op grond van de keuze van de items verwachten we dat deze vragenlijst de volgende factoren bevat: (1) algemene huwelijkssatisfactie, (2) sociaal-emotionele attracties, (3) instrumentele attracties,

(4) barrières, (5) alternatieven en (6) sociale wenselijkheid.

- b. De door ons gewijzigde versie van de communicatievragenlijst dezelfde factoren bevat, die ook in het onderzoek van Buunk en Nijskens naar voren kwamen, namelijk destructieve communicatie, intimiteit, discongruentie en vermijding.

Vervolgens moet worden onderzocht in hoeverre de gebruikte vragenlijsten betrouwbaar zijn, daar het nieuw ontwikkelde vragenlijsten betreft. Daarnaast zal een aanzet gedaan worden tot een eerste validering van de bovengenoemde vragenlijsten. In het nu volgende gedeelte komen de vraagstellingen aan de orde die betrekking hebben op het betrouwbaarheidsonderzoek en op de eerste validering van de bovengenoemde vragenlijsten.

4.1. Betrouwbaarheidsonderzoek

Binnen het onderzoek naar de betrouwbaarheid van de gebruikte vragenlijsten kunnen de volgende vragen gesteld worden:

1. Is de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit een betrouwbare vragenlijst?
2. Is de communicatievragenlijst voldoende betrouwbaar?

Met behulp van itemanalyse kunnen deze vragen beantwoord worden: immers itemanalyse levert zowel een maat op voor interne consistentie (alpha-coëfficiënt) als gegevens omtrent de split-half betrouwbaarheid. Als blijkt dat deze waarden voor beide vragenlijsten voldoende hoog zijn, d.w.z. groter dan .70 (Nunnally, 1967), mogen we per vragenlijst uitgaan van somscores.

4.2. Eerste validatie onderzoek

Na het onderzoek naar de betrouwbaarheid van de door ons gebruikte vragenlijsten willen we een eerste aanzet doen tot validatie van deze vragenlijsten. De steekproef die we hiervoor gebruiken (zie 5.1.) bestaat namelijk uit een aantal echtparen die niet in therapie zijn en tevreden zijn met hun huwelijk en een aantal echtparen die in relatietherapie zijn óf zich daarvoor aangemeld hebben. Voor de validering van onze vragenlijsten gebruiken we het wel of niet in therapie zijn (gaan) als extern criterium. Daarbij gaan we uit van de veronderstelling dat echtparen die hulpverlening vragen voor hun relatie, dit doen omdat ze er niet tevreden mee zijn.

Als eerste validering is het onzes inziens noodzakelijk dat de door ons

gehanteerde vragenlijsten differentiëren tussen de twee bovengenoemde groepen echtparen. Daarom stellen we de volgende vragen:

1. Hebben echtparen die niet in therapie zijn gemiddeld een hogere huwelijksatisfactie dan echtparen die wel hulpverlening vragen voor hun relatie?
2. Communiceren echtparen die niet in therapie zijn gemiddeld beter dan echtparen die wel in therapie zijn/gaan?
3. Hebben echtparen die in therapie zijn/gaan vergeleken met echtparen die niet in therapie zijn:
  - a. een groter aantal conflicten?
  - b. vaker conflicten?
  - c. verschillende conflictgebieden?

Bij het beantwoorden van de bovenstaande vragen zal gecontroleerd worden voor sociale wenselijkheid. Bij bevredigende resultaten van dit betrouwbaarheidsonderzoek en van dit eerste valideringsonderzoek kunnen de centrale vraagstellingen beantwoord worden.

5. OPZET VAN HET EERSTE ONDERZOEK

5.1. De steekproef

De steekproef in dit vragenlijstonderzoek bestaat uit 101 echtparen, die in twee groepen zijn te onderscheiden:

1. Een groep van 34 echtparen die, wegens ontevredenheid met hun huwelijk in partner-relatietherapie zijn of zich daarvoor hebben aangemeld.
2. Een groep van 67 echtparen die niet in partner-relatietherapie zijn en die tevreden zijn met hun huwelijksrelatie.

Op deze wijze beschikken we over een extern criterium, namelijk wel of niet in therapie zijn/gaan voor de eerste validering van de vragenlijsten.

De gemiddelde leeftijd van de therapie-echtparen is 40.6 jaar (mannen 41.1 jaar; vrouwen 39.2 jaar) en de gemiddelde huwelijksduur bedraagt 14.7 jaar. De groep tevreden echtparen heeft een gemiddelde leeftijd van 36.6 jaar (mannen 37.7 jaar; vrouwen 35.5 jaar) en een gemiddelde huwelijksduur van 11.5 jaar. Er zijn geen verschillen tussen de twee groepen m.b.t. het aantal kinderen, sociale klasse (beroep/opleiding), het werken van man en vrouw, het al dan niet lid zijn van een kerk en de mate waarin men zich verbonden voelt met de kerk. Verder betreft het bij beide groepen veelal eerste huwelijken. Een overzicht van deze demografische gegevens is te vinden in Bijlage IV.

Voor het bereiken van de eerste groep echtparen zijn er contacten gelegd met een L.M.-bureau en drie poliklinieken, waar veel aan partner-relatietherapie wordt gedaan. De tweede groep echtparen werd gedeeltelijk via een paar huisartsenpraktijken geselecteerd, waarbij de huisarts die echtparen vroeg mee te werken aan dit onderzoek, waarvan hij vond dat ze een goede huwelijksrelatie hadden. Verder bestaat deze groep uit echtparen die tevreden zijn en waarvan vrienden en kennissen vonden dat ze een goede relatie hadden.

5.2. De procedure

De eerste groep echtparen werd door de therapeuten, waarbij ze op dat moment in therapie waren, benaderd en gevraagd of ze mee wilden werken aan het onderzoek. De echtparen kregen dan de drie vragenlijsten mee; van elke vragenlijst was er een aparte versie voor man en vrouw. Thuis vulden man en vrouw onafhankelijk van elkaar de vragenlijsten in. Tijdens het invullen mochten ze niet met elkaar overleggen (zie instructie bij de vragenlijsten, Bijlage I). Nadat de vragenlijsten waren ingevuld, werden deze opgestuurd naar de onderzoekers. Bij de tweede groep werd dezelfde procedure gevolgd, met het verschil dat deze echtparen óf door hun huisarts óf door de onderzoekers werden benaderd om mee te werken aan het onderzoek.

Van de tevreden echtparen kregen we 70.5% van de vragenlijsten terug en bij de echtparen die in therapie waren, was de response 61.8%.

6. RESULTATEN

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste resultaten weergegeven. Eerst wordt nagegaan of de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit en de communicatievragenlijst een aantal afzonderlijke factoren bevatten. Daarna komen gegevens omtrent de betrouwbaarheid van de drie vragenlijsten aan de orde. Vervolgens wordt, als eerste validering van de vragenlijsten, onderzocht of deze vragenlijsten differentiëren tussen de groep therapie-echtparen en de groep niet-therapie-echtparen, waarbij gecontroleerd zal worden voor sociale wenselijkheid. Tenslotte zullen de belangrijkste vraagstellingen worden beantwoord.

6.1. Principale factorenanalyse

Om na te gaan of de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit en de communicatievragenlijst een aantal afzonderlijke factoren bevatten, is gekozen voor een principale factorenanalyse met iteraties gevolgd door varimax rotatie m.b.v. het SPSS programma Factor (Nie et al., 1975). Omdat de scores van mannen en vrouwen niet onafhankelijk zijn, zullen de factoranalyses zowel voor de hele steekproef worden uitgevoerd, als afzonderlijk voor mannen en vrouwen.

6.1.1. *De vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit*

Vanuit theoretische overwegingen (zie 1.3.) en op grond van de keuze van de items verwachten we dat in deze vragenlijst de volgende factoren onderscheiden kunnen worden: (1) algemene huwelijkssatisfactie; (2) sociaal-emotionele attracties; (3) instrumentele attracties; (4) barrières; (5) alternatieven en (6) sociale wenselijkheid.

Na de principale factorenanalyse zijn afzonderlijke oplossingen van de eerste vier, vijf, respectievelijk zes factoren geroteerd naar varimax-

Tabel 6.1. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor alle echtparen (N = 202) op de vragenlijst voor huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit.

Itemomschrijving	Factor	Factor	Factor	Factor	h ²
	1	2	3	4	
1. algemene tevredenheid over huwelijk	.84	.25	.02	.06	.77
4. ruimte voor persoonlijke ontwikkeling	.49	.07	.00	.12	.26
5. warmte en genegenheid	.58	-.04	-.02	.12	.35
9. sexuele tevredenheid	.60	.17	-.11	.04	.40
11. geslaagd huwelijk	.72	.33	.03	.20	.67
12. tevreden over omgangswijze	.83	.20	.11	.18	.78
13. geen spijt gehad van huwelijk	.67	.18	.05	.34	.61
15. gemeenschappelijke interesses	.50	.06	.01	.18	.28
20. opvoeding van de kinderen	.51	.03	-.01	.26	.33
25. waardering en respect	.62	.19	-.03	.14	.45
27. tevredenheid t.o.v. vroeger	.64	-.15	.13	-.01	.46
31. tevreden over werkverdeling	.46	.16	.17	.20	.31
33. praten over sexuele relatie	.44	.21	-.32	.22	.40
35. opnieuw zelfde partner kiezen	.66	.33	.22	-.09	.61
39. sociale wenselijkheid	.52	.36	.14	.06	.43
40. huwelijk zou beter moeten zijn	.74	.26	.02	.27	.69
45. meer van huwelijk verwacht	.78	.25	-.07	.21	.73
49. aantrekkelijkheid van andere partner	.46	.36	.31	-.04	.45
8. sociale wenselijkheid	.13	.56	.04	-.16	.36
21. sociale wenselijkheid	.37	.45	.15	.02	.37
22. sociale wenselijkheid	.18	.40	.12	.19	.24
29. sociale wenselijkheid	.28	.52	.06	.12	.37
30. sociale wenselijkheid	.17	.66	.17	-.09	.51
34. sociale wenselijkheid	.25	.51	.29	.11	.42
43. sociale wenselijkheid	.21	.49	.06	-.07	.29
44. sociale wenselijkheid	.30	.57	.15	.17	.48
48. sociale wenselijkheid	.31	.50	.29	.03	.43
6. 'om de kinderen' bij elkaar blijven	-.16	.11	.45	-.15	.27
7. aantrekkelijkheid van ongehuwd zijn	-.01	.09	.52	.12	.29
16. scheiding zien als persoonlijk falen	-.06	.14	.52	-.15	.32
23. andere leefvormen zijn attractief	.20	.08	.68	.02	.50
38. pijn van een scheiding voor partner	.04	.24	.68	-.05	.53
41. plicht tot sexuele monogamie	.10	.22	.70	-.05	.55
42. leven zonder partner moeilijk voorstelbaar	.31	.18	.48	-.03	.36
46. gelegenheid tot sexueel contact met derden	.23	-.13	.41	.07	.24
3. geldgebrek	.19	.09	-.06	.52	.31
14. over geld praten	.31	.18	-.13	.42	.33
18. meningsverschil over religie	.19	-.11	-.18	.40	.24
32. geen tekort aan materiële zaken	.08	-.04	-.02	.54	.30
36. tevreden over besteding gezinsinkomen	.26	.14	.12	.43	.29
37. tevreden over het hebben van kinderen	.14	-.02	.03	.42	.20
2. verdeling huishoudelijke taken	.26	.16	.04	.29	.18
10. moeilijk om alleen te wonen	.05	.01	.29	.27	.16
17. goed voor zichzelf zorgen	-.10	-.01	.26	-.16	.11
19. huwelijk zou beter kunnen zijn	.64	.44	-.06	.23	.66
24. echtscheidingen in naaste omgeving	.02	-.18	.16	.07	.06
26. betreuren getrouwd te zijn	.59	.21	.18	.42	.60
28. financieel gebonden aan partner	-.15	.05	.25	-.34	.20
47. sociale wenselijkheid	.37	.06	.06	.20	.19
50. sociale wenselijkheid	-.12	.34	.07	.09	.14
51. sociale wenselijkheid	.51	.44	-.08	.05	.46
Eigenwaarden	13.4	4.6	2.5	1.9	
% verklaarde variantie	26.2	9.0	4.9	3.7	

structuur. De oplossing met vier factoren was het best te interpreteren. Deze factormatrix is weergegeven in Tabel 6.1. Deze vier factoren verklaren samen 43.8% van de variantie. Een principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie van de eerste 4 factoren voor mannen en vrouwen afzonderlijk levert ongeveer dezelfde factorstructuur op. Deze factormatrices staan vermeld in Bijlage V. De vier factoren verklaren dan 41.7% (mannen) respectievelijk 49.2% (vrouwen) van de totale variantie.

Bij nadere inspectie van de factorstructuur in tabel 6.1. blijkt dat 10 van de 51 items of op géén enkele factor of op meerdere factoren een hoge lading ($\geq .40$) hebben. Voor het verkrijgen van een zo goed mogelijk te interpreteren factorstructuren schaalvorming werd besloten deze items te verwijderen. Omdat factorladingen niet onafhankelijk zijn van de itemsamenstelling van de totale test, moet een nieuw samengestelde test waaruit items zijn weggelaten, weer worden gefactoriseerd ter controle (de Zeeuw, 1978). Uit deze volgende factoranalyse bleek dat nog drie items op géén van de vier factoren een lading $\geq .40$ hebben. Deze drie items zijn ook verwijderd. Op de resterende 38 items is ter controle opnieuw een principale factorenanalyse toegepast gevolgd door varimax rotatie van de eerste vier factoren. Deze factorstructuur staat weergegeven in tabel 6.2. De factorstructuren voor mannen en vrouwen afzonderlijk staan vermeld in Bijlage V.

De vier factoren kunnen als volgt benoemd worden:

1. *Satisfactie*: de 17 items die hier hoog op laden betreffen vragen naar de algemene en sociaal-emotionele satisfactie met het huwelijk en met de partner. Bijvoorbeeld tevredenheid met de warmte en genegenheid die van de partner wordt verkregen, tevredenheid met het sexuele contact met de partner en geen spijt hebben van het huwelijk.
2. *Sociale wenselijkheid*: deze factor bevat 9 van de oorspronkelijk 13 vragen naar sociale wenselijkheid. Voorbeelden van deze vragen zijn: Mijn man heeft altijd het volste begrip voor mijn buien (juist/onjuist). Mijn man en ik begrijpen elkaar *altijd* volkomen (juist/onjuist).
3. *Barrières*: de 8 items die hoog op deze factor laden hebben betrekking op de aan- of afwezigheid van barrières tegen echtscheiding en op de aan- of afwezigheid van een alternatieve levenspartner of op de aantrekkelijkheid van een andere leefvorm dan het huwelijk zoals alleen wonen, in een commune wonen e.d.
4. *Instrumentele satisfactie*: de 4 items die op deze factor hoog laden

Tabel 6.2. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor alle echtparen (N = 202) op de resterende 38 items van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit.

Itemomschrijving	Factor	Factor	Factor	Factor	h ²
	1	2	3	4	
1. algemene tevredenheid over huwelijk	.79	.32	.04	.15	.75
4. ruimte voor persoonlijke ontwikkeling	.47	.14	.00	.14	.26
5. warmte en genegenheid	.67	.02	.01	.32	.56
9. seksuele tevredenheid	.54	.23	-.09	.12	.38
11. geslaagd huwelijk	.70	.38	.03	.16	.66
12. tevreden over omgangswijze	.82	.26	.13	.19	.80
13. geen spijt gehad van huwelijk	.67	.25	.04	.20	.56
15. gemeenschappelijke interesses	.50	.10	-.01	.08	.27
20. opvoeding van de kinderen	.42	.04	.04	-.02	.18
25. waardering en respect	.61	.25	.00	.20	.47
27. tevredenheid t.o.v. vroeger	.66	-.12	.17	-.02	.49
31. tevreden over werkverdeling	.45	.22	.16	.09	.28
33. praten over seksuele relatie	.45	.24	-.34	.18	.41
35. opnieuw zelfde partner kiezen	.61	.38	.22	-.13	.60
40. huwelijk zou beter moeten zijn	.74	.27	.04	.19	.66
45. meer van huwelijk verwacht	.78	.32	-.08	.17	.75
49. aantrekkelijkheid van andere partner	.45	.37	.32	-.17	.50
8. sociale wenselijkheid	.04	.60	.06	.03	.37
21. sociale wenselijkheid	.32	.50	.15	.05	.38
22. sociale wenselijkheid	.17	.40	.13	.19	.23
29. sociale wenselijkheid	.26	.54	.05	.04	.37
30. sociale wenselijkheid	.07	.68	.20	.08	.51
34. sociale wenselijkheid	.25	.52	.27	-.05	.41
43. sociale wenselijkheid	.13	.52	.06	-.01	.29
44. sociale wenselijkheid	.26	.59	.14	.13	.46
48. sociale wenselijkheid	.31	.52	.27	-.15	.46
6. 'om de kinderen' bij elkaar blijven	-.19	.07	.51	-.03	.30
7. aantrekkelijkheid van ongehuwd zijn	.01	.08	.48	.05	.24
16. scheiding zien als persoonlijk falen	-.11	.14	.55	-.12	.35
23. andere leefvormen zijn attractief	.18	.09	.67	.07	.50
38. pijn van scheiding voor partner	.01	.21	.72	.03	.57
41. plicht tot seksuele monogamie	.07	.24	.69	-.05	.54
42. leven zonder partner moeilijk voorstelbaar	.28	.25	.43	-.07	.33
46. gelegenheid tot seksueel contact met derden	.23	-.06	.40	.04	.20
3. geldgebrek	.17	.06	-.03	.70	.53
14. over geld praten	.34	.18	-.10	.44	.36
32. geen tekort aan materiële zaken	.13	-.07	-.03	.49	.26
36. tevreden over besteding gezinsinkomen	.38	.17	.16	.44	.39
Eigenwaarden	11.04	4.06	2.09	1.65	
% verklaarde variantie	29.0	10.6	5.5	4.3	

hebben betrekking op tevredenheid over materiële zaken. Voorbeelden van vragen zijn: Wij hebben geldgebrek; het is voor ons moeilijk om over geld te praten zonder ruzie te krijgen; aan materiële zaken komen we niets te kort.

Uit het bovenstaande komt naar voren dat items die betrekking hebben op sociaal-emotionele attractie op een andere factor een hoge lading hebben dan items die instrumentele attractie tot het huwelijk als onderwerp hebben. Dit stemt overeen met de huwelijkscohesietheorie (Levinger, 1965; Frenken, 1976) waarin deze soorten attracties worden onderscheiden als twee verschillende zaken. Verder valt het op dat de items die betrekking hebben op sociaal-emotionele attractie en op algemene huwelijkssatisfactie op dezelfde factor hoge ladingen hebben terwijl instrumentele satisfactie een aparte factor vormt. Blijkbaar hangen sociaal-emotionele attracties en algemene huwelijkssatisfactie meer met elkaar samen dan instrumentele attracties en algemene huwelijkssatisfactie.

Factor 3 bevat items die betrekking hebben op barrières tegen echtscheidingen en op de aan- of afwezigheid van aantrekkelijke alternatieven. In de huwelijkscohesietheorie wordt gesteld dat de effectiviteit van economische, sociale en culturele barrières tegen echtscheiding en de beschikbaarheid van aantrekkelijke alternatieven in principe onafhankelijke bronnen zijn. Uit deze factoranalyse blijkt echter dat ze beide op dezelfde factor hoog laden d.w.z. dat ze niet onafhankelijk zijn. Een mogelijke verklaring vanuit de cognitieve dissonantietheorie van Festinger (1957) zou kunnen zijn dat mensen met sterke barrières weinig oog hebben voor eventuele aantrekkelijke alternatieven. Dat wanneer mensen van mening zijn dat ze bijvoorbeeld 'om de kinderen' bij elkaar moeten blijven, of een scheiding zien als een persoonlijk falen, of de partner geen pijn van een scheiding willen aandoen, ze misschien ook niet nadenken over een mogelijke alternatieve levenspartner of een andere vorm van (samen) wonen en omgekeerd.

Samengevat kunnen we derhalve concluderen dat deze vragenlijst niet de verwachte 6 factoren, maar slechts 4 factoren bevat. Dit komt doordat de items die betrekking hebben op algemene huwelijkssatisfactie en sociaal-emotionele attracties op dezelfde factor een hoge lading hebben. Daarnaast blijken de aanwezigheid van barrières en alternatieven niet onafhankelijk van elkaar te zijn.

6.1.2. *De communicatievragenlijst*

In de eerste plaats werd nagegaan of de door ons gewijzigde communicatievragenlijst van Buunk en Nijskens (1980) dezelfde factoren bevat als de oorspronkelijke vragenlijst, die door hen aan 86 echtparen werd afgenomen,

namelijk: destructieve communicatie, intimiteit, discongruentie en vermijding. Evenals Buunk en Nijskens (1980) hebben we gebruik gemaakt van principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie.

Na de principale factorenanalyse zijn afzonderlijke oplossingen van de eerste twee, drie, respectievelijk vier factoren geroteerd naar varimax-structuur. De oplossing met drie factoren was het best te interpreteren. Deze factormatrix is weergegeven in tabel 6.3. De 3 factoren verklaren samen 45.5% van de variantie. Een principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie van de eerste 3 factoren voor mannen en vrouwen afzonderlijk, levert ongeveer dezelfde factoren op. Bij mannen is alleen de volgorde van de factoren een andere: factor 2 en factor 3 zijn van plaats verwisseld. Deze factormatrices staan vermeld in Bijlage VI. De 3 factoren verklaren dan 45.8% (mannen) respectievelijk 48.0% (vrouwen) van de variantie.

Uit de factorstructuur in tabel 6.3. blijkt dat 10 van de 47 items of op géén enkele factor of op meerdere factoren een hoge lading ($\geq .40$) hebben. Voor het verkrijgen van een zo goed mogelijk te interpreteren factorstructuur werd besloten deze items te verwijderen. Op de resterende 37 items is, ter controle, opnieuw een principale factorenanalyse toegepast, gevolgd door varimax rotatie van de eerste 3 factoren. Het resultaat hiervan staat weergegeven in tabel 6.4. De factormatrices voor mannen en vrouwen afzonderlijk staan weergegeven in Bijlage VI.

Bij nadere beschouwing blijken op factor 1 de volgende items hoog te laden:

- a. Alle items die betrekking hebben op destructieve communicatie, zowel verbaal als nonverbaal.
- b. Vier items van de oorspronkelijke discongruentie factor en wel die items die betrekking hebben op het gedrag van de partner. Bijvoorbeeld: doet uw man weleens alsof hij naar u luistert, terwijl hij in werkelijkheid niet luistert.

Op factor 2 laden de items hoog die betrekking hebben op intimiteit.

Op factor 3 hebben de volgende items een hoge lading:

- a. Alle items die betrekking hebben op vermijding.
- b. Drie items van de oorspronkelijke discongruentie factor en wel die items die betrekking hebben op het gedrag van de respondent. Bijvoorbeeld: verzint u een smoesje als u ergens geen zin in heeft?

Opvallend is dat discongruentie in de door ons gewijzigde communicatievra-

Tabel 6.3. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor alle echtparen (N = 202) op de communicatievragenlijst.

Itemomschrijving	Factor			h ²
	1	2	3	
8. laatste woord willen hebben	.47	.06	.25	.29
13. verveeid gezicht trekken	.51	.30	.30	.44
20. niet begrijpen wat de ander zegt	.56	.20	.23	.41
23. onenigheid over smaakverschil	.40	.13	.31	.28
25. zin doordrijven	.60	.06	.15	.38
26. beschuldigen bij ruzie	.64	.11	.18	.46
27. iets anders bedoelen dan je zegt	.59	.14	.18	.41
28. beledigen	.66	.21	.26	.55
31. kwaad worden bij onenigheid	.69	.09	.16	.52
32. blik vermijden	.53	.25	.29	.43
34. vaag zijn	.63	.27	.19	.51
35. vitten	.69	.19	.19	.56
36. niet luisteren	.50	.20	.36	.43
38. mokken, pruilen	.65	.12	.22	.49
40. partner doet alsof hij/zij luistert	.58	.19	.11	.39
41. elkaar in de rede vallen	.58	.09	.11	.36
43. vriendelijk zijn met irritante toon	.48	.20	.27	.37
45. op een toon spreken die je niet aanstaat	.65	.26	.21	.54
11. aankijken bij spreken	.35	.46	.20	.37
12. gevoelens laten zien	.35	.56	.28	.52
14. blijk geven van begrip	.38	.64	.27	.64
19. praten over persoonlijke problemen	.02	.64	.32	.51
33. praten over wederzijdse interesses	.26	.73	.16	.62
37. advies vragen bij problemen	.06	.47	.02	.22
39. praten over leuke dingen	.26	.75	.21	.67
47. samen lachen	.33	.55	.15	.43
2. stilzwijgend terugtrekken	.24	.17	.52	.35
4. smoesje verzinnen	.23	.06	.46	.27
5. doen alsof je luistert	.12	.16	.41	.21
6. onenigheid vermijden	.31	.31	.57	.53
9. grapje verzinnen bij pijnlijk onderwerp	.23	-.06	.40	.22
10. eerder vertrouwelijk zijn bij een ander	.31	.20	.53	.42
17. toegeven om conflicten te vermijden	.31	.27	.49	.42
21. over bepaalde onderwerpen niet durven praten	.15	.37	.61	.55
42. glimlachen om verdriet niet te laten merken	.08	-.02	.47	.23
44. kwaad zijn zonder het te laten merken	.15	.19	.54	.37
46. glimlachen zonder het te menen	.20	-.03	.60	.41
1. woordgebruik met speciale betekenis	-.05	.34	-.19	.16
3. samen dingen bespreken	.19	.65	.46	.68
7. roddelen	.40	.21	.42	.39
15. gezamenlijke activiteiten buitenshuis	.04	.29	-.01	.09
16. gevoelens uiten eerder bij een ander	.46	.24	.44	.47
18. terecht kunnen met verdriet	.45	.55	.31	.61
22. kwaadheid ontkennen	.47	.76	.44	.44
24. rekening houden met lichamelijke klachten	.37	.20	.30	.27
29. op een warme toon spreken	.40	.59	.11	.53
30. gevoelens voor je houden	.32	.37	.23	.30
Eigenwaarden	16.15	2.9	2.3	
% verklaarde variantie	34.4	6.2	4.9	

Tabel 6.4. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor alle echtparen (N = 202) op de resterende 37 items van de communicatievragenlijst.

Itemomschrijving	Factor			h ²
	1	2	3	
8. laatste woord willen hebben	.47	.11	.24	.30
13. verveeld gezicht trekken	.51	.35	.24	.44
20. niet begrijpen wat de ander zegt	.54	.22	.24	.41
23. onenigheid over smaakverschil	.40	.15	.34	.29
25. zin doordrijven	.60	.06	.15	.38
26. beschuldigen bij ruzie	.65	.13	.19	.47
27. iets anders bedoelen dan je zegt	.58	.16	.18	.40
28. beledigen	.65	.23	.26	.55
31. kwaad worden bij onenigheid	.70	.08	.21	.54
32. blik vermijden	.51	.31	.23	.42
34. vaag zijn	.62	.31	.13	.50
35. vitten	.69	.21	.20	.57
36. niet luisteren	.50	.23	.37	.45
38. mokken, prullen	.64	.18	.19	.48
40. doen alsof je luistert	.57	.23	.10	.39
41. elkaar in de rede vallen	.59	.09	.13	.37
43. vriendelijk zijn met irritante toon	.45	.23	.33	.37
45. op een toon spreken die je niet aanstaat	.64	.32	.19	.56
11. aankijken bij spreken	.35	.47	.16	.36
12. gevoelens laten zien	.35	.56	.22	.48
14. blijk geven van begrip	.38	.66	.20	.63
19. praten over persoonlijke problemen	.03	.68	.25	.52
33. praten over wederzijdse interesses	.26	.74	.09	.63
37. advies vragen bij problemen	.04	.43	.04	.19
39. praten over leuke dingen	.25	.76	.17	.67
47. samen lachen	.32	.56	.11	.42
2. stilzwijgend terugtrekken	.24	.24	.46	.33
4. smoesje verzinnen	.21	.09	.50	.31
5. doen alsof je luistert	.09	.18	.45	.24
6. onenigheid vermijden	.32	.39	.49	.50
9. grapje verzinnen bij pijnlijk onderwerp	.22	-.02	.40	.20
10. eerder vertrouwelijker zijn bij een ander	.28	.26	.49	.39
17. toegeven om conflicten te vermijden	.32	.33	.44	.41
21. over bepaalde onderwerpen niet durven praten	.14	.39	.58	.51
42. glimlachen om verdriet niet te laten merken	.07	.04	.44	.21
44. kwaad zijn zonder het te laten merken	.15	.23	.54	.37
46. glimlachen zonder het te menen	.18	-.01	.66	.47
Eigenwaarden	12.9	2.4	2.1	
% verklaarde variantie	34.9	6.6	5.7	

genlijst geen aparte factor is, maar dat er een splitsing heeft plaatsgevonden tussen hoe de respondent het gedrag van de partner percipieert en hoe hij zijn eigen gedrag percipieert. Het eerste lijkt meer samen te hangen met destructieve communicatie, het tweede met vermijding.

Op grond van het bovenstaande werd besloten de drie factoren als volgt

te benoemen:

Factor 1 - *Destructieve communicatie*: De 18 items die hoog op deze factor laden bestaan uit negatieve termen die een activiteit uitdrukken, zoals vitten, zin doordrijven, laatste woord hebben, beledigen. De hele factor geeft het beeld van felle, negatief gekleurde interacties, weinig wederzijds begrip en een overvloed aan negatieve emotionele uitingen.

Factor 2 - *Intimiteit*: De 8 items die hoog op deze factor laden laten een beeld van positief gekleurde communicatie zien die gekenmerkt wordt door wederzijdse steun en het openlijk omgaan met gevoelens. Het is aannemelijk dat partners middels deze communicatiewijze in hoge mate aan elkaars emotionele behoeftes tegemoet komen en daardoor ook dichtbij elkaar zullen staan (intimiteit).

Factor 3 - *Vermijding*: Deze laatste factor bevat 11 items die betrekking hebben op vermijdingsgedrag. Het gaat hier vooral om gedrag dat als doel heeft conflicten te vermijden. Bijvoorbeeld: stilzwijgend terugtrekken bij boosheid, toegeven, kwaad zijn zonder het te laten merken en over bepaalde onderwerpen niet durven te praten.

6.2. Betrouwbaarheidsonderzoek

De *betrouwbaarheid* van een test wordt gedefinieerd als de verhouding tussen de ware variantie en de totale variantie van die test (Drenth, 1971). Het uitgangspunt hierbij is dat de totale variantie van een test is samengesteld uit de ware variantie en de toevalsvariantie. De toevalsvariantie wordt gedefinieerd als de variantie van de fout ('error'), welke ongecorrigeerd is met de ware ('true') score.

Twee algemene methoden kunnen worden gebruikt bij het schatten van de betrouwbaarheid. Naast die van een herhaalde testafname (de test-hertest methode) is er de mogelijkheid van één enkel testonderzoek (de split-half methode). Bij deze laatste methode, wordt een splitsing toegepast om een schatting te verkrijgen van de mate waarin twee testhelften onderling samenhangen. Voorts kan, uitgaande van de item correlaties onderling, een schatting worden gemaakt van de homogeniteit van de test met behulp van item-analyse.

Aangezien in ons onderzoek de vragenlijsten één keer zijn afgenomen hebben we gekozen voor de split-half methode. Met behulp van het STAP-programma Item Analyse (Steen, 1977), waarin de iteratieve methode van Lawshe en

Harris wordt gehanteerd werden de volgende indices berekend:

- a. De alpha-coëfficiënt van Cronbach. Deze coëfficiënt is identiek aan de KR-20 formule voor itemhomogeniteit, als items dichotoom gescoord zijn.
- b. De split-half betrouwbaarheid, d.w.z. de productmoment correlatie tussen de subtotaalscore, berekend op de even genummerde items en de subtotaal score, berekend op de oneven genummerde items.
- c. De split-half betrouwbaarheid gecorrigeerd voor het effect van het halveren van de testlengte, volgens de Spearman-Brown formule voor testverlenging, en tenslotte:
- d. De item-rest correlaties.

Het iteratieve proces werd afgebroken, wanneer de correlatie tussen een nieuwe totaalscore en de daaraan voorafgaande totaalscore een opgegeven criterium (in ons geval een correlatie van .9999) bereikt had.

Het onderzoek naar de betrouwbaarheid van de vragenlijsten zal hieronder per vragenlijst worden behandeld. Vanwege het feit dat de scores van mannen en vrouwen niet onafhankelijk zijn, hebben we steeds aparte itemanalyses gedraaid voor mannen en vrouwen, en voor mannen en vrouwen per groep echtparen.

6.2.1. *De vragenlijst voor huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit*

Op grond van de factorstructuur van deze vragenlijst werd besloten om van de vier gevonden factoren schalen te maken d.w.z. een satisfactieschaal, een sociale wenselijkheidschaal, een barrièreschaal en een instrumentele satisfactieschaal. Met behulp van itemanalyse werd vervolgens nagegaan in hoeverre deze schalen een interne consistentie vertonen en of de schalen op zich voldoende betrouwbaar zijn.

Voor de analyses werden de items per schaal in dezelfde richting gecodeerd en de antwoordalternatieven werden als a priori gewichten meegegeven. De resultaten van de itemanalyses zijn weergegeven in tabel 6.5.

Uit tabel 6.5. komt naar voren dat voor de satisfactie-, de sociale wenselijkheid- en de barrièreschaal de interne consistentie (Cronbachs alpha) en de split-half betrouwbaarheid gecorrigeerd voor testlengte voor alle subgroepen voldoende hoog, d.w.z. groter of gelijk aan .70, zijn (Nunnally, 1967). De correlaties tussen deze drie schalen variëren van .18 tot .50. Voor de instrumentele satisfactieschaal zijn de alpha-coëfficiënten alleen voldoende hoog voor de mannen en de vrouwen van de therapie-echtparen, en

Tabel 6.5. Coëfficiënt α en split-half betrouwbaarheid gecorrigeerd voor testlengte van de schalen van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit voor de totale steekproef (N = 202), voor mannen en vrouwen (N = 101) en apart voor niet-therapie-mannen en vrouwen (N = 67), en voor therapie-mannen en vrouwen (N = 34).

Schalen	echt- paren	echt- mannen	niet- therapie mannen	the- rapie mannen	niet- therapie vrouwen	the- rapie vrouwen
<i>Satisfactie</i> (17)						
α coëfficiënt	.94	.90	.82	.86	.94	.93
split-half betrouwbaarheid	.96	.91	.88	.86	.96	.94
<i>Sociale wenselijkheid</i> (9)						
α coëfficiënt	.84	.82	.84	.74	.85	.85
split-half betrouwbaarheid	.83	.82	.84	.71	.85	.88
<i>Barrières</i> (8)						
α coëfficiënt	.82	.80	.84	.72	.81	.83
split-half betrouwbaarheid	.81	.79	.83	.70	.84	.80
<i>Instrumentele satisfactie</i> (4)						
α coëfficiënt	.69	.65	.45	.78	.69	.75
split-half betrouwbaarheid	.56	.58	.21	.80	.59	.66

N.B. Het aantal items per schaal is steeds tussen haakjes weergegeven achter de naam van de desbetreffende schaal.

de split-half betrouwbaarheid gecorrigeerd voor testlengte alleen voor de mannen van deze groep. Voor de totale steekproef en voor de (niet-therapie) mannen en vrouwen zijn deze coëfficiënten echter te laag. Op grond hiervan hebben we besloten deze factor verder buiten beschouwing te laten.

6.2.2. De communicatievragenlijst

In 6.1.2. bleek dat de door ons gebruikte communicatievragenlijst drie factoren bevat: destructieve communicatie, intimiteit en vermijding. Op grond van deze factorstructuur werd besloten om van deze factoren schalen te maken. Per schaal zijn de items eerst in dezelfde richting gecodeerd. Daarna zijn met behulp van itemanalyses per schaal de alpha-coëfficiënt en de split-half betrouwbaarheid gecorrigeerd voor testlengte berekend (zie tabel 6.6.).

Uit deze itemanalyses komt naar voren dat voor zowel destructieve communi-

catie, intimiteit als vermijding de interne consistentie en de split-half betrouwbaarheid voldoende hoog, d.w.z. rond .70 of hoger, te noemen zijn, voor de totale steekproef en de afzonderlijke groepen. De correlaties tussen de drie communicatieschalen variëren van -.44 tot .38.

Tabel 6.6. Coëfficiënt α en split-half betrouwbaarheid gecorrigeerd voor testlengte van de schalen van de communicatievragenlijst voor de totale steekproef (N = 202), voor mannen en vrouwen (N = 101) en apart voor niet-therapie-mannen en vrouwen (N = 67), en voor therapie-mannen en vrouwen (N = 34).

Schalen	echt- paren	niet- therapie mannen	the- rapie mannen	niet- therapie vrouwen	the- rapie vrouwen
<i>Destructieve communicatie</i> (18)					
α coëfficiënt	.92	.90	.81	.90	.89
split-half betrouwbaarheid	.93	.90	.81	.91	.94
<i>Intimiteit</i> (8)					
α coëfficiënt	.88	.83	.69	.85	.87
split-half betrouwbaarheid	.91	.85	.71	.84	.89
<i>Vermijding</i> (11)					
α coëfficiënt	.88	.87	.76	.87	.82
split-half betrouwbaarheid	.88	.90	.80	.94	.84

N.B. Het aantal items per schaal is steeds tussen haakjes weergegeven achter de naam van de desbetreffende schaal.

6.2.3. De vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties

In deze vragenlijst worden 12 hoofdgebieden onderscheiden: (1) geld; (2) kinderen; (3) omgaan met elkaar; (4) taakverdeling/werk; (5) vrienden en kennissen; (6) seksualiteit; (7) kerk (geloof); (8) vrijetijdsbesteding; (9) (schoon)familie; (10) alcohol/drugs; (11) emancipatie; (12) restcategorie. Deze hoofdgebieden zijn elk weer onderverdeeld in een aantal specifieke conflictgebieden, waarbij de respondenten hebben aangegeven hoe vaak dat specifieke gebied een bron van onenigheid is.

Op elk hoofdgebied met de daarbij behorende conflictgebieden werden itemanalyses uitgevoerd om na te gaan of zo'n hoofdgebied een betrouwbare en homogene schaal vormt. Bij deze analyses werden in totaal 15 specifieke

Tabel 6.7. Coëfficiënt α en split-half betrouwbaarheid gecorrigeerd voor testlengte van de conflictgebieden voor de totale steekproef (N = 202), voor mannen en vrouwen (N = 101) en apart voor niet-therapie-mannen en vrouwen (N = 67), en voor therapie-mannen en vrouwen (N = 34).

Schalen	echt- paren	niet- therapie mannen	the- rapie mannen	niet therapie vrouwen	the- rapie vrouwen
<i>Geld</i> (7)					
α coëfficiënt	.80	.84	.64	.90	.77
split-half betrouwbaarheid	.78	.81	.63	.93	.75
<i>Kindereen</i> (6)					
α coëfficiënt	.90	.90	.74	.92	.85
split-half betrouwbaarheid	.90	.86	.71	.90	.87
<i>Omgaan met elkaar</i> (10)					
α coëfficiënt	.91	.86	.82	.82	.91
split-half betrouwbaarheid	.92	.85	.82	.77	.95
<i>Taakverdeling/werk</i> (5)					
α coëfficiënt	.80	.76	.60	.74	.80
split-half betrouwbaarheid	.84	.78	.62	.86	.84
<i>Vrienden en kennissen</i> (8)					
α coëfficiënt	.86	.88	.85	.87	.83
split-half betrouwbaarheid	.90	.91	.88	.90	.87
<i>Sexualiteit</i> (13)					
α coëfficiënt	.89	.87	.79	.89	.88
split-half betrouwbaarheid	.88	.87	.85	.85	.86
<i>Kerk (geloof)</i> (3)					
α coëfficiënt	.54	.63	.54	.82	.24
split-half betrouwbaarheid	.48	.53	.43	.82	.36
<i>Vrijtijdsbesteding</i> (12)					
α coëfficiënt	.91	.89	.74	.91	.90
split-half betrouwbaarheid	.91	.89	.81	.89	.93
<i>(Schoon) familie</i> (9)					
α coëfficiënt	.89	.87	.62	.91	.86
split-half betrouwbaarheid	.93	.92	.69	.96	.92
<i>Alcohol/drugs</i> (6)					
α coëfficiënt	.91	.92	.84	.94	.89
split-half betrouwbaarheid	.88	.87	.71	.95	.87
<i>Emancipatie</i> (4)					
α coëfficiënt	.88	.88	.72	.90	.77
split-half betrouwbaarheid	.89	.92	.75	.97	.73
<i>Restcategorie</i> (16)					
α coëfficiënt	.93	.93	.77	.95	.88
split-half betrouwbaarheid	.96	.95	.82	.96	.93

N.B. Achter elk conflictgebied staat tussen haakjes het aantal items vermeld.

conflictgebieden verwijderd omdat meer dan 85% van de respondenten aangaf dat het geen punt van onenigheid was. Het resultaat van deze analyses is weergegeven in tabel 6.7.

Uit deze itemanalyse komt naar voren dat bij 11 van de 12 conflictgebieden de interne consistentie (Cronbachs alpha) en de split-half betrouwbaarheid gecorrigeerd voor testlengte in de meeste gevallen $\geq .70$ zijn. Alleen voor de mannen en vrouwen van de niet-therapie-echtparen zijn bij de conflictgebieden Geld, Taakverdeling/werk, (Schoon)familie en Emancipatie deze coëfficiënten $\geq .60$, hetgeen nog toereikend is voor researchdoeleinden (Nunnally, 1967). De correlaties tussen de 11 conflictgebieden variëren van .18 tot .52. Voor het conflictgebied Kerk (Geloof) zijn de alpha-coëfficiënten en de split-half betrouwbaarheid te laag, behalve bij de mannen van de therapie-echtparen. Dit conflictgebied zal daarom bij volgende analyses buiten beschouwing worden gelaten.

6.2.4. Conclusie

Uit het bovenstaande kan worden geconcludeerd dat de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit vier factoren bevat: satisfactie, sociale wenselijkheid, barrières en instrumentele satisfactie. Bovendien bleek dat de eerste drie factoren te beschouwen zijn als betrouwbare homogene schalen. Dit betekent dat bij volgende toetsingen, bijvoorbeeld van verschillen tussen echtparen die wel of niet in therapie zijn, bij de satisfactie-, de sociale wenselijkheid-, en de barrièreschaal mag worden uitgegaan van somscores per proefpersoon. Een hoge somscore op de satisfatieschaal moet dan worden geïnterpreteerd als een hoge huwelijkssatisfactie van de respondent. Evenzo betekent een hoge somscore op de sociale wenselijkheidschaal, veel sociale wenselijkheid en een hoge somscore op de barrièreschaal, sterke barrières en weinig alternatieven.

Verder kwam naar voren dat de door ons gehanteerde communicatievragenlijst drie factoren bevat, die ieder op zich een betrouwbare homogene schaal vormen. Ook hier zal bij verdere analyses worden uitgegaan van somscores. Een hoge somscore op destructieve communicatie betekent dan een grote mate van destructieve communicatie binnen de huwelijksrelatie. Evenzo betekent een hoge somscore op intimiteit, veel intieme communicatie en een hoge somscore op vermijding, veel vermijdingsgedrag van de partners.

Tenslotte bleek dat bij de conflictgebieden Geld, Kinderen, Omgaan met

elkaar, Taakverdeling/werk, Vrienden en kennissen, Sexualiteit, Vrijtijdsbesteding, (Schoon)familie, Alcohol/drugs, Emancipatie en restcategorie de specifieke gebieden mogen worden gesommeerd, waarbij een hoge somscore moet worden geïnterpreteerd als veel conflicten op het desbetreffende gebied.

6.3. Eerste validatie onderzoek

Na het onderzoek naar de betrouwbaarheid van de door ons gebruikte vragenlijsten willen we een eerste aanzet doen tot validatie van deze vragenlijsten. De steekproef (zie 5.1.) bestaat uit een aantal echtparen die niet in therapie zijn en tevreden zijn met hun relatie en een aantal echtparen die in relatietherapie zijn óf zich daarvoor hebben aangemeld. Voor de validatie van onze vragenlijsten gebruiken we het wel of niet in therapie zijn (gaan) als extern criterium. Daarbij gaan we uit van de veronderstelling dat echtparen die hulpverlening vragen voor hun relatie, dit doen omdat ze niet tevreden zijn met hun relatie op dat moment, en samen allerlei problemen hebben. Als eerste validatie is het onzes inziens noodzakelijk dat de door ons gehanteerde vragenlijsten differentiëren tussen de twee bovengenoemde groepen.

Bij dit onderzoek naar verschillen tussen de twee groepen echtparen m.b.t. de vragenlijsten zal gecontroleerd worden voor de invloed van sociale wenselijkheid. Tenslotte zal de invloed van leeftijd en huwelijksduur op de gevonden verschillen besproken worden

6.3.1. *Sociale wenselijkheid*

Als maat voor sociale wenselijkheid is per respondent de somscore berekend van de 9 items die hoog laden op de sociale wenselijkheidsfactor. Deze items komen oorspronkelijk uit de Marital Conventionalization Scale van Edmonds (1967), waarbij Marital Conventionalization wordt gedefinieerd als de mate waarin een respondent de evaluatie van zijn of haar huwelijk vormt in de richting van sociale wenselijkheid.

Uit een t-toets op deze somscores blijkt dat de niet-therapie-echtparen gemiddeld een significant hogere score ($p < .01$) hebben op sociale wenselijkheid dan de therapie-echtparen. Uitgesplitst naar mannen en vrouwen, zien we dat het verschil tussen de mannen van de beide groepen wél significant is, dat van de vrouwen daarentegen niet (zie tabel 6.8.). Dit betekent dat de echtparen die niet in therapie zijn, en met name de

Tabel 6.8. Resultaat van de t-toets naar verschillen op de sociale wenselijkheidschaal tussen de twee groepen echtparen en afzonderlijk tussen de mannen, respectievelijk vrouwen van de beide groepen.

	N	gemiddelde t-waarde	vrijheids- graden	p (tweezijdig)
niet-therapie- echtparen	134	12.8	200	.009
therapie-echtparen	68	8.3		
niet-therapie- mannen	67	12.9	99	.015
therapie-mannen	34	7.6		
niet-therapie- vrouwen	67	12.8	99	.13
therapie-vrouwen	34	9.0		

mannen die niet in therapie zijn, gemiddeld meer geneigd zijn om de evaluatie van hun huwelijk te vervormen in een sociaal wenselijke richting.

Om na te gaan bij welke toetsingen naar verschillen tussen therapie- en niet-therapie-echtparen, en tussen de mannen van deze beide groepen moet worden gecontroleerd voor dit verschil in sociale wenselijkheid, hebben we correlaties berekend tussen de sociale wenselijkheidschaal en de andere schalen.

Tabel 6.9. Product-moment correlaties tussen de sociale wenselijkheidschaal, de satisfactie- en barrièreschaal, de communicatieschalen en de conflictgebieden voor alle echtparen (N = 202) en voor alle mannen (N = 101).

	sociale wenselijkheid			sociale wenselijkheid	
	<i>echtparen</i>	<i>mannen</i>		<i>echtparen</i>	<i>mannen</i>
Satisfactie	.50*	.53*	Taakverdeling/werk	-.18*	-.18*
Barrières	.45*	.45*	Sexualiteit	-.14*	-.17*
Destructieve communicatie	-.20*	-.20*	Vrienden en kennissen	-.23*	-.27*
Intimiteit	.35*	.41*	Vrijetijdsbesteding	-.06	-.10
Vermijding	-.14*	-.19*	(Schoon)familie	-.04	-.04
Geld	-.03	.06	Alcohol/drugs	-.23*	-.09
Kinderen	-.01	.01	Emancipatie	-.03	.07
Omggaan met elkaar	-.32*	-.40*	Restcategorie	-.17*	-.17*

*: $p < .05$

Uit tabel 6.9. blijkt dat de meeste schalen significant correleren met de sociale wenselijkheidschaal. Alleen bij de conflictgebieden Geld, Kinde-

ren, Vrijtijdsbesteding, (Schoon)familie, Emancipatie en Alcohol/drugs (mannen) is de samenhang met sociale wenselijkheid te verwaarlozen. Bij de toetsingen naar verschillen tussen therapie- en niet-therapie-echtparen, en tussen therapie- en niet-therapie-mannen, zal derhalve bij de schalen die een significante samenhang vertonen met sociale wenselijkheid, gecontroleerd worden voor het verschil in gemiddelden van de twee groepen op de sociale wenselijkheidschaal.

6.3.2. De vragenlijst voor huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit

Voor de eerste validering van deze vragenlijst werd nagegaan of de therapie- en niet-therapie-echtparen verschillen op de satisfactieschaal en de barrièreschaal. De schaal voor instrumentele satisfactie werd buiten beschouwing gelaten omdat deze onvoldoende betrouwbaar bleek te zijn. De niet-therapie-echtparen hebben een gemiddelde somscore van 52.01 en de therapie-echtparen een gemiddelde van 39.5 op de satisfactieschaal. Op de barrièreschaal zijn de gemiddelde somscores 15.05 voor niet-therapie-echtparen respectievelijk 15.76 voor therapie-echtparen.

Voor het toetsen van bovengenoemde verschillen is gebruik gemaakt van covariantie-analyse (SPSS-update programma MANOVA; Hull & Nie, 1981), waarbij gecontroleerd werd voor sociale wenselijkheid, d.w.z. de hoeveelheid variantie die aan sociale wenselijkheid is toe te schrijven, wordt buiten beschouwing gelaten.

Voordat deze covariantie-analyse werd uitgevoerd, werd nagegaan of de regressielijnen van de twee groepen echtparen als parallel mogen worden beschouwd, d.w.z. dat er geen significant interactie effect is tussen sociale wenselijkheid en het wel of niet in therapie zijn voor de desbetreffende afhankelijke variabele. Dit is een voorwaarde voor het toepassen van covariantie-analyse.

Tabel 6.10. Toets voor interactie tussen het wel of niet in therapie zijn als factor en sociale wenselijkheid (SW) als covariaat met satisfactie, respectievelijk barrières als afhankelijke variabele.

	univariate F(1,198)	p
SW x groep		
Satisfactie	.28	.59
Barrières	.14	.71

Uit tabel 6.10 komt naar voren dat de regressielijnen inderdaad als parallel mogen worden beschouwd, waarna de covariantie-analyse is toegepast (multivariate $F(2,198) = 56.98$, $p < .001$).

Tabel 6.11. Resultaten covariantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-echtparen ($N = 134$) en therapie-echtparen ($N = 68$) op de satisfactie- en de barrièreschaal, met sociale wenselijkheid als covariaat.

Afhankelijke variabele	gecorrigeerd gemiddelde		univariate $F(1,199)$	p
	niet-therapie echtparen	therapie- echtparen		
Satisfactie	51.2	40.3	106.61	.00002
Barrières	14.5	16.3	4.66	.03

Uit deze analyse komt naar voren dat de niet-therapie-echtparen gemiddeld een significant hogere somscore hebben op de satisfactieschaal en een significant lagere somscore hebben op de barrièreschaal dan de therapie-echtparen. Dit betekent dat de echtparen die niet in therapie zijn gemiddeld meer tevreden zijn met hun (sociaal-emotionele) relatie en dat echtparen die wel in therapie zijn gemiddeld sterkere barrières hebben tegen echtscheiding en gemiddeld minder alternatieven hebben in de zin van een andere aantrekkelijke levenspartner of een andere leefvorm dan het huwelijk.

Wanneer de verschillen op deze schalen afzonderlijk getoetst worden tussen de mannen, respectievelijk de vrouwen van de twee groepen echtparen, dan blijkt eveneens dat de echtgenoten die niet in therapie zijn, gemiddeld een significant hogere somscore hebben op de satisfactieschaal dan hun sexegenoten die wel in therapie zijn (zie Bijlage VII, tabel 1 t/m 3). Op de barrièreschaal zijn echter de verschillen tussen de sexegenoten van de beide groepen echtparen niet significant (zie Bijlage VII, tabel 1 t/m 3). Dit betekent dat de mannen die in therapie zijn niet verschillen van de tevreden mannen in de mate waarin ze barrières hebben tegen echtscheiding en attractieve alternatieven voorhanden hebben. Evenzo hebben vrouwen die in therapie zijn géén sterkere barrières tegen echtscheiding of minder alternatieven dan de vrouwen van de tevreden echtparen. Het is dus mogelijk dat het bovengenoemde significante verschil op de barrièreschaal tussen de twee groepen echtparen een artefact of een toevalstreffer is, in de zin dat het wordt veroorzaakt door het feit dat de scores van mannen en vrouwen (van hetzelfde echtpaar) niet onafhankelijk van elkaar zijn. Door deze afhanke-

lijkheid wordt het verschil tussen de twee groepen versterkt en is het net significant ($p = .03$). Op dit resultaat, dat echtparen in therapie een hogere score hebben op de barrièreschaal, komen we in 6.3.5. terug.

6.3.3. De communicatievragenlijst

In het kader van dit eerste validatie onderzoek is de verwachting dat echtparen die in therapie zijn significant *meer* destructieve communicatie en vermijding en significant *minder* intieme communicatie vertonen dan echtparen die niet in therapie zijn.

Omdat de communicatieschalen significant correleren met de sociale wenselijkheidschaal (zie 6.3.1.) werd bij het toetsen van verschillen tussen de twee groepen echtparen gebruik gemaakt van covariantie-analyse, waarbij gecontroleerd werd voor de invloed van sociale wenselijkheid. Aan deze covariantie-analyse ging een toets voor het parallel lopen van de regressielijnen vooraf.

Tabel 6.12. Toets voor interactie tussen het wel of niet in therapie zijn als factor en sociale wenselijkheid (SW) als covariaat, met destructieve communicatie, respectievelijk intimiteit en vermijding als afhankelijke variabele.

	univariate F(1,198)	p
SW x groep		
Destructieve communicatie	1.11	.29
Intimiteit	.43	.49
Vermijding	.27	.60

Uit tabel 6.12 komt naar voren dat de regressielijnen inderdaad als parallel mogen worden beschouwd, waarna de covariantie-analyse is toegepast (multivariate $F(3,197) = 33.17$, $p < .001$).

Tabel 6.13. Resultaten covariantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-echtparen ($N = 134$) en therapie-echtparen ($N = 68$) op de communicatieschalen, met sociale wenselijkheid als covariaat.

Afhankelijke variabele	gecorrigeerd gemiddelde		univariate F(1,199)	p
	niet-therapie echtparen	therapie- echtparen		
Destructieve communicatie	12.5	16.3	23.15	.00001
Intimiteit	22.8	18.3	63.18	.00001
Vermijding	2.2	6.4	63.24	.00001

Uit deze analyse blijkt dat de groep therapie-echtparen gemiddeld een significant hogere somscore heeft op de schalen destructieve communicatie en vermijding en een significant lagere somscore heeft op de schaal intimiteit dan de groep niet-therapie-echtparen. Toetsingen van verschillen tussen de mannen, respectievelijk de vrouwen van de beide groepen echtparen op de communicatieschalen leveren dezelfde resultaten op (zie Bijlage VII, tabel 4 t/m 6).

Hieruit kan worden geconcludeerd dat de echtparen die in therapie zijn, aangeven dat hun communicatie enerzijds vooral gekenmerkt wordt door negatief gekleurde interacties zoals vitten, zin doordrijven, weinig wederzijds begrip e.d. en anderzijds door vermijding van conflict, bijvoorbeeld kwaad zijn zonder het te laten merken, niet over bepaalde onderwerpen durven te praten. Echtparen die niet in therapie zijn daarentegen, geven aan dat hun communicatie vooral betrekking heeft op intimiteit d.w.z. wederzijdse steun, openlijk omgaan met gevoelens, samen lachen e.d.

6.3.4. *De vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties*

In 6.2.3. bleek dat de specifieke conflictgebieden die bij een bepaald hoofdgebied horen samen een betrouwbare homogene schaal vormen, met uitzondering van de vragen die behoren bij het hoofdconflictgebied Kerk (geloof). Nu wordt per schaal onderzocht of de twee groepen echtparen significant verschillen in de mate waarin ze conflicten hebben.

In 6.3.1. bleek dat sommige conflictgebieden (Omgaan met elkaar; Taakverdeling/werk; Vrienden en kennissen; Sexualiteit; Alcohol/drugs; restcategorie) *wel* en andere conflictgebieden (Geld; Kinderen; Vrijtijdsbesteding; (Schoon)familie; Emancipatie) *niet* met de sociale wenselijkheidschaal correleerden. De verschillen tussen de twee groepen echtparen op de eerstgenoemde conflictgebieden zullen daarom met behulp van covariantie-analyse worden onderzocht, waarbij wordt gecontroleerd voor de invloed van sociale wenselijkheid. De resultaten van de toets voor het parallel lopen van de regressielijnen en van deze covariantie-analyse (multivariate $F(6,194) = 10.83$, $p < .001$) staan vermeld in tabel 6.14 en tabel 6.15.

Uit tabel 6.14. blijkt dat er voor de 6 conflictgebieden geen significante interactie is tussen sociale wenselijkheid en wel of niet in therapie zijn, en dat daarom de regressielijnen als parallel mogen worden beschouwd.

Tabel 6.14. Toets voor interactie tussen het wel of niet in therapie zijn als factor en sociale wenselijkheid (SW) als covariaat met 6 conflictgebieden als afhankelijke variabele.

	univariate F(1,198)	p
SW x groep		
Omgaan met elkaar	2.64	.11
Taakverdeling/werk	2.23	.13
Vrienden en kennissen	.23	.63
Sexualiteit	2.44	.12
Alcohol/drugs	.45	.50
Restcategorie	2.57	.11

Tabel 6.15. Resultaten covariantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-echtparen (N = 134) en therapie-echtparen (N = 68) op 6 conflictgebieden in huwelijksrelaties, met sociale wenselijkheid als covariaat.

Afhankelijke variabele	gecorrigeerd gemiddelde		univariate F(1,199)	p
	niet-therapie- echtparen	therapie- echtparen		
Omgaan met elkaar	2.57	7.00	59.04	.00001
Taakverdeling/werk	1.08	2.60	16.41	.00007
Vrienden en kennissen	4.13	7.21	19.65	.00001
Sexualiteit	3.50	8.25	27.82	.00001
Alcohol/drugs	2.77	4.56	6.75	.01
Restcategorie	3.61	9.23	41.79	.00001

De verschillen tussen de twee groepen echtparen op de overige conflictgebieden zijn getoetst met behulp van variantie-analyse (multivariate $F(5,196) = 7.75, p < .001$). De resultaten zijn weergegeven in tabel 6.16.

Tabel 6.16. Resultaten variantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-echtparen (N = 134) en therapie-echtparen (N = 68) op 5 conflictgebieden in huwelijksrelaties.

Afhankelijke variabele	gemiddelde		univariate F(1,200)	p
	niet-therapie- echtparen	therapie- echtparen		
Geld	1.11	2.97	15.70	.0001
Kinderen	.97	3.60	25.21	.00001
Vrijetijdsbesteding	3.12	8.80	36.92	.00001
(Schoon)familie	1.40	4.14	23.29	.00001
Emancipatie	.30	1.41	17.56	.00005

Uit deze analyses komt naar voren dat de groep therapie-echtparen gemiddeld een significant hogere somscore heeft op *alle* 11 conflictgebieden

dan de groep tevreden echtparen. Wanneer de mannen, respectievelijk de vrouwen van beide groepen echtparen afzonderlijk worden vergeleken op de 11 conflictgebieden, dan blijkt eveneens dat de mannen en vrouwen die in therapie zijn gemiddeld een significant hogere somscore hebben op *alle* 11 conflictgebieden dan hun sexegenoten die niet in therapie zijn (zie Bijlage VII, tabel 7 t/m 10).

Hieruit kunnen we concluderen dat echtparen die in therapie zijn alle 11 conflictgebieden vaker als punt van onenigheid beschouwen dan echtparen die niet in therapie zijn. De verschillen zijn het grootst bij de conflictgebieden 'omgaan met elkaar', 'de restcategorie', 'vrijtijdsbesteding' en 'sexualiteit'.

6.3.5. De invloed van leeftijd en huwelijksduur

In hoofdstuk 5 kwam naar voren dat er geen verschillen tussen de twee groepen zijn m.b.t. een aantal demografische variabelen zoals het aantal kinderen, sociale klasse, het werken van man en vrouw, het al dan niet lid zijn van een kerk en de mate waarin men zich verbonden voelt met de kerk. Wel bleek dat de echtparen die in therapie zijn, gemiddeld 4 jaar ouder en gemiddeld 3,2 jaar langer getrouwd zijn dan de echtparen die niet in therapie zijn. Een mogelijkheid is dus dat de in de vorige paragrafen gevonden verschillen tussen de twee groepen echtparen voor een deel te wijten zijn aan dit verschil in leeftijd en huwelijksduur. Daarom werd eerst nagegaan of er een substantiële samenhang is tussen leeftijd en huwelijksduur en de diverse schalen.

Tabel 6.17. Product-moment correlaties tussen leeftijd, huwelijksduur en de satisfactieschaal, de barrièreschaal, de communicatieschalen en de conflictgebieden voor alle echtparen (N = 202).

	leef- huwelijks- tijd duur			leef- huwelijks- tijd duur	
Satisfactie	-.08	-.07	Taakverdeling/werk	.04	.03
Barrières	.40**	.35**	Vrienden en kennissen	.06	.05
Destructieve communicatie	.08	.09	Sexualiteit	.07	.03
Intimiteit	-.07	-.06	Vrijtijdsbesteding	-.03	-.01
Vermijding	.16*	.13*	(Schoon)familie	-.06	-.05
Geld	.09	.05	Alcohol/drugs	.05	.08
Kinderen	.08	.08	Emancipatie	.07	.07
Omgaan met elkaar	.11	.08	Restcategorie	.08	.08

*: $p < .05$ **: $p < .001$

Uit tabel 6.17 komt naar voren dat alleen de barrièreschaal en de vermijdingschaal significant correleren met leeftijd en huwelijksduur. De andere schalen vertonen niet of nauwelijks een samenhang met deze variabelen. Dit betekent dat de gevonden verschillen tussen de twee groepen echtparen op de satisfactieschaal, de schalen voor destructieve communicatie, intimiteit en de conflictgebieden niet te wijten zijn aan het verschil in gemiddelde leeftijd en huwelijksduur tussen de beide groepen. Bij de barrièreschaal en de vermijdingschaal zou dit wel het geval kunnen zijn. Daarom werd besloten opnieuw covariantie-analyse uit te voeren om verschillen tussen de twee groepen echtparen te toetsen m.b.t. de barrièreschaal en de vermijdingschaal, waarbij nu wordt gecorrigeerd voor het verschil in gemiddelden dat verklaard wordt door leeftijd, respectievelijk huwelijksduur. De resultaten van deze analyse zijn vermeld in tabel 6.18 en 6.19.

Tabel 6.18. Toets voor interactie tussen het wel of niet in therapie zijn als factor en leeftijd, respectievelijk huwelijksduur als covariaat met barrières en vermijding als afhankelijke variabele.

	univariate F(1,198)	p
Leeftijd x groep		
Barrières	.25	.62
Vermijding	2.43	.12
Huwelijksduur x groep		
Barrières	.30	.58
Vermijding	2.68	.11

Uit de bovenstaande tabel blijkt dat er voor de barrièreschaal en de vermijdingschaal geen significante interactie is tussen leeftijd, respectievelijk huwelijksduur en het wel of niet in therapie zijn, en dat derhalve de regressielijnen als parallel mogen worden beschouwd.

Uit tabel 6.19 blijkt dat het eerder gevonden verschil tussen de echtparen die wel of niet in therapie zijn op de vermijdingschaal opnieuw significant is. Bij de barrièreschaal zien we echter dat, indien er wordt gecorrigeerd voor het effect van leeftijd en huwelijksduur er geen significant verschil is tussen de gemiddelde somscores van de twee groepen op deze schaal. Dit betekent dat het eerder gevonden verschil op de barrièreschaal tussen de echtparen die in therapie zijn en de tevreden echtparen verdwijnt als er wordt gecontroleerd voor leeftijd en huwelijksduur. Daarnaast bleek in 6.3.2. dat afzonderlijke toetsingen tussen de mannen, respectievelijk de vrouwen

Tabel 6.19. Resultaten covariantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-echtparen (N=134) en therapie-echtparen (N=68) op de barrièreschaal en de vermijdingschaal, met leeftijd, respectievelijk huwelijksduur als covariaat.

	gecorrigeerd niet-therapie echtparen	gemiddelde therapie echtparen	univariate F(1,199)	p
<i>covariaat leeftijd</i>				
Barrières	15.8	15.0	.80	.37
Vermijding	2.1	6.4	63.40	.00001
<i>covariaat huwelijksduur</i>				
Barrières	15.6	15.2	.18	.66
Vermijding	2.1	6.4	65.43	.00001

van beide groepen echtparen géén significante verschillen op de barrièreschaal opleverden. Hieruit kunnen we concluderen dat het hebben van barrières tegen echtscheiding en de afwezigheid van aantrekkelijke alternatieven niet samenhangt met het wel of niet in therapie zijn van de echtparen, maar eerder met de leeftijd van de partners en de duur van het huwelijk.

6.3.6. Conclusie

Uit het bovenstaande komt naar voren dat echtparen die in relatietherapie zijn vergeleken met echtparen die niet in therapie zijn:

- a. Aangeven dat ze minder tevreden zijn met de sociaal-emotionele aspecten van hun relatie.
- b. Hun onderlinge communicatie als meer destructief en vermijgend percipiëren.
- c. Vaker conflicten hebben.

Deze verschillen tussen de twee groepen echtparen zijn niet toe te schrijven aan de neiging om sociaal wenselijk te antwoorden.

Op grond van deze bevindingen kan geconcludeerd worden dat de in dit onderzoek ontwikkelde vragenlijsten goed differentiëren tussen de groep echtparen die in therapie zijn en de groep echtparen die niet in therapie zijn, hetgeen er op wijst dat deze vragenlijsten een redelijke (criterium-) validiteit bezitten.

De aanwezigheid van sterke barrières tegen echtscheiding en het ontbreken van attractieve alternatieven lijkt eerder samen te hangen met leeftijd en huwelijksduur dan met het wel of niet in therapie zijn van de echtparen.

6.4. Verschillen tussen mannen en vrouwen

In hoeverre zijn de partners eensgezind over de wijze van communiceren en de satisfactie binnen hun relatie? Geven de partners dezelfde conflictgebieden aan als bron van onenigheid en stemmen ze overeen in hun oordeel over de mate waarin ze conflicten hebben? Verschillen man en vrouw in de mate waarin ze barrières hebben tegen echtscheiding en de mate waarin er voor hen aantrekkelijke andere leefvormen aanwezig zijn? Om inzicht in deze vragen te verkrijgen werden voor alle schalen de scores van mannen en vrouwen m.b.v. een t-toets voor afhankelijke steekproeven met elkaar vergeleken. Eerst werd nagegaan of de scores van mannen en vrouwen op de sociale wenselijkheidschaal significant verschilden.

Tabel 6.20. Verschillen tussen de scores van de man en de vrouw op de sociale wenselijkheidschaal.

Sociale wenselijkheid	N	gemiddelde	t-waarde	vrijheids- graden	p (tweezijdig)
<i>therapie</i> <i>echtparen</i>	man	7.6			
	34		-1.12	33	.27
	vrouw	9.0			
<i>niet-therapie</i> <i>echtparen</i>	man	12.9			
	67		.04	66	.97
	vrouw	12.8			

Dit bleek niet het geval te zijn (zie tabel 6.20). Daarom werd bij de volgende toetsingen naar man/vrouw verschillen niet gecontroleerd voor sociale wenselijkheid. De toetsingen werden apart uitgevoerd voor de partners, die niet in therapie zijn (zie tabel 6.21) en de partners die wel in therapie zijn (zie tabel 6.22).

Uit het in tabel 6.21 gepresenteerde overzicht blijkt dat de mannen en de vrouwen van de echtparen die niet in therapie zijn geen significante verschillen hebben op de diverse schalen. De echtgenoten stemmen dus overeen in de mate waarin ze tevreden zijn met hun relatie, de mate waarin ze barrières hebben tegen echtscheiding, de manier waarop ze hun communicatie percipiëren en de mate waarin ze allerlei onderwerpen als conflictvol ervaren.

Bij de echtparen die in therapie zijn daarentegen, zijn de vrouwen minder tevreden met hun huwelijksrelatie dan hun mannen. En ook hebben deze vrouwen gemiddeld een significant hogere score op de barrièreschaal dan hun

echtgenoten (zie tabel 6.22). Evenals bij de tevreden echtparen verschillen de partners *niet* in de manier waarop ze hun communicatie percipiëren en de mate waarin ze de diverse onderwerpen als conflictvol beschouwen.

Tabel 6.21. Verschillen tussen de scores van mannen en vrouwen van de niet-therapie-echtparen (N = 67) op de satisfactieschaal, de barrièreschaal, de communicatieschalen en de conflictgebieden.

Schaal	man gemiddelde	vrouw gemiddelde	t-waarde	vrijheids- graden	p (tweezijdig)
Satisfactie	52.3	51.7	1.03	66	.31
Barrières	15.0	15.1	-.30	66	.76
Destructieve communicatie	12.0	12.6	-1.60	66	.12
Intimiteit	23.0	23.1	-.18	66	.86
Vermijding	2.4	1.7	1.95	66	.06
Geld	1.1	1.2	-.80	66	.43
Kinderen	1.0	0.9	.37	66	.72
Omgaan met elkaar	2.4	2.3	.68	66	.50
Taakverdeling/werk	0.9	1.1	-.77	66	.44
Vrienden en kennissen	4.0	3.9	.20	66	.84
Sexualiteit	3.4	3.1	1.22	66	.23
Vrijtijdsbesteding	3.1	3.1	-.04	66	.97
(Schoon)familie	1.3	1.4	-.13	66	.90
Alcohol/drugs	2.3	2.8	-1.15	66	.25
Emancipatie	0.3	0.3	-.60	66	.55
Restcategorie	3.3	3.6	-.80	66	.43

Tabel 6.22. Verschillen tussen de scores van de mannen en de vrouwen van de therapie-echtparen (N = 34) op de satisfactieschaal, de barrièreschaal, de communicatieschalen en de conflictgebieden.

Schaal	man gemiddelde	vrouw gemiddelde	t-waarde	vrijheids- graden	p (tweezijdig)
Satisfactie	42.1	36.8	2.83	33	.008
Barrières	14.8	16.8	-2.16	33	.038
Destructieve communicatie	15.3	17.7	-1.33	33	.19
Intimiteit	18.4	17.6	1.19	33	.24
Vermijding	6.6	6.3	.18	33	.86
Geld	2.8	3.2	-.60	33	.55
Kinderen	3.3	3.9	-.80	33	.43
Omgaan met elkaar	6.8	7.7	-1.05	33	.30
Taakverdeling/werk	2.1	3.2	-1.21	33	.23
Vrienden en kennissen	7.8	7.0	1.04	33	.30
Sexualiteit	7.9	8.8	-1.31	33	.20
Vrijtijdsbesteding	7.9	9.8	-1.11	33	.27
(Schoon)familie	3.8	4.5	-.50	33	.62
Alcohol/drugs	4.6	5.0	-.33	33	.75
Emancipatie	1.4	1.4	-.08	33	.94
Restcategorie	8.8	10.1	-.87	33	.39

N.B. Multivariate Hotelling's T^2 (16,33) = 54.93, $p < .10$.

Het feit dat er op de communicatieschalen en conflictgebieden geen significante verschillen bestaan tussen de partners biedt steun voor de veronderstelling dat deze vragenlijsten meer meten dan de zuiver subjectieve perceptie van één van beide. Kennelijk hebben de schalen betrekking op processen en aspecten die grotendeels ook door de andere partner worden waargenomen.

6.5. Beantwoording van de centrale vraagstellingen

De eerste vraagstelling luidde: Op welke wijze verschillen echtparen met een lage, respectievelijke hoge huwelijksatisfactie in de manier waarop ze met hun conflicten omgaan?

Binnen dit vragenlijstonderzoek kan, bij het beantwoorden van deze vraag, satisfactie op twee manieren gedefinieerd worden:

- a. Met behulp van de somscores op de satisfactieschaal. Een hoge somscore is dan een indicatie voor een grote mate van tevredenheid met het huwelijk.
- b. Aan de hand van een extern criterium: het wel of niet in therapie zijn van echtparen. Therapie-echtparen worden dan beschouwd als ontevreden echtparen en echtparen die niet in therapie zijn als tevreden echtparen. Als men uitgaat van de eerste definitie, dan blijkt dat een significant positieve samenhang bestaat tussen de satisfactieschaal en de intimiteit-schaal en een significant negatieve samenhang tussen de satisfactieschaal en de schalen voor destructieve communicatie en vermijding (zie tabel 6.23). Bij deze samenhangen werd gecontroleerd voor sociale wenselijkheid, omdat de correlatie tussen de satisfactieschaal en de sociale wenselijkheidschaal .50 bedraagt.

Tabel 6.23. Partiële correlaties tussen de satisfactieschaal en de communicatieschalen voor alle echtparen (N = 202) en afzonderlijk voor mannen en vrouwen (N = 101), gecontroleerd voor sociale wenselijkheid.

Satisfactie	Destructieve communicatie	Intimiteit	Vermijding
echtparen	-.56	.68	-.52
mannen	-.49	.61	-.41
vrouwen	-.58	.73	-.70

Voor alle correlaties $p < .00001$.

Aan de hand van definitie b. kwam naar voren (zie 6.3.3.) dat de therapie-echtparen gemiddeld een significant hogere somscore hebben op de schalen destructieve communicatie en vermijding en een significant lagere somscore hebben op de intimiteitschaal dan de echtparen die niet in therapie zijn.

De resultaten bij a. en b. wijzen in dezelfde richting. Daarom kan worden geconcludeerd dat tevreden echtparen hun communicatie vooral als positief gekleurd percipiëren, positief in de zin van wederzijdse steun, openlijk omgaan met gevoelens, het bespreken van persoonlijke problemen, goed naar elkaar luisteren en veel samen lachen. Ontevreden echtparen daarentegen percipiëren hun communicatie enerzijds vooral als negatief, in de zin van vitten op elkaar, zin doordrijven, elkaar in de rede vallen, het laatste woord willen hebben, niet naar elkaar luisteren en elkaar de schuld geven bij conflicten, anderzijds als gericht op vermijding van conflicten door bijvoorbeeld maar toe te geven, kwaad te zijn zonder het te laten merken en niet over bepaalde onderwerpen durven praten.

Hierna werd nagegaan of echtparen die sterke barrières hebben tegen echtscheiding verschillen van echtparen met zwakke barrières in de manier waarop ze met hun conflicten omgaan. Het hebben van barrières tegen echtscheiding werd geoperationaliseerd met behulp van de somscores op de barrièreschaal. Een hoge somscore is een indicatie voor het hebben van sterke barrières tegen het beëindigen van het huwelijk en voor de afwezigheid van aantrekkelijke alternatieven. Uit tabel 6.24 blijkt dat er géén samenhang is tussen de barrièreschaal en de schalen voor destructieve communicatie en intimiteit en een lichte positieve samenhang tussen de barrièreschaal en de vermijdingschaal. Bij deze samenhang werd gecontroleerd voor sociale wenselijkheid omdat de correlatie tussen de barrièreschaal en de sociale wenselijkheidschaal .45 bedraagt.

Hieruit blijkt dat de manier waarop echtgenoten met elkaar communiceren vooral samenhangt met de ervaren relatiesatisfactie en nauwelijks met de aanwezigheid van barrières tegen echtscheiding of met de aanwezigheid van aantrekkelijke alternatieven, hetgeen in overeenstemming is met de uitgangspunten van dit onderzoek.

De tweede vraagstelling betrof het verschil tussen echtparen met een lage, respectievelijk hoge huwelijkssatisfactie m.b.t. het *aantal* gebieden waarover ze conflicten hebben, de *frequentie* van conflicten en de *aard* van de conflictgebieden.

Tabel 6.24. Partiële correlaties tussen de barrièreschaal en de communicatieschalen voor alle echtparen (N = 202) en afzonderlijk voor mannen en vrouwen (N = 101), gecontroleerd voor sociale wenselijkheid.

Barrières	Destructieve		
	communicatie	Intimiteit	Vermijding
echtparen	.04	-.09	.14*
mannen	-.14	-.11	.10
vrouwen	.15	-.07	.19*

*: $p = .03$.

Ook bij het beantwoorden van deze vraagstelling kan satisfactie op twee manieren gedefinieerd worden:

- Met behulp van de somscores op de satisfactieschaal. Dan blijkt dat de satisfactieschaal een significant negatieve samenhang ($p < .01$) vertoont met de 11 schalen voor conflictgebieden in huwelijksrelaties (zie tabel 6.25). Bij deze samenhangen werd gecontroleerd voor sociale wenselijkheid (partiële correlaties).
- Aan de hand van een extern criterium: wel of niet in therapie zijn. In 6.3.4. bleek dat de groep therapie-echtparen gemiddeld een significant hogere somscore heeft op de 11 conflictgebieden dan de niet-therapie-echtparen.

Tabel 6.25. Partiële correlaties tussen de satisfactieschaal en de conflictgebieden voor alle echtparen (N = 202) en afzonderlijk voor mannen en vrouwen (N = 101), gecontroleerd voor sociale wenselijkheid.

	Satisfactie		
	<i>echtparen</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
Geld	-.33	-.33	-.34
Kinderen	-.38	-.37	-.41
Omgaan met elkaar	-.66	-.70	-.65
Taakverdeling/werk	-.49	-.31	-.55
Vrienden en kennissen	-.40	-.47	-.38
Sexualiteit	-.45	-.51	-.42
Vrijtijdsbesteding	-.40	-.50	-.42
(Schoon)familie	-.26	-.31	-.23
Alcohol/drugs	-.22	-.21	-.21
Emancipatie	-.35	-.28	-.46
Restcategorie	-.50	-.41	-.60

Voor alle correlaties geldt $p < .01$

De resultaten bij a. en b. wijzen ook hier in dezelfde richting. Daarom kan geconcludeerd worden dat ontevreden echtparen *vaaker* over de onderwerpen conflicten hebben dan tevreden echtparen.

Ter aanvulling volgt nu een overzicht van de meest voorkomende conflicten per hoofdgebied bij tevreden en ontevreden echtparen (tabel 6.26.). Uit dit overzicht valt op dat veel meer ontevreden echtparen dan tevreden echtparen hebben aangegeven dat ze *vaak* conflicten over een bepaald onderwerp hebben. Bij de tevreden echtparen is er meer zo nu en dan sprake van conflicten. Dit is in overeenstemming met de bovenstaande conclusie dat de ontevreden echtparen *vaaker* conflicten hebben dan de tevreden echtparen.

Wat betreft de *aard* van de conflictgebieden blijkt het volgende: een groot aantal *ontevreden* echtparen geven aan dat ze vaak conflicten hebben over 'omgaan met elkaar', 'sexualiteit', 'restcategorie' en 'vrijetijdsbesteding'. Samengevat hebben deze conflicten vooral betrekking op de volgende onderwerpen:

Omgaan met elkaar. Volgens 52.9% van de ontevreden vrouwen gaan de conflicten vrij vaak over het feit dat de partners te weinig met elkaar praten (mannen 32.4%). Daarnaast hebben de conflicten betrekking op de manier waarop de partners met elkaar praten, zoals zeurend, ongeduldig, haastig, slecht naar elkaar luisteren en op dat de partners te weinig hebben om over te praten.

Sexualiteit. De ontevreden echtparen geven aan dat ze vrij vaak conflicten hebben over het tijdstip waarop ze zullen vrijen en hoe vaak ze met elkaar willen vrijen. Ook zijn er conflicten over dat de partners (zowel man als vrouw) te weinig initiatief nemen tot het vrijen. Tenslotte is er nog vrij vaak conflict over het feit dat de partners niet met elkaar over sex kunnen praten.

Restcategorie. Ongeveer 20% van de ontevreden echtparen hebben vrij vaak conflicten over de volgende onderwerpen: (1) dat de partners elkaar te weinig aandacht geven, respectievelijk te weinig aandacht van elkaar krijgen; (2) dat de partners elkaar proberen te domineren en (3) dat de man zich niet aan afspraken houdt.

Vrijetijdsbesteding. 38.2% van de ontevreden mannen geeft aan dat het feit dat de partners weinig dingen samen doen vaak een bron van conflict vormt (vrouwen 20.6%). Hiermee samenhangend zijn er ook vaak conflicten over de

Tabel 6.26. Overzicht (in percentages) van de meest voorkomende conflicten per hoofdgebied bij de tevreden en ontevreden echtparen.

	ONTEVREDEN ECHTPAREN				TEVREDEN ECHTPAREN			
	vaak		zo nu en dan		vaak		zo nu en dan	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
GELD								
dat er te weinig geld is	29.4	11.8	5.9	32.4	6.0		16.4	22.4
de man geeft teveel geld uit	8.8	14.7	17.6	8.8	7.5		19.4	14.9
de vrouw geeft teveel geld uit	8.8		17.6	26.5			16.4	19.4
<u>hoe het geld besteed moet worden</u>	8.8	11.8	23.5	17.6			14.9	17.9
KINDEREN								
wat mijn man/vrouw en ik zelf aan de opvoeding moeten doen	8.8	20.6	8.8	17.6			19.4	13.4
hoe we de kinderen moeten opvoeden	17.7	14.7	11.8	32.4			14.9	14.9
<u>de hoeveelheid tijd die we aan de kinderen moeten besteden</u>	11.8	17.6	14.7	20.6			19.4	14.9
OMGAAN MET ELKAAR								
dat we te weinig met elkaar praten	32.4	52.9	23.5	11.8	6.0		29.9	23.9
de manier waarop mijn man met mij praat	32.4	32.4	32.4	29.4			17.9	11.9
de manier waarop mijn vrouw met mij praat	17.6	41.1	32.4	20.6			13.4	17.9
dat we te weinig hebben om over te praten	26.5	23.5	11.8	17.6			11.9	
dat we slecht naar elkaar luisteren	32.4	17.6	17.6	35.3			23.9	19.4
dat mijn man te weinig belangstelling heeft voor wat ik belangrijk vind	32.4	11.7	29.4	44.1			26.9	19.4
<u>dat we elkaar niet uit laten praten</u>	8.8	29.4	47.1	26.5			17.9	26.9
TAAKVERDELING/WERK								
dat de vrouw ontevreden is over het (huishoudelijke) werk	32.4	14.7	29.4	44.1			25.4	32.8
<u>wat ieder van ons aan huishoudelijk werk moet doen</u>	8.8	20.6	29.4	32.4			28.4	28.4
VRIENDEN EN KENNISSEN								
dat we verschillende vrienden en kennissen hebben	17.7	14.7	11.8	20.6			10.4	13.4
dat we te weinig of te veel vrienden en kennissen hebben	8.8	14.7	23.5	26.5			13.4	14.9
<u>de hoeveelheid tijd die we met vrienden en kennissen doorbrengen</u>	11.8	5.9	23.5	20.6			23.9	22.4
SEXUALITEIT								
het tijdstip waarop we zullen vrijen	32.4	35.3	14.7	14.7	7.5	6.0	29.9	40.3
hoe vaak we met elkaar vrijen	23.6	26.5	38.2	29.4	9.0		20.4	37.3
de man neemt te weinig initiatief tot het vrijen	17.7	20.6	14.7	20.6			11.9	7.5
de vrouw neemt te weinig initiatief tot het vrijen	26.5	23.6	29.4	38.2	6.0	9.0	37.3	35.8
dat we niet met elkaar over sex kunnen praten	23.5	20.6	17.6	35.3			7.5	7.5
<u>de manier waarop we vrijen</u>	8.8	20.5	38.2	26.5		6.0	26.9	22.4
VRIJETIJDSEBESTEDING								
dat we weinig dingen samen doen	38.2	20.6		20.6	7.5		13.4	14.9
de hoeveelheid tijd die we samen doorbrengen	23.5	17.6	20.6	20.6	6.0		29.9	31.3
dat de man lid van een vereniging is	17.6	17.6		5.9				
waar we de vakantie zullen doorbrengen	20.6	14.7	17.6	35.3			6.0	17.9
<u>hoe we de tijd voor ontspanning zullen doorbrengen</u>	11.8	14.7	26.5	29.4			16.4	16.4
(SCHOON)FAMILIE								
dat de schoonouders de vrouw niet accepteren	17.6	20.6	11.8	20.6				9.0
welke familieleden we zullen bezoeken	11.8	11.8	23.5	32.4			20.9	19.4
<u>de hoeveelheid tijd die we aan onze ouders moeten besteden</u>	5.9	5.9	32.4	44.1			19.4	23.9
ALCOHOL/DRUGS								
het gedrag van de man bij drank/druggebruik	14.7	20.6	11.8					10.4
dat de man teveel alcohol/drugs gebruikt	8.8	5.9	14.7	32.4			13.4	17.9
<u>hoeveel drank/drugs we mogen gebruiken</u>	5.9		11.8	17.6			9.0	17.9
EMANCIPATIE								
dat de vrouw ontevreden is over haar rol en werk binnen het gezin	23.5	20.6	20.6	14.7			19.4	22.4
<u>dat de vrouw onafhankelijker wil worden</u>	5.9		11.8	11.8			7.5	
REST								
dat ik te weinig aandacht aan mijn man geef	26.5	20.6	11.8	35.3			7.5	14.9
dat ik te weinig aandacht aan mijn vrouw geef	26.5	23.5	26.5	29.4	6.0		25.4	16.4
dat de man probeert te domineren	20.6	23.5	17.6	38.2			20.9	13.4
dat de vrouw probeert te domineren	20.6	23.5	17.6	23.5				22.4
dat de man zich niet aan afspraken houdt	11.8	26.5	20.6	29.4		7.5	19.4	17.9
dat de vrouw zich niet aan afspraken houdt	14.7	23.5	5.9				6.0	11.9
<u>dat de man vaak te laat komt</u>	11.8	26.5	11.8	14.7	10.4	7.5	11.9	19.4

N.B. de categorie 'vaak' is een samenvoeging van 'erg vaak' en 'vrij vaak' uit de vragenlijst. Percentages $\leq 5\%$ zijn niet aangegeven.

hoeveelheid tijd die de partners samen doorbrengen. Tenslotte is voor veel ontevreden echtparen het lidmaatschap van de man van een vereniging een veelvuldig conflictpunt, evenals het onderwerp waar de vakantie doorgebracht moet worden.

Bij de *tevreden* echtparen worden de volgende gebieden het meest aangegeven waarover de partners *zo nu en dan* conflicten hebben: 'sexualiteit', 'taakverdeling/werk', 'omgaan met elkaar' en 'vrijetijdsbesteding'. Hierbij gaat het om de volgende specifieke onderwerpen:

Sexualiteit. Bij de tevreden echtparen hebben de conflicten betrekking op (1) het tijdstip van vrijen, bijv. 's ochtends of 's avonds; (2) de manier van vrijen, bijv. te weinig voorspel; (3) de frequentie van vrijen, en (4) dat de vrouw te weinig initiatief neemt tot het vrijen.

Taakverdeling/werk. 25 - 30% van de tevreden echtparen geeft aan dat ze zo nu en dan conflicten hebben over de taakverdeling bij het huishoudelijk werk en over de ontevredenheid van de vrouw met haar huishoudelijk werk.

Omgaan met elkaar. De conflicten gaat hier vooral over dat de partners te weinig met elkaar praten, dat ze elkaar niet uit laten praten en dat de man te weinig belangstelling heeft voor wat zijn vrouw belangrijk vindt.

Vrijetijdsbesteding. Evenals bij de ontevreden echtparen hebben de conflicten over de vrijetijdsbesteding betrekking op de hoeveelheid tijd die samen wordt doorgebracht en dat de partners weinig dingen samen doen. Daarnaast hebben 16.4% van de tevreden echtparen zo af en toe conflicten over hoe de tijd voor ontspanning doorgebracht moet worden.

Uit dit overzicht komt naar voren dat vooral 'het omgaan met elkaar' een veelvuldige bron van conflict is voor ontevreden echtparen. Dit conflictgebied heeft vooral betrekking op de communicatie tussen de partners. Blijkbaar hangt de manier waarop de echtgenoten met elkaar communiceren niet alleen nauw samen met huwelijkssatisfactie, maar vormt het ook een zeer belangrijke bron van conflict bij lage huwelijkssatisfactie.

Daarnaast valt het op dat de tevreden en ontevreden echtparen globaal genomen over dezelfde onderwerpen conflicten hebben. Het verschil tussen de twee groepen echtparen ligt eerder in de frequentie waarmee ze conflicten hebben over een bepaald onderwerp, dan dat specifieke conflictgebieden typerend zijn voor tevreden of ontevreden echtparen.

7. DISCUSSIE

In dit hoofdstuk zal de nadruk liggen op de evaluatie van onze poging om met behulp van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit de begrippen uit de theorie over huwelijkscohesie te operationaliseren. De uitkomsten van dit onderzoek worden daarbij als het ware terugvertaald naar het oorspronkelijk theoretische model, zoals dat in hoofdstuk 1 beschreven werd. Tijdens deze bespreking zal ook worden ingegaan op de gevonden man/vrouw verschillen in de ervaren huwelijkssatisfactie en barrières tegen echtscheiding bij de therapie-echtparen. Vervolgens zal -op grond van de resultaten- de relatie tussen huwelijkssatisfactie en communicatie nader uitgewerkt worden en in samenhang met de inhoud van de conflicten tussen de partners besproken worden.

7.1. Huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit

Als theoretisch kader voor de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit diende de sociaal-psychologische theorie over groepscohesie c.q. huwelijkscohesie. Binnen deze benadering worden drie factoren onderscheiden die van invloed zijn op de gebondenheid aan het huwelijk:

- a. De attracties in het huwelijk voor de partners; deze kunnen worden onderscheiden in instrumentele en sociaal-emotionele attracties.
- b. De barrières die echtscheiding in de weg staan.
- c. De aantrekkelijke en bereikbare alternatieven voor dit huwelijk.

Deze drie aspecten worden in principe als onafhankelijk van elkaar beschouwd.

Uit de factoranalyse kwam naar voren dat sociaal-emotionele attracties hoog op een andere factor laden dan instrumentele attracties. Sociaal-emotionele attracties blijken meer samen te hangen met algemene huwelijks-satisfactie dan de instrumentele attracties. Dit stemt overeen met de constatering dat de laatste decennia een verschuiving heeft plaatsgevonden van een institutioneel huwelijkstype naar een 'companionship' huwelijkstype

(Hicks & Platt, 1970). Kenmerkend voor deze verschuiving is dat tevredenheid met de affectieve aspecten van de relatie meer is gaan bijdragen tot huwelijksatisfactie dan tevredenheid met taakverdeling, inkomen, materiële bezittingen e.d.

Verder bleek dat de mate waarin mensen barrières voelen tegen een echtscheiding en de mate waarin zij bereikbare aantrekkelijke alternatieven voor hun huwelijk percipiëren *niet* onafhankelijk zijn; deze variabelen maken deel uit van dezelfde factor. In 6.1.1. gaven we aan dat dit mogelijk met de cognitieve dissonantietheorie (Festinger, 1957) te verklaren is en wel als volgt: als er een sterke externe druk bestaat, bijvoorbeeld door sterke sociale controle, om getrouwd te blijven, of een interne (morele) druk vanuit de betrokken individuen, bijvoorbeeld de kinderen niet in de steek willen laten, angst voor eenzaamheid en voor het gevoel van mislukking, dan kan het zijn dat de betrokkenen géén oog hebben voor mogelijke alternatieven. Omgekeerd, als mensen geen alternatieven zien, kan dat op zich al een barrière voor echtscheiding betekenen.

In de huwelijkscohesietheorie wordt gesteld, dat deze twee aspecten *in principe* onafhankelijk zijn. Een mogelijke samenhang wordt dus niet uitgesloten. Uit de resultaten van ons onderzoek blijkt een duidelijke samenhang, die we als volgt willen samenvatten:

- Een daling in de sterkte van de barrières zal de gepercipieerde aantrekkelijkheid van 'buitenechtelijke' alternatieven verhogen.
- En het voorhanden zijn van aantrekkelijke alternatieven zal de perceptie van de sterkte van de barrières verminderen.

Tussen de satisfactieschaal en de barrièreschaal blijkt geen samenhang te bestaan. ($r = -.04$; partiële correlatie, controle voor sociale wenselijkheid). Dit betekent dat (sociaal-emotionele) tevredenheid met het huwelijk onafhankelijk is van de mate waarin barrières bestaan tegen echtscheiding en van de perceptuele aantrekkelijkheid van alternatieven, hetgeen overeenstemt met de verwachtingen vanuit het theoretisch model. Want uit dit resultaat blijkt dat tevredenheid met de huwelijksrelatie niet identiek is aan huwelijksstabiliteit. Immers huwelijksstabiliteit werd gedefinieerd als een resultante van satisfactie, barrières en alternatieven. Op deze manier is het theoretisch begrijpelijk gemaakt, dat het voor kan komen dat echtgenoten, die ontevreden zijn met hun huwelijk, vanwege het gebrek aan alterna-

tieven en de aanwezigheid van barrières toch bij elkaar kunnen blijven.

Een resultaat dat het bovenstaande illustreert is, dat bij de therapie-echtparen de vrouwen méér ontevreden waren over hun relatie maar ook sterkere barrières hadden om te gaan scheiden en minder bereikbare alternatieven voor hun relatie zagen dan hun mannen. Dat vrouwen binnen deze groep echtparen meer ontevreden zijn dan hun mannen hangt waarschijnlijk samen met het gegeven dat, zeker als ze niet werken, het huwelijk een centrale plaats inneemt in het leven van vrouwen. Met name de sociaal-emotionele aspecten van de relatie zijn voor hen belangrijk. Voor veel vrouwen geldt dat het huwelijksleven hun enige leven is. Mannen gaan een groot gedeelte van de dag naar hun werk en kunnen daar een zekere compensatie vinden. Ook als vrouwen wel werken, zijn zij toch vaak degenen die zich verantwoordelijk voelen voor de gezelligheid thuis, de gang van zaken in het huishouden, de opvoeding van de kinderen e.d. Het gegeven dat het meestal de vrouwen zijn die het initiatief nemen tot partner-relatietherapie sluit hier bij aan (bijv. Willi, 1978, p. 12). Daarnaast komt uit het onderzoek van Weeda (1983) naar voren dat het ook vaak de vrouwen zijn die de knoop doorhakken bij een echtscheiding. De sterkere barrières en het gebrek aan alternatieven voor de vrouwen van de therapie-echtparen binnen ons onderzoek hebben er waarschijnlijk toe bijgedragen, dat deze echtparen om hulpverlening vroegen in plaats van te gaan scheiden.

Dat vrouwen binnen deze groep hogere barrières hebben dan hun mannen sluit aan bij de bevindingen van Frenken en Kwant (1981) dat vrouwen in het algemeen iets meer waarde hechten aan de huwelijksband dan mannen; zij achten zich meer aan hun huwelijk gebonden en nemen ten aanzien daarvan minder vrijheid. Huwelijkstrouw wordt door hen hoger op prijsgesteld. Daarnaast zijn vrouwen vaak economisch meer afhankelijk van het huwelijksverband. Verder zijn voor vrouwen, vooral voor vrouwen met kinderen, alternatieven voor hun huwelijksrelatie vaak moeilijker te vinden dan voor mannen. Alternatief betekent voor hen veelal: eenzaamheid, financiële zorg, behuizingsmoeilijkheden, sociale isolatie en kritiek vanuit de omgeving.

Samenvattend concluderen we: de resultaten van dit onderzoek wijzen erop dat de door ons ontwikkelde vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit een goede operationalisatie vormt van de begrippen uit de theorie over huwelijkscohesie. De sociaal-emotionele attracties, instrumen-

tele attracties en barrières tegen echtscheiding gecombineerd met de perceptie van aantrekkelijke alternatieven voor dit huwelijk zijn inderdaad afzonderlijke factoren die hun invloed uitoefenen op de huwelijksstabiliteit. In het tweede vragenlijstonderzoek zal worden nagegaan of bij een nieuwe steekproef echtparen deze zelfde factoren naar voren komen, dat wil zeggen of de gevonden factoren van deze vragenlijst invariant zijn.

7.2. Relatie huwelijksatisfactie en communicatie

Echtparen die om hulpverlening vragen of in relatie-therapie zijn geven aan dat hun communicatie vooral gekenmerkt wordt door een zekere destructiviteit, zoals het laatste woord willen hebben, zin doordrijven, beschuldigen, beledigen, vitten, mokken, prullen en kwaad worden bij onenigheid. Ook in hun nonverbale communicatie komt dat tot uitdrukking: een verveeld gezicht trekken als de partner spreekt, blik vermijden of op een irritante toon spreken. Daarnaast is hun communicatie gericht op vermijden van conflicten, bijvoorbeeld stilzwijgend terugtrekken, over bepaalde onderwerpen niet durven praten, doen alsof je luistert, glimlachen zonder het te menen.

Echtparen die tevreden zijn met hun relatie percipiëren hun communicatie positiever: over elkaars gevoelens praten, begrip voor elkaar tonen, praten over leuke gebeurtenissen, over wederzijdse interesses. Nonverbaal komt dat tot uitdrukking in bijvoorbeeld elkaar aankijken, veel samen lachen.

Het bovengenoemde werd ondersteund door een positieve samenhang tussen de satisfactieschaal en de intimiteitschaal en een negatieve samenhang tussen de satisfactieschaal enerzijds en de schalen voor destructieve communicatie en vermindering anderzijds.

Wat betekent nu een hoge correlatie tussen communicatie en satisfactie? Is het zo dat betere communicatievaardigheden leiden tot een hogere huwelijksatisfactie? In dat geval wordt communicatie als onafhankelijke variabele beschouwd die invloed heeft op de satisfactie (oorzaak-gevolg relatie). Naar onze mening ligt dit verband complexer. Satisfactie en communicatie kunnen elkaar in een positieve spiraal versterken, of de vorm van een negatieve reactieketen aannemen, waarbij zowel de communicatie als de satisfactie steeds slechter kunnen worden. Er is dus eerder sprake van een circulair-causaal verband dan van een lineaire oorzaak-gevolg relatie.

De bevinding dat de barrièreschaal en de drie communicatieschalen niet of nauwelijks samenhangen, sluit hierbij aan. Dit betekent immers, dat de

manier waarop echtgenoten met elkaar communiceren vooral van belang is voor de ervaren relatiesatisfactie en in mindere mate voor de huwelijksstabiliteit, hetgeen in overeenstemming is met de uitgangspunten van dit onderzoek.

Bij een beschouwing van de inhoud van conflicten bleek dat bij de therapie-echtparen de conflicten zich vooral afspeelden over de onderwerpen omgaan met elkaar, sexualiteit, vrijetijdsbesteding en de restcategorie. Het omgaan met elkaar heeft vooral betrekking op *communicatieproblemen* die een veelvuldige bron van conflict vormen. Voorbeelden hiervan zijn: de manier waarop de partners met elkaar praten bijv. geïrriteerd, ongeduldig, haastig, slecht naar elkaar luisteren en elkaar niet uit laten praten. In een recent onderzoek van Weeda (1983) dat gehouden werd onder 167 gescheiden mensen en dat handelde over het huwelijk vóór de echtscheiding, werden communicatieproblemen als belangrijkste oorzaak van de echtscheiding genoemd door de respondenten. Ook waren er vaak praktische problemen over de taakverdeling in huis, over de opvoeding van de kinderen en over de omgang met familie en vrienden. Maar laatstgenoemde problemen werden vrijwel door géén van de gescheidenen in eerste instantie naar voren gebracht als reden voor echtscheiding. Volgens Weeda (1984) wordt goed met elkaar kunnen praten van centraal belang geacht voor een goed huwelijk. Men moet op de hoogte zijn van elkaars ideeën, behoeftes, belevingen en ervaringen. Alleen dan kan er sprake zijn van onderling begrip en van betrokkenheid op elkaar.

Verder valt het bij de bovengenoemde vier conflictgebieden op dat de conflicten vaak betrekking hebben op de mate van *gezamenlijkheid* binnen de relatie. Bijvoorbeeld bij het conflictgebied omgaan met elkaar vormen te weinig met elkaar praten of te weinig hebben om over te praten, vaak bronnen van onenigheid. Bij de conflicten over de vrijetijdsbesteding komt dit tot uiting in dat dat partners weinig dingen samendoen en dat ze te weinig tijd samen doorbrengen. In de restcategorie wordt vaak aangegeven dat de partners te weinig aandacht voor elkaar hebben. Uit een onderzoek van Weeda (1984) blijkt ook dat 'veel samen doen' nog in hoge mate ideaal wordt gevonden door de Nederlandse gehuwde bevolking: 92% van de mannen en 87% van de vrouwen zeggen het (erg) positief te vinden voor een huwelijksrelatie.

Daarnaast blijkt uit de restcategorie dat het elkaar proberen te domineren van de ontevreden echtgenoten een veelvuldig punt van conflict is. Volgens Weeda (1984) is het heersende ideaal beeld dat man en vrouw gelijk

zijn, in die zin dat er geen machtsverschil behoort te bestaan. Wanneer de echtgenoten van dit ideaal afwijken, door bijv. niet in overleg beslissingen te nemen over gezamenlijke zaken, maar beslissingen voor elkaar te nemen leidt dat tot conflicten.

Tenslotte, wat de seksualiteit betreft gaan bij de ontevreden echtparen de conflicten vaak over de frequentie van vrijen, bijvoorbeeld doordat er een verschil in behoefte aan vrijen en geslachtsgemeenschap tussen man en vrouw is. Daarnaast hebben de conflicten betrekking op het tijdstip van vrijen, bijv. 's ochtends of 's avonds en dat de partners, zowel man als vrouw, te weinig initiatief nemen tot het vrijen. Bovendien blijken de ontevreden echtgenoten vaak niet over hun seksuele problemen en verlangens te kunnen praten, zonder dat ze daarbij onenigheid krijgen.

Samengevat kan geconcludeerd worden dat uit de vragenlijstgegevens blijkt dat echtparen die in therapie zijn op een andere manier met elkaar communiceren dan tevreden echtparen en dat ze communicatieproblemen en een geringe mate van gezamenlijkheid binnen hun relatie als belangrijke bronnen van conflict zien. Deze conflicten komen vooral tot uiting in het omgaan met elkaar, seksualiteit, vrijetijdsbesteding en het elkaar proberen te domineren (restcategorie). Uit deze resultaten blijkt de nauwe samenhang tussen de wijze van communiceren en de ervaren relatiesatisfactie.

In het onderzoeksgedeelte waarin gesprekken van echtparen geobserveerd worden, zal moeten blijken of communicatie, zoals gemeten met deze vragenlijst, ook een afspiegeling is van 'real-life' communicatie tussen de echtgenoten, en of de beide groepen echtparen ook daadwerkelijk verschillen in hun manier van conflicthantering.

Teneinde na te gaan of de gevonden samenhang tussen communicatie en huwelijksatisfactie invariant is, diende een replicatie onderzoek plaats te vinden. De resultaten daarvan worden nu eerst in het volgende hoofdstuk beschreven.

8. HET REPLICATIE ONDERZOEK

8.1. Inleiding

Dit tweede vragenlijstonderzoek heeft het karakter van een replicatie onderzoek. Daartoe werden de vragenlijsten aan een nieuwe groep echtparen afgenomen. Deze 'tweede ronde' werd om meerdere redenen uitgevoerd:

Replicatie van de gevonden factoren.

1. Zijn de gevonden factoren van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit invariant? D.w.z. zijn in deze vragenlijst opnieuw de volgende factoren te onderscheiden: (a) (sociaal-emotionele) satisfactie; (b) sociale wenselijkheid; (c) barrières/alternatieven; en (d) instrumentele satisfactie?
2. Zijn de gevonden factoren van de communicatievragenlijst invariant? D.w.z. bevat deze vragenlijst opnieuw de volgende factoren: (a) destructieve communicatie; (b) intimiteit; en (c) vermijding?

Betrouwbaarheid.

Vormen de diverse factoren opnieuw betrouwbare schalen? D.w.z. de factoren van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit, de factoren van de communicatievragenlijst en de gebieden van conflicten in huwelijksrelaties.

Validiteit.

1. Discrimineren de drie vragenlijsten opnieuw tussen twee groepen echtparen: tevreden en ontevreden echtparen?
2. Kan de gevonden relatie tussen wijze van communicatie en huwelijkssatisfactie gerepliceerd worden?
3. Verschillen ontevreden echtparen opnieuw van tevreden echtparen vooral in de frequentie waarin ze conflicten hebben?

Deze vragen zullen beantwoord worden in 8.4. Daarvoor zal een korte beschrijving worden gegeven van de steekproef en de gevolgde procedure.

8.2. De steekproef

De steekproef bestaat uit 138 echtparen die wederom in twee groepen zijn onderverdeeld:

1. Een groep echtparen (91) die, wegens ontevredenheid met hun huwelijk in partner-relatietherapie zijn of zich daarvoor hebben aangemeld.
2. Een groep echtparen (47) die niet in partner-relatietherapie zijn en die tevreden zijn met hun huwelijksrelatie.

De gemiddelde leeftijd van de therapie-echtparen is 36.5 jaar (mannen 37.7 jaar; vrouwen 35.3 jaar) en de gemiddelde huwelijksduur bedraagt 12.9 jaar. De groep tevreden echtparen heeft een gemiddelde leeftijd van 36 jaar (mannen 37 jaar; vrouwen 35 jaar) en een gemiddelde huwelijksduur van 12.5 jaar. Er zijn geen significante verschillen tussen de twee groepen m.b.t. het aantal kinderen, sociale klasse (beroep/opleiding), het werken van man en vrouw, het al dan niet lid zijn van een kerk en de mate waarin men zich verbonden voelt met de kerk. Verder betreft het bij beide groepen veelal eerste huwelijken. (Voor een overzicht van deze demografische gegevens, zie Bijlage IV.)

8.3. De procedure

De procedure was gelijk aan die bij het eerste vragenlijstonderzoek. Voor het bereiken van de therapie-echtparen werd medewerking verleend door een aantal RIAGG's. De echtparen werden door de therapeuten, waarbij ze op dat moment in therapie waren, benaderd en gevraagd of ze mee wilden werken aan het onderzoek. De tevreden echtparen werden via een aantal huisartsenpraktijken geselecteerd, waarbij de huisarts die echtparen vroeg mee te werken aan dit onderzoek, waarvan hij vond dat ze een goede huwelijksrelatie hadden.

De echtparen kregen dan van hun therapeut of huisarts de drie vragenlijsten mee; van elke vragenlijst was er een aparte versie voor de man en de vrouw. De vragenlijsten werden thuis door de man en de vrouw onafhankelijk van elkaar ingevuld. Tijdens het invullen mochten ze niet met elkaar overleggen (zie instructie bij de vragenlijsten, Bijlage I). Nadat de vragenlijsten waren ingevuld, werden deze opgestuurd naar de onderzoeker. Van de tevreden echtparen kregen we 62.6% van de vragenlijsten terug en bij de echtparen die in therapie waren, was de respons 72.8%.

8.4. Resultaten

In deze paragraaf worden de belangrijkste resultaten weergegeven. Eerst wordt nagegaan of de gevonden factoren van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit en van de communicatievragenlijst gerepliceerd kunnen worden. Daarna komen gegevens omtrent de betrouwbaarheid van de diverse schalen aan de orde. Voor de nadere validering van de vragenlijsten wordt onderzocht of de drie vragenlijsten differentiëren tussen de therapie-echtparen en de niet-therapie-echtparen, waarbij zal worden gecontroleerd voor sociale wenselijkheid. Vervolgens wordt nagegaan of de gevonden samenhang tussen huwelijkssatisfactie enerzijds en communicatie en de mate van conflicten anderzijds gerepliceerd kan worden. Tenslotte wordt een overzicht gegeven van de meest voorkomende conflicten bij tevreden en ontevreden echtparen.

8.4.1. *Principale factorenanalyse*

Eerst werd nagegaan of de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit opnieuw de volgende 4 factoren bevat: (a) (sociaal-emotionele) satisfactie; (b) sociale wenselijkheid; (c) barrières/alternatieven; en (d) instrumentele satisfactie. Daartoe is op de 38 items een principale factorenanalyse toegepast, gevolgd door varimax rotatie van de eerste vier factoren. Deze factormatrix is weergegeven in tabel 8.1. Deze vier factoren verklaren samen 45.2% van de variantie. De factormatrices voor mannen en vrouwen afzonderlijk zijn weergegeven in Bijlage V. De vier factoren verklaren dan 44% (mannen), respectievelijk 48.3% (vrouwen) van de totale variantie.

Bij een nadere beschouwing van de factorstructuur komt naar voren dat opnieuw de vier bovengenoemde factoren te onderscheiden zijn: Satisfactie (factor 1), Sociale wenselijkheid (factor 2), Barrières/alternatieven (factor 3) en Instrumentele satisfactie (factor 4). Hierbij voldoen 7 items (nrs. 31, 33, 21, 22, 7, 46, 32) niet aan het oorspronkelijke (streng) criterium, een lading $\geq .40$ op één factor. De lading van deze items op de desbetreffende factor is namelijk $\geq .32$. Aangezien deze items op de andere factoren een lage lading hebben lijkt dit geen onoverkomelijk bezwaar. Globaal gezien, kan dus gesteld worden dat de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit een zekere factorinvariantie vertoont.

Deze overeenkomst tussen twee factoren bij variatie van de steekproef

Tabel 8.1. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor alle echtparen (N = 276) op de 38 items van de vragenlijst voor huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit.

Itemomschrijving	Factor	Factor	Factor	Factor	h ²
	1	2	3	4	
1. algemene tevredenheid over huwelijk	.84	.19	.06	.13	.77
4. ruimte voor persoonlijke ontwikkeling	.66	.02	.05	.11	.45
5. warmte en genegenheid	.74	.11	.10	.00	.57
9. seksuele tevredenheid	.61	.22	.13	-.03	.44
11. geslaagd huwelijk	.80	.27	-.02	.01	.72
12. tevreden over omgangswijze	.83	.19	.19	.03	.77
13. geen spijt gehad van huwelijk	.74	.31	.06	.14	.67
15. gemeenschappelijke interesses	.52	.22	.13	.01	.34
20. opvoeding van de kinderen	.40	.27	.11	.20	.28
25. waardering en respect	.75	.29	.04	.10	.66
27. tevredenheid t.o.v. vroeger	.65	-.05	.03	-.01	.43
31. tevreden over werkverdeling	.33	.26	.14	.25	.26
33. praten over seksuele relatie	.33	.21	.01	-.04	.16
35. opnieuw zelfde partner kiezen	.68	.32	.24	-.05	.63
40. huwelijk zou beter moeten zijn	.71	.33	.09	.06	.62
45. meer van huwelijk verwacht	.62	.38	.09	.13	.60
49. aantrekkelijkheid van andere partner	.41	.38	.34	-.10	.44
8. sociale wenselijkheid	.12	.41	.11	.13	.21
21. sociale wenselijkheid	.30	.37	.13	.02	.24
22. sociale wenselijkheid	.17	.35	.06	.05	.16
29. sociale wenselijkheid	.12	.63	.06	.02	.42
30. sociale wenselijkheid	.11	.45	.16	-.02	.24
34. sociale wenselijkheid	.15	.49	.11	.07	.28
43. sociale wenselijkheid	.24	.44	.11	-.01	.26
44. sociale wenselijkheid	.19	.52	.06	.08	.32
48. sociale wenselijkheid	.16	.54	.20	-.11	.37
6. 'om de kinderen' bij elkaar blijven	.10	-.11	.40	.17	.21
7. aantrekkelijkheid van ongehuwd zijn	.05	.09	.35	.06	.13
16. scheiding zien als persoonlijk falen	-.02	.01	.40	.04	.16
23. andere leefvormen zijn attractief	.13	.35	.57	-.08	.47
38. pijn van scheiding voor partner	.06	.35	.48	.01	.36
41. plicht tot seksuele monogamie	.05	.24	.56	-.07	.38
42. leven zonder partner moeilijk voorstelbaar	.30	.31	.45	-.10	.40
46. gelegenheid tot seksueel contact met derden	.06	.08	.32	-.03	.11
3. geldgebrek	.01	-.07	.08	.63	.41
14. over geld praten	.21	.22	-.10	.49	.34
32. geen tekort aan materiële zaken	-.07	-.04	-.01	.35	.12
36. tevreden over besteding gezinsinkomen	.23	.21	.06	.49	.34
Eigenwaarden	10.87	2.82	1.83	1.66	
% verklaarde variantie	28.6	7.4	4.8	4.4	

en constant houden van de testbatterij (in dit geval de vragenlijst) kan kwantitatief uitgedrukt worden in een index van factorovereenkomst (Harman, 1976). Deze index wordt als volgt berekend:

$$\phi a_1 a_2 = \sum f_{a_1 j} f_{a_2 j} / \{(\sum f_{a_1 j}^2) (\sum f_{a_2 j}^2)\}^{\frac{1}{2}}$$

Hierin zijn fa_{1j} en fa_{2j} de ladingen in de kolommen met factorladingen van m items op de overeenkomstige factoren van de eerste resp. de tweede steekproef: ($j = 1, 2 \dots, m$). De waarden van de index kunnen variëren van +1.0 tot -1.0. Er is geen statistische toets om de significantie van de index te toetsen. Het is echter gebruikelijk om bij een index waarde van .90 of hoger twee factoren als equivalent te beschouwen (de Zeeuw, 1978, p.512). Met behulp van deze formule zijn we per factor nagegaan of de gevonden factoren in het eerste onderzoek (tabel 6.2) en in dit tweede onderzoek als equivalent kunnen worden beschouwd.

Tabel 8.2. De mate van overeenkomst tussen de factoren van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit van het eerste, respectievelijk tweede onderzoek.

Factor	index van factorovereenkomst
1. Satisfactie	.96
2. Sociale wenselijkheid	.94
3. Barrières	.93
4. Instrumentele satisfactie	.85

Uit tabel 8.2 komt naar voren dat voor de eerste drie factoren, satisfactie, sociale wenselijkheid, en barrières, deze index hoger dan .90 is. Voor de vierde factor, instrumentele satisfactie ligt deze waarde iets lager. Hieruit kunnen we concluderen dat de eerste drie factoren van deze vragenlijst in het eerste en tweede onderzoek als equivalent kunnen worden beschouwd en de vierde factor vrijwel als equivalent.

Hierna werd nagegaan of de communicatievragenlijst dezelfde factoren bevat als in het eerste onderzoek: (1) destructieve communicatie; (2) intimiteit; (3) vermijding. Na de principale factorenanalyse van de 37 items zijn de eerste drie factoren geroteerd naar varimaxstructuur. Deze factormatrix is weergegeven in tabel 8.3. De drie factoren verklaren samen 42% van de variantie. De factormatrices voor mannen en vrouwen afzonderlijk zijn weergegeven in Bijlage VI. De drie factoren verklaren dan 41.5% (mannen), respectievelijk 43.8% (vrouwen) van de totale variantie.

Bij inspectie van de factorstructuur valt het meteen op dat de drie bovengenoemde factoren opnieuw zijn te identificeren: destructieve communica-

Tabel 8.3. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor alle echtparen (N = 276) op de 37 items van de communicatievragenlijst.

Itemomschrijving	Factor	Factor	Factor	h ²
	1	2	3	
8. laatste woord willen hebben	.48	-.04	.33	.35
13. verveeld gezicht trekken	.49	.41	.17	.46
20. niet begrijpen wat de ander zegt	.44	.13	.35	.33
23. onenigheid over smaakverschil	.44	.18	.33	.34
25. zin doordrijven	.59	.00	.27	.42
26. beschuldigen bij ruzie	.55	.10	.30	.40
27. iets anders bedoelen dan je zegt	.55	.26	.03	.38
28. beledigen	.55	.28	.29	.47
31. kwaad worden bij onenigheid	.49	.18	.25	.34
32. blik vermijden	.44	.42	-.09	.38
34. vaag zijn	.58	.30	.04	.43
35. vitten	.54	.15	.38	.46
36. niet luisteren	.53	-.02	.41	.45
38. mokken, pruilen	.52	.22	.26	.39
40. doen alsof je luistert	.50	.39	.02	.40
41. elkaar in de rede vallen	.51	.00	.15	.28
43. vriendelijk zijn met irritante toon	.38	.17	.13	.19
45. op een toon spreken die je niet aanstaat	.52	.18	.30	.40
11. aankijken bij spreken	.20	.60	-.04	.40
12. gevoelens laten zien	.27	.58	.01	.41
14. blijk geven van begrip	.29	.73	.17	.66
19. praten over persoonlijke problemen	-.01	.64	.19	.45
33. praten over wederzijdse interesses	.11	.64	.20	.46
37. advies vragen bij problemen	-.07	.39	.30	.25
39. praten over leuke dingen	.12	.64	.29	.50
47. samen lachen	.29	.45	.28	.37
2. stilzwijgend terugtrekken	.01	.15	.53	.31
4. smoesje verzinnen	.19	-.02	.50	.29
5. doen alsof je luistert	.15	.11	.44	.23
6. onenigheid vermijden	.17	.16	.71	.56
9. grapje verzinnen bij pijnlijk onderwerp	.25	.07	.30	.15
10. eerder vertrouwelijk zijn bij een ander	.34	.14	.38	.28
17. toegeven om conflicten te vermijden	.11	.14	.67	.47
21. over bepaalde onderwerpen niet durven praten	.20	.33	.47	.38
42. glimlachen om verdriet niet te laten merken	.12	.04	.28	.10
44. kwaad zijn zonder het te laten merken	.15	.24	.42	.26
46. glimlachen zonder het te menen	.29	.08	.35	.21
Eigenwaarden	10.6	2.8	2.2	
% verklaarde variantie	28.3	7.6	6.1	

tie (factor 1), Intimiteit (factor 2) en Vermijding (factor 3). Slechts 6 items (nrs. 43, 37, 9, 10, 42, 46) voldoen net niet aan het oorspronkelijke criterium, d.w.z. een lading $\geq .40$ op één factor. Ze hebben echter wel de hoogste lading op de desbetreffende factor. De factoranalyse voor mannen en vrouwen afzonderlijk levert ongeveer dezelfde factoren op, alleen de volgor-

de van de factoren is een andere. Bij de mannen is vermindering de tweede factor en intimiteit de derde factor. Bij de vrouwen zien we de volgende volgorde: (1) Intimiteit; (2) Destructieve communicatie; en (3) Vermijding.

Om de equivalentie met de factoren van het eerste onderzoek te kwantificeren, hebben we ook hier per factor de index van factorovereenkomst berekend (Harman, 1976).

Tabel 8.4. De mate van overeenkomst tussen de factoren van de communicatievragenlijst van het eerste (tabel 6.4) respectievelijk tweede onderzoek (tabel 8.3).

Factor	index van factorovereenkomst
1. Destructieve communicatie	.98
2. Intimiteit	.95
3. Vermijding	.90

Uit tabel 8.4 blijkt dat deze waarden $\geq$ .90 zijn. De drie factoren van de communicatievragenlijst die in het eerste, respectievelijk tweede onderzoek zijn gevonden, zijn derhalve als equivalent te beschouwen.

Samenvattend, kunnen we concluderen dat in dit tweede onderzoek de factoren van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit en van de communicatievragenlijst gerepliceerd zijn. En dat derhalve deze vragenlijsten factorinvariant zijn.

8.4.2. *Betrouwbaarheidsonderzoek*

Evenals in het eerste onderzoek wordt nu onderzocht of de vier factoren van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit, de drie factoren van de communicatievragenlijst en de 12 conflictgebieden betrouwbare schalen vormen. Dit gebeurt met behulp van itemanalyse. Voor de analyse werden de items per schaal in dezelfde richting gecodeerd. Bijvoorbeeld bij een 5 punts item uit de satisfactieschaal betekent antwoordalternatief 1 een lage huwelijkssatisfactie en antwoordalternatief 5 een hoge huwelijkssatisfactie. De schalen bestaan uit dezelfde items als in het eerste onderzoek. Vanwege het feit dat de scores van mannen en vrouwen niet onafhankelijk zijn, hebben we aparte itemanalyses uitgevoerd voor mannen en vrouwen, en voor mannen en vrouwen per groep echtparen. De resultaten van de itemanalyses zijn weergegeven in tabel 8.5 (a) en tabel 8.5 (b).

In deze tabellen zien we dat voor de meeste schalen de interne consistenten-

Tabel 8.5 (a). Coëfficiënt α en split-half betrouwbaarheid gecorrigeerd voor testlengte van de schalen van de vragenlijst voor huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit en van de communicatievragenlijst voor de totale steekproef (N = 276), voor mannen en vrouwen (N = 138), en apart voor niet-therapie-mannen en vrouwen (N = 47), en voor therapie-mannen en vrouwen (N = 91).

Schalen	echt- paren	niet- therapie mannen	the- rapie mannen	niet- therapie vrouwen	the- rapie vrouwen
<i>Satisfactie</i> (17)					
α coëfficiënt	.92	.92	.78	.86	.93
split-half betrouwbaarheid	.92	.94	.82	.88	.95
<i>Sociale wenselijkheid</i> (9)					
α coëfficiënt	.75	.71	.74	.68	.80
split-half betrouwbaarheid	.77	.74	.78	.70	.79
<i>Barrrières</i> (8)					
α coëfficiënt	.74	.70	.69	.70	.72
split-half betrouwbaarheid	.74	.68	.68	.68	.75
<i>Instrumentele satisfactie</i> (4)					
α coëfficiënt	.59	.53	.52	.52	.56
split-half betrouwbaarheid	.55	.48	.48	.49	.53
<i>Destructieve communicatie</i> (18)					
α coëfficiënt	.84	.82	.71	.77	.86
split-half betrouwbaarheid	.86	.85	.78	.80	.87
<i>Intimiteit</i> (8)					
α coëfficiënt	.80	.77	.70	.70	.82
split-half betrouwbaarheid	.81	.81	.72	.72	.80
<i>Vermijding</i> (11)					
α coëfficiënt	.75	.72	.68	.68	.71
split-half betrouwbaarheid	.74	.74	.70	.69	.70

N.B. Het aantal items per schaal is steeds tussen haakjes weergegeven, achter de naam van de desbetreffende schaal.

tie (Cronbach's alpha) en de split-half betrouwbaarheid (gecorrigeerd voor testlengte) voldoende hoog, d.w.z. groter of gelijk aan .70 zijn. Evenals in het eerste onderzoek zijn deze waarden voor de instrumentele satisfactieschaal en voor het conflictgebied Kerk (geloof) duidelijk te laag. Daarom worden deze schalen ook in dit onderzoek verder buiten beschouwing ge-

Tabel 8.5 (b). Coëfficiënt α en split-half betrouwbaarheid gecorrigeerd voor testlengte van de conflictgebieden voor de totale steekproef (N = 276), voor mannen en vrouwen (N = 138), en apart voor niet-therapie-mannen en vrouwen (N = 47), en voor therapie-mannen en vrouwen (N = 91).

Schalen	echt- paren	niet- therapie mannen	the- rapie mannen	niet- therapie vrouwen	the- rapie vrouwen		
<i>Geld</i> (7)							
α coëfficiënt	.59	.59	.45	.59	.60	.54	.57
split-half betrouwbaarheid	.64	.68	.66	.66	.63	.67	.58
<i>Kindereen</i> (6)							
α coëfficiënt	.79	.73	.67	.72	.82	.72	.79
split-half betrouwbaarheid	.83	.82	.72	.82	.84	.77	.80
<i>Omgaan met elkaar</i> (10)							
α coëfficiënt	.85	.84	.70	.79	.86	.80	.80
split-half betrouwbaarheid	.89	.86	.72	.82	.90	.84	.87
<i>Taakverdeling/werk</i> (5)							
α coëfficiënt	.57	.62	.53	.61	.51	.65	.42
split-half betrouwbaarheid	.60	.67	.57	.65	.54	.64	.46
<i>Vrienden en kennissen</i> (8)							
α coëfficiënt	.82	.82	.71	.82	.82	.84	.78
split-half betrouwbaarheid	.86	.84	.84	.81	.89	.88	.87
<i>Sexualiteit</i> (13)							
α coëfficiënt	.75	.73	.70	.71	.77	.69	.72
split-half betrouwbaarheid	.79	.77	.74	.76	.81	.73	.76
<i>Kerk(gelooft)</i> (3)							
α coëfficiënt	.46	.59	.68	.39	.37	.44	.37
split-half betrouwbaarheid	.48	.59	.75	.56	.40	.59	.37
<i>Vrijetijdsbesteding</i> (12)							
α coëfficiënt	.78	.79	.69	.77	.78	.79	.72
split-half betrouwbaarheid	.79	.81	.75	.81	.77	.78	.71
<i>(Schoon) familie</i> (9)							
α coëfficiënt	.74	.72	.71	.70	.72	.78	.68
split-half betrouwbaarheid	.76	.70	.68	.70	.77	.77	.75
<i>Alcohol/drugs</i> (6)							
α coëfficiënt	.81	.81	.77	.76	.81	.87	.76
split-half betrouwbaarheid	.75	.71	.70	.68	.73	.81	.67
<i>Emancipatie</i> (4)							
α coëfficiënt	.71	.70	.69	.72	.71	.69	.72
split-half betrouwbaarheid	.73	.73	.71	.82	.75	.64	.74
<i>Restcategorie</i> (16)							
α coëfficiënt	.81	.81	.74	.74	.82	.79	.77
split-half betrouwbaarheid	.85	.82	.79	.75	.87	.80	.85

N.B. Achter elk conflictgebied is tussen haakjes het aantal items weergegeven.

laten. Daarnaast vormen de conflictgebieden Geld en Taakverdeling/werk grensgevallen. Toch hebben we besloten deze schalen te handhaven, omdat op die manier de twee onderzoeken het best vergelijkbaar blijven. De correlaties tussen de schalen van de vragenlijst voor huwelijksatisfactie en stabiliteit variëren van .24 tot .51; de correlaties tussen de communicatieschalen van -.47 tot .41; en de correlaties tussen de conflictgebieden onderling van .09 tot .54.

Uit het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat dit betrouwbaarheidsonderzoek een goede replicatie vormt van het eerste betrouwbaarheidsonderzoek. Dit betekent dat ook nu weer bij volgende toetsingen, bijvoorbeeld van verschillen tussen echtparen die wel of niet in therapie zijn, bij de diverse schalen uitgegaan mag worden van somscores per proefpersoon, waar bij een hoge somscore op bijvoorbeeld de vermijdingschaal geïnterpreteerd moet worden als veel vermijdingsgedrag van de partners.

8.4.3. Validatie onderzoek

Ook deze steekproef bestaat uit een aantal echtparen die niet in therapie zijn en tevreden zijn met hun relatie en een aantal echtparen die in relatietherapie zijn óf zich daarvoor hebben aangemeld. Voor de verdere validering van onze vragenlijsten gebruiken we het wel of niet in therapie zijn (gaan) weer als extern criterium.

Bij dit onderzoek naar verschillen tussen de twee groepen echtparen zal eerst worden gekeken naar eventuele verschillen op de sociale wenselijkheidschaal.

Tabel 8.6. Resultaat van de t-toets naar verschillen op de sociale wenselijkheidschaal tussen de twee groepen echtparen en afzonderlijk tussen de mannen, respectievelijk de vrouwen van de beide groepen.

	N	gemiddelde	t-waarde	vrijheids- graden	p (twee- zijdig)
niet-therapie-echtparen	94	11.1	6.61	274	.0001
therapie-echtparen	182	4.3			
niet-therapie-mannen	47	11.2	3.89	136	.001
therapie-mannen	91	5.5			
niet-therapie-vrouwen	47	11.0	5.49	136	.0001
therapie-vrouwen	91	3.2			

Uit een t-toets op deze somscores blijkt dat de niet-therapie-echtparen gemiddeld een significant hogere score ($p < .01$) hebben op sociale wenselijkheid dan de therapie-echtparen (zie tabel 8.6). De toetsingen afzonderlijk voor mannen en vrouwen leveren dezelfde resultaten op, d.w.z. de mannen en vrouwen die niet in therapie zijn hebben gemiddeld een significant hogere somscore op sociale wenselijkheid dan hun sexegenoten die wel in therapie zijn. Dit betekent dat, evenals in het eerste onderzoek, de echtparen die niet in therapie zijn gemiddeld meer geneigd zijn de evaluatie van hun huwelijk te vervormen in een sociaal wenselijke richting.

Om na te gaan bij welke volgende toetsingen naar verschillen tussen therapie- en niet-therapie-echtparen er gecontroleerd moet worden voor dit verschil in sociale wenselijkheid, hebben we correlaties berekend tussen de sociale wenselijkheidschaal en andere schalen.

Tabel 8.7. Product-moment correlaties tussen de sociale wenselijkheidschaal, de satisfactie- en barrièreschaal, de communicatieschalen en de conflictgebieden voor alle echtparen ($N = 276$), voor mannen ($N = 138$) en voor vrouwen ($N = 138$).

Schalen	sociale wenselijkheid		
	<i>echtparen</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
Satisfactie	.50	.45	.53
Barrières	.51	.51	.50
-----	-----	-----	-----
Destructieve communicatie	-.47	-.42	-.50
Intimiteit	.38	.35	.38
Vermijding	-.35	-.28	-.39
-----	-----	-----	-----
Geld	-.24	-.21	-.27
Kinderen	-.27	-.18	-.33
Omgaan met elkaar	-.44	-.38	-.48
Taakverdeling/werk	-.30	-.26	-.33
Sexualiteit	-.29	-.15*	-.40
Vrienden en kennissen	-.36	-.35	-.35
Vrijtijdsbesteding	-.40	-.40	-.40
(Schoon)familie	-.28	-.25	-.29
Alcohol/Drugs	-.27	-.21	-.33
Emancipatie	-.27	-.21	-.31
Restcategorie	-.46	-.44	-.47

N.B. *: $p = .03$, voor alle andere correlaties geldt $p \leq .01$.

Daarbij blijkt dat alle schalen significant correleren met de sociale wenselijkheidschaal. Bij de toetsingen naar verschillen tussen therapie- en niet-therapie-echtparen, en tussen de mannen en vrouwen van beide groepen afzonderlijk op de bovengenoemde schalen, zal daarom gecontroleerd worden

voor het verschil in gemiddelden van de twee groepen op de sociale wenselijkheidschaal.

Deze toetsingen werden verricht met behulp van covariantie-analyse (SPSS-update programma MANOVA; Hull & Nie, 1981). Voordat de covariantie-analyse werd uitgevoerd, werd nagegaan of de regressielijnen voor de twee groepen echtparen als parallel mogen worden beschouwd, d.w.z. dat er geen significante interactie is tussen sociale wenselijkheid en het wel of niet in therapie zijn, voor de desbetreffende afhankelijke variabele.

Tabel 8.8. Toets voor interactie tussen het wel of niet in therapie zijn als factor en sociale wenselijkheid (SW) als covariaat, met satisfactie, respectievelijk barrières, de communicatieschalen en de conflictgebieden als afhankelijke variabele.

	univariate			univariate	
	F(1,272)	p		F(1,272)	p
SW x groep			SW x groep		
Satisfactie	.46	.50	Taakverdeling/werk	2.66	.11
Barrières	.42	.51	Vrienden en kennissen	2.61	.12
Destructieve communicatie	2.61	.11	Sexualiteit	.02	.88
Intimiteit	2.23	.16	Vrijtijdsbesteding	1.81	.20
Vermijding	2.63	.11	(Schoon)familie	2.67	.11
Geld	1.22	.31	Alcohol/drugs	.29	.60
Kinderen	1.79	.20	Emancipatie	1.99	.18
Omgaan met elkaar	.30	.59	Restcategorie	2.61	.11

Uit tabel 8.8 komt naar voren dat de regressielijnen voor de diverse afhankelijke variabelen inderdaad als parallel mogen worden beschouwd, waarna de covariantie-analyse is toegepast (zie tabel 8.9). De resultaten van de covariantie-analyses naar verschillen tussen de mannen, respectievelijk de vrouwen van beide groepen echtparen op de satisfactieschaal, de barrièreschaal, de communicatieschalen en de conflictgebieden zijn vermeld in Bijlage VII, tabel 11 t/m 14.

Uit tabel 8.9 blijkt dat er significante verschillen zijn tussen de therapie-echtparen en de echtparen die niet in therapie zijn op de satisfactieschaal, de communicatieschalen en de schalen voor conflictgebieden in huwelijksrelaties. Wat de barrières betreft is er geen significant verschil tussen de twee groepen echtparen. De toetsingen tussen de mannen, respectievelijk de vrouwen van deze twee groepen echtparen leveren dezelfde resultaten op. D.w.z. de mannen en de vrouwen die niet in therapie zijn hebben gemiddeld een hogere somscore op de satisfactieschaal dan hun sexegenoten die wel in therapie zijn. De verschillen tussen de sexegenoten van beide groepen

Tabel 8.9. Resultaten covariantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-echtparen (N = 94) en therapie-echtparen (N = 182) op de diverse schalen, met sociale wenselijkheid als covariaat.

Afhankelijke variabele	gecorrigeerd gemiddelde		univariate F(1,273)	p-waarde
	niet-therapie echtparen	therapie echtparen		
Satisfactie	51.7	36.0	219.81	.00000
Barrières	16.6	16.1	.88	.35
-----	-----	-----	-----	-----
Destructieve communicatie	7.7	13.6	64.93	.00000
Vermijding	2.6	5.7	52.95	.00000
Intimiteit	22.3	17.3	90.02	.00000
-----	-----	-----	-----	-----
Geld	1.4	2.4	9.54	.002
Kinderen	1.4	3.6	18.97	.00005
Omgaan met elkaar	3.2	8.8	82.18	.00000
Taakverdeling/werk	1.4	2.4	9.52	.002
Vrienden en kennissen	4.3	6.8	15.36	.00004
Sexualiteit	3.5	8.6	51.56	.00000
Vrijetijdsbesteding	3.5	6.9	31.48	.00000
(Schoon)familie	2.3	3.2	3.71	.05
Alcohol/drugs	1.9	5.6	46.59	.00000
Emancipatie	.5	1.3	15.26	.00004
Restcategorie	4.6	8.8	47.72	.00000

N.B. Multivariate $F(16,258) = 16.25$, $p < .001$.

echtparen op de barrièreschaal zijn niet significant. Dit betekent dat echtparen die niet in therapie zijn gemiddeld meer tevreden zijn met hun (sociaal-emotionele) relatie dan echtparen die wel in therapie zijn. De twee groepen verschillen niet in de mate waarin ze barrières hebben tegen echtscheiding en de mate waarin ze aantrekkelijke alternatieven zien voor hun huidige relatie.

Daarnaast wordt de communicatie van de echtparen die in therapie zijn enerzijds vooral gekenmerkt door destructieve interacties, zoals vitten, zin doordrijven, beledigen e.d. en anderzijds door vermijding van conflict, bijvoorbeeld stilzwijgend terugtrekken, kwaad zijn zonder het te laten merken. Echtparen die niet in therapie zijn, daarentegen, geven aan dat hun communicatie veel meer betrekking heeft op intimiteit d.w.z. wederzijdse steun, openlijk omgaan met gevoelens, samen lachen e.d. Toetsingen van verschillen tussen de mannen, respectievelijk de vrouwen van beide groepen echtparen op de communicatieschalen leveren dezelfde resultaten op (zie Bijlage VII, tabel 11 t/m 14).

Verder blijkt uit de analyses van de conflictgebieden dat de groep therapie-echtparen gemiddeld een significant hogere somscore heeft op *alle* 11 conflictgebieden dan de groep tevreden echtparen. Afzonderlijke

toetsingen tussen de mannen onderling en de vrouwen onderling van beide groepen echtparen leveren ook significante verschillen op behalve op het conflictgebied (schoon)familie (zie Bijlage VII, tabel 11 t/m 14). Bij de *echtparen* is het verschil op dit conflictgebied niet significant ($p = .05$). Dit betekent dat de echtparen die in therapie zijn vrijwel alle 11 conflictgebieden vaker als punt van onenigheid beschouwen dan echtparen die niet in therapie zijn. De verschillen zijn het grootst bij de conflictgebieden 'omgaan met elkaar', 'sexualiteit' en de 'restcategorie'.

Uit deze bevindingen kunnen we concluderen dat de vragenlijsten opnieuw goed differentiëren tussen de twee groepen echtparen, waardoor gesproken mag worden van een vrijwel volledige replicatie van de bevindingen bij het eerste onderzoek. Dit alles wijst er dus op, dat de drie vragenlijsten een goede (criterium) validiteit bezitten.

8.4.4. *Verschillen tussen mannen en vrouwen*

In dit tweede onderzoek willen we opnieuw nagaan in hoeverre de partners eensgezind zijn over de wijze van communiceren en over de ervaren satisfactie binnen hun relatie. Verschillen man en vrouw in de mate waarin ze barrières voelen tegen echtscheiding en de mate waarin er voor hen aantrekkelijke andere leefvormen aanwezig zijn? Geven de echtgenoten dezelfde onderwerpen aan als bron van conflict? Voor het beantwoorden van deze vragen worden voor alle schalen de scores van mannen en vrouwen met elkaar vergeleken.

Eerst werd echter per groep met behulp van een t-toets voor afhankelijke steekproeven nagegaan of de scores van mannen en vrouwen op de sociale wenselijkheidschaal significant verschilden.

Uit deze toetsing blijkt dat bij de niet-therapie-echtparen geen verschil is tussen de echtgenoten op de sociale wenselijkheidschaal. Bij de therapie-echtparen daarentegen hebben de mannen gemiddeld een hogere somscore dan hun vrouwen. Dit betekent dat de mannen van de therapie-echtparen meer dan hun vrouwen geneigd zijn om de evaluatie van hun huwelijk in sociaal wenselijke richting te vervormen. Dit heeft als consequentie dat bij de volgende toetsingen van man/vrouw verschillen, bij de therapie-echtparen gecorrigeerd moet worden voor verschillen in sociale wenselijkheid. Bij de niet-therapie-echtparen zijn de man/vrouw verschillen onderzocht met behulp van een t-toets voor afhankelijke steekproeven (tabel 8.11.).

Tabel 8.10. Verschillen tussen de scores van de mannen en vrouwen van de twee groepen echtparen afzonderlijk op de sociale wenselijkheidschaal.

Sociale wenselijkheid		gemiddelde	t	vrijheids- graden	p (tweezijdig)
<i>niet-therapie</i> <i>echtparen</i> (N = 47)	man	11.19	.10	46	.92
	vrouw	11.04			
<i>therapie</i> <i>echtparen</i> (N = 91)	man	5.53	3.06	90	.003
	vrouw	3.26			

Tabel 8.11. Verschillen tussen de scores van de mannen en vrouwen van de niet-therapie-echtparen (N = 47) op de satisfactieschaal, de barrièreschaal, de communicatieschalen en de conflictgebieden.

Schaal	man gemiddelde	vrouw gemiddelde	t	vrijheids- graden	p (tweezijdig)
Satisfactie	53.6	52.5	2.06	46	.05
Barrières	17.1	18.1	-1.61	46	.11
Destructieve communicatie	6.8	6.9	-.24	46	.81
Intimiteit	22.9	22.4	1.25	46	.22
Vermijding	2.4	2.3	.22	46	.83
Geld	1.3	1.1	.65	46	.52
Kinderen	1.1	1.2	-.47	46	.64
Omgaan met elkaar	2.6	2.7	-.09	46	.93
Taakverdeling/werk	.9	1.4	-1.35	46	.19
Vrienden en kennissen	3.7	3.8	-.15	46	.88
Sexualiteit	3.3	3.2	.20	46	.84
Vrijtijdsbesteding	2.9	3.0	-.13	46	.90
(Schoon)familie	1.7	2.2	-1.07	46	.29
Alcohol/drugs	1.2	1.5	-.88	46	.39
Emancipatie	.4	.3	1.14	46	.26
Restcategorie	3.5	4.3	-1.49	46	.14

N.B. Multivariate Hotelling's $T^2(16,46) = 18.54$, $p = .69$.

Uit het in het tabel 8.11. gepresenteerde overzicht zien we dat bij de niet-therapie-echtparen er alleen op de satisfactieschaal een significant verschil is tussen mannen en vrouwen. De vrouwen uit deze groep zijn gemiddeld minder tevreden met hun huwelijksrelatie dan hun man. Dit verschil kan een toevalstreffer zijn, omdat de multivariate Hotelling's T^2 niet significant is en het verschil tussen de tevreden mannen en vrouwen op deze schaal maar niet significant is ($p = .05$). De echtgenoten verschillen niet in de mate waarin ze barrières ervaren tegen echtscheiding en in de mate waarin ze aantrekkelijke alternatieven voorhanden hebben voor hun huidige relatie.

Ook is er, evenals in het eerste onderzoek, geen verschil in de wijze waarop ze hun onderlinge communicatie percipiëren en de mate waarin ze de diverse onderwerpen als conflictvol ervaren.

De man/vrouw verschillen bij de therapie-echtparen op de diverse schalen werden onderzocht met behulp van covariantie-analyse. Eerst werd getoetst of er geen interactie aanwezig is tussen sexe als factor en de covariaat sociale wenselijkheid voor de diverse afhankelijke variabelen. Dit bleek niet het geval te zijn (zie tabel 8.12.).

Tabel 8.12. Toets voor interactie tussen sexe als factor en sociale wenselijkheid (SW) als covariaat, met satisfactie, respectievelijk barrières, de communicatieschalen en de conflictgebieden als afhankelijke variabele, voor de therapie-echtparen.

	univariate F(1,178)	p		univariate F(1,178)	p
SW x sexe			SW x sexe		
Satisfactie	1.23	.27	Taakverdeling/werk	.04	.83
Barrières	1.07	.30	Vrienden en kennissen	.64	.43
Destructieve communicatie	2.09	.15	Sexualiteit	1.95	.18
Intimiteit	.85	.36	Vrijetijdsbesteding	.68	.41
Vermijding	.48	.49	(Schoon)familie	.33	.56
Geld	.02	.88	Alcohol/drugs	1.20	.27
Kinderen	2.03	.16	Emancipatie	.67	.41
Omgaan met elkaar	1.24	.27	Restcategorie	.01	.97

Tabel 8.13. Resultaten covariantie-analyse naar man/vrouw verschillen bij de therapie-echtparen (N = 91), op de satisfactieschaal, de barrièreschaal, de communicatieschalen en de conflictgebieden, met sociale wenselijkheid als covariaat.

Afhankelijke variabele	gecorrigeerd gemiddelde		univariate F(1,179)	p
	mannen	vrouwen		
Satisfactie	36.6	32.9	7.52	.007
Barrières	15.3	14.9	.20	.66
Destructieve communicatie	13.2	15.6	3.35	.07
Vermijding	5.7	6.4	.51	.48
Intimiteit	17.3	16.7	.72	.40
Geld	2.7	2.6	.02	.88
Kinderen	3.3	4.3	2.12	.15
Omgaan met elkaar	9.1	9.8	.94	.33
Taakverdeling/werk	2.6	2.8	.10	.75
Vrienden en kennissen	7.5	7.1	.32	.58
Sexualiteit	8.8	9.0	.04	.84
Vrijetijdsbesteding	7.8	7.0	1.17	.28
(Schoon)familie	3.1	3.8	1.82	.18
Alcohol/drugs	5.9	5.7	.10	.75
Emancipatie	1.2	1.6	.37	.54
Restcategorie	9.5	9.4	.01	.91

N.B. Multivariate $F(16,164) = 1.16$, $p = .30$.

Bij de echtparen die in therapie zijn zien we, evenals in het eerste onderzoek dat de vrouwen minder tevreden zijn met hun huwelijksrelatie dan hun mannen. Evenals bij de tevreden echtparen verschillen de partners *niet* in de mate waarin ze barrières hebben tegen een echtscheiding, in de wijze waarop ze hun communicatie percipiëren en de mate waarin ze de diverse onderwerpen als conflictvol beschouwen. In het eerste onderzoek hadden de ontevreden vrouwen gemiddeld een hogere score op de barrièreschaal. Dit resultaat werd in dit tweede onderzoek niet gerepliceerd. De andere resultaten vormen wel een replicatie van de gevonden man/vrouw verschillen in het eerste onderzoek.

8.4.5. *Relatie satisfactie, communicatie en conflictgebieden*

Evenals in het eerste onderzoek willen we nagaan of de manier waarop de echtgenoten met elkaar communiceren vooral samenhangt met de ervaren relatiesatisfactie en in veel mindere mate met de aanwezigheid van barrières tegen echtscheiding of met de aanwezigheid van aantrekkelijke alternatieven voor hun huidige relatie.

Hiervoor hebben we partiële correlaties berekend tussen de satisfactie- en barrièreschaal enerzijds en de communicatieschalen anderzijds. Bij deze samenhangen werd gecontroleerd voor sociale wenselijkheid omdat de correlatie tussen de satisfactie-, barrièreschaal en de sociale wenselijkheidschaal .50, respectievelijk .51 bedraagt.

Tabel 8.14. Partiële correlaties tussen de satisfactieschaal, de barrièreschaal en de communicatieschalen voor alle echtparen (N = 276) en afzonderlijk voor mannen en vrouwen (N = 138), gecontroleerd voor sociale wenselijkheid.

	Destructieve communicatie	Intimiteit	Vermijding
<i>Satisfactie</i>			
echtparen	-.55*	.62*	-.47*
mannen	-.46*	.62*	-.39*
vrouwen	-.60*	.62*	-.52*
<i>Barrières</i>			
echtparen	.02	-.01	-.02
mannen	.11	-.10	.03
vrouwen	-.07	.07	-.07

*: $p \leq .001$

Uit tabel 8.14 blijkt dat er opnieuw een significant positieve samenhang aanwezig is tussen de satisfactieschaal en de intimiteitschaal en een significant negatieve samenhang tussen de satisfactieschaal en de schalen voor destructieve communicatie en vermijding. Ook is er, evenals in het eerste onderzoek, geen samenhang tussen de barrièreschaal en de communicatieschalen.

Hieruit kunnen we concluderen dat opnieuw blijkt dat de manier waarop echtgenoten met elkaar communiceren vooral samenhangt met de mate waarin men tevreden is met de huwelijksrelatie. Tevreden echtparen geven aan dat hun communicatie vooral positief gekleurd is, hetgeen duidt op een zekere nabijheid tot elkaar (intimiteit). Ontevreden echtparen daarentegen zien hun communicatie als veel destructiever, in de zin van vitten op elkaar, het laatste woord willen hebben, niet naar elkaar luisteren e.d. en ook meer als gericht op het vermijden van conflicten. De aanwezigheid van barrières en alternatieven, factoren die mede de huwelijksstabiliteit bepalen vertonen daarentegen nauwelijks een samenhang met de communicatiewijze van de partners.

Het tweede punt dat we na willen gaan is of de ontevreden echtparen opnieuw van de tevreden echtparen verschillen in de *frequentie* waarmee ze conflicten hebben. Daartoe hebben we partiële correlaties berekend tussen de satisfactieschaal en de 11 conflictgebieden, waarbij gecontroleerd werd voor sociale wenselijkheid.

Uit tabel 8.15 blijkt dat de satisfactieschaal een significant negatieve samenhang vertoont met de 11 schalen voor conflictgebieden in huwelijksrelaties. Alleen bij de vrouwen is de samenhang tussen satisfactie en het conflictgebied (Schoon)familie niet significant. Daarom kan geconcludeerd worden dat opnieuw naar voren komt dat ontevreden echtparen niet alleen over een groter aantal onderwerpen onenigheid hebben, maar ook *vaker* over de onderwerpen conflicten hebben dan tevreden echtparen.

Ter aanvulling volgt nu ook een overzicht van de meest voorkomende conflicten per hoofdgebied bij tevreden en ontevreden echtparen in dit tweede onderzoek (zie tabel 8.16). In dit overzicht valt op, evenals in het eerste onderzoek, dat veel meer ontevreden echtparen dan tevreden echtparen hebben aangegeven dat ze *vaak* conflicten over een bepaald onderwerp hebben. Bij de tevreden echtparen is er meer zo nu en dan sprake van conflicten. Dit is in

Tabel 8.15. Partiële correlaties tussen de satisfactieschaal en de conflictgebieden voor alle echtparen (N = 276) en afzonderlijk voor mannen en vrouwen (N = 138), gecontroleerd voor sociale wenselijkheid.

	Satisfactie		
	<i>echtparen</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
Geld	-.16	-.18	-.14
Kinderen	-.39	-.34	-.40
Omgaan met elkaar	-.57	-.56	-.57
Taakverdeling/werk	-.26	-.24	-.27
Vrienden en kennissen	-.30	-.35	-.28
Sexualiteit	-.46	-.51	-.41
Vrijtijdsbesteding	-.34	-.34	-.36
(Schoon)familie	-.13	-.16	-.08*
Alcohol/drugs	-.39	-.41	-.38
Emancipatie	-.37	-.33	-.39
Restcategorie	-.40	-.41	-.40

N.B. * $p > .05$; voor alle andere correlaties geldt $p \leq .05$.

overeenstemming met de bovenstaande conclusie dat de ontevreden echtparen *vaker* conflicten hebben dan de tevreden echtparen.

Wat betreft de *aard* van de conflictgebieden blijkt het volgende: zowel bij de tevreden als bij de ontevreden echtparen gaan de meeste conflicten over 'omgaan met elkaar', 'sexualiteit' en 'restcategorie'. Het verschil tussen de twee groepen echtparen ligt dus eerder in de frequentie waarmee ze conflicten hebben over een bepaald onderwerp, dan dat specifieke conflictgebieden typerend zijn voor tevreden of ontevreden echtparen.

8.5. Conclusie

In dit tweede onderzoek bleek dat de factoren van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit en van de communicatievragenlijst gerepliceerd konden worden. Daarnaast bleken de diverse schalen van de drie vragenlijsten ook bij deze steekproef betrouwbaar te zijn. Verder kwam opnieuw naar voren dat echtparen die in relatietherapie zijn, vergeleken met echtparen die niet in therapie zijn:

- a. Aangeven dat ze minder tevreden zijn met de sociaal-emotionele aspecten van hun relatie.
- b. Hun onderlinge communicatie als meer destructief en vermijgend percipiëren.
- c. Vaker conflicten hebben.

Tabel 8.16. Overzicht (in percentages) van de meest voorkomende conflicten per hoofdgebied bij de tevreden en ontevreden echtparen.

	ONTEVREDEN ECHTPAREN				TEVREDEN ECHTPAREN			
	vaak		zo nu en dan		vaak		zo nu en dan	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
GELD								
dat er te weinig geld is	16.6	17.4	31.1	31.5			25.5	14.9
hoe het geld besteed moet worden	11.1	10.9	27.8	34.8			17.0	23.4
de vrouw geeft teveel geld uit	6.7	5.4	22.2	29.3			17.0	21.3
<u>de man geeft teveel geld uit</u>	19.3	8.7	20.0	26.1			21.3	10.6
KINDEREN								
wat mijn man/vrouw en ik zelf aan de opvoeding moeten doen	12.2	23.9	25.6	23.9			12.8	17.0
hoe we de kinderen moeten opvoeden	15.5	31.1	27.1	27.2			17.0	29.8
<u>de hoeveelheid tijd die we aan de kinderen moeten besteden</u>	10.0	17.4	30.0	27.2			12.8	21.3
OMGAAN MET ELKAAR								
dat we te weinig met elkaar praten	50.0	48.9	30.0	32.6	8.6	38.3	27.7	
dat we slecht naar elkaar luisteren	43.4	46.7	37.8	33.7			25.5	19.1
dat we elkaar niet uit laten praten	31.1	41.3	34.4	33.7			25.5	27.7
dat mijn man te weinig belangstelling heeft voor wat ik belangrijk vind	30.0	38.0	41.1	40.2			27.7	25.5
de manier waarop mijn man met mij praat	26.7	34.8	36.7	29.3			25.5	14.9
de manier waarop mijn vrouw met mij praat	25.5	27.1	27.8	46.7			23.4	25.5
<u>dat we te weinig hebben om over te praten</u>	14.4	22.8	34.4	22.8			17.0	12.8
TAAKVERDELING/WERK								
dat de vrouw ontevreden is over het (huishoudelijke) werk	26.7	21.8	35.6	45.7	10.6	17.0	23.4	
<u>wat ieder van ons aan huishoudelijk werk moet doen</u>	11.1	18.5	31.2	39.1			29.8	29.8
VRIENDEN EN KENNISSEN								
dat we verschillende vrienden en kennissen hebben	6.7	18.1	20.0	14.1			10.6	8.5
dat we te weinig of teveel vrienden en kennissen hebben	13.3	10.7	37.8	30.4			12.8	10.6
de hoeveelheid tijd die we met vrienden en kennissen doorbrengen	13.3	13.3	24.4	25.0			23.4	14.9
<u>dat de vrienden of kennissen van de man, de vrouw niet aanstaan</u>			17.8	15.2			12.8	14.9
SEXUALITEIT								
het tijdstip waarop we zullen vrijen	30.0	35.8	26.7	35.8	6.4	42.6	34.0	
hoe vaak we met elkaar vrijen	43.3	44.5	31.1	27.2	8.5	14.9	48.9	36.2
de man neemt te weinig initiatief tot het vrijen	7.8	10.9	22.2	21.7			10.6	10.6
de vrouw neemt te weinig initiatief tot het vrijen	35.6	44.6	28.9	28.3	8.5	14.9	38.3	34.0
dat we niet met elkaar over sex kunnen praten	14.4	17.4	25.6	27.2			12.8	14.9
<u>de manier waarop we vrijen</u>	31.2	31.6	27.8	25.0			27.7	23.4
VRIJETIJD SBESTEDING								
dat we weinig dingen samen doen	23.3	24.0	41.1	38.0	6.4	19.1	19.1	
de hoeveelheid tijd die we samen doorbrengen	18.9	20.0	46.7	43.5	6.4	29.8	21.3	
waar we de vakantie zullen doorbrengen	5.6	14.2	21.1	25.0			12.8	10.6
<u>hoe we de tijd voor ontspanning zullen doorbrengen</u>	13.3	22.9	43.3	35.9			19.1	14.9
(SCHOON)FAMILIE								
dat de schoonouders de vrouw niet accepteren	8.9	10.9	14.4	21.7	6.4	10.6	12.8	
welke familieleden we zullen bezoeken	7.8	5.4	24.4	39.1			25.5	21.3
de hoeveelheid tijd die we aan onze ouders moeten besteden	9.9	9.9	22.2	35.9			27.7	25.5
<u>dat de vrouw een hekel heeft aan haar schoonouders</u>	7.8	9.9	16.7	20.7	6.4	8.5		
ALCOHOL/DRUGS								
het gedrag van de man bij drank/druggebruik	6.6	18.4	25.6	18.5			6.4	8.5
dat de man teveel alcohol/drugs gebruikt	12.2	17.4	28.9	25.0			6.4	
<u>hoeveel drank/drugs we mogen gebruiken</u>	11.1	14.1	21.1	17.4				6.4
EMANCIPATIE								
dat de vrouw ontevreden is over haar rol en werk binnen het gezin	17.7	26.1	42.2	34.8			22.3	19.1
<u>dat de vrouw onafhankelijker wil worden</u>	5.5	14.1	21.1	22.8				
REST								
dat ik te weinig aandacht aan mijn man geef	21.1	23.4	37.8	33.7			12.8	17.0
dat ik te weinig aandacht aan mijn vrouw geef	30.0	28.2	44.4	43.3			34.0	21.3
dat de man probeert te domineren	31.1	38.0	34.4	23.9			19.1	10.6
dat de vrouw probeert te domineren	20.0	21.7	27.8	40.2			21.3	21.3
dat de man zich niet aan afspraken houdt	14.4	31.5	21.1	21.7	6.4	10.7	17.0	19.1
dat de vrouw te weinig ruimte voor persoonlijke groei krijgt	18.9	20.7	30.0	53.7			14.9	17.0
<u>dat de man vaak te laat komt</u>	20.0	21.7	27.8	40.2			21.3	21.3

N.B. de categorie 'vaak' is een samenvoeging van 'erg vaak' en 'vrij vaak' uit de vragenlijst. Percentages $\leq 5\%$ zijn niet aangegeven.

Op grond van deze bevindingen kan geconcludeerd worden dat de meeste resultaten van het eerste onderzoek gerepliceerd werden. Dat derhalve de in ons onderzoek ontwikkelde vragenlijsten betrouwbaar zijn en dat ze goed differentiëren tussen echtparen die in therapie zijn en echtparen die tevreden zijn met hun relatie, hetgeen er op wijst dat deze vragenlijsten een goede (criterium) validiteit bezitten.

9. DISCUSSIE

Dit hoofdstuk begint met een bespreking van een aantal methodologische aspecten van de twee vragenlijstonderzoeken. Daarna zullen de belangrijkste verschillen, die in de beide vragenlijstonderzoeken zijn gevonden, tussen de tevreden echtparen en de echtparen die in partner-relatietherapie zijn worden samengevat en besproken. Tenslotte gaan we in op de relevantie van ons onderzoek voor de therapeutische praktijk.

9.1. Methodologische aspecten

De volgende onderwerpen zullen hier worden besproken: (1) representativiteit van de steekproef; (2) de gevolgde procedure en (3) de validiteit van de vragenlijsten.

9.1.1. *Representativiteit van de steekproef*

In beide onderzoeken stemmen de twee groepen echtparen overeen met betrekking tot een aantal demografische kenmerken zoals het aantal kinderen dat ze hebben, sociale klasse (beroep/opleiding) en het al dan niet lid zijn van een kerk. Alleen in het eerste onderzoek zijn de therapie-echtparen iets ouder en een paar jaar langer getrouwd dan de tevreden echtparen. Dus over het geheel genomen zijn de tevreden en ontevreden echtparen qua demografische kenmerken onderling goed te vergelijken.

De meeste echtparen komen echter wel uit de midden en hogere sociale klasse. De lagere sociale klassen zijn relatief minder vertegenwoordigd. Wat leeftijd betreft zijn de dertigers en begin veertigers sterk vertegenwoordigd. Drie en zestig procent van de respondenten valt in de leeftijds-klasse 30 - 45 jaar. Dit geldt zowel voor de tevreden als de ontevreden echtparen. Deze sterke vertegenwoordiging van deze leeftijdsklasse en van de midden en hogere sociale milieus in onze steekproef beperkt de mogelijk-

heid tot generalisatie van onze resultaten. Dit geldt echter niet alleen voor ons onderzoek, maar voor de meeste onderzoeken op het gebied van huwelijksrelaties (bijv. Buunk & Nijskens, 1980; Frenken, 1976; Weeda, 1983).

9.1.2. *De gevolgde procedure*

Aangezien onze vraagstelling betrekking had op het vergelijken van twee groepen proefpersonen -tevreden en ontevreden echtparen- besloten we de echtparen te selecteren aan de hand van een extern criterium: het wel of niet in relatie-therapie zijn of gaan van de echtparen. De ontevreden echtparen werden door hun therapeut gevraagd mee te werken aan dit onderzoek. Om bij de tevreden echtparen een vergelijkbare procedure te volgen werden deze geselecteerd en gevraagd door hun huisarts. Op deze wijze werden alle echtparen door een bekende benaderd, die een zekere status heeft en waarmee ze in meer of mindere mate een vertrouwensrelatie hebben. Dit leek ons van belang, omdat de vragenlijsten betrekking hebben op een vertrouwelijk onderwerp: de huwelijksrelatie.

Een voordeel van deze procedure is dat er geen contact bestaat tussen onderzoeker en respondent. De echtparen vullen thuis de vragenlijsten in en sturen deze in een antwoordenveloppe op naar de onderzoeker. Volgens Nederhof (1981) wordt door deze anonieme onderzoeksmethode de invloed van sociale wenselijkheid beperkt.

Deze procedure heeft ook twee beperkingen. In de eerste plaats was er geen controle mogelijk op het feit of de echtgenoten inderdaad de vragenlijsten onafhankelijk van elkaar hebben ingevuld. Hoewel we vermoeden dat dit in de meeste gevallen wel is gebeurd (sommige exemplaren kregen we zelfs dichtgeplakt terug) kunnen we daar niet zeker van zijn.

Ten tweede, doordat de huisartsen en de relatietherapeuten de vragenlijsten uitreikten aan de echtparen, hebben we geen gegevens over de echtparen die weigerden aan ons onderzoek medewerking te verlenen. We weten bijvoorbeeld niet of de weigeraars qua demografische kenmerken verschillen van de echtparen die wél de vragenlijsten invulden. Ook hebben we geen gegevens omtrent de motieven van de weigeraars zoals bijvoorbeeld geen zin hebben, weigering in verband met het onderwerp, sowieso nooit met onderzoek mee willen doen.

Ondanks deze beperkingen zijn we van mening dat de procedure die wij hebben gevolgd het meest geschikt was voor het doel van ons onderzoek. An-

dere mogelijkheden die we hebben overwogen zijn bijvoorbeeld echtparen te werven via (a) advertenties in (regionale) dagbladen, of via (b) adressen bij de burgerlijke stand, en (c) de echtparen onder toezicht de vragenlijsten laten invullen. Een nadeel van (a) en (b) is dat we bij deze procedures niet beschikken over een extern criterium voor tevreden en ontevreden echtparen, hetgeen noodzakelijk is voor het doel van ons onderzoek en voor de validering van onze vragenlijsten. Verder is het bij deze methoden eveneens moeilijk om demografische gegevens van de weigeraars te verkrijgen. Echtparen onder toezicht van de onderzoeker de vragenlijsten te laten invullen (c) heeft als voordeel dat er controle is op het feit dat de partners de vragenlijsten onafhankelijk van elkaar invullen. Deze methode heeft echter ook nadelen: de anonimiteit van de echtparen is geringer, het is meer tijdrovend voor de onderzoeker, hetgeen sterke beperkingen oplegt aan het aantal te onderzoeken echtparen óf de financiële kosten van het onderzoek worden veel hoger.

9.1.3. *Validiteit*

In beide onderzoeken bleken de door ons ontwikkelde vragenlijsten voldoende betrouwbaar te zijn. We zullen nu bespreken in hoeverre deze vragenlijsten valide zijn. Daarbij worden de volgende soorten validiteit behandeld: (1) inhoudsvaliditeit; (2) criteriumvaliditeit; en (3) constructvaliditeit.

Inhoudsvaliditeit. In 1.4. werd aangegeven op welke wijze wij de items van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit hebben gekozen. De items werden voor een deel overgenomen uit reeds bestaande vragenlijsten en werden voor een deel door ons zelf geformuleerd op basis van onze theoretische overwegingen m.b.t. huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit. Tijdens dit proces hebben we de items ter beoordeling voorgelegd aan een partner-relatietherapeut. Gezien de zorgvuldigheid waarmee de items zijn gekozen, nemen wij aan dat deze vragenlijst een zekere inhoudsvaliditeit bezit.

Bij de constructie van de communicatievragenlijst werden door Buunk en Nijskens (1980) een aantal categorieën van communicatief gedrag opgesteld, die zij uit de literatuur over communicatie bij echtparen hebben afgeleid (zie 2.5.). Bij ieder van de categorieën werden een aantal vragen geformuleerd.

leerd, die voor een groot deel werden overgenomen uit reeds bestaande vragenlijsten. Omdat deze vragen voornamelijk betrekking hadden op de verbale communicatie tussen de echtgenoten, terwijl in de literatuur over huwelijksinteractie het belang van nonverbale communicatie tussen de partners sterk wordt benadrukt, hebben wij een aantal vragen toegevoegd die betrekking hebben op het nonverbale gedrag van de echtparen. Het feit dat een groot aantal items van deze vragenlijst door meerdere onderzoekers (Bienvenu, 1970; Buunk & Nijskens, 1980; Navran, 1967) werden gekozen voor het meten van communicatiewijze in huwelijksrelaties, wijst er naar onze mening op dat de communicatievragenlijst inhoudsvaliditeit bezit.

Bij de constructie van onze vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties diende de vragenlijst voor relatietherapie, deel C van Lange en van der Hart (1979) als uitgangspunt. Daarnaast werd vanuit het overzichtswerk van Straus en Brown (1978) geïnventariseerd welke conflictgebieden veel voorkomen bij echtparen (zie 3.2.). Dit betekent dat we die conflictgebieden hebben genomen, die door meerdere onderzoekers en relatietherapeuten van belang worden geacht voor de huwelijksrelatie, en dat derhalve deze vragenlijst inhoudsvaliditeit bezit.

Criteriumvaliditeit. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen gelijktijdige (concurrent) en predictieve validiteit. Dit onderscheid berust alleen op een tijdsverschil. Bij gelijktijdige validiteit is het externe criterium (bijv. wel of niet in therapie zijn) reeds aanwezig wanneer de vragenlijstgegevens worden verzameld. Van predictieve validiteit wordt gesproken wanneer een extern criterium wordt voorspeld, de criteriumgegevens zijn pas later bekend (de Zeeuw, 1978, p. 301). Aangezien in ons vragenlijstonderzoek het externe criterium -het wel of niet in relatietherapie zijn van de echtparen- aanwezig was tijdens de dataverzameling, gaat het om de vraag of de vragenlijsten gelijktijdige validiteit bezitten.

Uit zowel het eerste vragenlijstonderzoek als uit het replicatie onderzoek kwam naar voren dat echtparen die in relatietherapie zijn, vergeleken met echtparen die niet in therapie zijn:

- a. minder tevreden zijn met de sociaal-emotionele aspecten van hun relatie;
- b. hun onderlinge communicatie vaker als destructief en vermijdend en minder vaak als intiem percipiëren; en
- c. vaker conflicten hebben.

Bij deze resultaten werd gecontroleerd voor de neiging om sociaal wenselijke antwoorden te geven. Op grond van het bovenstaande kunnen we concluderen

dat de drie, in ons onderzoek ontwikkelde vragenlijsten goed differentiëren tussen echtparen die in therapie zijn en echtparen die tevreden zijn met hun relatie en dat deze vragenlijsten derhalve een goede gelijktijdige validiteit bezitten.

Constructvaliditeit. Het betreft hier de volgende vraag: in hoeverre wordt met de vragenlijsten de constructen gemeten die ze bedoeld worden te meten (zoals satisfactie, barrières, destructieve communicatie). Doordat onze vraagstelling gericht was op het vergelijken van tevreden en ontevreden echtparen heeft het vaststellen van de gelijktijdige validiteit van de vragenlijsten de meeste aandacht gekregen. Toch volgen uit onze resultaten wel enige aanwijzingen omtrent de constructvaliditeit van de vragenlijsten.

Ten eerste betreffen deze de begrippen huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit. Uit de resultaten komt naar voren dat, wanneer er wordt gecontroleerd voor sociale wenselijkheid er géén samenhang bestaat tussen de satisfactieschaal en de barrièreschaal. Dit betekent dat (sociaal-emotionele) tevredenheid met het huwelijk onafhankelijk is van de mate waarin barrières aanwezig zijn tegen echtscheiding en van de perceptuele aantrekkelijkheid van alternatieven, hetgeen overeenstemt met het theoretische model. Want hieruit blijkt dat tevredenheid met de huwelijksrelatie niet identiek is aan huwelijksstabiliteit. Immers huwelijksstabiliteit werd gedefinieerd als een resultante van satisfactie, barrières en alternatieven. Dat het maken van het onderscheid tussen huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit mogelijk en zinvol is wordt verder ondersteund door het resultaat dat de communicatieschalen en de conflictgebieden wèl significant correleren met de satisfactieschaal en niet of nauwelijks met de barrièreschaal. Dit betekent immers dat de manier waarop de echtgenoten met elkaar communiceren en de frequentie waarmee ze conflicten hebben vooral van belang is voor de ervaren relatiesatisfactie en in mindere mate voor de huwelijksstabiliteit.

Ten tweede hebben deze aanwijzingen betrekking op de begrippen destructieve communicatie, intimiteit en vermijding. De communicatieschalen correleren in beide onderzoeken, zowel bij de mannen als de vrouwen, significant met de satisfactieschaal. Buunk en Nijskens (1980) vonden eveneens significante correlaties tussen destructieve communicatie, intimiteit en vermijding enerzijds en een relatiesatisfactie-vragenlijst anderzijds. In het observatieonderzoek hopen we verdere aanwijzingen te krijgen of communicatie zoals gemeten met deze schalen ook een afspiegeling is van de 'real-life' communicatie van de tevreden en ontevreden echtparen.

9.2. Samenvatting en bespreking van de resultaten

In deze paragraaf zullen de belangrijkste verschillen tussen de tevreden echtparen en de echtparen die in partner-relatietherapie zijn worden samengevat en besproken. Ook zal er aandacht worden besteed aan de gevonden man/vrouw verschillen. Achtereenvolgens zullen de volgende onderwerpen aan de orde komen: (1) sociale wenselijkheid; (2) huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit; (3) conflictgebieden in huwelijksrelaties en (4) de verschillen in communicatiewijze tussen tevreden en ontevreden echtparen.

9.2.1. *Sociale wenselijkheid*

In beide vragenlijstonderzoeken bleek dat de echtparen die niet in therapie zijn gemiddeld meer geneigd zijn de evaluatie van hun huwelijk te vormen in een sociaal wenselijke richting dan de echtparen die in partner-relatietherapie zijn. Dit resultaat kan onzes inziens als volgt worden geïnterpreteerd:

1. Binnen ons onderzoek hebben de vragen uit de sociale wenselijkheidschaal betrekking op de huwelijksrelatie. Wij hebben hier doelbewust voor gekozen, omdat deze vragen dan niet opvallen doordat ze op een ander onderwerp betrekking hebben. Bij meer algemene sociale wenselijkheidsvragenlijsten is dit wel het geval, bijvoorbeeld een vraag als "Ik roddel nooit", valt op tussen allerlei vragen die op het huwelijk betrekking hebben. Bij de tevreden echtparen is het daarom misschien wel zo dat de inhoud van de sociale wenselijkheidsvragen voor hen gedeeltelijk realiteit is. Wat we hier bedoelen zullen we nu verduidelijken aan de hand van een voorbeeld. We nemen als voorbeeld het volgende item: "Mijn vrouw heeft *alle* eigenschappen die ik me ooit in een vrouw heb gewenst" (juist/onjuist). Stel dat een tevreden echtgenoot de meeste eigenschappen van z'n vrouw wel aangenaam of aantrekkelijk vindt. Als hij dan voor de keuze staat om de bovengenoemde vraag met 'juist' of 'onjuist' te beantwoorden, slaat, na veel wikken en wegen, de balans door naar 'juist', omdat dit volgens hem z'n vrouw het meest recht doet en het meest overeenstemt met zijn werkelijkheid.
2. Door in relatie-therapie te gaan geven echtparen te kennen dat ze samen allerlei problemen hebben en dat hun huwelijksrelatie niet aan hun verwachtingen voldoet. Doordat ze deze stap hebben genomen vervalt de noodzaak om de 'schijn' op te houden en zullen ze ook minder de behoefte voe-

len om sociaal wenselijk te reageren, wanneer men vragen stelt naar hun huwelijksrelatie.

Door deze bovengenoemde mechanismen zullen de verschillen tussen de tevreden echtparen en de echtparen die in relatie-therapie zijn op de diverse schalen, zoals satisfactie en destructieve communicatie, groter zijn dan ze in werkelijkheid zijn. Daarom is het naar onze mening wèl van belang dat bij de toetsingen naar verschillen tussen de beide groepen echtparen op de verschillende schalen, gecorrigeerd wordt voor dit verschil in sociale wenselijkheid. Hetgeen derhalve ook werd gedaan in ons onderzoek.

9.2.2. *Huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit*

In beide vragenlijstonderzoeken kwam naar voren dat de echtparen die niet in therapie zijn gemiddeld een significant hogere score hebben op de *satisfactieschaal* dan de echtparen die in partner-relatietherapie zijn. De satisfactieschaal bestaat uit vragen naar algemene huwelijksatisfactie en vragen naar de mate van tevredenheid met de sociaal-emotionele aspecten van de relatie, zoals tevredenheid met de warmte en genegenheid die wordt verkregen van de partner, genoeg ruimte voor persoonlijke ontwikkeling e.d. Uit de factoranalyse bleek dat deze vragen op dezelfde factor een hoge lading hebben. De vragen naar tevredenheid met de instrumentele aspecten van de relatie, zoals geldgebrek en tevredenheid over de besteding van het gezinsinkomen laden op een andere factor. In beide onderzoeken blijkt dus dat algemene huwelijksatisfactie meer samenhangt met tevredenheid over de sociaal-emotionele aspecten dan met tevredenheid over de instrumentele aspecten van de relatie.

Volgens Weeda (1984) zijn binnen het traditionele ideaalbeeld van het huwelijk, een duidelijke rolverdeling (man verantwoordelijk voor het inkomen, vrouw voor de huishouding en de kinderopvang), geven en nemen, een eenheid vormen als paar, vertrouwen, eerlijkheid, zo weinig mogelijk ruzie e.d. kenmerken van een goede huwelijksrelatie. Binnen een meer modern ideaalbeeld van het huwelijk daarentegen, worden kameraadschap, goede communicatie en zo af en toe een 'opbouwende' ruzie, respect, begrip, elkaar de ruimte laten, gelijkwaardigheid e.d. als kenmerkend beschouwd voor een goed huwelijk (Weeda, 1984). Ook Rubin (1983) vond in haar studie dat intimiteit, kameraadschap, communicatie, zelfontplooiing en gelijkwaardigheid van de partners, binnen een relatie het meest worden gewaardeerd. Onze resultaten wij-

zen dus in dezelfde richting.

Het lijkt er dus op dat sinds het eind van de zestiger jaren, mede onder invloed van feminisme en emancipatie, met name in de midden en hogere sociale klasse veranderingen zijn opgetreden in datgene wat men waardeert en als ideaal ziet in een man-vrouw relatie. Door deze veranderingen worden er hoge eisen aan de partners gesteld in sociaal-emotioneel opzicht, bijvoorbeeld de partners moeten goed met elkaar kunnen praten, ze mogen wel ruzie maken maar dat moet dan 'opbouwend' zijn voor de relatie. Verder wordt een grote flexibiliteit verwacht ten aanzien van het doorbreken van de traditionele rolpatronen, zonder dat het vaak duidelijk is op welke manier dat het beste kan gebeuren. Het huwelijk is hierdoor een stuk ingewikkelder geworden, zoals een man in een interview met Rubin (1983) opmerkte:

"Tja, soms wou ik wel dat het weer als vroeger was, toen een man een man was en een vrouw een vrouw, en daar verder geen misverstand over bestond. Toen wist iedereen wat zijn taak was en deed hij 't gewoon, precies zoals van hem verwacht werd. Maar nu, (...), nu is 't volslagen anders." (Rubin, 1983, p. 44).

Het is dus heel begrijpelijk dat de echtparen die in therapie zijn vooral ontevreden zijn over deze sociaal-emotionele aspecten van de relatie. Verder bleek in beide onderzoeken dat met name de *vrouwen* van de therapieechtparen zeer ontevreden zijn met de sociaal-emotionele aspecten van de relatie. In hoofdstuk 7, de discussie na het eerste vragenlijstonderzoek, wezen we er al op dat dit waarschijnlijk samenhangt met het gegeven dat het huwelijk een centrale plaats inneemt in het leven van vrouwen. Ook als vrouwen buitenshuis werken, zijn zij toch vaak degenen die zich verantwoordelijk voelen voor de gezelligheid thuis, de gang van zaken in het huishouden, de opvoeding van de kinderen e.d. Bovendien blijkt uit een onderzoek van Weeda (1984) dat meer vrouwen dan mannen moderne idealen koesteren over het huwelijks- en gezinsleven. Als het hen dan niet lukt om hun idealen, zoals kameraadschap, intimiteit en gelijkwaardigheid te verwezenlijken zullen zij eerder ontevreden zijn dan hun mannen.

In beide onderzoeken bleek dat er geen significant verschil is op de *barrièreschaal* tussen de tevreden echtparen en de echtparen die in therapie zijn. De barrièreschaal bevat vragen naar de mate waarin de respondenten barrières ervaren tegen echtscheiding, bijvoorbeeld de kinderen niet in de

steek willen laten, echtscheiding zien als persoonlijk falen, en vragen naar de mate waarin er aantrekkelijke alternatieven aanwezig zijn voor dit huwelijk, zoals alleen wonen, samenwonen, een andere levenspartner. Uit de factoranalyse bleek dat deze vragen op dezelfde factor een hoge lading hebben. Dit betekent dat in beide onderzoeken blijkt dat de mate waarin mensen barrières voelen tegen een echtscheiding en de mate waarin zij bereikbare aantrekkelijke alternatieven voor hun huwelijk zien *niet* onafhankelijk van elkaar zijn.

In de discussie na het eerste vragenlijstonderzoek (hoofdstuk 7) gaven we aan dat dit mogelijk met behulp van de cognitieve dissonantietheorie (Festinger, 1957) te verklaren is. Als men geen aantrekkelijke alternatieven voorhanden heeft, bijvoorbeeld als een scheiding financiële achteruitgang betekent (bijstand!), verlies van vrienden en sociale isolatie, dan kan dat op zich al een barrière tegen echtscheiding zijn. Omgekeerd kan de aanwezigheid van aantrekkelijke alternatieven, zoals een andere persoon waar men verliefd op is of volledige (financiële) onafhankelijkheid, de sterkte van bestaande barrières verminderen. In de huwelijkscohesietheorie (Frenken, 1976; Levinger, 1965) wordt gesteld, dat deze twee aspecten *in principe* onafhankelijk zijn. Een mogelijke samenhang wordt dus niet uitgesloten. Uit de resultaten van *beide* vragenlijstonderzoeken blijkt een duidelijke samenhang, die we opnieuw als volgt willen samenvatten:

- een daling in de sterkte van de barrières zal de perceptuele aantrekkelijkheid van 'buitenechtelijke' alternatieven verhogen,
- en het voorhanden zijn van aantrekkelijke alternatieven zal de perceptie van de sterkte van de barrières verminderen.

Dat de twee groepen echtparen gemiddeld niet verschillen in de mate waarin ze barrières ervaren tegen echtscheiding en de mate waarin ze aantrekkelijke alternatieven percipiëren is in overeenstemming met het theoretische model voor huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit. Want concreet betekent dit dat er zowel bij de tevreden als bij de ontevreden echtparen, mensen aanwezig zijn met sterke barrières en weinig alternatieven en ook mensen met zwakke barrières en veel alternatieven. Hieruit blijkt dat huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit niet noodzakelijk samengaan. Het wordt bijvoorbeeld begrijpelijk dat het voor kan komen dat echtgenoten die ontevreden zijn met hun relatie, vanwege het gebrek aan alternatieven en door de aanwezigheid van sterke barrières toch bij elkaar blijven. Bij

een aantal ontevreden echtparen is deze situatie waarschijnlijk één van de redenen dat ze om hulpverlening vroegen, in plaats van te gaan scheiden. Daarnaast zullen er bij de ontevredenen een aantal echtparen zijn die minder sterke barrières hebben en wel alternatieven zien, maar die als een soort laatste poging om het huwelijk te redden in therapie zijn gegaan.

Evenzo is het huwelijk van een aantal tevreden echtparen toch in zekere zin instabiel te noemen, vanwege de zwakke barrières die ze ervaren en de aantrekkingskracht die alternatieve leefvormen op hen uitoefenen. De tevredenheid met de relatie is hetgene dat hen bij elkaar houdt. Tenslotte is er nog een groep tevreden echtparen die sterke barrières en weinig alternatieven hebben. Deze echtparen hebben naar onze mening het meest stabiele huwelijk, omdat de tevredenheid, de barrières en het gebrek aan alternatieven in dezelfde richting werken: de relatie in stand houden.

9.2.3. *Conflictgebieden in huwelijksrelaties*

In beide vragenlijstonderzoeken bleek dat het verschil tussen de tevreden en ontevreden echtparen eerder ligt in de frequentie waarmee ze conflicten hebben over een bepaald onderwerp, dan in de specificiteit van de conflictgebieden. De verschillen tussen de twee groepen echtparen zijn in beide onderzoeken het meest significant bij de conflictgebieden 'omgaan met elkaar', 'sexualiteit' en de 'restcategorie'. In het eerste vragenlijstonderzoek was daarnaast 'vrijtijdsbesteding' eveneens een veelvuldige bron van conflict bij de therapie-echtparen. We zullen nu per hoofdgebied kort bespreken waar de conflicten zich het meest over afspelen.

Geld. De meeste conflicten gaan over het feit dat er te weinig geld is. Daarbij wordt aangegeven dat zowel de vrouw als de man (iets vaker) te veel geld uitgeeft. Dit gebrek aan geld kan voor een deel een reële basis hebben als gevolg van de economische crisis van de jaren '80, waarin het besteedbare inkomen van de meeste gezinnen fors is gedaald. Daarnaast is het ook zeer goed mogelijk dat er sprake is van een machtsstrijd tussen de partners, omdat de wijze waarop het geld moet worden besteed eveneens een veelvuldig punt van conflict is.

Kinderen. De onenigheid betreft vooral de taakverdeling bij de opvoeding. Ruim 20% van de vrouwen die in therapie zijn geven aan dat ze vaak conflicten hebben over het aandeel van de beide partners in de opvoeding. Waarschijnlijk botsen op dit punt vaak ideaal en werkelijkheid. Uit het onder-

zoek van Weeda (1984) blijkt dat ondanks het moderne ideaal van samen de kinderen opvoeden, in de praktijk kinderen verzorgen nog steeds in hoge mate vrouwenwerk is. Kinderen krijgen betekent voor veel vrouwen stoppen met werken. Daarnaast is de wijze van opvoeden een veelvuldig punt van conflict, bijvoorbeeld de één vindt de ander te streng of juist te gemakkelijk en in hoeverre moet je als ouder het kind vrijlaten en in hoeverre moet je het beschermen.

Omgaan met elkaar. Dit conflictgebied heeft betrekking op de onderlinge communicatie. Bijna de helft van de echtparen die in therapie zijn geeft aan dat het feit dat ze te weinig met elkaar praten vaak een bron van conflict is. Daarnaast gaan de conflicten vaak over de manier waarop de partners met elkaar praten, bijvoorbeeld slecht naar elkaar luisteren en elkaar niet uit laten praten, en dat de man te weinig belangstelling heeft voor wat z'n vrouw belangrijk vindt.

Het bovenstaande lijkt te duiden op een vicieuze cirkel, de echtgenoten hebben conflicten over het feit dat ze te weinig met elkaar praten en dat ze te weinig hebben om over te praten. Als ze dan met elkaar praten hebben ze onenigheid over de manier waarop dat gebeurt, hetgeen er toe zal leiden dat ze nog minder met elkaar gaan praten. Juist omdat de intensiteit en de kwaliteit van de communicatie in het algemeen van centraal belang wordt geacht - het huwelijk als goed en de onderlinge communicatie als onbevredigend ervaren, lijkt in onze cultuur nauwelijks tot de mogelijkheden te behoren - is het voor de hand liggend dat de therapie-echtparen veel conflicten hebben over hun onderlinge omgangswijze.

Taakverdeling/werk. De conflicten gaan vooral over de verdeling van het huishoudelijk werk gecombineerd met het punt dat de vrouw ontevreden is met het huishoudelijk werk dat ze moet verrichten. Binnen het moderne ideaalbeeld dienen man en vrouw beiden inkomen te verwerven en ze behoren de huishoudelijke taken en de opvang van de kinderen te verdelen (Weeda, 1984). De praktijk blijkt echter ver achter te blijven bij dit ideaal. Van de therapie-echtparen werkt ongeveer de helft van de vrouwen *niet* buitenshuis, terwijl dit bij ongeveer 15% van hun mannen het geval is. Zeventig procent van de mannen die in therapie zijn werkt full-time, tegen 14% van hun vrouwen. Dat deze verdeling vaak aanleiding geeft tot onenigheid blijkt ook bij het conflictgebied *Emancipatie*. Daar worden namelijk als belangrijkste bronnen van conflict aangegeven dat de vrouw ontevreden is over haar rol en werk binnen het gezin en dat de vrouw meer onafhankelijk wil worden.

Vrienden en kennissen. Ruim 10% van de echtparen die in therapie zijn hebben vaak conflicten over het aantal vrienden en kennissen (teveel of te weinig), en ook over het feit dat de partners verschillende vrienden hebben en over de contactfrequentie met vrienden. Bij het conflictpunt *verschillende vrienden* speelt waarschijnlijk de overgang van een traditioneel naar een meer modern huwelijkstype een rol. Binnen het traditionele huwelijk worden contacten met bekenden als echtpaar onderhouden. Emotionele betrokkenheid van één van de partners bij een derde wordt als een gevaar voor het huwelijk beschouwd. In een meer open huwelijk worden contacten met vrienden deels als paar, deels als individu onderhouden. Ieder heeft ook eigen vrienden. In de conflicten over het aantal vrienden en de contactfrequentie met vrienden kunnen ook verschillen in individuele behoeften van de partners een rol spelen. Bijvoorbeeld doordat de vrouw de hele dag thuis zit heeft ze meer behoefte aan contacten met vrienden dan haar man, die overdag op z'n werk met allerlei mensen in contact komt.

Sexualiteit. De meeste conflicten gaan over de frequentie van het vrijen. Bij 30 tot 40% van de echtparen die in therapie zijn en bij ongeveer 10% van de tevreden echtparen is dit een punt waar men vaak onenigheid over heeft. In een landelijk onderzoek (Weeda, 1984) bleek eveneens dat in vele huwelijken sprake is van een verschil in behoefte aan vrijen en geslachts-gemeenschap tussen man en vrouw. In dat onderzoek zeggen drie keer zoveel mannen als vrouwen wel wat vaker te willen vrijen.

Het conflict over de frequentie van sexueel contact moet naar onze mening in samenhang worden gezien met de volgende onderwerpen die vaak aanleiding geven tot onenigheid:

- Rond de 30% van de echtparen die in therapie zijn vindt dat de vrouw te weinig initiatief neemt tot het vrijen, ongeveer 10% vindt dat de man dit te weinig doet.
- Veel vrouwen die in therapie zijn (20-30%) geven aan dat de conflicten vaak gaan over de manier van vrijen, bijvoorbeeld ontbreken van tederheid en voorspel.

Tenslotte geeft bijna 20% van de therapie-echtparen aan dat ze niet met elkaar kunnen praten over de sexuele relatie, zonder dat daarbij onenigheid ontstaat.

Vrijetijdsbesteding. Ongeveer een kwart (gemiddelde over beide onderzoeken) van de ontevreden echtparen geeft aan dat het feit dat de partners wei-

nig *samen* doen vaak een bron van conflict vormt. Hiermee samenhangend zijn er ook vaak conflicten over de hoeveelheid tijd die de partners samen doorbrengen. Er is hierbij vaak een spanningsveld tussen hoeveel tijd besteed moet worden aan gezamenlijke activiteiten en aan 'dingen doen' die iedere partner voor zich leuk vindt. Onvrede en conflict op dit gebied kan volgens Weeda (1984) verschillende oorzaken hebben. Ten eerste kunnen man en vrouw verschillende behoefte hebben aan gezamenlijke activiteiten. Een tweede oorzaak ligt in het tijdrovende werk van één van beiden. Een derde belangrijk struikelblok is het verschil in hobby's of belangstelling. Men wil wel samen optrekken, men heeft er ook wel de tijd voor, maar de interesses zijn verschillend. Tenslotte zijn er nog mensen die vinden dat ze te weinig met z'n tweeën kunnen doen vanwege de zorg voor en activiteiten met de kinderen.

(Schoon)familie. Het belangrijkste conflictpunt bij 10 tot 20% van de therapie-echtparen is dat de schoonouders de vrouw niet accepteren, en in het tweede onderzoek komt naar voren dat de vrouw eveneens een hekel heeft aan haar schoonouders (10%). In het tweede onderzoek is er ook bij 6% van de tevreden echtparen vaak sprake van conflicten over deze onderwerpen.

In het onderzoek van Weeda (1984) werd aan de mensen de vraag voorgelegd met welk deel van de familie men het liefst omgaat. Daarop antwoorden 15%

van de mannen en 32% van de vrouwen dat ze liever met hun eigen familie omgaan. Bij vrouwen blijkt dus meer de neiging aanwezig te zijn zich op haar eigen familie te richten, en zich minder geaccepteerd te voelen door haar schoonouders. Hiermee hangt waarschijnlijk samen dat bij ongeveer 10% van de therapie-echtparen er ook regelmatig conflicten zijn over de contactfrequentie met familie en over welke familieleden bezocht moeten worden.

Alcohol/drugs. De conflicten gaan hier vooral over het feit dat de man teveel alcohol gebruikt en over het gedrag dat hij daarbij vertoont. Vooral de vrouwen die in therapie zijn (20%) geven aan dat dit laatste vaak een bron van onenigheid vormt, terwijl slechts 10% (gemiddelde van beide onderzoeken) van hun mannen dit aangeeft.

Restcategorie. Hierbij gaat het eveneens om conflicten over het omgaan met elkaar. Twintig tot 30% van de echtparen die in therapie zijn hebben vaak conflicten over het feit dat de partners te weinig aandacht aan elkaar geven, respectievelijk van elkaar krijgen. Hieruit spreekt naar onze mening onvrede met een geringe mate van gezamenlijkheid die we ook bij de conflictgebieden *Vrijetijdsbesteding* en *Omgaan met elkaar* constateerden. Deze ge-

ringe mate van gezamenlijkheid kan een teken zijn van een proces waarin de partners bezig zijn uit elkaar te groeien, waarbij ieder zijn eigen gang gaat.

Daarnaast blijkt dat het elkaar proberen te domineren van de ontevreden echtparen een veelvuldig punt van conflict is. Volgens Weeda (1984) is het heersende ideaalbeeld dat man en vrouw gelijk zijn, in die zin dat er geen machtsverschil behoort te bestaan. Wanneer de echtgenoten van dit ideaal afwijken, door bijvoorbeeld niet in overleg beslissingen te nemen over gezamenlijke zaken, maar beslissingen voor elkaar te nemen leidt dat tot conflicten. Een punt van conflict dat hier mogelijk bij aansluit is dat de partners zich niet aan afspraken houden.

Tenslotte komt in het tweede onderzoek naar voren dat bij 20% van de ontevreden echtparen de vrouw vindt dat ze te weinig ruimte voor persoonlijke groei krijgt en daar vaak onenigheid over heeft met haar man. Dit moet waarschijnlijk in samenhang worden gezien met de ontevredenheid over haar rol en (huishoudelijk) werk binnen het gezin, zoals bij de conflictgebieden *Taakverdeling* en *Emancipatie* naar voren kwam.

Uit het bovenstaande overzicht blijkt dat er veel onderwerpen zijn waar echtgenoten conflicten over kunnen hebben. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er conflicten optreden, wanneer twee mensen die samen leven elkaar duidelijk proberen te maken wat ze voor zichzelf en wat ze van de ander willen. Te meer omdat het nog steeds erg weinig voorkomt dat mensen voordat ze gaan trouwen afspraken maken op het terrein van de sexualiteit, het geld, de rolverdeling, de sociale contacten, de vrijetijdsbesteding, de opvoeding van eventuele kinderen e.d. Vooraf afspraken maken strookt niet met de romantische verwachtingen die de meeste mensen van het huwelijk hebben. Dit betekent dat de meeste afspraken binnen het huwelijk moeten worden gemaakt. En indien er wel afspraken zijn gemaakt, dan blijkt vaak in de loop van de tijd dat deze soepel gehanteerd of bijgesteld moeten worden.

Meningsverschillen en conflicten in een huwelijk behoeven op zichzelf dus niet negatief en ook géén teken van een slechte relatie te zijn. Integendeel, conflicten kunnen duidelijkheid en opluchting geven. Waar het omgaat is *hoe* de conflicten worden opgelost.

Het resultaat dat de ontevreden echtparen veel vaker conflicten over een bepaald onderwerp hebben dan de tevreden echtparen, d.w.z. dezelfde con-

flicten komen regelmatig terug, duidt er naar onze mening op dat de ontevreden echtparen in hun conflicten blijven steken. In die zin dat de conflicten niet worden opgelost, omdat de aanpak van het probleem niet adequaat is. Dit wordt ondersteund door het resultaat dat veel conflicten bij de ontevreden echtparen betrekking hebben op de onderlinge communicatie, terwijl juist door goede communicatie tussen de partners conflicten kunnen worden opgelost. In de volgende paragraaf zullen we aan de hand van de belangrijkste gevonden verschillen in communicatiewijze tussen de tevreden en ontevreden echtparen bespreken waarom er bij de ontevreden echtparen geen bevredigende oplossing wordt bereikt.

9.2.4. *Vershil in communicatiewijze tussen tevreden en ontevreden echtparen*

Echtparen die om hulpverlening vragen of in relatietherapie zijn geven in beide onderzoeken aan dat hun communicatie vaak wordt gekenmerkt door een zekere destructiviteit, zoals het laatste woord willen hebben, zin door-drijven, beschuldigen, beledigen, vitten, niet luisteren en kwaad worden bij meningsverschillen. Deze destructiviteit wordt ook op nonverbale wijze overgebracht: een verveeld gezicht trekken als de partner spreekt, prullen, de partner niet aankijken of op een irritante toon spreken. Daarnaast is hun communicatie gericht op het vermijden van conflicten, bijvoorbeeld door zich stilzwijgend terug te trekken, kwaad zijn zonder het te laten merken, doen alsof je luistert, toegeven om conflicten te vermijden en glimlachen zonder het te menen.

Deze manier van communiceren zorgt er voor dat de conflicten tussen de ontevreden partners niet bevredigend worden opgelost, maar in stand worden gehouden en daardoor steeds opnieuw terugkeren. Het lijkt of de ontevreden echtparen zich in de volgende vicieuze cirkel bevinden: Er ontstaan meningsverschillen en conflicten in de huwelijksrelatie over een bepaald onderwerp, bijvoorbeeld over de verdeling van de huishoudelijke taken. De partners proberen hier dan over te praten, waarbij ze elkaar bestoken met aversieve stimuli, zoals beschuldigen (jij doet ook nooit wat!), beledigen, vitten en elkaar in de rede vallen, kortom destructieve communicatie. Het gesprek wordt beëindigd doordat één van de partners zich terugtrekt uit de strijd of maar toegeeft om van het gezeur af te zijn (vermijding!). Door dit vermijdingsgedrag wordt het conflict niet ècht opgelost, d.w.z. naar *tevredenheid* van beide partners. Met het gevolg dat ir-

ritaties blijven bestaan, met de kans dat ze zich uitbreiden naar andere gebieden, bijvoorbeeld vrijetijdsbesteding, waardoor nieuwe conflicten ontstaan en oude onenigheid weer bovenkomt. Op deze wijze ontstaat er een negatieve reactieketen, waarbij de communicatie en de satisfactie steeds slechter worden.

Wat maakt het nu zo moeilijk voor de partners om een dergelijke destructieve manier van omgaan met elkaar te veranderen? Vanuit verschillende theoretische gezichtspunten kan hiervoor een verklaring worden gegeven. Wij zullen hier even heel kort ingaan op het systeemtheoretische en het sociaal-leertheoretische gezichtspunt, deze komen namelijk bij het observatieonderzoek uitgebreid aan de orde, en iets uitgebreider ingaan op het psychoanalytische gezichtspunt.

Systeemtheoretisch (bijv. Watzlawick et al., 1970). Vanuit de opvatting dat een echtpaar één systeem vormt, is het nodig dat beide partners hun gedrag wijzigen. Wanneer maar één partner baat bij een verandering heeft, zal de andere partner dit tegenwerken.

Sociaal-leertheoretisch (bijv. Jacobson & Margolin, 1979). De partners zijn in de loop der jaren verleerd welke gedragingen wél belonend werken en meer effectief zijn bij het oplossen van conflicten.

Psychoanalytisch (bijv. Willi, 1975; Sager, 1976). Vanuit dit gezichtspunt gaat het vooral om de wijze waarop partners elkaar en hun relatie beleven. Deze beleving is sterk beïnvloed door de persoonlijke voorgeschiedenis van de partners, die hun onbewuste wensen en verwachtingen heeft gevormd. Belangrijke relaties in het verleden bepalen de wijze waarop de partners nu tegenover elkaar staan. Willi (1975) introduceert daarbij het begrip *collusie*. Collusie wordt gedefinieerd als een verborgen samenspel tussen de partners op grond van een gelijksoortig niet-verwerkt basisconflict. Dit onverwerkte basisconflict komt tot uiting in de rollen die de partners aannemen, wat de indruk geeft dat de ene partner precies het tegendeel is van de andere. Maar het gaat daarbij enkel en alleen om gepolariseerde varianten van hetzelfde gegeven. Doordat beide partners in hetzelfde basisconflict zijn gewikkeld, wordt bij de ene partner een progressieve (overcompenserende) houding en bij de andere een regressieve houding aangewakkerd. Als voorbeeld geven we de *orale collusie*. De partner in de regressieve houding, het 'kind' streeft naar bevrediging in de orale behoefte. De progressieve partner, de 'moeder' streeft naar een verzorgende taak. Zo

kiezen ze elkaar: de één is zo hulpbehoevend omdat de ander zo verzorgend is; de ander is zo verzorgend omdat de eerste zo hulpbehoevend is. Beiden echter verdringen de andere positie. Het 'kind' verdringt de uitoefening van de moederfunctie en draagt die over op de partner. De 'moeder' verdringt de bevrediging van eigen behoeften en draagt die over op de partner. Vandaar het partnerconflict. Het 'kind' blijkt zo ondankbaar omdat de 'moeder' zo verwijtend en afwijzend is. De 'moeder' is zo verwijtend en afwijzend omdat het 'kind' zo ondankbaar is. De redenen waarom de partners elkaar hebben gekozen wordt het thema van het huwelijksconflict.

Willi (1975) wijst er echter op dat niet elk huwelijksconflict gebaseerd is op een collusie. Hij spreekt alleen van collusie als het een samenspel betreft in een *neurotisch* paarconflict. 'Neurotisch' wil zeggen dat de partners, op grond van innerlijke fixaties op onbewuste conflictsituaties uit de jeugd, niet in staat zijn, gezamenlijk tot een doelbewuste en zakelijke oplossing van hun conflicten te komen. Dit onbewuste onverwerkte basisconflict kan dus een reden zijn dat echtparen in hun conflicten blijven steken en hun manier van omgaan met elkaar zo moeilijk kunnen veranderen.

Het *huwelijkscontract* is een ander belangrijk concept met een specifieke betekenis binnen het psychoanalytisch denken. Volgens Sager (1976) gaat iedere partner uit van een eigen huwelijkscontract. Elke partner weet dat hij dingen zal moeten geven en hij hoopt er bepaalde zaken voor terug te krijgen. Gebaseerd op eigen verwachtingen heeft ieder dus een individueel wederkerig contract in het hoofd, dat deels bewust, deels onbewust en deels geverbaliseerd is. In het huwelijk handelt en denkt iedere partner alsof zijn contract ook het gemeenschappelijke contract is. Dat is onjuist. De andere partner heeft een ander contract dat het eerste deels aanvult, er voor een deel mee samenvalt en er voor een deel tegengesteld aan is. Wanneer de partner zich niet gedraagt volgens het contract dat de andere partner heeft, dan gaat die andere partner dat beleven als contractbreuk. Zolang de partners er niet toe komen om de inhoud van het eigen contract voor zichzelf duidelijk te maken en die dan ook met de ander te bespreken, zullen ze elkaars verwachtingen, verlangens en teleurstellingen niet begrijpen, hetgeen een effectieve strategie om conflicten op te lossen in de weg staat.

Echtparen die tevreden zijn met hun relatie daarentegen geven in beide vragenlijstonderzoeken aan dat hun communicatie vaak positief is: begrip voor elkaar tonen, elkaar advies vragen bij problemen, over elkaars gevoe-

lens praten en praten over wederzijdse interesses. Ook in hun nonverbale gedrag komt dit tot uiting: elkaar aankijken en veel samen lachen. Door deze manier van communiceren is naar onze mening de kans groter dat huwelijksconflicten, naar tevredenheid van beide partners worden opgelost dan bij de communicatiewijze van de ontevreden echtparen het geval is. De partners stimuleren elkaar om over gevoelens te praten, tonen begrip voor elkaars standpunt en vragen elkaar om adviezen.

Ook hier is sprake van een circulair-causaal verband tussen communicatiewijze en huwelijksatisfactie: Communicatie draagt namelijk niet alleen bij tot huwelijksatisfactie doordat goed communiceren op zichzelf bevredigend is (bijv. een conflict wordt opgelost), maar ook doordat men na een bevredigend gesprek eerder geneigd zal zijn om samen met de partner, in een goede atmosfeer, ook leuke dingen te gaan doen hetgeen dan weer extra bevredigend kan zijn.

Samengevat kan worden geconcludeerd dat in beide vragenlijstonderzoeken blijkt dat de echtparen die in therapie zijn aangeven dat hun communicatiewijze vaak destructief is en tevens is gericht op het vermijden van conflicten. Tevreden echtparen daarentegen geven aan dat hun communicatie veelal gekenmerkt wordt door wederzijds begrip en positieve wederzijdse stimulering. Door dit verschil in communicatiewijze zullen conflicten bij tevreden echtparen effectiever en beter, d.w.z. naar tevredenheid van beide partners worden opgelost dan bij de ontevreden echtparen. In ons observatieonderzoek (Deel II) zal moeten blijken of de beide groepen echtparen ook daadwerkelijk verschillen in hun manier van conflicthantering.

9.3. Relevantie voor de therapeutische praktijk

De drie vragenlijsten uit ons onderzoek kunnen naar onze mening worden gebruikt als een onderdeel van de intake-procedure bij partner-relatietherapie. Aan het eind van het eerste intake-gesprek kunnen de vragenlijsten worden uitgereikt aan de echtgenoten, met het verzoek om de lijsten onafhankelijk van elkaar in te vullen. Een andere mogelijkheid is meteen na de aanmelding van het echtpaar de vragenlijsten op te sturen, en te vragen of de echtgenoten de lijsten vóór de eerste zitting willen invullen. Volgens Lange en van der Hart (1979) is het echter effectiever vragenlijsten pas na het eerste gesprek te overhandigen, omdat enige bekendheid met de werkwijze van de therapeut en mondelinge uitleg de betrouwbaarheid van het invullen verhogen.

De therapeut(e) kan vervolgens de ingevulde vragenlijsten doornemen voor de tweede zitting. Hij/zij kan bij het bestuderen van de antwoorden o.a. op de volgende aspecten letten en de volgende informatie verkrijgen:

1. *Sociale wenselijkheid*. Hoe hoog is de score van de echtgenoten op sociale wenselijkheid, d.w.z. geven de antwoorden van de partners een realistisch beeld van hun huwelijk weer? Indien de echtgenoten een hoge score op de sociale wenselijkheidschaal hebben, is de kans groot dat ze ook tijdens de therapie weerstand en defensief gedrag zullen vertonen bij het bespreken van hun huwelijksproblemen. De therapeut kan hier dan alvast op anticiperen.
  2. *Satisfactie*. Hoe groot is de mate van ontevredenheid van het echtpaar? Zijn de beide echtgenoten even ontevreden? Indien de ene partner veel meer ontevreden is dan de andere partner, kan dat een indicatie zijn dat niet beide partners de relatie willen veranderen en dat de ene partner (degene die het meest tevreden is) voornamelijk op aandrang van de andere mee komt naar de therapiezittingen.
  3. *Barrières en alternatieven*. Zijn er bij de partners sterke barrières aanwezig tegen echtscheiding? In hoeverre zijn andere leefvormen attractief voor de partners? De antwoorden op deze vragen, gecombineerd met de mate van ontevredenheid van het echtpaar kunnen aanwijzingen geven omtrent de beweegredenen van het echtpaar om in therapie te gaan. Bijvoorbeeld dat de partners door de aanwezigheid van sterke barrières niet willen scheiden, maar met behulp van therapie de relatie willen verbeteren. Of dat de partners wel alternatieven zien en de therapie gebruiken als laatste middel om hun huwelijk te redden.
  4. *Communicatie*. Hoe hoog zijn de scores van de echtgenoten op de drie communicatieschalen? Wordt de onderlinge communicatie van de partners vooral gekenmerkt door een zekere destructiviteit, zoals vitten, elkaar in de rede vallen, het laatste woord willen hebben e.d.; òf vooral door het vermijden van conflicten; òf zijn beide communicatiestijlen veelvuldig aanwezig in hun interacties? Is er daarnaast ook nog vaak sprake van intieme communicatie, bijvoorbeeld begrip voor elkaar tonen, elkaar aankijken tijdens een gesprek, of is deze wijze van communiceren vrijwel afwezig?
- De antwoorden op deze vragen kunnen de therapeut richtlijnen geven voor het behandelingsplan. Bijvoorbeeld, indien destructieve communicatie

overheerst bij het echtpaar kan de therapeut het echtpaar luister-oefeningen geven, of de partners leren kritiek te geven op positieve wijze d.w.z. vitten wordt omgezet in het uiten van concrete wensen (Lange & van der Hart, 1979). Indien het vermijden van conflicten overheerst in de communicatie kan de therapeut bijvoorbeeld de partners aanmoedigen om meer rechtstreeks met elkaar te praten en gevoelens te uiten.

5. *Conflictgebieden*. Wat zijn de belangrijkste punten van conflict bij het echtpaar? Is het vooral een speciaal conflictgebied dat typerend is voor het echtpaar, bijvoorbeeld seksuele problemen, opvoeding van de kinderen; of zijn de conflicten over meerdere onderwerpen verspreid? Valt er een gemeenschappelijke noemer voor een aantal conflictgebieden aan te wijzen? Bijvoorbeeld 'autonomie' problemen d.w.z. problemen omtrent wat de partners samen en wat de partners alléén kunnen doen, kunnen zich uiten in conflicten over vrijetijdsbesteding, vrienden, besteding van het geld en bezoeken van familieleden. Onvrede met de bestaande rolpatronen kunnen zowel aan conflicten over de opvoeding van de kinderen als aan conflicten over de taakverdeling ten grondslag liggen.

Kortom, de gegevens die deze vragenlijst oplevert kunnen voor de therapeut een belangrijk hulpmiddel vormen bij de fase van probleem-analyse.

Het gebruik van de vragenlijsten als hulpmiddel bij de intake-procedure heeft daarnaast nog een aantal positieve kanten:

- a. De echtparen worden bij het invullen van de lijsten gestimuleerd om over hun relatie en manier van omgaan na te denken en de conflictpunten op een rijtje te zetten.
- b. Sommige mensen vinden het gemakkelijker of veiliger conflicten of huwelijksproblemen op een vragenlijst aan te geven dan er over te beginnen in de aanwezigheid van de therapeut en de partner tijdens het eerste intake-gesprek.
- c. De therapeut krijgt bij het doornemen van de antwoorden snel een overzicht van de situatie van het desbetreffende echtpaar. Hij kan daardoor in het tweede gesprek van de intake ingaan op punten die verder toegelicht moeten worden. Onderwerpen waarbij de partners hebben aangegeven dat ze deze niet als conflictvol ervaren kunnen in *eerste instantie* blijven liggen, zodat er meer tijd over blijft voor de conflictpunten die de partners veelvuldig hebben.

Op grond van de vragenlijstgegevens en de mondelinge toelichting van het echtpaar tijdens de intake-gesprekken kan dan een behandelingsplan worden opgesteld, dat bijvoorbeeld is gericht op het verbeteren van de communicatie tussen de echtgenoten waardoor conflictpunten die steeds terugkeren effectiever kunnen worden opgelost. Het ligt echter buiten het doel van dit onderzoek om uitgebreid op behandelingsstrategieën in te gaan.

DEEL II HET OBSERVATIE- ONDERZOEK

10. LITERATUUROVERZICHT

10.1. Inleiding

Het onderzoek dat gebaseerd is op observatie van echtparen-interacties binnen conflictsituaties is pas de laatste tien jaar goed op gang gekomen (Jacob, 1975). Dit type onderzoek is vooral gericht op het ontdekken van die gedragsvariabelen, waarmee onderscheid kan worden gemaakt tussen de interacties van echtparen die tevreden met hun relatie zijn en echtparen die daar ontevreden mee zijn. Wat deze variabelen, of liever, de kenmerkende verschillen in interactiestijl precies inhouden is nog lang niet duidelijk.

Enerzijds is dit te wijten aan een zekere ongrijpbaarheid van het onderwerp, anderzijds aan een gebrek aan theorievorming. Het blijkt helaas maar al te vaak dat observatieonderzoek eerder gebaseerd wordt op de specifieke interesses van de onderzoeker dan dat het voortkomt uit een duidelijk theoretisch referentiekader. Er bestaat op dit moment dan ook geen *specifieke* theorie over conflicthantering bij echtparen.

Wel zijn er twee theoretische invalshoeken die het observatieonderzoek gestimuleerd hebben en waar veel observatieonderzoek veelal impliciet of expliciet op gebaseerd is, namelijk de systeem- en communicatietheorie en de sociale leertheorie. In dit hoofdstuk worden deze theorieën kort beschreven, met de nadruk op die begrippen die relevant zijn voor het onderzoek naar echtparen-interacties. Aansluitend op dit overzicht zal worden aangegeven welke implicaties deze theorieën hebben voor het onderzoek naar echtparen-interacties.

Daarna zal worden ingegaan op het hoe en waarom van gedragsobservaties bij echtparen in een conflictsituatie. Aansluitend zullen de voordelen die de observatiemethode heeft boven de vragenlijstmethode, bij het bestuderen van echtparen-interacties, worden besproken en tevens de beperkingen ervan. Dan volgt een weergave van de belangrijkste onderzoeksresultaten d.w.z. de

gevonden interactieverschillen tussen tevreden en ontevreden echtparen. Daarbij maken we enige kritische kanttekeningen m.b.t. de gevolgde methoden. Tot slot worden een aantal suggesties gedaan voor een betere onderzoeksstrategie.

10.2. De systeem- en communicatietheorie

10.2.1. Systemen

Binnen de systeem- en communicatietheorie worden menselijke relaties opgevat als systemen, waarbij een systeem als volgt gedefinieerd wordt: twee of meer eenheden die zodanig aan elkaar gerelateerd zijn dat een verandering in één eenheid wordt gevolgd door een verandering in de andere eenheden, wat op zich weer wordt gevolgd door een verandering in de eerste eenheid (Zelditch, 1955). Het wezenlijke kenmerk van een systeem is dus de wederkerige afhankelijkheid van de eenheden. De eenheden van een systeem zijn elkaars variabelen, de betekenis die ze hebben ontleen ze aan elkaar. Een gedragseenheid op zich heeft dus geen eigen betekenis. Dit impliceert dat gedrag altijd moet worden geobserveerd in relatie tot ander gedrag en omgekeerd (van Veen & van der Meulen, 1972).

Dit bovengenoemde kenmerk wordt door Watzlawick, Beavin en Jackson (1970) *totaliteit* genoemd. Een consequentie hiervan is dat een systeem niet kan worden opgevat als de som van zijn delen. Het is noodzakelijk aan de delen minder gewicht te hechten dan aan het geheel en de aandacht te richten op de kern van complexiteit van systemen, te weten: hun organisatie (Watzlawick et al., 1970, p. 110). Bijvoorbeeld, de analyse van een gezin is niet gelijk aan de som van de analyses van de afzonderlijke leden, want er bestaan systeemkenmerken bijv. interactiepatronen, die boven de eigenschappen van de afzonderlijke leden uitgaan.

10.2.2. Het echtpaar als systeem

Ook een echtpaar wordt binnen deze theorie als een systeem beschouwd. De relatie tussen de partners wordt gereguleerd door feedbackprocessen, die werken via het principe van *circulaire causaliteit* d.w.z. dat zowel het gedrag van A invloed uitoefent op het gedrag van B, als het gedrag van B invloed uitoefent op het gedrag van A (Jackson, 1965). Ieder gedrag van A in de reeks van gedragingen is zowel een respons op het voorafgaande gedrag

van B als een stimulus van het toekomstige gedrag van B.

Een ander belangrijk concept is *redundantie* (Raush, Greif & Nugent, 1979). Als binnen een systeem, bijvoorbeeld een echtpaar, het gedrag van de ene partner niet voorspelbaar is uit het (voorafgaande) gedrag van de andere partner, dan vertoont dit systeem een redundantie van nul. Het gedrag van de ene partner is dan niet uit het (voorafgaande) gedrag van de andere partner te voorspellen, en omgekeerd. Redundantie heeft dus te maken met gebeurtenissen, of in dit voorbeeld met gedragingen, die sequentieel afhankelijk zijn d.w.z. een *patroon* representeren waarin de gedragingen elkaar voorspelbaar opvolgen. Als de patroonvorming volledig is -men spreekt dan van 100% redundantie- kan vanuit het gedrag van de ene partner exact voorspeld worden welk gedrag van de andere partner zal volgen, en omgekeerd. Het zal duidelijk zijn, dat menselijk gedrag noch voor nul noch voor 100% redundant is, maar er ergens tussen in. Vanuit de communicatietheorie is de verwachting dat de interacties van echtparen die ontevreden zijn met hun relatie een grotere redundantie d.w.z. een grotere rigiditeit en voorspelbaarheid, vertonen dan van echtparen die tevreden zijn met hun relatie (Raush et al., 1979). Op deze mate van voorspelbaarheid van interacties komen we bij de vraagstellingen (zie 11.4.1.) terug.

10.2.3. *Communicatie*

In de communicatietheorie wordt elk gedrag opgevat als communicatie. Men kan niet *niet* communiceren (Watzlawick et al., 1970). Aan iedere communicatie-eenheid of bericht onderscheiden Bateson, Jackson, Haley en Weakland (1956) twee aspecten, namelijk het 'report'- en het 'command' aspect. Het 'report' aspect van de communicatie bevat de feitelijke inhoud, het 'command' aspect verwijst naar de wijze waarop een bericht moet worden opgevat en daardoor naar de betrekking tussen de communicerende personen. De relatie wordt hierdoor gedefinieerd. Het 'command' aspect geeft dus weer hoe de feitelijke informatie opgevat dient te worden. Watzlawick et al. (1970) stellen het 'command' aspect gelijk aan metacommunicatie d.w.z. communicatie over de communicatie.

Naar onze mening is dit nogal verwarrend omdat het in de literatuur vaak onduidelijk is of het 'report'- en het 'command' aspect betrekking hebben op verschillende aspecten, op verschillende kanalen (verbaal en nonverbaal) of op verschillende niveaus van communicatie. Onzes inziens is het juister

om alleen van metacommunicatie te spreken, als er *expliciet* sprake is van commentaar van één van de partners op het communicatieproces. Door metacommunicatie wordt als het ware even afstand genomen, even van buitenaf naar het communicatieproces gekeken.

Aan conflict en symptomatisch gedrag liggen vaak de volgende manieren van communicatie ten grondslag (Raush et al., 1979; Watzlawick et al., 1970):

1. *Niveau verwarring*. Hiervan is sprake als men de strijd levert op het inhoudsniveau en daarbij meent relationele problemen op te lossen. Bijvoorbeeld, een man nodigt een vriend uit, wetend dat z'n vrouw dat ook leuk vindt. Toch ontstaat er een conflict, ondanks dat de partners het er over eens zijn dat het gezellig is als die vriend een avond langs komt. De woordenwisseling gaat over het feit of die vriend nu wel of niet moet langs komen, terwijl de strijd in feite gaat over wie het recht heeft om een initiatief te nemen zonder de ander daarin te kennen.
2. *Discrepantie tussen het 'report'- en het 'command' aspect*. Bijvoorbeeld, een man merkt op dat zijn vrouw koel op hem reageert en vraagt: "Is er iets?" De vrouw antwoordt: "Nee hoor", terwijl aan de toon van haar stem te horen is dat ze kwaad is. Deze discrepantie kan worden opgelost door verdere communicatie tussen de partners, en met name door metacommunicatie. Vaak lukt het de echtgenoten echter niet om deze stap te maken, zeker als zo'n discrepantie een regelmatig terugkerend patroon is.
3. *Diskwalificatie*. Een partner kan zichzelf verweren door middel van diskwalificatie d.w.z. hij kan communiceren op een manier die zijn eigen communicaties of die van de ander ontzenuwt. Diskwalificatie bestrijkt een breed scala van de communicatieve verschijnselen, zoals zichzelf tegenspreken, absurditeiten, veranderingen van thema, zinloze uitweidingen, het letterlijk opvatten van overdrachtelijke uitdrukkingen en het omgekeerde etc. Diskwalificatie wordt vaak te hulp geroepen als men zich in een bepaalde situatie verplicht voelt te communiceren, maar tegelijkertijd de persoonlijke betrokkenheid verbonden aan alle communicatie wenst te vermijden.
4. *Negering*. Een partner kan hetgene wat de ander zegt bevestigen, verwerpen of negeren. Verwerping komt neer op het bericht 'Je hebt ongelijk', de negering zegt feitelijk 'Je bestaat niet'. Negeringen uiten zich -naast de vanzelfsprekende vorm van negeren: niet reageren- vaak in een

vorm van 'mindreading', waarbij voorbij gegaan wordt aan de ervaringen van de ander. Bijvoorbeeld: "Je zegt wel dat je je zorgen maakt, maar eigenlijk doe je dat niet".

5. *Interpunctie verschillen*. Uit het principe van circulaire causaliteit volgt dat een reeks van communicaties ononderbroken is. Toch hebben mensen de neiging om binnen een reeks een kunstmatig beginpunt te kiezen (interpunctie). Het gebeurt dan vaak dat de mensen, die bij dezelfde interactie betrokken zijn, in deze interactie verschillende interpuncties aanbrenge, met andere woorden een verschillend onderdeel van de interactieketen als beginpunt zien. Volgens Watzlawick et al. (1970), ligt onenigheid over de wijze van interpunctie van een reeks gebeurtenissen aan de wortel van veel strijd in menselijke betrekkingen. Ze geven een voorbeeld van een huwelijksprobleem waarbij de man bijdraagt door een passieve, teruggetrokken houding en de bijdrage van de vrouw bestaat uit vitterige kritiek. Bij de uiteenzetting van hun moeilijkheden zal de echtgenoot verklaren dat zijn teruggetrokken houding zijn enige verweer tegen haar gevit is, terwijl zij deze verklaring tot een eigenzinnige verdraaiing van de feiten in hun huwelijk zal bestempelen, want in haar visie kritiseert zij hem omdat hij zo passief doet. Met andere woorden, hun ruzie bestaat uit een monotone uitwisseling van de berichten "Ik trek me op mezelf terug omdat jij vit" en "Ik vit omdat jij je op jezelf terugtrekt".

Door middel van metacommunicatie kunnen bovengenoemde communicatiewijzen worden doorbroken en kunnen escalaties van conflicten worden voorkomen. Een eerste stap is het herkennen van de communicatiewijze, volgende stappen kunnen dan leiden naar ondubbelzinnige, duidelijke communicatie (Raush et al., 1979). Echter metacommunicatie -communicatie over communicatie- klinkt eenvoudiger dan het is. Ook tevreden echtparen zijn vaak niet in staat om te metacommuniceren als een conflict dreigt te escaleren (Raush et al., 1979). Waarschijnlijk staat een intensieve emotionele betrokkenheid datgene wat voor metacommunicatie een vereiste is, namelijk afstand nemen van het interactieproces, in de weg.

10.2.4. *Implicaties voor ons onderzoek*

Op grond van het bovenstaande kunnen we vaststellen dat de hierboven be-

schreven systeem- en communicatietheorie de volgende implicaties heeft voor onderzoek naar interacties binnen huwelijksrelaties:

1. Een echtpaar moet worden beschouwd als één systeem, in plaats van bestaande uit twee afzonderlijke individuen.
2. Gedrag moet niet op zich bestudeerd worden, maar altijd in de context van andere gedragingen waarin het optreedt.
3. De twee niveau's van communicatie -het inhouds- en betrekkingaspect- dienen in beschouwing te worden genomen.

10.3. Sociale leertheorie

In de zestiger jaren werd aan de Universiteit van Oregon een onderzoeksgroep opgericht die zich bezighield met het bestuderen van interacties binnen gezinnen met een problematisch kind (o.a. Patterson, Cobb, Moore) en met het bestuderen van interacties tussen huwelijkspartners (bijv. Weiss, Hopps, Wills). Zij onderzochten gezins- en echtpaarinteractie vanuit een sociaal-leertheoretisch kader. Hieronder zal eerst een korte uiteenzetting worden gegeven van de algemene principes die binnen de sociale leertheorie worden gehanteerd en daarna zal worden aangegeven hoe huwelijksinteractie binnen deze theorie wordt geplaatst.

10.3.1. *Algemene principes*

De sociale leertheorie gaat er vanuit dat gedragsverschillen tussen mensen het resultaat zijn van voor elk individu verschillende leercondities tijdens de opvoeding. Sommige van deze gedragingen ontstaan uit onmiddellijke ervaring en worden gehandhaafd door middel van positieve of negatieve reinforcement. Deze directe reinforcement is niet de enige manier waarop gedrag geleerd wordt en gehandhaafd blijft. Er kan ook geleerd worden door naar anderen te kijken en de consequenties van dat gedrag te onthouden (Bandura & Walters, 1963). Hoewel directe reinforcement niet noodzakelijk is om bepaald gedrag te leren is het wel belangrijk voor het uitvoeren van gedrag. Wanneer een individu voor een bepaalde response in vele verschillende situaties wordt beloond vindt generalisatie plaats, zodat dit gedrag waarschijnlijk in vele situaties zal optreden.

Sociale leertheoretici gaan er van uit dat bepaalde handelingen niet het gevolg zijn van een psychodynamische toestand, maar afzonderlijke responsen op bepaalde situaties vormen. Een vrouw kan bijvoorbeeld "vijandig, hels,

onafhankelijk, passief, agressief of warm" zijn. Hoe zij zich manifesteert is afhankelijk van bepaalde kenmerkende stimuli, bijvoorbeeld met wie zij is, waar, wanneer etc. Wel kunnen elk van deze aspecten als reëel kenmerk van haar persoon beschouwd worden (Mischel, 1971).

10.3.2. *Sociale leertheorie en huwelijksinteractie*

De aanhangers van de sociale leertheorie gaan ervan uit dat een slechte huwelijksrelatie het resultaat is van het op een inadequate wijze bewerkstelligen van gedragsveranderingen bij en door de partners. Bijvoorbeeld, door middel van lastig zijn, beschuldigen of afwijzen bereiken dat de partner 's avonds niet meer te laat, maar op tijd thuis komt (Patterson & Hops, 1972; Stuart, 1969).

Een centraal begrip hier is het concept *dwang*. Aanvankelijk zal, als gedragsverandering wordt verlangd, dit door middel van een verzoek of in de vorm van een discussie geuit worden (Patterson & Cobb, 1973). Als deze verzoeken steeds weer geweigerd worden zullen de daarop volgende verzoeken zeer waarschijnlijk gepaard gaan met aversieve stimuli waardoor de totale interactie in een *dwingend* proces zal veranderen (Weiss, Hops & Patterson, 1973). Dwang wordt gedefinieerd als een vorm van dyadische interactie waarbij het gedrag van de één wordt gecontroleerd door aversieve stimuli, terwijl het gedrag van de ander in stand gehouden wordt door positieve reinforcement (Patterson & Reid, 1970). Een voorbeeld van dwang is een echtgenote die voortdurend tegen haar man blijft zeggen dat de kelder opgeruimd moet worden. Op een gegeven moment gaat hij de kelder opruimen om van het gezeur af te zijn. De vrouw krijgt uiteindelijk een beloning (positieve reinforcement) voor haar gezeur en gedreun, terwijl de man blij is vanwege het stoppen van dit voor hem onaangename gedrag (aversieve stimuli). Zo leert de man haar, dat als ze maar lang genoeg aan zijn hoofd zeurt om iets te doen, hij dat inderdaad zal doen.

Bij zo'n interactie zal het aversieve gedrag alleen worden beëindigd als de partner aan de wens toegeeft. Op deze manier wordt de ene partner beloond voor zijn aversieve gedrag terwijl de andere partner beloond wordt door toe te geven. Als dit soort interacties gewoonte worden, wordt een effectieve manier om problemen op te lossen onmogelijk (Raush, 1965).

Op deze manier belanden echtparen herhaaldelijk in conflictsituaties zonder het gedrag dat de bron was van de eerste onenigheid te veranderen. Door

herhaling van dit gedrag kan een conflict gemakkelijk escaleren tot een oncontroleerbare intensiteit (Weiss et al., 1973). Problemen worden niet opgelost maar iedere nieuwe situatie dient als discriminatieve stimulus voor aversieve maatregelen, waardoor weinig satisfactie wordt verkregen.

Een tweede belangrijk begrip is *reciprociteit*. Er is sprake van reciprociteit wanneer partners elkaar op een evenredige wijze belonen met positief of negatief gedrag. Bijvoorbeeld als persoon A, persoon B in 50% van de interacties die ze samen hebben beloond, dan zal A ongeveer hetzelfde percentage van positieve bekrachtigen van B ontvangen. Dit begrip reciprociteit, en met name positieve reciprociteit, hebben de sociaal leertheoretici afgeleid van het Quid pro Quo principe dat is geïntroduceerd door Jackson (1965) in de communicatietheorie. Jackson suggereert dat goed functionerende gezinnen een regel hanteren die hij Quid pro Quo ('voor wat hoort wat') noemt. Dit principe komt in het kort op het volgende neer: Als een partner een voorstel doet heeft de partner die op dit voorstel ingaat het recht dit met een tegenvoorstel te beantwoorden. Bijvoorbeeld, meneer stelt voor om naar de film te gaan. Mevrouw stemt in en kan daardoor onmiddellijk voorstellen om na afloop nog wat te drinken (Jackson, 1965).

Volgens Patterson en Reid (1970) maken echtparen die tevreden zijn met hun relatie vooral gebruik van deze positieve wederzijdse beloningen. De interactiepatronen van ontevreden echtparen hebben daarentegen een meer dwingend karakter, waarbij het gedrag van de één gecontroleerd wordt door aversieve stimuli van de ander (Stuart, 1969; Patterson & Hops, 1972). Waar normaal gesproken positieve controle van gedrag de juiste methode zou zijn (bijvoorbeeld positief belonen van gewenst gedrag) lijken ontevreden echtparen meer gebruik te maken van wederzijdse negatieve beloningen.

10.3.3. *Implicaties voor ons onderzoek*

Bij het bestuderen van de begrippen dwang, positieve en negatieve reciprociteit binnen huwelijksrelaties moet men zich, volgens Weiss et al. (1973), richten op de wijze waarop:

1. partners affectief gedrag uitwisselen,
  2. problemen opgelost worden, en
  3. partners gedragsveranderingen bij elkaar proberen te bewerkstelligen.
- Een functioneel georiënteerde gedragsbenadering vereist derhalve een voortdurende meting van gedrag in zijn context.

10.4. Rationale voor het gebruik van gedragsobservaties

Er zijn drie redenen om bij het bestuderen van echtpaarinteracties gebruik te maken van gedragsobservaties:

1. Data met een beschrijvend karakter spelen bij het ontwerpen en toetsen van modellen en theorieën een belangrijke rol. Hoewel dit binnen de gedragswetenschappen niet altijd als zodanig wordt onderkend (Hutt & Hutt, 1970), is het belang ervan, zeker bij onderzoek naar huwelijksrelaties, evident. Helaas ontbrak het ook in dit onderzoeksgebied tot voor kort nog aan nauwkeurig beschrijvend onderzoek. De gevolgen hiervan worden door Gottman c.s. als volgt omschreven: "Without careful, detailed description, theorizing about marital interaction is likely to be premature and to generate controversies that produce more heat than light" (Gottman et al., 1977, p. 463).
2. Wat mensen over zichzelf zeggen stemt niet volledig overeen met hoe ze zich gedragen. Steiner (1966) bijvoorbeeld heeft gevonden dat echtparen de neiging hebben om de intensiteit en frequentie van gedragingen in een conflictsituatie te onderschatten als er naar deze situatie wordt gevraagd.
3. Vanuit de systeem- en communicatietheorie en de sociale leertheorie wordt sterk benadrukt dat gedrag moet worden gemeten in de context waarin het optreedt. Dit betekent dat het interactieproces moet worden bestudeerd.

Voordat we ingaan op de vooronderstellingen van observatieonderzoek en de voordelen van deze methode boven vragenlijstonderzoek en de beperkingen ervan, worden eerst een aantal methoden beschreven die binnen het observatieonderzoek naar echtparen-interacties worden gebruikt om een conflict te induceren binnen een experimentele situatie. We zijn in deze methoden geïnteresseerd omdat we interacties van echtparen in *conflictsituaties* gaan bestuderen.

10.4.1. *Methoden om een conflict te induceren bij echtparen in een experimentele situatie*

Bij de observatiemethode wordt in een experimentele situatie een bepaald conflict geïnduceerd, waarbij het gedrag van het echtpaar wordt geregistreerd, meestal met behulp van een videorecorder, en daarna door observatoren wordt gescoord met behulp van een gedragscategorisatiesysteem. Voor

het induceren van het conflict wordt vaak één van de volgende methoden gebruikt (Glick & Gross, 1975):

1. De *'revealed difference' techniek* (bijv. Strodtbeck, 1951). Bij deze methode worden de echtgenoten verzocht om ieder voor zich hun mening te geven over een aantal onderwerpen uit een speciaal daarvoor ontworpen vragenlijst. Daarna wordt het echtpaar verzocht om over elk onderwerp waarover ze van mening verschillen te praten, waarbij het de bedoeling is dat de partners proberen tot overeenstemming te komen. Deze interactie wordt geregistreerd en later gescoord door onafhankelijke observatoren.
2. De *'colour matching' techniek* (bijv. Goodrich & Boomer, 1963; Ryder & Goodrich, 1966). In deze onderzoekssituatie wordt aan het echtpaar een kaart met een bepaalde kleur gegeven. Tevens ontvangt ieder afzonderlijk van de proefleider een genummerde kleurenkaart, waaruit ze de best bijpassende kleur moeten selecteren. De kleurenkaarten van beide partners zijn echter verschillend genummerd. De opdracht voor het echtpaar is de best bijpassende kleur uit te zoeken, waarbij het benoemen van de kleuren geschiedt door het bijpassende nummer te noemen. Doordat beide kaarten verschillend genummerd zijn ontstaat een conflictsituatie tussen de beide partijen, terwijl de opdracht is overeenstemming te bereiken over de best bijpassende kleur.
3. De *'scene improvisation' methode* (Raush, Barry, Hertel & Swain, 1974). Bij deze methode wordt zo goed mogelijk een huiselijke situatie gesimuleerd. In deze huiselijke omgeving wordt aan beide partners gevraagd om met behulp van een rollenspel een bepaalde situatie te spelen. Beiden krijgen onafhankelijk van elkaar een opdracht. Deze opdracht is zodanig dat ze een tegenstrijdige voorkeur hebben voor verschillende activiteiten. Belangrijk is dat de partners zelf uit kunnen maken of ze wel of niet tot overeenstemming zullen komen. Dit om de overeenkomst met een 'echte' conflictsituatie te vergroten.
4. *Discussie over huwelijksproblemen die van te voren aan de onderzoeker zijn verteld* (bijv. Weiss et al., 1973). Bij deze methode wordt het echtpaar verzocht op een open-end vragenlijst aan te geven welke huwelijksproblemen voor hen belangrijk zijn en welke minder. De onderzoeker kiest vervolgens die onderwerpen uit die op de vragenlijst door de partners op een tegenstrijdige manier zijn beschreven. Het echtpaar wordt daarna

verzocht om over deze conflict-oproepende onderwerpen te discussiëren waarbij de partners de opdracht krijgen om te proberen tot overeenstemming te komen. De discussie wordt op video opgenomen en met behulp van een codeersysteem gescoord.

10.4.2. *Vooronderstellingen bij de gedragsobservatiemethoden*

De belangrijkste vooronderstellingen bij het observeren van het gedrag van echtparen in een experimentele conflictsituatie zijn (Glick & Gross, 1975):

1. De interactiestijl van beide partners wordt bepaald door de situatie waarin het echtpaar zich bevindt en door het gedrag van elke partner afzonderlijk.
2. Vanuit een theoretisch referentiekader kunnen de interacties van een echtpaar geanalyseerd en met die van andere echtparen vergeleken worden.
3. Het door de observatoren aan de hand van een codeersysteem gecategoriseerde gedrag representeert het daadwerkelijke gedrag van beide partners.
4. De interacties die zich tijdens de onderzoekssituatie manifesteren, zijn representatief voor het gedrag van het echtpaar tijdens vergelijkbare situaties in het dagelijkse leven.

10.4.3. *Voordelen van de observatiemethode*

Gedragsobservaties hebben twee belangrijke voordelen boven het meten van communicatie met behulp van een vragenlijst:

1. Bij vragenlijsten moet worden 'teruggeblikt' op vroegere situaties, waardoor geheugenvervalsingen een rol gaan spelen. Bij observaties betreft het de actuele gedragingen van de echtparen.
2. In tegenstelling tot de vragenlijstmethode kan met behulp van observaties wél informatie worden verkregen over het interactieproces, bijvoorbeeld over specifieke interactiepatronen of gedragssequenties van de echtparen.

Een ander voordeel is dat het gedrag door getrainde observatoren wordt gescoord. Het gedrag van ieder echtpaar wordt door hen met behulp van hetzelfde categorieënsysteem gecodeerd. Hierdoor wordt het gedrag steeds vanuit hetzelfde referentiekader bekeken, waardoor groepen echtparen met elkaar vergeleken kunnen worden (Glick & Gross, 1975). Tot slot kunnen door standaardisatie van de experimentele situatie, situationele factoren en in-

dividuele verschillen beter onder controle worden gehouden (Glick & Gross, 1975).

10.4.4. *Beperkingen van de observatiemethode*

Door getrainde observatoren te gebruiken om de interacties vast te leggen -tegenover het direct bestuderen van de interpretaties van de echtparen- kan het eigenlijke belang, dat een bepaalde vorm van communicatie voor een echtpaar heeft, worden miskend. Een observator kan bijvoorbeeld een uitspraak als vriendelijk beschouwen, terwijl deze door de partners juist als aanvallend wordt beschouwd. Ook kan juist door gebruik te maken van een theoretisch ontwikkeld systeem de letterlijke inhoud hetzelfde gescoord worden, terwijl deze voor bepaalde echtparen een andere betekenis heeft. Gedrag dat als probleemoplossend gecodeerd wordt hoeft natuurlijk niet voor elk echtpaar dezelfde betekenis te hebben. Door dit te negeren wordt er gemakkelijk voorbij gegaan aan individuele verschillen en aan de vaak belangrijke voor geschiedenis van de relatie waaruit bepaalde omgangsvormen zijn gegroeid (Rausch et al., 1974; Winter, Ferreira & Bowers, 1973).

Verder kunnen verwachtingen van de observatoren de observaties beïnvloeden. Als bijvoorbeeld observatoren al vrij snel bij het bekijken van een videoband concluderen dat het een ontevreden echtpaar betreft kan dit het coderen beïnvloeden (Gottman, 1979; Schaap, 1982).

Tenslotte is de onderzoekssituatie altijd een experimentele en dus een kunstmatige situatie. Het conflict dat in deze situatie geïnduceerd wordt kan daardoor andere reacties oproepen dan in een 'reële' situatie. Onderzoek van Gottman (1979) suggereert dat echtparen minder extreem reageren in een laboratoriumsituatie vergeleken met een thuissituatie.

10.5. Observatieonderzoek op het gebied van conflicthantering bij echtparen

In deze paragraaf zullen de belangrijkste resultaten worden weergegeven uit de onderzoeksliteratuur over de relatie tussen interactiestijlen van echtparen, vaardigheden in het oplossen van conflicten en huwelijkssatisfactie. Het betreft onderzoek waarbij echtgenoten in een experimentele conflict-situatie worden geplaatst en hen wordt gevraagd samen een taak of een huwelijksprobleem op te lossen. De belangrijkste methoden om een conflict te induceren zijn reeds beschreven in 10.4.1. Het gedrag van het echtpaar wordt

geregistreerd met behulp van een videorecorder en achteraf geobserveerd aan de hand van een categorieënsysteem en geanalyseerd (bijv. Birchler, Weiss & Vincent, 1975; Goodrich & Boomer, 1963; Gottman et al., 1977; Gottman, 1979; Raush et al., 1974; Schaap, 1982; Strodtbeck, 1951; Weiss et al., 1973).

We beperken ons tot die resultaten die betrekking hebben op verschillen in interacties tussen twee groepen echtparen -tevreden en ontevreden- tijdens het oplossen van conflicten, omdat ons onderzoek op de vergelijking van deze twee groepen is gericht. Een aantal resultaten, met name uit de studies van Gottman (1979) en Schaap (1982) die betrekking hebben op typerende gedragssequenties van tevreden respectievelijk ontevreden echtparen zullen hier niet worden genoemd, maar komen in hoofdstuk 11 bij de vragenstellingen aan de orde. Na deze resultaten zullen er enige kritische kanttekeningen worden geplaatst bij de gevolgde methoden en zal er een meer vruchtbare onderzoeksstrategie worden geschetst.

10.5.1. *Onderzoeksbevindingen m.b.t. verschillen in interacties tussen tevreden en ontevreden echtparen*

De meeste verschillen die gevonden zijn tussen tevreden en ontevreden echtparen zijn in één van de volgende gebieden te plaatsen:

1. Het affectieve klimaat waarin de interacties plaatsvinden.
  2. De effectiviteit waarmee problemen worden opgelost.
  3. Het al dan niet wederkerig zijn van bepaalde interacties (reciprociteit).
- Aangezien reciprociteit op meerdere manieren wordt gedefinieerd, waardoor het meten van dit begrip verschillende resultaten oplevert, zullen we de resultaten die hier betrekking op hebben afzonderlijk in hoofdstuk 11 bespreken, waar we uitvoerig op het begrip reciprociteit in zullen gaan. Hier beperken we ons derhalve tot de resultaten die betrekking hebben op de eerste twee genoemde gebieden.

Ad 1. *Het affectieve klimaat.*

Een algemene bevinding is dat echtparen met een lage huwelijkssatisfactie meer negatieve gedragingen en minder positieve gedragingen uitwisselen dan echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie (bijv. Birchler et al., 1975). Deze bevinding heeft zowel betrekking op het verbale als het non-verbale gedrag van de echtparen.

Uit het onderzoek van Hahlweg et al. (1979) en Revenstorf, Vogel, Wegener, Hahlweg & Schindler (1980) komt naar voren dat tevreden echtparen, vergeleken met ontevreden echtparen meer positieve sociale bekrachtigen uitwisselen, zoals goedkeuring geven, steun geven en instemmen met hetgeen de partner zegt. Verder maken ze meer gebruik van humor, lachen meer en accepteren de ideeën van de partner meer (Raush et al., 1974; Schaap, 1982). Het nonverbale gedrag van de tevreden echtparen wordt door observatoren als positiever gescoord dan dat van ontevreden echtparen (Schaap, 1982). Verder blijkt uit het onderzoek van Beier en Sternberg (1977) dat bij tevreden echtparen de partners dichter bij elkaar zitten en meer oogcontact hebben dan bij ontevreden echtparen.

Ontevreden echtparen daarentegen, wisselen meer negatieve sociale bekrachtigen uit, bijvoorbeeld ze zijn het vaker oneens met elkaar, hebben meer kritiek op elkaar en brengen de ander vaker in verlegenheid (Hahlweg et al., 1979; Revenstorf et al., 1980; Schaap, 1982). Het nonverbale gedrag van de ontevreden echtparen wordt door observatoren vaker als negatief gecodeerd (Gottman, 1979; Schaap, 1982). Ontevreden echtparen hebben minder oogcontact, vertonen meer lichamelijke activiteiten zoals plukken aan het haar e.d. en houden een grotere interpersoonlijke afstand aan dan tevreden echtparen (Beier & Sternberg, 1977).

Ad 2. Probleem/Conflictoplossend gedrag.

Een algemene bevinding is dat tevreden echtparen in een experimentele conflictsituatie effectiever tot een bevredigende oplossing van het probleem komen dan ontevreden echtparen. Concreet komt dit in de volgende gedragingen tot uiting:

Uit het onderzoek van Raush et al. (1974) komt naar voren dat tevreden echtparen, vergeleken met ontevreden echtparen, verschillende oplossingen exploreren, meer in de cognitieve sfeer blijven en minder dwingend en meer verzoenend gedrag vertonen. Tevreden echtparen stemmen eerder in met een probleembeschrijving van één van de partners en gaan vandaar uit verder om een oplossing te zoeken (Gottman, 1979; Revenstorf et al., 1980; Schaap, 1982), stellen meer positieve oplossingen voor en proberen vaker een compromis te vinden (Hahlweg et al., 1979; Revenstorf et al., 1980).

Bij ontevreden echtparen vindt vaak een uitbreiding van het geschilpunt plaats doordat de partners elkaar belachelijk proberen te maken en door termen als 'altijd' en 'nooit' te gebruiken. Hierdoor blijft het eigenlijke

geschilpunt vaak verborgen (Raush et al., 1974). In het onderzoek van Revenstorf et al. (1980) werden de interacties van de echtparen met een lage huwelijksatisfactie gekenmerkt door 'probleem-escalatie' d.w.z. ze bleven vaak lang steken in de cyclus 'probleem beschrijven' - 'negatieve respons' - opnieuw 'probleem beschrijven' - 'negatieve respons' etc. De tevreden echtparen vertoonden deze cyclus ook, alleen veel korter. Gottman et al. (1977) vonden dat ontevreden echtgenoten niet op de probleembeschrijving van de ander ingaan, maar er een eigen probleem tegenover stellen. Tenslotte vond Schaap (1982) dat een voorstel voor een oplossing van het probleem door één van de partners bij ontevreden echtparen vaak wordt gevolgd door het 'niet eens zijn' of door een interruptie van de andere partner.

10.5.2. *Kritische kanttekeningen*

De begrippen uit de systeem- en communicatietheorie hebben gemeenschappelijk, dat ze exclusief van toepassing zijn op een *reeks* gedragsuitwisselingen, in de ruimste zin van het woord, tussen twee of meer personen. Impliciet speelt bij deze begrippen de factor 'tijd' een rol; immers, men kan alleen het begrip 'patroon' hanteren, als er sprake is van een kenmerkende opeenvolging van gedragingen. Op grond hiervan zou men mogen verwachten dat wetenschappers, die een interactioneel standpunt aanhangen, binnen hun onderzoek methoden hanteren, die rekening houden met tijdsrelaties tussen gedragingen. Vreemd genoeg is dat niet het geval (Glick & Gross, 1975; Gottman, 1979). Zo komt bijvoorbeeld uit het overzichtsartikel van Jacob (1975) naar voren dat, hoewel alle hypothesen over echtpaar- of gezinsinteracties uitspraken bevatten over interactiepatronen, géén van de 57 onderzoeksprojecten die worden besproken, zich daadwerkelijk hebben beziggehouden met 'patronen'. Alle onderzoeksresultaten werden gebaseerd op verschillen in frequenties van diverse gedragingen. Simpel gezegd komt het er op neer dat men volstond met het tellen van het aantal malen dat bepaalde klassen van gedragingen, zoals vragen, mening geven, interrupties etc. voorkomen. De veronderstelling dat deze frequenties voldoende zouden discrimineren tussen huwelijken met of zonder relatieproblemen is echter nooit overtuigend aangetoond (Hicks & Platt, 1970; Gottman, 1979). Gottman (1979) wijst op het bezwaar dat bij frequentie-analyse geen rekening kan worden gehouden met de *context* waarin bepaalde gedragingen optreden.

Pas halverwege de zeventiger jaren is er vooruitgang geboekt bij het onderzoek naar interactiepatronen. Dit komt met name doordat Sackett (1977) een statistische analysemethode ontwikkelde om patroonvorming in gedragsuitwisselingen te bestuderen: Lag Sequential Analysis. Een aantal onderzoekers hebben deze methode inmiddels gebruikt binnen het onderzoek naar echtpaarinteracties (bijvoorbeeld Billings, 1979; Gottman et al., 1977; Gottman, 1979; Schaap, 1982). Aangezien wij deze methode ook gaan gebruiken in ons onderzoek, zal deze analysemethode in hoofdstuk 14 uitvoerig worden beschreven.

Samengevat, bij de meerderheid van de onderzoeken naar echtparen- en/of gezinsinteractie, op enkele recente onderzoeken na, is nagelaten de relatie *tussen* gedragingen *over de tijd* te analyseren. Gezien het theoretisch kader waarin deze onderzoeken zijn gedaan is dit een ernstige tekortkoming.

Andere bezwaren bij een aantal observatieonderzoeken zijn:

- Er wordt een taak gebruikt die niet relevant is voor het dagelijkse leven van de echtparen (bijv. de color-matching techniek van Goodrich & Boomer, 1963) zodat de mogelijkheden tot generaliseren erg beperkt zijn.
- De experimentele procedure kan de responstendenties van de echtparen kunstmatig beperken. Bijvoorbeeld als de instructie luidt: "Probeer tot overeenstemming te komen", geeft de onderzoeker een bepaalde richting aan de discussie. Misschien proberen sommige echtparen gewoonlijk helemaal niet tot een overeenstemming te komen (Glick & Gross, 1975).
- Er worden te globale categorieën voor het observeren van verbaal en non-verbaal gedrag gebruikt, zodat er veel waardevolle informatie omtrent het daadwerkelijke gedrag van de echtparen verloren gaat. Bijvoorbeeld Birchler et al. (1975) delen al het gedrag in twee categorieën in: positief of negatief. Revenstorf et al. (1980) delen al het verbale en non-verbale gedrag van de echtparen slechts in vijf categorieën in: (1) positieve reactie; (2) probleem oplossen; (3) negatieve reactie; (4) probleem beschrijven; (5) neutrale reactie.
- Er worden zeer uiteenlopende gedragscodes gecombineerd tot één gedragscategorie, om de inter-observer betrouwbaarheid te verhogen. Bijvoorbeeld Raush et al. (1974) combineren codes als 'zoekt informatie', 'houdt informatie achter', 'sniijdt een gespreksonderwerp aan', 'stemt in' en 'is het oneens' tot de categorie 'cognitief' om de betrouwbaarheid van hun codeersysteem te verhogen.

- Bij veel codeersystemen wordt de beschrijving van een bericht verward met de functie die dat bericht heeft binnen de informatie uitwisseling (Gottman et al., 1977). Bijvoorbeeld, stel een echtgenoot zegt tegen zijn vrouw: "Laten we met de kerst naar jouw moeder gaan", waarop de vrouw antwoordt: "En je wordt altijd zenuwachtig van mijn moeder". Met behulp van de meeste codeersystemen zal de uitspraak van de vrouw gecodeerd worden in de categorie "oneens zijn", aangezien het de *functie* heeft het voorstel van de man niet te ondersteunen. Of de vrouw het wel of niet met het voorstel van de man eens is blijkt echter niet uit de letterlijke inhoud, maar is afhankelijk van haar begeleidende nonverbale gedrag.

10.6. Conclusie

Om de bovengenoemde punten van kritiek te vermijden, leek het ons juist een verbeterde onderzoeksstrategie te ontwikkelen. Deze kan als volgt worden beschreven: echtparen een gesprek laten voeren over geschilpunten die voor hen persoonlijk relevant zijn, waarbij slechts minimale aanwijzingen door de onderzoeker worden gegeven omtrent hoe een conflict moet worden opgelost. Hierdoor wordt een directe meting mogelijk van interactieprocessen in een conflictsituatie onder experimentele condities waarin het gedrag:

1. belangrijk is voor het echtpaar en hun relatie;
  2. de eigen manier van de echtparen om met conflicten om te gaan reflecteert.
- Deze gesprekken kunnen dan vervolgens door observatoren met behulp van een categorieënsysteem voor verbaal en nonverbaal gedrag gescoord worden.

10.6.1. *Keuze van het observatiesysteem*

Uit de literatuur blijkt dat de volgende drie categorieënsystemen het meest worden gebruikt bij het observeren van echtparen-interacties:

- (1) the Couples Interaction Scoring System (C.I.S.S.) van Gottman (1979);
  - (2) the Marital Interaction Coding System (M.I.C.S.) van Weiss et al. (1973)
- en
- (3) the Coding System for Interpersonal Conflict (C.S.I.C.) van Raush et al. (1974).

(Zie voor een overzicht Markman, Notarius, Stephen & Smith, 1981). De C.I.S.S. van Gottman (1979) lijkt voor ons onderzoek het meest geschikt. Dit observatiesysteem heeft namelijk twee belangrijke voordelen boven de andere codeersystemen:

1. het is speciaal ontwikkeld voor het ontdekken van gedragspatronen binnen echtpaarinteracties in een conflictsituatie.
2. het verbale en nonverbale gedrag van de partners wordt onafhankelijk van elkaar gecodeerd.

Bovendien zijn, onzes inziens, aan het gebruik van de M.I.C.S. van Weiss et al. (1973) de volgende nadelen verbonden:

- a. er worden te globale hoofdcodes gebruikt. Al het gedrag wordt ondergebracht in de volgende categorieën: ((1) probleem oplossen, (2) probleem beschrijven, (3) positief (non)verbaal gedrag en (4) negatief (non)verbaal gedrag. Hierdoor gaat veel waardevolle informatie omtrent het daadwerkelijke gedrag van de echtparen verloren.
- b. het verbale en nonverbale gedrag van de partners wordt *niet* onafhankelijk van elkaar gecodeerd. Aan elke eenheid (tijdsinterval van 30 seconden) wordt een verbale of nonverbale code toegekend. Hierdoor is het niet mogelijk het verbale en nonverbale gedrag afzonderlijk sequentieel te analyseren.

Ook de C.S.I.C. van Raush et al. (1974) is minder geschikt omdat de observatoren veel moeten interpreteren tijdens het coderen, zoals bijv. bij de code 'houdt informatie achter'. Dit heeft tot gevolg dat de inter-observer betrouwbaarheid van veel codes erg laag is.

Met behulp van de C.I.S.S. wordt zowel het verbale gedrag (inhoud) en het nonverbale gedrag van de spreker (affect) als het nonverbale gedrag van de luisteraar (context) gescoord. De functie van een bericht (bijv. een uitspraak van één van de partners) hangt zowel samen met de inhoud van dat bericht, het affect van de spreker als met de context. Doordat het verbale en nonverbale gedrag apart wordt gescoord, wordt het mogelijk om de functie van een bericht te beschrijven in termen van de respons die het oproept, afhankelijk van hoe het bericht wordt uitgezonden en in welke context (Gottman et al., 1977). Het theoretisch model waaruit de C.I.S.S. is ontwikkeld zal worden besproken in hoofdstuk 11 en het codeersysteem zelf wordt beschreven in hoofdstuk 12.

De aldus verkregen observaties kunnen worden geanalyseerd met behulp van sequentiële analysetechnieken. Hiervoor gaan we een tweetal recent ontwikkelde methoden gebruiken: Informatie analyse en Lag Sequentiële Analyse. Omdat de toepassing van deze methoden binnen het huwelijksonderzoek vrij nieuw is, zullen deze methoden in hoofdstuk 14 uitgebreid worden beschreven. Het gebruik van deze sequentiële analysetechnieken betekent een enorme

voortgang binnen het onderzoek naar echtpaarinteracties. In tegenstelling tot bij de, tot nu toe, gebruikelijke frequentie-analyses van gedragscodes, wordt nu rekening gehouden met de *context* waarin gedragingen optreden, hetgeen als essentieel wordt beschouwd vanuit het systeem-theoretische en sociaal-leertheoretische kader waarbinnen ons onderzoek plaatsvindt. Het wordt dan namelijk mogelijk om na te gaan of er verschillen in gedragspatronen zijn tussen echtparen met een hoge, respectievelijk lage huwelijkssatisfactie, terwijl ze over een conflictgebied praten dat voor hen relevant is.

11. THEORETISCH MODEL EN VRAAGSTELLINGEN

11.1. Inleiding

Het codeersysteem dat wij in ons onderzoek gaan gebruiken, is het door Gottman (1979) ontworpen 'Couples Interaction Scoring System'. Dit systeem is gebaseerd op een theoretisch model van de structuur van huwelijksinteractie, dat in dit hoofdstuk wordt besproken. Ook zullen vraagstellingen worden geformuleerd die uit dit model zijn af te leiden.

De bespreking van het model zal worden ingeleid met enkele notities over de historische achtergrond ervan. Het betreft hier een aantal onderzoekstradities die hebben bijgedragen tot het inzicht welke begrippen een belangrijke rol spelen in het onderzoek naar echtparen-interacties. Het codeersysteem zelf zal in Hoofdstuk 12 bij de onderzoeksopzet worden beschreven.

11.2. Historische achtergrond

Gottman (1979) geeft aan dat de volgende vier onderzoekstradities van invloed zijn geweest op het door hem ontwikkelde model en codeersysteem: (1) De sociologische traditie; (2) De gezinstherapeutische traditie; (3) De sociaal-leertheoretische traditie; (4) De ontwikkelingstraditie. Bij elke traditie zal worden aangegeven tot welke inzichten en begripsvorming deze geleid hebben.

1. *De Sociologische traditie*

Historisch gezien heeft de sociologie zich het eerst beziggehouden met onderzoek naar huwelijksatisfactie (Gottman, 1979). Dit onderzoek is gericht op huwelijksatisfactie en variabelen die daar mogelijk mee samenhangen zoals: partnerkeuze, het oplossen van meningsverschillen, het hebben van kinderen, de hoogte van het inkomen, sociale klasse, heersende culturele normen etc. Bij vrijwel al dit onderzoek is gebruik gemaakt van vragenlijsten.

Het onderzoek vanuit de sociologische traditie heeft vooral bijgedragen tot het benadrukken van de samenhang tussen enerzijds communicatie, bijvoorbeeld effectief oplossen van meningsverschillen en conflicten, en anderzijds huwelijkssatisfactie (Gottman, 1979).

2. *De Gezinstherapeutische traditie*

Hiermee doelt Gottman (1979) op het onderzoek dat gebaseerd is op de systeem- en communicatietheorie. Hoewel het eerste onderzoek voornamelijk gericht was op het 'schizofrene' gezin (Bateson et al., 1956) wordt later steeds meer aandacht besteed aan 'normale' gezinnen en echtparen met relatieproblemen (Watzlawick et al., 1970). Belangrijke begrippen uit deze theorie zijn: metacommunicatie, feedback en circulaire causaliteit (Gottman, 1979). Op deze begrippen gaan we hier niet in omdat ze reeds in 1.2. beschreven zijn. Onderzoek naar deze begrippen staat nog in de kinderschoenen, onder andere omdat het moeilijk is deze begrippen goed te operationaliseren (zie bijv. Olson, 1972).

De verdienste van deze traditie is dat niet alleen het belang van goede communicatie wordt benadrukt, maar dat deze ook wordt uitgewerkt met behulp van cybernetische principes. Ook het onderscheiden van verschillende niveaus van communicatie, en het benadrukken van het feit dat communicatie zowel via verbale als nonverbale kanalen verloopt is aan deze traditie toe te schrijven (Gottman, 1979).

3. *De Sociaal-leertheoretische traditie*

De sociale leertheorie en haar toepassing in verband met onderzoek naar echtparen-interacties is reeds beschreven in 10.3. en wordt hier dus niet verder toegelicht. Gottman (1979) geeft aan dat twee belangrijke sociaal-leertheoretische overwegingen hebben bijgedragen tot zijn theoretisch model en codeersysteem:

- a. Het belang van gedragsobservaties om interactieprocessen te kunnen bestuderen.
- b. Het belang van gedragsuitwisselingen zoals het 'Quid pro Quo' (voor wat hoort wat) principe.

4. *De Ontwikkelingstraditie*

Voorals in de jaren vijftig ontstond er grote belangstelling voor de invloed van ouders op hun kinderen (bijv. Sears, Maccoby & Levin, 1957). Het onderzoek naar deze invloed werd vooral gedaan met behulp van interviews. Later werden de gezichtspunten van Piaget geïntroduceerd in Amerika, waarbij het kind als een actief organisme wordt gezien, dat ook

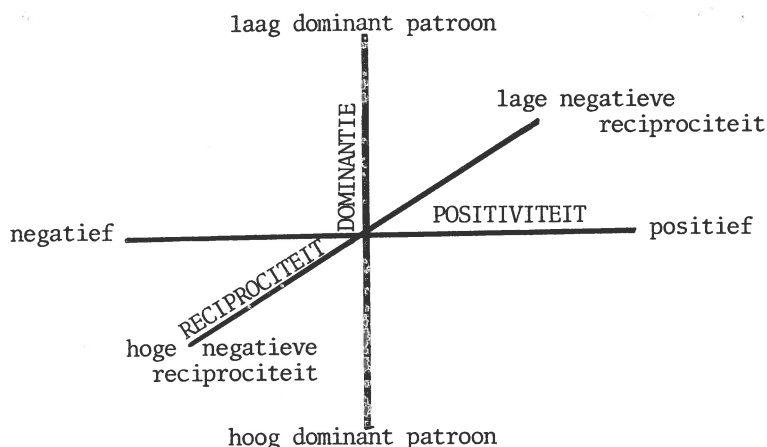
invloed uitoefent op de ouders. Dit gezichtspunt heeft geleid tot observatieonderzoek (bijv. Bell, 1974; Brazelton, Koslowski & Main, 1974) dat zich richt op de interactie tussen ouders en kind, waarbij vooral de *wederkerigheid* van de interactie centraal staat (Gottman, 1979).

Samengevat heeft elk van de genoemde tradities belangrijke begrippen opgeleverd die van invloed zijn geweest op het theoretische model van Gottman (1979) en op het daar van afgeleide codeersysteem. Vanuit de sociologische traditie is het belang van het bestuderen van de wijze van conflict oplossen door echtparen in samenhang met huwelijkssatisfactie, naar voren gekomen. De gezinstherapeutische traditie heeft inzicht gegeven in verschillende niveau's van communicatie en benadrukt dat zowel verbale als nonverbale communicatie moet worden bestudeerd. De ontwikkelingstraditie heeft bijgedragen tot het belangrijke begrip 'wederkerigheid van de interactie', terwijl de sociale leertheoretici hebben gewezen op het belang van observatie van gedrag in de context waarin het plaatsvindt.

Uit het bovenstaande blijkt dat Gottman vooral die begrippen naar voren heeft gehaald die betrekking hebben op de *structuur* van de interactie bij echtparen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij zijn theoretisch model een 'structureel model voor huwelijksinteractie' noemt.

11.3. Een structureel model voor huwelijksinteractie

Dit model van Gottman (1979) heeft één algemeen meta-concept, namelijk 'de mate van patroonvorming' in huwelijksinteracties, d.w.z. de mate waarin de echtgenoten voorspelbaar op elkaar reageren. Dit concept is onafhankelijk van de soort variabele die wordt gebruikt om de mate van structureering (patroonvorming) in interacties te bepalen. De mate van patroonvorming kan bijvoorbeeld worden bepaald door observaties van het verbale gedrag te analyseren. Daarbij gaat het dan niet om de inhoud van de interacties, maar om de voorspelbaarheid waarmee de diverse verbale gedragingen van de partners elkaar opvolgen. Het model heeft verder drie dimensies om de inhoud van de structuur te benoemen: positiviteit, reciprociteit en dominantie. In schema ziet dit model er als volgt uit:

Figuur 11.1. Structureel model voor huwelijksinteractie (Gottman, 1979, p. 73).

Wij zullen nu eerst het concept 'mate van patroonvorming' toelichten en daarna de inhoudelijke dimensies van dit model bespreken.

11.3.1. *De mate van structuur of patroonvorming in interacties*

De meest eenvoudige structuren die volgens Gottman (1979) in interactiestudies zijn onderzocht zijn: de verhouding 'spreken-stilte' (Ferreira & Winter, 1968; Strodtbeck, 1951) en 'wie spreekt na wie?' (bijv. Haley, 1964). Uit deze onderzoeken kwam o.a. naar voren dat in 'probleem-gezinnen' met één kind de volgorde van 'wie spreekt na wie' beter voorspelbaar was dan in 'normale' gezinnen (Haley, 1964). Deze bevinding werd echter in onderzoek naar gezinnen met twee kinderen niet gerepliceerd (bijv. Haley, 1967).

Ferreira en Winter (1968) vonden dat in gesprekken van 'normale' gezinnen minder stiltes voorkwamen dan in 'probleem-gezinnen'. In 'probleem-gezinnen' echter waren de spreekbeurten van de gezinsleden langer en was er minder spontane instemming met elkaar. Dit suggereert de aanwezigheid van 'monoloog-stilte-monoloog-stilte' sequenties.

Gottman (1979) vertaalt deze gevonden structuren in een actief-passief continuüm, waarbij hij activiteit associeert met minder voorspelbaarheid in interacties. Tevreden echtparen en gezinnen zijn dan meer gesitueerd aan het actieve uiteinde van dit continuüm, ontevreden 'probleem-echtparen' en

gezinnen aan het passieve uiteinde. Ook vanuit de systeem- en communicatietheorie (zie 10.2.) is de verwachting dat de interacties van echtparen die ontevreden zijn met hun relatie een grotere rigiditeit en voorspelbaarheid vertonen dan de interacties van tevreden echtparen.

Uit het bovenstaande blijkt dat de 'mate van patroonvorming' -als meta-concept, los van de inhoud van de interacties- op zich al een index zou kunnen zijn voor hoe goed of hoe slecht een systeem functioneert (Gottman, 1979).

11.3.2. *De inhoudelijke dimensies*

11.3.2.1. *Patronen van Positiviteit*

Gottman (1979) signaleert twee moeilijkheden bij het operationaliseren van de inhoudelijke dimensie positiviteit:

1. Berichten die tussen familieleden worden uitgewisseld zijn niet bedoeld voor buitenstaanders; observatoren zijn echter altijd buitenstaanders. Hiermee doelt Gottman op de mogelijkheid dat observatoren gedrag als positief coderen, terwijl de echtgenoten zelf dit gedrag niet persé als positief beschouwen, op grond van de voorgeschiedenis van hun relatie waaruit bepaalde, voor het echtpaar specifieke, gedragsbetekenissen zijn gegroeid.
2. Het afzonderlijk coderen van verbaal en nonverbaal gedrag. Bij bestaande codeersystemen voor huwelijksinteractie worden deze twee aspecten niet geëxpliciteerd, zodat het onduidelijk is waar de resultaten en conclusies op gebaseerd zijn.

Uit eerder onderzoek (zie ook 10.5.1.) blijkt dat er verscheidene manieren worden gebruikt om positiviteit te meten.

Wat betreft het *verbale* gedrag kan onderscheid gemaakt worden tussen tevreden echtparen en echtparen die dat niet zijn, door gebruik te maken van een eenvoudige maat, de ratio instemmen/oneens zijn (bijv. Riskin & Faunce, 1972). Deze ratio is meestal hoger bij de tevreden echtparen. Andere methoden om het continuüm positief-negatief te bepalen zijn bijvoorbeeld de frequentie waarmee verbale gedragscategorieën als goedkeuring geven, instemmen, steun geven, oneens zijn, bekritisieren e.d. voorkomen (bijv. Hahlweg et al., 1979; Revenstorf et al., 1980; Schaap, 1982). Uit al dit onderzoek blijkt dat ontevreden echtparen veel vaker negatief tegen elkaar zijn dan tevreden echtparen en er zijn aanwijzingen dat ontevreden

echtparen minder vaak positief zijn (Gottman, 1979).

Gottman zelf hecht meer belang aan *nonverbaal* gedrag bij het operationaliseren van de dimensie positiviteit. Hij baseert zich hierbij vooral op onderzoek van Mehrabian (1972) waaruit bleek dat bij het overbrengen van een bericht de *affectieve* evaluatie van het bericht vooral werd bepaald door de begeleidende gelaatsexpressie en de toon van de stem en veel minder door de inhoud van het bericht. In Mehrabian's onderzoek (1972) werd gewezen op een groep gedragingen die hij rangschikt onder het begrip 'onmiddellijkheid'. 'Onmiddellijkheid' verwijst naar nonverbale gedragingen die de interpersoonlijke afstand doen afnemen en de sensorische stimulatie doen toenemen, zoals aanraken, vooroverleunen, oogcontact, glimlachen en een oriëntatie van de romp naar de ander toe. Deze gedragingen werden door de interacterende personen als positief geëvalueerd.

Het onderzoek van Mehrabian is echter gebaseerd op kortdurende interacties tussen onbekenden in een wachtkamer. Gottman (1979) wijst er op dat deze resultaten niet zonder meer te generaliseren zijn naar echtparen-interacties. Bijvoorbeeld, echtparen die een huwelijksprobleem oplossen laten waarschijnlijk een groter scala van emoties zien dan onbekenden in een wachtkamer. Verder gelooft Gottman dat bijvoorbeeld oogcontact positief is, maar hoe moet een vijandige blik die tussen echtgenoten wordt uitgewisseld worden gescoord? Op grond van deze overwegingen vindt Gottman (1979) dat de 'onmiddellijkheids cues' slechts een globale leidraad zijn voor observatoren bij het bepalen van positiviteit van nonverbaal gedrag.

Omdat Gottman het belang van nonverbaal gedrag wil verdisconteren bij het operationaliseren van positiviteit, heeft hij zijn codeersysteem zodanig ontwikkeld dat het verbale en het nonverbale gedrag van de echtparen afzonderlijk worden geobserveerd. Hoe hij dit precies heeft uitgewerkt wordt vermeld in 12.5 bij de beschrijving van het codeersysteem. Daarom volstaan we hier met de opmerking dat het nonverbale gedrag als positief, negatief of neutraal wordt gescoord, waarbij een aantal 'onmiddellijkheids cues' van Mehrabian (1972) als leidraad dienen.

11.3.2.2. *Patronen van Reciprociteit*

Gottman (1979) merkt op dat in de literatuur over reciprociteit, d.w.z. het wederkerig zijn van bepaalde gedragingen, twee betekenissen gangbaar

zijn. Deze betekenissen worden vaak met elkaar verward. Omdat dit verschil in betekenis implicaties heeft voor de onderzoeksopzet is het noodzakelijk dit begrip zorgvuldig te definiëren.

Bij de eerste betekenis, afkomstig uit de sociale leertheorie is er sprake van reciprociteit wanneer partners elkaar op een evenredige wijze belonen met positief of negatief gedrag. Bijvoorbeeld als persoon A persoon B in 50% van de interacties die ze samen hebben beloont, dan zal A ongeveer hetzelfde percentage van positieve bekrachtigingen van B ontvangen (Patterson & Reid, 1970).

Gottman (1979) staat een andere betekenis van het begrip voor: hij is van mening dat de eerste definitie erop neer komt dat het gaat om gelijke percentages van positief of negatief gedrag van de partners, zonder dat aangegeven wordt of deze gedragingen contingent moeten zijn, hetgeen volgens hem centraal dient te staan binnen het begrip reciprociteit. Hij stelt voor deze vorm van reciprociteit niet-contingente of *base-rate* reciprociteit te noemen. In Gottmans opvatting over reciprociteit staat de opeenvolging van gedragingen centraal. Hij spreekt dan ook van *contingente* reciprociteit die hij als volgt definieert:

"If we know that organism Y has given behavior A to organism X, there is a greater probability that organism X will, at some later time, give behavior A to organism Y than if the prior event had not occurred." (Gottman, 1979, p. 63.)

Van belang hierbij is dat in beide betekenissen reciprociteit van positief gedrag wordt gezien als een belangrijke factor van een bevredigend huwelijksleven, terwijl negatieve reciprociteit wordt beschouwd als kenmerkend voor echtparen die niet tevreden zijn met hun huwelijk.

Zo'n verschil in betekenis, heeft implicaties voor de opzet van het onderzoek. Want bij de eerste definitie kan men volstaan met het vergelijken van frequenties van gedragscategorieën, terwijl bij de tweede definitie sequentiële analyse toegepast moet worden, d.w.z. er moet aangetoond worden dat er een significante reductie in onzekerheid wordt verkregen over een bepaald gedrag, dat volgt op een gegeven voorafgaand gedrag. Dus de voorwaardelijke kans dat bijvoorbeeld de vrouw negatief gedrag vertoont, nadat er negatief gedrag van de man aan vooraf gegaan is, moet significant groter

zijn dan de onvoorwaardelijke kans, dat de vrouw negatief gedrag vertoont.

Verder wijst Gottman (1979) erop dat het begrip base-rate reciprociteit vaak op een verkeerde wijze onderzocht is. Veel onderzoekers (bijv. Alexander, 1973; Birchler et al., 1975) correleren de frequentie van bijvoorbeeld het positieve gedrag van man en vrouw over alle echtparen, in plaats van de frequenties van de echtgenoten (afhankelijke waarnemingen) te correleren. Het onderzoek van Wills, Weiss en Patterson (1974) vormt hier een uitzondering op. Op grond van de resultaten van dat onderzoek concludeert Gottman dat het nog niet is aangetoond dat er zo iets bestaat als 'positieve reciprociteit', maar dat er wel bevestiging is gevonden voor 'negatieve reciprociteit'. Hierdoor is de dimensie reciprociteit uit zijn structureel model voor huwelijksinteractie vooral toegespitst op 'negatieve reciprociteit'.

11.3.2.3. *Patronen van Dominantie*

Een laatste begrip dat een belangrijke rol heeft gespeeld bij zowel de theorievorming over als het onderzoek naar huwelijksinteractie is het begrip dominantie. De rol die door onderzoekers aan dominantie toegeschreven wordt is echter niet eenduidig. Sommige onderzoekers hebben gevonden dat het ontbreken van een duidelijk aanwezige machtsstructuur karakteristiek is voor 'probleem-gezinnen' (bijv. Schuham, 1972), terwijl andere onderzoekers daarentegen beweren dat in 'normale' gezinnen sprake is van gelijkwaardigheid (bijv. Haley, 1964).

Volgens het sociologisch standpunt zijn goed functionerende huwelijken gebaseerd op gelijkwaardige machtsposities van de partners, in plaats van dominantie van de ene partner over de ander (Gottman, 1979). Deze opvatting stemt overeen met die van sociaal-leertheoretici die dominantie eerder zien als een voorbeeld van dwingende controle dan van reciprociteit. Bij reciprociteit wordt namelijk symmetrie in interactiepatronen verondersteld (Patterson & Reid, 1970). Dit gezichtspunt, waarbij dominantie als symptoom gezien wordt van een niet goed functionerende huwelijksrelatie, wordt ook gesteund door communicatietheoretici (Watzlawick et al., 1970) die veronderstellen dat een symmetrische huwelijksrelatie minder dysfunctioneel is dan een complementaire huwelijksrelatie.

In onderzoek wordt dominantie vaak geoperationaliseerd als asymmetrie in de frequentie van een variabele, die wordt verondersteld 'macht' te weer-

spiegelen. Voorbeelden van deze variabelen zijn: spreekduur, spreekfrequentie en succesvolle interrupties (Jacob, 1975). Zo wordt in een dyadische interactie degene die bijvoorbeeld het meest spreekt als dominant beschouwd.

Gottman (1979) signaleert twee problemen die deze manier van operationaliseren van dominantie met zich meebrengt:

1. De veronderstelling dat dominantie weerspiegeld zou worden door een grotere frequentie van 'machtshandelingen' hoeft niet juist te zijn. Bijvoorbeeld, in sommige gezinnen kan de meest dominante persoon iemand zijn die niet veel zegt, weinig interrumpeert maar toch veel invloed heeft. Er moet dan worden gekeken naar het effect van wat er wordt gezegd d.w.z. of er asymmetrie in de patroonvorming is. Bijvoorbeeld als het meest dominante gezinslid om medewerking vraagt, is de kans groter dat hij medewerking krijgt dan wanneer minder dominante gezinsleden het vragen. De asymmetrie is dus een verschil in onzekerheidsreductie dat optreedt als het gedrag van de dominante persoon bekend is, vergeleken met wanneer het gedrag van een minder dominant gezinslid bekend is.
2. Dominantie kan veel verschillende vormen aannemen. Zo kan een 'instemming' van een dominante persoon heel veel invloed hebben, maar een 'instemming' wordt meestal niet gecodeerd als dominantie. Het kan zelfs zo zijn dat dominantie wordt gesymboliseerd in een voor een observator onherkenbaar gedrag.

Op grond van deze problemen concludeert Gottman (1979) dat een goede operationalisatie van dominantie een groot aantal coderingsvariabelen moet bestrijken en eerder gevoelig moet zijn voor patroonvorming dan voor frequentieverschillen. Op basis van de informatietheorie komt Gottman dan met de volgende definitie van dominantie:

In een dyade wordt A dominant genoemd, als B's toekomstige gedrag beter voorspelbaar is uit A's voorafgaande gedrag, dan omgekeerd (Gottman, 1979, p. 71).

11.3.3. *Slotopmerkingen*

Gottman (1979) signaleert dat in ander interpersoonlijk onderzoek vergelijkbare dimensies naar voren zijn gekomen. Zo bevat het model voor interpersoonlijk gedrag van Schutz (1960) de dimensies 'affectie', 'inclusie'

en 'controle'. De dimensie 'affectie' is te vergelijken met het begrip positiviteit, 'inclusie' met reciprociteit en 'controle' met dominantie.

Het verschil met andere interpersoonlijke modellen is dat bij Gottman's model alle dimensies afgeleid zijn uit waarnemingsdata. Immers, positiviteit wordt gedefinieerd in termen van instemmen, oneens zijn en positief en negatief nonverbaal gedrag; reciprociteit in termen van voornamelijk, negatief gedrag; dominantie in termen van asymmetrie in voorspelbaarheid van gedrag.

Dit model maakt het mogelijk grote hoeveelheden observatiegegevens op heldere wijze in een samenhangend begrippenkader te plaatsen. Dit lijkt een belangrijke stap vooruit, want tot nu toe waren het gebrek aan theoretisch kader en de daaruit voortvloeiende versnipperde interpretaties van resultaten helaas nog kenmerkend voor veel huwelijksonderzoek. Beide bezwaren worden door het hanteren van Gottman's model ondervangen.

11.4. Vraagstellingen

De centrale vraagstelling is hier dezelfde als in ons vragenlijstonderzoek: Op welke wijze verschillen echtparen met een lage, respectievelijk hoge huwelijkssatisfactie in de manier waarop ze met hun conflicten omgaan?

Deze algemene vraag willen we verder specificeren aan de hand van een aantal vraagstellingen, die uit het structurele model voor huwelijksinteractie van Gottman (1979) af te leiden zijn, omdat het codeersysteem (C.I.S.S.) dat we gaan gebruiken gebaseerd is op dit model. Deze meer specifieke vragen hebben betrekking op verschillen in omgangswijze met conflicten tussen tevreden en ontevreden echtparen, in termen van het meta-concept 'mate van patroonvorming' en de dimensies positiviteit, reciprociteit en dominantie. Uit het voorafgaande volgt dat bij deze vraagstellingen de nadruk zal liggen op verschillen in gedragssequenties (patronen) tussen de twee groepen echtparen en minder op verschillen in frequenties van bepaalde gedragingen. Immers in voorafgaand onderzoek is nooit overtuigend aangetoond dat frequenties van met name verbaal gedrag voldoende discrimineren tussen tevreden en ontevreden echtparen. Bovendien wordt in de systeem- en communicatietheorie en de sociale leertheorie benadrukt dat gedrag altijd bestudeerd moet worden in de context waarin het optreedt. Daarom lijkt het van belang na te gaan wat nu de kenmerkende interactiepatronen zijn voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen. Deze specifieke vraagstel-

lingen zullen we nu nader bespreken.

11.4.1. *Mate van patroonvorming*

Vraagstelling 1: Is er meer patroonvorming (structuur) in de interacties van echtparen met een lage huwelijkssatisfactie dan in de interacties van echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie?

Hoewel vanuit de systeem- en communicatietheorie wordt verwacht dat ontevreden echtparen een grotere rigiditeit en voorspelbaarheid vertonen in hun interacties dan tevreden echtparen, is dit in onderzoek nog niet echt aangetoond.

Gottman (1979) zelf vond enige evidentie voor deze vraagstelling in die zin dat ontevreden echtparen vaak elkaars gedrag spiegelde, bijvoorbeeld als één van de partners een negatief gevoel omtrent het probleem naar voren bracht, de andere partner daar meteen eenzelfde gevoelsuiting tegenover zette, terwijl tevreden echtparen deze negatieve affect-reeksen doorbraken met instemmen. Hieruit blijkt echter dat ook Gottman deze vraag niet los van de inhoud van de interacties getoetst heeft, hoewel hij in zijn model de mate van patroonvorming als meta-concept gebruikt. Derhalve kunnen we concluderen dat Gottman deze vraag niet adequaat en systematisch getoetst heeft.

11.4.2. *Kenmerkende interactiepatronen*

Vraagstelling 2: Welke interactiepatronen zijn kenmerkend voor echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie en welke voor echtparen met een lage huwelijkssatisfactie?

De verwachtingen die we hieromtrent hebben zijn zowel gebaseerd op onderzoeksresultaten als op literatuur over echtpaartherapie (Haley, 1978; Lange & van der Hart, 1979; Rogers, 1965; Watzlawick, Weakland & Fisch, 1974).

In de literatuur over echtpaartherapie zijn een aantal basis-regels voor constructieve communicatie naar voren gekomen. Helaas zijn veel van deze regels (nog) niet verantwoord te operationaliseren. Daarom hebben we ons moeten beperken tot twee regels die zowel van groot belang worden geacht, als goed operationaliseerbaar zijn.

De eerste regel, die oorspronkelijk uit de non-directieve therapie (Rogers, 1965) stamt en in de communicatie gerichte therapie bekend staat als een 'rule of wellformedness' (Bandler & Grinder, 1976), luidt:

"Accepteer de gevoelens van de ander". Deze algemeen menselijke uitspraak heeft als belangrijkste gedragsimplicatie, dat een partner het in principe niet oneens kan zijn met een gevoelsuiting van de ander. Hij/zij kan er boos om worden, verdrietig eventueel, maar kan het niet oneens zijn met een gevoel. De verwachting is dat met name ontevreden echtparen interactiepatronen zullen vertonen waarin deze regel overtreden wordt. Ter verduidelijking geven we een voorbeeld:

A: "Ik voel me rot."

B: "Dat is onzin."

De tweede regel wordt door Lange en van der Hart (1979) kort geformuleerd als: "Geen gedachtenlezen". Hiermee wordt bedoeld dat een partner zich dient te onthouden van uitspraken waaruit zou blijken dat hij/zij de gevoelens of gedachten van de ander weet of waarin hij/zij allerlei gedragingen aan de ander toeschrijft.

Juist omdat de C.I.S.S. een aparte code voor dit gedrag heeft (gedachtenlezen) zou het verleidelijk zijn te volstaan met een simpele frequentietelling van dit gedrag. Hier zijn echter twee bezwaren tegen. Het eerste bezwaar is, dat er bij frequentieel onderzoek geen melding wordt gemaakt van significante verschillen tussen tevreden en ontevreden echtparen betreffende dit gedrag. Het tweede bezwaar is dat sommige sequenties waarin gedachtenlezen voorkomt, juist als positief kunnen worden beschouwd. Gottman (1979) beschrijft de sequentie waarin gedachtenlezen wordt gevolgd door een instemming van de partner. Hij betitelt deze sequentie als 'Feeling Probe' (p. 129) en meldt dat deze sequentie vaker bij tevreden dan bij ontevreden echtparen voorkomt.

Waar De Lange en Van der Hart (1979) waarschijnlijk op doelen is die vorm van 'gedachtenlezen', waarbij voorbij wordt gegaan aan de ervaringen van de ander, hetgeen Raush et al. (1979) als een vorm van *negeren* beschouwen. Concreet komt dit bijvoorbeeld tot uiting in een sequentie waarin gedachtenlezen wordt gevolgd door een ontkenning van de partner.

Naar onze mening is het dus kennelijk nodig onderscheid te maken tussen twee vormen van gedachtenlezen. Ten eerste gedachtenlezen waarmee de partner instemt. Uit dit instemmen blijkt dat het gedachtenlezen correct is. We verwachten dat dit patroon veel voorkomt bij tevreden echtparen. Ten tweede gedachtenlezen waarmee de partner het oneens is. In dat geval blijkt dat

er ten onrechte allerlei gevoelens of gedragingen aan de partner worden toegeschreven. Onze verwachting is dat dit patroon kenmerkend is voor ontevreden echtparen.

Een volgend kenmerkend patroon voor ontevreden echtparen wordt in de therapie literatuur door Watzlawick et al. (1974) genoemd, en dat we hier zullen benoemen als 'trekken en achteruit leunen'. Zij doelen daarmee op het vaak bij therapie-paren voorkomende verschijnsel, dat één van de partners (meestal de vrouw) aan de ander 'trekt' met vragen, terwijl de ander 'achteruit leunt' met korte, niet bevredigende antwoorden. Hierdoor krijgt de eerste weer meer de neiging om te vragen en de ander de neiging om minder te antwoorden, totdat het proces zover geëscaleerd is, dat er sprake kan zijn van een 'trek en achteruit leun' patroon.

Uit onderzoek (Gottman, 1979; Schaap, 1982) zijn eveneens een aantal interactiepatronen naar voren gekomen die kenmerkend zijn voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen. De patronen hebben betrekking op de manier waarop echtparen (a) gevoelens omtrent het probleem uitwisselen, (b) het probleem proberen op te lossen en (c) metacommuniceren.

Bij tevreden echtparen worden gevoelsuitwisselingen gevolgd door een instemming. Gottman (1979) spreekt van 'validation sequences'. Meer kenmerkend voor ontevreden echtparen is het zogenaamde cross-complaining d.w.z. ontevreden echtgenoten gaan niet op het gevoel van de ander in, maar stellen er meteen een eigen gevoel tegenover.

Verder worden interacties van tevreden echtparen gekenmerkt door 'contract sequences' d.w.z. de ene partner stelt een bepaalde oplossing voor en de andere partner stemt met dit voorstel in (Gottman, 1979). Schaap (1982) vond dat bij ontevreden echtparen een voorstel om een probleem op te lossen wordt gevolgd door niet instemmen of een interruptie van de andere partner ('no-deal sequence').

Wat betreft het metacommuniceren vond Gottman (1979) het volgende verschil: als het gesprek stopt, metacommuniceren tevreden echtparen kort, hetgeen meestal gevolgd wordt door instemming en verdere gevoelsexploraties. Bij ontevreden echtparen is er niet regelmatig sprake van metacommunicatie, en als ze er toe overgaan ontbranden ze in een lange uitwisseling van metacommunicaties, die geen instemming oplevert.

11.4.3. *Positiviteit*

Vraagstelling 3: Reageren echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie vaker positief en minder negatief op elkaar dan echtparen met een lage huwelijkssatisfactie?

Oorspronkelijk werd positiviteit geoperationaliseerd m.b.v. de frequentie van bepaalde *verbale* gedragingen. De meest gebruikte maat is de eerder genoemde agreement/disagreement ratio (Riskin & Faunce, 1972). Gottman (1979) en Schaap (1982) vonden echter m.b.t. de dimensie positiviteit dat het *non-verbale* gedrag beter discrimineerde tussen de twee groepen echtparen dan het verbale gedrag. Uit hun studies bleek dat ontevreden echtparen significant meer negatief nonverbaal gedrag vertoonden dan tevreden echtparen. Daarnaast vond Schaap (1982) dat tevreden echtparen significant meer positief nonverbaal gedrag vertoonden dan ontevreden echtparen. Gottman (1979) vond echter geen verschil in positief nonverbaal gedrag tussen de twee groepen echtparen. Uit verder onderzoek zal dus moeten blijken of positief nonverbaal gedrag inderdaad discrimineert tussen de beide groepen echtparen.

Op grond van deze bevindingen, verwachten we derhalve dat het verschil tussen de twee groepen echtparen groter is voor negatieve dan voor positieve interacties. En dat het verschil sterker in het nonverbale dan in het verbale gedrag tot uiting zal komen.

11.4.4. *Reciprociteit*

Vraagstelling 4: Vertonen echtparen met een lage huwelijkssatisfactie meer reciprook negatief gedrag dan echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie?

Zoals in 11.3.2.2. bleek, bestaan in de literatuur twee verschillende definities van reciprociteit. Volgens de sociaal-leertheoretische opvatting is er sprake van reciprociteit wanneer partners tijdens een serie interacties elkaar ongeveer evenveel belonen of straffen. Men spreekt dan van *base-rate* reciprociteit. Hierbij worden de frequenties van positief en negatief gedrag van man en vrouw met elkaar vergeleken. Positief en negatief gedrag wordt net als bij de dimensie positiviteit vaak geoperationaliseerd aan de hand van de verbale gedragingen 'instemmen' en 'oneens zijn' en vooral aan de hand van het nonverbale gedrag van de partners. Schaap (1982) vond dat tevreden echtparen een grotere base-rate reciprociteit vertoonden van positief nonverbaal gedrag en ontevreden echtparen van negatief nonver-

baal gedrag.

Een tweede definitie is die van Gottman (1979), die bij het begrip reciprociteit de *opeenvolging* van gedragingen centraal stelt. Zoals we bespraken spreekt hij dan ook van *contingente* reciprociteit (zie 11.3.2.2.). Positief en negatief gedrag wordt door hem geoperationaliseerd aan de hand van het nonverbaal gedrag. Met behulp van sequentiële analyse heeft hij onderzocht of er positieve en negatieve affect-cycli te ontdekken zijn in de interacties van de echtparen. Uit zijn onderzoek bleek dat met name reciprociteit van negatief gedrag discrimineerde tussen de twee groepen echtparen, hetgeen in overeenstemming is met zijn theoretisch model. Ontevreden echtparen vertoonden sterke negatieve affect-cycli in hun interacties, d.w.z. wanneer de ene partner negatief nonverbaal gedrag liet zien terwijl hij/zij sprak bestond er een grote kans dat de andere partner in de volgende spreekbeurt ook negatief nonverbaal gedrag vertoonde, waarop de eerste partner weer met negatief nonverbaal gedrag reageerde etc. Voor positieve affect-cycli vond Gottman geen verschil tussen de twee groepen echtparen. Schaap (1982) daarentegen vond juist evidentie voor positieve affect-cycli bij tevreden echtparen en vond geen verschil tussen de twee groepen echtparen in het optreden van negatieve affect-cycli in hun interacties.

Verder onderzoek zal dus uit moeten maken of de nadruk die Gottman in zijn model legt op contingente reciprociteit van *negatief* nonverbaal gedrag terecht is.

11.4.5. *Dominantie*

Vraagstelling 5: Vertonen interacties van echtparen met een lage huwelijkssatisfactie meer asymmetrie in voorspelbaarheid dan interacties van echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie?

Bij deze vraag gaan we uit van de definitie van dominantie die Gottman op basis van de informatietheorie hanteert: in een dyade wordt A dominant genoemd, als B's toekomstig gedrag beter voorspelbaar is uit A's voorafgaand gedrag, dan omgekeerd (zie 11.3.2.3.).

Gottman (1979) heeft deze vraag getoetst met behulp van een bivariate tijdreeksanalyse. Hiervoor werden verschillende gedragscategorieën geschaald op één dimensie (positief-negatief) teneinde waarden op een continue variabele over de verschillende tijdstippen te verkrijgen. De covariantie tussen de tijdreeksen van man en vrouw zou dan iets kunnen zeggen over de

richting van de invloed tussen man en vrouw op die variabele zoals, wie 'leidt' er bij het vertonen van bijvoorbeeld positief gedrag en wie 'volgt' er.

Uit deze analyse kwam naar voren dat bij tevreden echtparen geen duidelijke 'leid en volg verhoudingen' waren. De ene keer leidde de man, de andere keer de vrouw. Kortom, het affectieve gedrag van de ene partner was niet beter voorspelbaar uit het gedrag van de andere partner dan omgekeerd. Bij ontevreden echtparen daarentegen werd gevonden dat als de man zijn affectieve gedrag veranderde, bijvoorbeeld van positief op negatief gedrag overging, de vrouw daarin volgde. Omgekeerd was dit niet het geval. Op grond hiervan concludeert Gottman (1979) dat de interacties van tevreden echtparen worden gekenmerkt door gelijkwaardigheid en de interacties van ontevreden echtparen door een dominantiestructuur, waarbij de man leidt en de vrouw volgt.

11.5. Samenvatting

In dit hoofdstuk werd het structurele model voor huwelijksinteractie van Gottman (1979), dat als theoretische basis dient voor ons observatieonderzoek, beschreven. Vervolgens werden een aantal vraagstellingen geformuleerd die uit dit model zijn af te leiden.

Het model bevat één meta-concept namelijk 'de mate van patroonvorming' in interacties. Daarbij verwachten we op grond van de literatuur dat ontevreden echtparen meer patroonvorming in hun interacties zullen vertonen dan tevreden echtparen.

Het model bevat drie inhoudelijke dimensies: positiviteit, reciprociteit en dominantie. Bij de operationalisatie van de positiviteit speelt vooral het nonverbale gedrag van de echtparen een grote rol. De verwachting is dat tevreden echtparen meer positief en minder negatief op elkaar reageren dan ontevreden echtparen.

De dimensie reciprociteit omvat zowel de wederkerigheid van positief als negatief gedrag. Er is onderscheid gemaakt tussen twee soorten reciprociteit. De verwachting is dat tevreden echtparen meer positieve base-rate reciprociteit en ontevreden echtparen meer negatieve base-rate reciprociteit zullen vertonen. Met betrekking tot de contingente reciprociteit is de verwachting dat vooral negatieve reciprociteit zal discrimineren tussen de twee groepen echtparen.

Dominantie werd gedefinieerd in termen van asymmetrie in voorspelbaarheid van de gedragingen van de partners. De verwachting is dat interacties van ontevreden echtparen een dominantiestructuur zullen bevatten in tegenstelling tot die van tevreden echtparen.

Tenslotte werden uit de literatuur over echtpaartherapie en uit resultaten van voorafgaand onderzoek een aantal kenmerkende interactiepatronen voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen afgeleid.

12. OPZET EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK

12.1. Inleiding

Voor het onderzoek werden zes echtparen die tevreden zijn met hun huwelijk en zes echtparen die dat niet zijn, en daarvoor hulp in de vorm van relatietherapie hadden gezocht, gevraagd om een gesprek te voeren, dat met behulp van videoapparatuur werd geregistreerd. Achteraf werden deze gesprekken door observatoren gecodeerd.

In dit hoofdstuk dat handelt over de opzet en de uitvoering van het observatieonderzoek zullen de volgende onderwerpen aan de orde komen: (a) een beschrijving van de proefpersonen; (b) de gevolgde procedure bij de video-opnamen; (c) een beschrijving van het meetinstrument: the Couples Interaction Scoring System; (d) de werkwijze van de observatoren en, (e) de gebruikte observatie-apparatuur. In hoofdstuk 13 en 14 zullen de betrouwbaarheid van de observaties, respectievelijk de gehanteerde statistische analysemethoden worden besproken.

12.2. De echtparen

De proefpersonen in dit observatieonderzoek zijn 12 echtparen, die in twee groepen zijn te onderscheiden:

1. Zes echtparen die, wegens ontevredenheid met hun relatie in partner-relatietherapie zijn.
2. Zes echtparen die niet in partner-relatietherapie zijn en die tevreden zijn met hun relatie.

Net als bij het vragenlijstonderzoek beschikken we over een extern criterium voor huwelijkssatisfactie, namelijk het wel of niet in therapie zijn van de echtparen.

De selectie van deze echtparen gebeurde op dezelfde wijze als in het vragenlijstonderzoek, via relatietherapeuten en huisartsen (zie 5.1.). Het

enige verschil is, dat om praktische redenen alleen echtparen die in Amsterdam of omgeving wonen werden aangezocht. In tabel 12.1. zijn enige demografische kenmerken weergegeven van de twee groepen echtparen.

Tabel 12.1. Demografische gegevens van de therapie- en niet-therapie-echtparen.

	Niet-therapie-echtparen (N=6)		Therapie-echtparen (N=6)	
	gemiddelde	spreiding	gemiddelde	spreiding
Leeftijd man	37.3 (37.7, 37.0)	28-54	42.5 (41.1, 37.7)	30-54
Leeftijd vrouw	34.3 (35.5, 35.0)	28-43	40.8 (39.2, 35.3)	30-54
Huwelijksduur	12.5 (11.5, 12.5)	6-22	16.3 (14.7, 12.9)	8-27
Aantal kinderen	1.0 (1.5, 1.9)	0- 3	1.8 (1.9, 1.8)	0- 4
Opleiding man	2.2 (2.7, 3.2)	1- 4	2.6 (2.9, 3.1)	1- 4
Opleiding vrouw	2.9 (3.3, 3.7)	1- 5	3.3 (3.4, 3.7)	2- 4

- N.B. 1. De gemiddelden op deze variabelen in ons eerste, respectievelijk tweede vragenlijstonderzoek zijn tussen haakjes weergegeven.
 2. De opleiding is evenals bij het vragenlijstonderzoek gescoord van 1 = universitair tot 5 = lager onderwijs.

Uit de bovenstaande tabel blijkt dat, net als in het eerste vragenlijstonderzoek, de therapie-echtparen gemiddeld enkele jaren ouder zijn en ook enkele jaren langer gehuwd zijn dan de niet-therapie-echtparen. Voordat de gesprekken van deze echtparen werden opgenomen hadden ze thuis de drie vragenlijsten ingevuld. Om na te gaan of de therapie-echtparen meer ontevreden zijn over hun huwelijk dan de niet-therapie-echtparen zijn het gemiddelde en de spreiding van de somscores op de satisfactieschaal berekend (tabel 12.2.).

Tabel 12.2. Gemiddelden en spreiding op de satisfactieschaal van de therapie- en niet-therapie-echtparen.

	Niet-therapie-echtparen (N=6)		Therapie-echtparen (N=6)	
	gemiddelde	spreiding	gemiddelde	spreiding
Satisfactie Man	54.6 (52.3, 53.6)	49-58	35.7 (42.1, 37.3)	26-47
Satisfactie Vrouw	53.8 (51.7, 52.5)	51-57	28.8 (36.8, 32.3)	7-48

- N.B. Ter vergelijking zijn de gemiddelden van de twee groepen echtparen uit het eerste, respectievelijk tweede vragenlijstonderzoek tussen haakjes weergegeven.

Uit tabel 12.2 komt naar voren dat de gemiddelde somscores op de satisfac-

tieschaal van de echtgenoten die niet in therapie zijn iets hoger zijn dan de gemiddelde somscores van de tevreden echtgenoten in het vragenlijstonderzoek. Dit betekent dat dit een groep echtparen betreft waarvan beide partners aangeven dat ze tevreden zijn met hun relatie. De echtparen die in relatietherapie zijn hebben een lager gemiddelde dan de vergelijkbare groep echtparen in het vragenlijstonderzoek. Deze echtparen geven dus aan dat ze ontevreden zijn met hun relatie.

Hieruit kunnen we concluderen dat de twee groepen echtparen in dit observatieonderzoek niet alleen worden onderscheiden door een extern criterium -het wel of niet in therapie zijn- maar dat tevens uit hun somscores op de satisfactieschaal blijkt dat de echtparen die niet in therapie zijn aangeven veel meer tevreden te zijn met hun huwelijksrelatie dan de therapie-echtparen. Derhalve zullen we in het vervolg spreken van tevreden en ontevreden echtparen.

12.3. De procedure

Nadat de echtparen thuis de vragenlijsten hadden ingevuld en teruggestuurd, werd hen toestemming gevraagd een gesprek op te nemen met behulp van een videorecorder. Dit vond plaats op de afdeling Klinische Psychologie en Conflictuologie van de Vrije Universiteit.

Na een telefonische afspraak werd de volgende procedure gevolgd: elk echtpaar werd door de onderzoekster en een assistent verwelkomd en kreeg koffie of thee aangeboden. Tijdens het drinken van de koffie/thee had het echtpaar de gelegenheid om aan de opnameruimte te wennen en konden de onderzoekers de echtgenoten op hun gemak stellen, en uitleggen wat de bedoeling was.

Aan beide partners werd een lijst overhandigd met 11 conflictgebieden, met het verzoek, ieder voor zich, drie conflictgebieden aan te geven, die voor hen relevant zijn en waar ze over wilden praten. De 11 conflictgebieden waren de hoofdgebieden uit ons vragenlijstonderzoek, zoals geld, kinderen, omgaan met elkaar etc. Een conflictgebied dat door beide partners was aangegeven werd als gespreksonderwerp gekozen. Daarna kreeg het echtpaar de opdracht om samen ongeveer een half uur over het onderwerp te praten, zoals ze dat thuis ook zouden doen. We kozen een tijdsduur van dertig minuten omdat uit ander onderzoek is gebleken dat bij een kortere tijdsperiode (bijv. 10 - 15 minuten) voornamelijk neutraal gedrag wordt vertoond,

terwijl bij een langere tijdsperiode dan een half uur, vermoeidheid en verveling een rol gaan spelen (Gottman, 1979; Schaap, Mencke & Jacobs, 1982). Om eventuele stress verder te verlagen mocht er gerookt worden en werd met nadruk aan het echtpaar verteld dat ze niet op de tijd hoefden te letten, dat ze na een half uur wel een seintje zouden krijgen. Alle echtparen maakten het half uur vol.

Nadat de onderzoekers de opnameruimte hadden verlaten, kon het echtpaar met het gesprek beginnen. De onderzoekers gingen naar een aangrenzende kamer, waar het gesprek op een monitor werd gevolgd en waar de opname-apparatuur werd bediend.

Na afloop van de opname werd het echtpaar de mogelijkheid geboden de gemaakte opname of een gedeelte daarvan te bekijken. Ook werd op informele wijze nagepraat over de bevindingen van het echtpaar. Tenslotte werd het echtpaar als dank voor hun medewerking, een boekenbon of platenbon ter waarde van f. 25,--, naar keuze aangeboden. Echtparen van buiten Amsterdam ontvingen daarnaast een reiskosten vergoeding.

12.4. Opname en apparatuur

In samenwerking met de Audio-Visuele Dienst werd een opnameruimte als huiskamer ingericht. Opzet hierbij was de drempel, die een experimentele situatie met zich meebrengt, zoveel mogelijk te verlagen. De voor de opname noodzakelijke verlichting werd aangebracht, waarbij tussen twee eisen een compromis moest worden gevonden:

1. het echtpaar mocht geen hinder van de verlichting ondervinden;
2. er moest voldoende verlichting aanwezig zijn om een goede beeldkwaliteit te garanderen.

Er werd gewerkt met één vaste camera (Type Philips, LDH 200), die weggewerkt was in het decor, zodat alleen de lens zichtbaar was. Deze camera was zo ingesteld dat de beide partners continue in beeld waren tijdens de opname.

Het gehele gesprek werd met behulp van een video-cassetterecorder (Type Sony U-matic) geregistreerd. Deze stond in een aangrenzende kamer, samen met een monitor en werd daar door de onderzoekers bediend. Tijdens de opnamen werd er met behulp van een Tape-code unit (Type VEL) een tijdspuls op de videoband gezet. Dit om later het coderen en analyseren van de gesprekken makkelijker te maken (zie 12.7.).

12.5. Het observatiesysteem: The Couples Interaction Scoring System

Het observatiesysteem dat wij in ons onderzoek gebruikten om de interacties van de echtparen te scoren is The Couples Interaction Scoring System (C.I.S.S.) van Gottman (1979).

Dit observatiesysteem is gebaseerd op het idee dat aan elke boodschap die de echtgenoten uitwisselen, verschillende componenten te onderscheiden zijn, waarvan *inhoud* er één is. Inhoud verwijst naar het geschreven woord, het letterlijke aspect van de boodschap en heeft dus betrekking op het verbale gedrag. De betekenis van een boodschap wordt echter niet alleen door de inhoud bepaald, maar ook door de manier waarop die inhoud wordt gebracht. Dus door de toon van de stem, gelaatsexpressies, begeleidend gebaren etc., kortom door het nonverbale gedrag van de spreker. Daarnaast speelt het nonverbale gedrag van de luisteraar een belangrijke rol, bijvoorbeeld of deze verveeld kijkt, aandachtig zit te luisteren.

Naast de inhoud onderscheidt Gottman (1979) dan ook de componenten *affect* en *context*. Affect verwijst *niet* naar een innerlijke emotionele toestand, maar naar het waarneembare nonverbale gedrag van de spreker. Met context wordt het nonverbale gedrag van de luisteraar bedoeld. De betekenis van een boodschap wisselt in een sociale interactie als een functie van zijn inhoud, affect en context (Gottman, 1979). In totaal zijn er dus drie aspecten van de interactie, die onafhankelijk gecodeerd worden: inhoud (verbaal), affect en context (beiden nonverbaal).

Als coderingseenheid wordt een 'gedachte-eenheid' gebruikt. Dit kan een uitspraak zijn, een zin of zelfs een gedeelte van een zin. Dit lijkt een stuk minder objectief dan een vast tijdsinterval van bijvoorbeeld 30 seconden, maar het is veel realistischer en beter bruikbaar tijdens het observeren. Bij het gebruik van een vast tijdsinterval is het namelijk erg moeilijk een geschikte lengte van het interval te kiezen. Volgens Gottman (1979) kunnen observatoren gedachte-eenheden zeer betrouwbaar vaststellen. Hieronder volgt een voorbeeld van deze opdeling in gedachte-eenheden:

Man: Daar ben ik het mee eens/ en ik stel voor dat ik voortaan één dag per week kook/

Vrouw: Oké/ en dan wil je zeker dat ik de boodschappen doe/

Man: Inderdaad,/ want daar heb ik geen tijd voor/

Vrouw: Onzin/ dan maak je maar tijd,/ je hebt er gewoon geen zin in./

Per gedachte-eenheid wordt het verbale gedrag van de spreker (inhoud),

het nonverbale gedrag van de spreker (affect) en het nonverbale gedrag van de luisteraar (context) gecodeerd. Elke gedachte-eenheid krijgt één inhoudscode, tenzij het een vraag is, dan wordt er dubbel gecodeerd: Q/ en de betreffende inhoudscode.

Een ander belangrijk idee bij het gebruik maken van gedachte-eenheden is dat men later kan overgaan tot het gebruik van 'gedragseenheden' in de data-analysefase. Een gedragseenheid wordt dan gedefinieerd door een verandering in code. Opeenvolgende gedachte-eenheden die zowel voor inhoud, context als affect hetzelfde gecodeerd zijn, worden dan samengevoegd tot één gedrags-eenheid.

Hieronder volgt een overzicht van de inhoudscodes van The Couples Interaction Scoring System. We beperken ons hier tot het noemen van de 8 hoofdcategorieën en het geven van een paar voorbeelden daarbij. In Bijlage VIII staan deze inhoudscodes met al hun onderverdelingen vermeld. In de C.I.S.S. worden de volgende inhoudscodes gebruikt bij het observeren van verbaal gedrag:

1. *Agreement (AG), Instemmen.*

Bijvoorbeeld: "je hebt gelijk"; "ik zou dat inderdaad beter moeten doen".

2. *Disagreement (DG), Oneens zijn.*

Bijvoorbeeld: "nee, het is nooit twee keer per week geweest"; "ja, maar toch zie ik het anders".

3. *Communication Talk (CT), Metacommunicatie.*

Bijvoorbeeld: "hé joh, je dwaalt af van het onderwerp"; "ik denk dat deze manier van praten geen zin heeft".

4. *Mindreading (MR), Gedachtenlezen.*

Bijvoorbeeld: "het kan jou toch niets schelen of je liegt"; "je vindt het niet leuk om met de kinderen te spelen".

5. *Problem Solving and Information Exchange (PS), Probleemoplossen en Informatie uitwisselen.*

Bijvoorbeeld: "we geven gewoon niet meer uit"; "laten we zondag naar het park gaan".

6. *Summarizing Other (SO), Het samenvatten van de ander.*

Bijvoorbeeld: "om het in een paar woorden te zeggen, je bent gewoon moe van de manier waarop het nu gaat".

7. *Summarizing Self (SS), Het samenvatten van zichzelf.*

Bijvoorbeeld: "dus wat ik je nu al de hele tijd probeer duidelijk te maken

is dat ik niet alleen verantwoordelijk wil zijn voor het huishouden".

8. *Expressing Feelings about a Problem (PF)*, *Het uiten van gevoelens over een probleem*.

Bijvoorbeeld: "ik voel me rot, als jij iedere avond weg bent".

Oorspronkelijk waren Probleem oplossen en Informatie uitwisselen twee aparte categorieën (PS en IE). Terwille van de bewerkbaarheid van zijn data heeft Gottman (1979) deze later samengevoegd. Ook de categorie PF bevat zowel uitspraken over een gevoel als over een mening. Omdat het naar onze mening nogal verschil uitmaakt of echtparen daadwerkelijk proberen een probleem op te lossen of dat ze wat (vrijblijvende) informatie zitten uit te wisselen, hebben we besloten deze categorie weer op te splitsen in twee codes: Probleem oplossen (PS) en Informatie uitwisselen (IE). Daarnaast maken we ook onderscheid tussen het geven van een mening (PO-Personal Opinion) en het uiten van gevoelens (PF), omdat de inhoud van deze laatste code duidelijk een emotionele kleur heeft. Dit heeft naast het voordeel van een re-elere codering, geen methodologische bezwaren omdat het naderhand altijd weer mogelijk is bepaalde codes samen te voegen. In totaal gebruikten we dus 10 inhoudscodes om het verbale gedrag van de echtparen te coderen.

De twee *nonverbale* observatiecategorieën, *affect en context*, worden zo eenvoudig mogelijk gecodeerd. Per gedachte-eenheid wordt er één affectcode en één contextcode toegekend en wel een +, een - of een 0. Waarbij een + voor positief nonverbaal gedrag staat, een 0 voor neutraal en een - voor negatief nonverbaal gedrag. Voorbeelden van positief nonverbaal gedrag zijn: (glim-) lachen, hoofdknik, op een warme toon spreken, met de romp voorover zitten. Voorbeelden van negatief nonverbaal gedrag zijn: met de wenkbrauwen fronsen, boos kijken, op een sarcastische toon spreken, met de armen over elkaar zitten.

Observatoren werken bij het coderen van het nonverbale gedrag met de hiërarchie van Mehrabian (1972), d.w.z. ze letten op aanwijzingen in ge-laatsexpressie, vocale toon en lichaamspositie en beweging. Ze nemen per gedachte-eenheid een lijst met omschrijvingen van nonverbale cues voor ge-laatsexpressie, stem en lichaamspositie en beweging door. Deze lijst met nonverbale cues is weergegeven in Bijlage IX, hier volstaan we met enkele voorbeelden.

	<i>positieve cues</i>	<i>negatieve cues</i>
1. <i>gezicht</i>	glimlachen hoofdknik empathisch kijken	fronsen boos kijken afkeer
2. <i>stem</i>	warm teder lachen	koud afgebeten spottend
3. <i>lichaam</i>	aanraken dichterbij gaan zitten aandachtige houding	armen over elkaar ruwe gebaren verveelde houding

Er is sprake van een hiërarchie omdat uit onderzoek van Mehrabian (1972) bleek dat de *affektieve* evaluatie van een boodschap het meest werd gebaseerd op de begeleidende gelaatsexpressie, wat minder op de toon van de stem en nog minder op de lichaamshouding. De observatoren werken dan ook als volgt: Eerst wordt de *gelaatsexpressie* in beschouwing genomen. Als deze als positief of als negatief te coderen valt, krijgt de gedachte-eenheid een + of een -. Als de gelaatsexpressie *niet* als positief of negatief te coderen is wordt er naar de *stem* geluisterd. Als deze positief of negatief is, krijgt de gedachte-eenheid een + of een -. Als dit niet het geval is wordt er naar de *lichaamshouding* gekeken. Als er dan nog geen duidelijke 'kleur' aan het nonverbale gedrag is gevonden, dan wordt de gedachte-eenheid als neutraal gecodeerd.

12.6. Werkwijze van de observatoren

Het verbale gedrag van de echtparen werd door andere observatoren gecodeerd dan het nonverbale gedrag. Eerst zal het coderen van de inhoudscodes aan de orde komen en daarna het coderen van de affect- en contextcodes.

12.6.1. *Inhoudscodes*

De gesprekken werden op inhoud gecodeerd door twee uit drie observatoren, twee mannelijke doctoraalstudenten psychologie en de onderzoekster, die steeds in wisselende samenstelling met z'n tweeën observeerden.

Aan dit coderen ging een intensieve training vooraf. Tijdens deze training leerden de observatoren gedachte-eenheden te onderscheiden en de inhoudscodes toe te passen aan de hand van een videoband waar een oefengesprek

opstond. Noodzakelijk hierbij was dat de observatoren alle afkortingen van de inhoudscodes en de definities ervan uit het hoofd kenden. Verder werden tijdens de trainingssessies steekproeven genomen om de overeenstemming te bepalen tussen de observatoren. Het minimum criterium voor elke code was 70% overeenstemming ('conditional agreement', zie 13.1.) voordat de data van dit onderzoek geobserveerd werden.

Bij het coderen van de gesprekken van de echtparen werd de volgende procedure gevolgd: Eerst werd een videoband in z'n geheel bekeken. Daardoor konden de observatoren aan de stemmen van de echtgenoten wennen en een globale indruk krijgen van het gesprek. Daarna werd het gesprek uitgeschreven, opgedeeld in gedachte-eenheden en werd aan iedere gedachte-eenheid één inhoudscode toegekend. Als het een vraag of een interruptie betrof werd er dubbel gecodeerd: Q/ en de betreffende inhoudscode óf INT/inhoudscode. Pauzes die langer duurden dan 3 seconden werden als Stilte (S) gecodeerd.

Voor deze omvangrijke procedure -per gedachte-eenheid de verbale interactie te categoriseren- werd gekozen, om een zo nauwkeurig mogelijke codering te verkrijgen. Nadat het gehele gesprek was gecodeerd, werd de videoband nogmaals afgespeeld en werden de coderingen gecontroleerd.

12.6.2. *Affect- en contextcodes*

Twee andere observatoren, vrouwelijke doctoraalstudenten klinische psychologie, hebben daarna per gedachte-eenheid het nonverbale gedrag van de echtparen gecodeerd.

In de training voorafgaand aan deze observaties werd benadrukt dat het ging om het *affectieve* klimaat in de gesprekken. Verder kregen de observatoren de volgende instructies:

1. Probeer niet op de inhoud te letten. Het gaat uitsluitend om het coderen van nonverbaal gedrag.
2. Probeer zo sensitief mogelijk te kijken en verwacht geen hele sterke gevoelens. Bijvoorbeeld een korte glimlach is voldoende om een gedachte-eenheid als positief te coderen.
3. Probeer zo objectief mogelijk te scoren dat wil zeggen, probeer geen waarde-oordelen te vormen. Het hoeft bijvoorbeeld geen 'slecht' teken te zijn als een echtpaar veel negatieve codes krijgt, het kan ook een teken zijn dat ze goed in staat zijn uitdrukking te geven aan hun gevoelens. Omgekeerd hoeft een grote frequentie van positieve codes niet persé op

- een 'goede' communicatie te wijzen, het kan zijn dat negatieve gevoelens vermeden worden.
4. Probeer positieve en/of negatieve halo-effecten te vermijden, dat wil zeggen bekijk iedere gedachte-eenheid onafhankelijk van de voorafgaande gedachte-eenheden.
  5. Scoor een gedachte-eenheid niet te snel als neutraal.
  6. Ga bij vermoeidheid niet langer door met coderen, maar neem dan een korte pauze. Dit komt de betrouwbaarheid van het coderen alleen maar ten goede.
- Tijdens deze training leerden de observatoren, met de nonverbale cues van de hiërarchie van Mehrabian als leidraad, het nonverbale gedrag van de spreker en van de luisteraar als positief, negatief of neutraal te coderen. Hierbij bleek, net als in het onderzoek van Gottman (1979), dat de hiërarchie een globaal houvast biedt: vaak worden de cues in combinatie gebruikt. Bijvoorbeeld, verveling kan zowel blijken van het gezicht, de toon waarop iets gezegd wordt en tegelijkertijd uit de lichaamshouding (bijv. onderuit gezakt zitten). Ook tijdens deze trainingssessies werden steekproeven genomen om de overeenstemming te bepalen tussen de observatoren. Ok hier was het minimum criterium 70% ('conditional agreement') voordat de data van dit onderzoek geobserveerd werden.

De volgende procedure werd gevolgd bij het coderen van de gesprekken van de echtparen: ook deze observatoren bekeken de videoband eerst in z'n geheel. Daardoor konden ze aan de stemmen van de echtgenoten wennen en een indruk krijgen van het affectieve klimaat van het gesprek. Daarbij hadden ze de uitgeschreven tekst met de indeling in gedachte-eenheden voor zich liggen. Gedeelten van het gesprek die duidelijk als positief of negatief te bestempelen waren konden alvast als zodanig globaal aangegeven worden. Daarna werd de band opnieuw gedraaid en werd per gedachte-eenheid een affectcode (het nonverbale gedrag van de spreker) toegekend. Vervolgens werd de band nog een keer bekeken en werd het nonverbale gedrag van de luisteraar (context) gecodeerd.

12.7. De observatie-apparatuur

Nadat het verbale en nonverbale gedrag van de echtparen was gecodeerd, werd de band opnieuw gestart waarbij de videorecorder was verbonden met een micro-computer (Type Apple ITT 2020). Aan deze micro-computer was een event-recorder gekoppeld dat wil zeggen, een aantal panelen met drukknoppen

erop. Elke drukknop correspondeerde met één inhouds-, affect- of contextcode, waarbij onderscheid aangebracht werd tussen de codes voor man en vrouw. Bijvoorbeeld knop 2 was het 'instemmen' van de man. Als de man tijdens het gesprek instemde, werd door de observator die knop ingedrukt. Dit had tot gevolg dat de code 'instemmen' en het tijdstip waarop de man instemde werd opgeslagen in het geheugen van de micro-computer. De micro-computer las de tijdcode vanaf de videoband in een honderdste van een seconde nauwkeurig. Door deze manier van observeren werd de precieze volgorde van de gedragingen van beide partners geregistreerd samen met de tijdsduur van de gedragingen, hetgeen noodzakelijk is voor de verwerking van sequentiële gegevens.

Deze procedure werd afzonderlijk gevolgd voor de inhouds-, affect- en contextcodes. Deze codes werden naderhand gecombineerd tot één datafile. Dankzij de tijdcode leverde dit géén synchronisatieproblemen op dat wil zeggen, het was duidelijk welke inhoudscode op hetzelfde tijdstip was gecodeerd met welke affect- en contextcode. Nadat alle gedragscodes in de micro-computer waren opgeslagen, werden deze gegevens met behulp van een modum (Type 300 Bd) via een telefoonlijn overgeseind naar de Cybercomputer van SARA (Stichting Academisch Rekencentrum Amsterdam), waarop de gegevens werden verwerkt. Vóór de uiteindelijke verwerking werd echter gecontroleerd of er tijdens het overseinen informatie verloren was gegaan.

In het volgende hoofdstuk zal worden nagegaan in hoeverre de observatoren het (non)verbale gedrag van de echtparen betrouwbaar hebben gecodeerd met behulp van de C.I.S.S.

13. BETROUWBAARHEID VAN HET OBSERVATIESYSTEEM

Voordat de observatiegegevens statistisch werden geanalyseerd, werd nagegaan of de observatoren de gesprekken van de echtparen met behulp van The Couples Interaction Scoring System betrouwbaar hadden gecodeerd. In dit hoofdstuk zal de gevolgde methode ter bepaling van de inter-observerbetrouwbaarheid worden besproken, en alsmede de keuze van de te gebruiken statistische maten. Daarna zullen de gevonden betrouwbaarheden voor de inhouds-, affect- en contextcodes afzonderlijk worden weergegeven.

13.1. Methode

Aangezien de observatiegegevens sequentieel geanalyseerd zullen worden, kunnen we bij het berekenen van de overeenstemming tussen de observatoren niet, zoals gebruikelijk is, uitgaan van totaalscores per code. Ter verduidelijking het volgende voorbeeld: stel Observator A heeft 200 keer de inhoudscode 'Instemmen' gecodeerd en Observator B heeft deze code 190 keer gecodeerd. Op het eerste gezicht lijkt het dat deze observatoren redelijk overeenstemmen in hun observaties van het verbale gedrag 'Instemmen'. Deze totalen geven echter géén informatie over het feit of de observatoren deze gedragingen op *hetzelfde moment* hebben gezien, hetgeen noodzakelijk is voor sequentiële analyse van de gegevens. Hypothetisch is het zelfs mogelijk dat de observatoren géén enkele keer het verbale gedrag 'Instemmen' op hetzelfde moment gecodeerd hebben, zodat in dat geval van overeenstemming tussen de observatoren geen sprake is.

Op grond van de bovenstaande overweging hebben we besloten een veel nauwkeuriger en strenger criterium te hanteren bij het bepalen van de overeenstemming tussen de observatoren. De observatoren moeten niet alleen overeenstemmen in de frequentie waarin ze een bepaald gedrag hebben gezien, maar moeten het gedrag ook op hetzelfde moment in het gesprek hebben gecodeerd.

Concreet betekent dit dat per gedachte-eenheid werd nagegaan of de observatoren dezelfde code hebben toegekend aan de desbetreffende gedachte-eenheid. Deze procedure werd zowel bij de inhouds-, affect- als contextcodes gevolgd.

Als statistische maat voor de betrouwbaarheid van observatiegegevens wordt vaak het percentage overeenstemming tussen observatoren gebruikt. Deze maat heeft als voordeel dat hij makkelijk te berekenen en te interpreteren is. Een groot bezwaar van deze maat is daarentegen dat er géén rekening wordt gehouden met het feit dat een bepaalde mate van overeenstemming tussen observatoren op toeval kan berusten. Met deze toevalsfactor moet rekening worden gehouden bij het bepalen van de overeenstemming tussen observatoren (Hollenbeck, 1978).

Cohen (1960) heeft een statistische maat (Kappa) ontwikkeld waarmee de inter-observer betrouwbaarheid kan worden berekend, en die corrigeert voor overeenstemming die op toeval berust. In deze maat wordt namelijk de proportie overeenstemming die op basis van kans verwacht mag worden, verwijderd.

In formule:

$$K = \frac{f_0 - f_e}{N - f_e}$$

waarbij f_0 het aantal waarnemingen is waarop beide observatoren overeenstemmen,

f_e het aantal waarnemingen is waarop zij o.g.v. kans zullen overeenstemmen,

N het totaal aantal waarnemingen is.

Uit deze formule blijkt dat $K = 0$ als de verkregen overeenstemming gelijk is aan de overeenstemming volgens toeval. De maximale waarde van K is 1. Dit is het geval als er volledige overeenstemming bestaat tussen de observatoren. En K wordt negatief als de overeenstemming tussen de observatoren kleiner is dan op grond van toeval verwacht mag worden.

Deze maat Kappa is vooral geschikt voor gedragsobservaties, waarbij het gedrag gecodeerd wordt in een aantal nominale en elkaar uitsluitende categorieën (Cohen, 1960; Hollenbeck, 1978). Omdat het door ons gebruikte observatiesysteem deze kenmerken bezit, hebben we besloten deze maat te gaan gebruiken. De data bij de inhoudscodes vormen voor twee observatoren een 10 x 10 matrix. Op grond van deze matrix wordt een Kappa berekend voor alle

inhoudscodes (Kappa totaal). Bij de affect- en contextcodes vormen de data voor twee observatoren een 3 x 3 matrix, waaruit Kappa wordt berekend over de drie affect-, respectievelijk de drie contextcodes (Kappa totaal).

Daarnaast hebben we ook per code de betrouwbaarheid berekend met behulp van de maat voor 'conditional agreement' (Bishop, Fienberg & Holland, 1975, p. 397). In formule:

$$K_i = \frac{\frac{P_{ii}}{P_{i+}} - P_{+i}}{1 - P_{+i}}$$

waarbij P_{ii} het aantal waarnemingen is waarop beide observatoren overeenstemmen m.b.t. categorie i , gedeeld door het totaal aantal waarnemingen,

P_{i+} het aantal waarnemingen is dat observator 1 heeft gecodeerd in categorie i , gedeeld door het totaal aantal waarnemingen,

P_{+i} het aantal waarnemingen is dat observator 2 heeft gecodeerd in categorie i , gedeeld door het totaal aantal waarnemingen.

Hieronder volgen de resultaten van de betrouwbaarheidsberekeningen.

13.2. Betrouwbaarheid van de inhoudscodes

Voor het berekenen van de *inter*-observer betrouwbaarheid van de inhoudscodes is er een aselechte steekproef van 10% uit al het observatiemateriaal van het verbale gedrag getrokken. Op de gegevens uit deze steekproef is per inhoudscode de 'conditional agreement' (K_i) berekend. Daarnaast is een totale Kappa voor alle inhoudscodes berekend (zie tabel 13.1).

Uit tabel 13.1. komt naar voren dat de observatoren een grote mate van overeenstemming vertonen bij het coderen van het verbale gedrag van de echt)paren ($K_i \geq .72$). Voor de inhoudscodes SO en SS kon géén 'conditional agreement' worden berekend, omdat deze een te lage frequentie hadden, voor een verantwoorde berekening.

Daarnaast is de overeenstemming berekend m.b.t. vraag stellen (Q), interruptie (INT) en stilte (S), omdat deze codes ook door dezelfde observatoren zijn gescoord. Voor elk van deze codes bleek $K_i = 1$, d.w.z. bij het observeren van een vraag stellen, interrupties en stiltes bleek er een volledige overeenstemming te bestaan tussen de observatoren.

Vervolgens zijn we nagegaan of de observatoren '*drift*' vertonen d.w.z. of hun observaties minder overeenstemming vertonen in verloop van tijd

Tabel 13.1. Inter-observer betrouwbaarheid van de inhoudscodes van de C.I.S.S.

Inhoudscode	K_i	K_i	K_i
	Observatoren A en B	Observatoren A en C	Observatoren B en C
Instemmen (AG)	.94	.93	.85
Oneens zijn (DG)	.91	.92	.84
Informatie uitwisselen (IE)	.76	.80	.74
Probleem oplossen (PS)	.85	.83	.88
Gedachtenlezen (MR)	.80	.79	.78
Metacommunicatie (CT)	.84	.85	.77
Persoonlijke mening (PO)	.72	.75	.78
Uiten van gevoelens (PF)	.77	.81	.85
Samenvatten ander (SO)			
Samenvatten zelf (SS)			
Kappa totaal	.85	.85	.82

(Hollenbeck, 1978). Daartoe is de steekproef van de inhoudscodes in tweeën gesplitst, het eerste gedeelte werd eerder (5 maanden) in de tijd gescoord dan het tweede gedeelte, en hebben we voor beide gedeeltes afzonderlijk per inhoudscode K_i berekend en Kappa totaal over alle inhoudscodes (zie tabel 13.2.).

Tabel 13.2. 'Observer drift' met betrekking tot de inhoudscodes van de C.I.S.S.

Inhoudscode	K_i	K_i
	eerste gedeelte	eerste gedeelte
Instemmen (AG)	.97	.92
Oneens zijn (DG)	.93	.95
Informatie uitwisselen (IE)	.74	.77
Probleem oplossen (PS)	.98	.81
Gedachtenlezen (MR)	.77	.84
Metacommunicatie (CT)	.82	.86
Persoonlijke mening (PO)	.73	.71
Uiten van gevoelens (PF)	.62	.82
Kappa Totaal	.85	.85

N.B. Voor de inhoudscodes SO en SS zijn géén K_i 's berekend vanwege de geringe frequenties van deze codes.

Uit tabel 13.2. blijkt dat de overeenstemming tussen de observatoren zeer stabiel is in verloop van tijd. Er is dus geen sprake van dat de observatoren minder accuraat zijn' gaan coderen naarmate de dataverzameling vorderde.

Een ander proces dat de betrouwbaarheid van de observaties kan aantasten is de zogenaamde '*consensual drift*' d.w.z. de observatoren vertonen 'drift' maar ze vertonen het beiden in dezelfde richting en op een systematische manier (Hollenbeck, 1978). Dit heeft tot gevolg dat de *inter-observer* betrouwbaarheid hoog blijft in verloop van tijd, terwijl de *intra-observer* betrouwbaarheid naar beneden gaat. Om deze 'consensual drift' te onderzoeken, hebben twee, van de oorspronkelijke drie, observatoren 10 maanden na de dataverzameling twee van de 12 gesprekken opnieuw gecodeerd en is de *intra-observer* betrouwbaarheid berekend voor de inhoudscodes, vragen stellen, interrupties en stiltes. De resultaten zijn weergegeven in tabel 13.3.

Tabel 13.3. Intra-observer betrouwbaarheid (K_i) van de inhoudscodes van de C.I.S.S., vragen stellen, interrupties en stiltes.

Inhoudscode	K_i Observator A	K_i Observator B
Instemmen (AG)	.91	.88
Oneens zijn (DG)	.90	.85
Informatie uitwisselen (IE)	.92	.77
Probleem oplossen (PS)	.83	.78
Gedachtenlezen (MR)	.66	.64
Metacommunicatie (CT)	.85	.69
Persoonlijke mening (PO)	.81	.77
Uiten van gevoelens (PF)	.70	.71
Kappa totaal	.85	.81
Vraag stellen (Q)	1.00	1.00
Interruptie (INT)	1.00	1.00
Stilte (S)	1.00	1.00

De uitkomsten in tabel 13.3. laten zien dat ook de *intra-observer* betrouwbaarheid redelijk hoog ($K_i \geq .64$) is en dat er dus geen sprake is van '*consensual drift*' van de observatoren.

Derhalve kunnen we concluderen dat het verbale gedrag van de echtparen betrouwbaar werd geobserveerd aan de hand van de inhoudscodes van de C.I.S.S.

13.3. Betrouwbaarheid van de affect- en contextcodes

Het nonverbale gedrag van de echtparen, zowel van de spreker (affect) als van de luisteraar (context), werd door twee andere observatoren gecodeerd. Ter bepaling van de betrouwbaarheid van deze observaties werd ook hier een aselechte steekproef van 10% uit het materiaal getrokken, waarop de betrouwbaarheidsberekeningen plaatsvonden.

Eerst werd de *inter*-observer betrouwbaarheid (K_i) per code en de Kappa totaal voor de affect- en contextcodes berekend (zie tabel 13.4.).

Tabel 13.4. Inter-observer betrouwbaarheid (K_i) van de affect- en contextcodes van de C.I.S.S.

Affectcode	K_i	Contextcode	K_i
Positief (+)	.89	Positief (+)	.90
Neutraal (0)	.74	Neutraal (0)	.83
Negatief (-)	.79	Negatief (-)	.91

Kappa totaal	.79	Kappa totaal	.83

Het nonverbale gedrag blijkt, evenals de inhoudscodes, met een grote mate van overeenstemming ($K_i \geq .74$) te zijn gecodeerd.

Vervolgens is ook hier nagegaan of de observatoren 'drift' vertonen in verloop van tijd. Dit gebeurde op dezelfde wijze als bij de inhoudscodes.

Tabel 13.5. 'Observer drift' met betrekking tot de affect- en contextcodes van de C.I.S.S.

	K_i eerste gedeelte	K_i tweede gedeelte
<i>Affect codes</i>		
Positief (+)	.85	.82
Neutraal (0)	.75	.78
Negatief (-)	.85	.80

Kappa totaal	.80	.79
<i>Context codes</i>		
Positief (+)	.82	.73
Neutraal (0)	.79	.85
Negatief (-)	.77	.81

Kappa totaal	.79	.82

De steekproef van de affect- en contextcodes werd in tweeën gesplitst, het eerste gedeelte werd eerder (3 maanden) in de tijd gescoord dan het tweede gedeelte. Voor beide gedeeltes afzonderlijk werd per code de 'conditional agreement' berekend en Kappa totaal over alle codes (tabel 13.5.). De uitkomsten laten zien dat de op verschillende tijdstippen gecodeerde data met dezelfde overeenstemming door de observatoren gecodeerd zijn. De observatoren zijn dus in verloop van tijd niet minder accuraat gaan coderen. Om praktische redenen was het niet mogelijk voor de affect- en contextcodes de *intra*-observer betrouwbaarheid te berekenen.

13.4. Conclusie

In dit hoofdstuk komt naar voren dat zowel het verbale als het nonverbale gedrag van de echtparen op een betrouwbare wijze werd gecodeerd door de observatoren aan de hand van The Couples Interaction Scoring System.

Bij de inhoudscodes bleek dat zowel de inter- als de intra-observer betrouwbaarheid voldoende hoog was, en dat de betrouwbaarheid van coderen in verloop van tijd niet afnam. In 12.5. hadden we een onderscheid aangebracht tussen inhoudscodes Probleem oplossen en Informatie uitwisselen, en tussen Persoonlijke mening en Gevoelsuitingen. De resultaten laten zien dat de observatoren deze codes ook betrouwbaar kunnen afgrenzen. De variabelen vragen stellen, interrupties en stiltes werden door de observatoren met een perfecte overeenstemming waargenomen. Tenslotte werd ook het nonverbale gedrag aan de hand van de affect- en contextcodes voldoende betrouwbaar gecodeerd door twee andere observatoren.

Derhalve kunnen we concluderen dat de C.I.S.S. een observatiesysteem is, waarmee op een betrouwbare wijze de precieze volgorde van gedragingen in echtparen-interacties kunnen worden vastgelegd, zodat de gegevens sequentieel geanalyseerd kunnen worden.

14. ANALYSEMETHODEN

Voordat in hoofdstuk 15 de resultaten worden weergegeven, zullen we in dit hoofdstuk de statistische analysetechnieken beschrijven die zijn gebruikt om de vraagstellingen te beantwoorden.

In de eerste plaats hebben we de meer traditionele frequentie-analyse gebruikt; deze zal hier kort worden beschreven. Daarnaast hebben we een tweetal recent ontwikkelde analysemethoden toegepast op de observatiegegevens, waarmee het procesmatige (sequentiële) karakter van de echtparen-interacties kan worden onderzocht. Deze methoden, namelijk informatie analyse en vooral lag sequentiële analyse zullen in dit hoofdstuk uitgebreid worden besproken, zodat de lezer er voldoende bekend mee kan raken om de resultaten, in het volgende hoofdstuk, te kunnen interpreteren.

14.1. Frequentie-analyse

Bij dit type analyse werden de frequenties van de verbale en nonverbale gedragscodes van de tevreden echtparen vergeleken met die van de ontevreden echtparen. Omdat het totaal aantal geobserveerde codes per echtpaar niet gelijk was voor alle echtparen werd uitgegaan van proportionele frequenties. Voor het toetsen van de verschillen tussen de twee groepen echtparen m.b.t. de proportionele frequenties van de codes komen de volgende methoden in aanmerking:

1. Variantie-analyse, nadat op de proportionele data een arcsinus transformatie (Myers, 1966) is toegepast.
2. Log-lineaire analyse (bijv. Fienberg, 1979); deze methode kan als analoog worden beschouwd aan variantie-analyse, maar is speciaal bedoeld voor data die in een aantal nominale categorieën zijn ingedeeld.
3. Non-parametrische toetsen, bijv. de Mann-Whitney U-test.

Een probleem bij het gebruik van variantie-analyse en log-lineaire analyse is dat de scores van de echtgenoten *niet* onafhankelijk zijn. Dit heeft als consequentie dat sexe (man/vrouw) niet als factor kan worden ingevoerd. Daarnaast bleek dat de meeste codes niet normaal verdeeld zijn, hetgeen vereist is voor variantie-analyse. Om deze redenen hebben we besloten non-parametrische toetsen. Voor de toetsing van verschillen tussen de groep tevreden echtparen en de groep ontevreden echtparen werd de Mann-Whitney U-test gebruikt, voor de toetsing van verschillen tussen de echtgenoten (man en vrouw) werd de Wilcoxon Matched-Pairs Signed-Ranks Test gebruikt. Dit betekent o.a. dat dezelfde steekproef voor meerdere toetsingen is gebruikt. Omdat bijvoorbeeld de inhoudscodes onderling afhankelijk zijn is het nadeel van zo'n herhaalde toetsing dat er kapitalisatie op 'ruis' kan optreden. D.w.z. dat als een significant verschil berust op ruis (een toevalstreffer), deze ruis zeer waarschijnlijk meer toevalssignificanties zal veroorzaken bij de opeenvolgende afhankelijke toetsingen. Het significantie niveau is dan geen betrouwbare indicator meer voor het risico dat men de nulhypothese ten onrechte verworpt. Bij de interpretatie van de resultaten zal hier rekening mee worden gehouden.

14.2. Informatie analyse

In hoofdstuk 11 werden twee vraagstellingen geformuleerd die betrekking hebben op de mate van voorspelbaarheid (structuur) in de interacties van de echtparen, los van de inhoud van deze interacties. In de eerste plaats was de vraag of er meer patroonvorming optreedt in de interacties van ontevreden echtparen dan in de interacties van de tevreden echtparen. De tweede vraag was of de interacties van ontevreden echtparen meer asymmetrie in voorspelbaarheid (dominantie) vertonen dan de interacties van tevreden echtparen. Met andere woorden is bij ontevreden echtparen het gedrag van de ene partner beter te voorspellen uit het gedrag van de andere partner dan omgekeerd.

Bij het beantwoorden van deze vragen maakten we gebruik van het begripensysteem van het informatie theoretische model. De voor ons onderzoek relevante begrippen en formules uit deze benadering zullen hier worden behandeld. Tevens zullen deze formules worden verduidelijkt aan de hand van een voorbeeld. Voor een meer uitgebreid overzicht verwijzen we naar de publicaties van Attneave (1959), van den Bercken (1979), Garner (1962) en

van Hooff (1982).

14.2.1. Informatie en onzekerheid

De grondgedachte binnen dit model is, dat als een individu een bepaald gedrag vertoont, de keuze van dat gedrag wordt beïnvloed door zijn voorafgaande gedrag of door het voorafgaande gedrag van zijn partner of door een combinatie daarvan (van den Bercken, 1979).

Het basisconcept binnen de informatie theorie (Attneave, 1959) is *onzekerheid*, namelijk de mate van onzekerheid die men heeft bij het voorspellen van een bepaalde gebeurtenis (c.q. gedrag) uit een gegeven verdeling van alternatieven of, omgekeerd, de hoeveelheid *informatie* die nodig is om deze onzekerheid op te heffen. Bijvoorbeeld als een man *elke* keer nadat hij heeft ingestemd met zijn vrouw, zijn mening geeft, bestaat er geen onzekerheid over het gedrag dat hij laat volgen op een instemming. Na het instemmen van de man is er géén extra informatie nodig om het volgende gedrag van de man (mening geven) te voorspellen.

Van Hooff (1982) merkt naar onze mening terecht op dat de term informatie vaak op een verwarrende manier wordt gebruikt, namelijk als equivalent van onzekerheid terwijl het juist complementaire concepten zijn. Bijvoorbeeld als van een sterk georganiseerde structuur wordt gezegd dat deze veel informatie bevat, betekent het dat er weinig onzekerheid bestaat over de structuur en dat er weinig informatie nodig is om de structuur volledig te karakteriseren.

De mate van onzekerheid over het gedrag van een individu wordt als volgt weergegeven (van den Bercken, 1979):

$$H(I_t) = - \sum_{k=1}^m p(k_i) \cdot \log p(k_i)$$

m = het totaal aantal gedragingen (codes)

$p(k_i)$ = de kans dat persoon i op het tijdstip t het gedrag k vertoont

I_t verwijst naar de toestand van persoon i op een willekeurig tijdstip t .

$H(I_t)$ wordt de *totale individuele variabiliteit* genoemd.

De eenheid van informatie is 1 bit. Een bit wordt gedefinieerd als de hoeveelheid informatie die nodig is om één van twee even waarschijnlijke uitkomsten te prediceren (van den Bercken, 1979). De maximum waarde van H

bij een gedragsrepertoir van m gedragingen is $^2\log m$. Dit maximum wordt bereikt als deze gedragingen alle even waarschijnlijk zijn. H is minimaal ($= 0$) als van alle mogelijke gedragingen slechts één optreedt.

Dus H is een maat voor de variabiliteit in het gedrag van een individu. Deze individuele variabiliteit hangt af van het aantal gedragingen in het gedragsrepertoir en de kans van voorkomen van elk van die gedragingen. Een toe- of afname in de H -waarde kan geïnterpreteerd worden als veranderingen in 'flexibiliteit' of 'rigiditeit' van gedrag. Hoe lager de H -waarde, des te rigider het gedrag en des te beter het gedrag voorspeld kan worden (van den Bercken, 1979).

Een andere wijze waarop 'flexibiliteit' of 'rigiditeit' tot uiting komt is in de sequentiële afhankelijkheid van de gedragingen onderling. Dit zal in de nu volgende paragraaf besproken worden.

14.2.2. Auto-covariabiliteit en cross-covariabiliteit

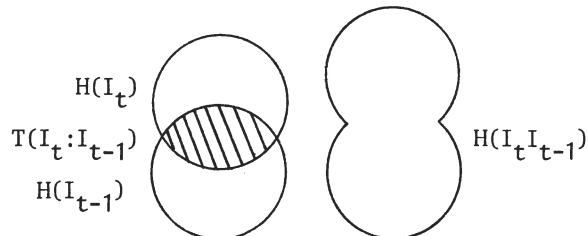
Stel dat bij persoon i het optreden van een bepaald gedrag op tijdstip t wordt beïnvloed door zijn (onmiddellijk) voorafgaande gedrag op tijdstip $t-1$. Deze sequentiële afhankelijkheid van de gedragingen kan bepaald worden door de gedragssequentie met zichzelf te correleren over de voorafgaande tijdstippen. De maat die op deze wijze voor deze *intra*-individuele correlatie ontstaat wordt *auto-covariabiliteit* (transmissie) genoemd (van den Bercken, 1979). In formule:

$$T(I_t : I_{t-1}) = H(I_t) + H(I_{t-1}) - H(I_t I_{t-1})$$

$H(I_t)$ en $H(I_{t-1})$ geven de totale variabiliteit weer van het gedrag van persoon i op tijdstip t , respectievelijk van het voorafgaande gedrag van persoon i op tijdstip $t-1$.

$H(I_t I_{t-1})$ is de variabiliteit van de combinaties van voorafgaand en volgend gedrag.

In schema:

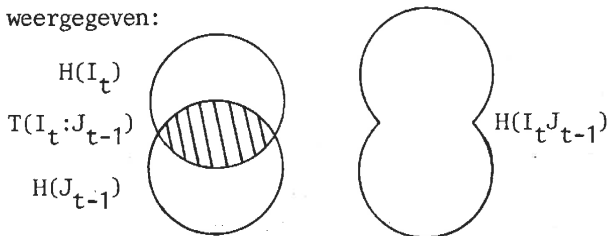
Hoe groter T (de doorsnee in het bovenstaande schema), hoe beter het gedrag van persoon i op tijdstip t te voorspellen is uit z'n gedrag op tijdstip $t-1$.

De auto-covariabiliteit geeft dus de mate waarin een persoon z'n eigen gedrag beïnvloedt weer (van den Bercken, 1979; van Hooff, 1982).

Stel nu dat bij persoon i het optreden van een bepaald gedrag op tijdstip t wordt beïnvloed door het (onmiddellijk) voorafgaande gedrag van persoon j op het tijdstip $t-1$. Deze *inter-individuele* afhankelijkheid wordt gemeten met behulp van de *cross-covariabiliteit* (van den Bercken, 1979). In formule:

$$T(I_t : J_{t-1}) = H(I_t) + H(J_{t-1}) - H(I_t J_{t-1})$$

$H(I_t)$ en $H(J_{t-1})$ zijn de individuele variabiliteiten van het gedrag van persoon i op tijdstip t , respectievelijk van het gedrag van persoon j op tijdstip $t-1$. $H(I_t J_{t-1})$ is de variabiliteit van de combinaties van het voorafgaande gedrag van persoon j en het daarop volgende gedrag van persoon i . Schematisch weergegeven:

De cross-covariabiliteit (de doorsnee in het bovenstaande schema) is dus een maat voor de mate waarin een partner (persoon j) het gedrag van de andere persoon (persoon i) beïnvloedt (Van Bercken, 1979; van Hooff, 1982). Om het bovenstaande te verduidelijken zullen we nu een voorbeeld geven waarin deze formules worden toegepast.

14.2.3. Een voorbeeld

Stel tijdens een gesprek van een echtpaar vertonen de partners twee soorten gedragingen (om het voorbeeld eenvoudig te houden): positief gedrag en negatief gedrag. Deze gedragingen en de volgorde waarin ze optreden tijdens het gesprek zijn nauwkeurig geobserveerd en gecodeerd. Uit de ruwe data worden dan bijvoorbeeld de volgende overgangsmatrices afgeleid:

1. *Intra-individuele* overgangsmatrixvolgend gedrag *man*

		I_t		
		positief	negatief	
voorafgaand gedrag <i>man</i>	I_{t-1}			
	pos.	24	6	30
	neg.	16	4	20
		40	10	50

2. *Inter-individuele* overgangsmatrixvolgend gedrag *man*

		I_t		
		positief	negatief	
voorafgaand gedrag <i>vrouw</i>	J_{t-1}			
	pos.	30	0	30
	neg.	10	10	20
		40	10	50

Deze matrices moeten op de volgende wijze worden gelezen: Uit matrix 1 blijkt bijvoorbeeld dat van de 30 maal dat de man positief gedrag vertoont, hij dit op het volgende tijdstip 24 maal laat volgen door positief gedrag en 6 maal door negatief gedrag. Evenzo blijkt uit matrix 2 dat als de vrouw positief gedrag vertoont dit altijd wordt gevolgd door positief gedrag van de man. Als ze daarentegen negatief gedrag vertoont wordt dit in de helft van de gevallen gevolgd door positief, respectievelijk door negatief gedrag van de man.

Uit matrix 1 kan men $H(I_t)$, $H(I_{t-1})$ en $H(I_t I_{t-1})$ als volgt berekenen:

$$H(I_t) = - \left(\left(\frac{40}{50} \cdot {}^2\log \frac{40}{50} \right) + \left(\frac{10}{50} \cdot {}^2\log \frac{10}{50} \right) \right) = .72$$

$$H(I_{t-1}) = - \left(\left(\frac{30}{50} \cdot {}^2\log \frac{30}{50} \right) + \left(\frac{20}{50} \cdot {}^2\log \frac{20}{50} \right) \right) = .97$$

$$H(I_t I_{t-1}) = - \left(\left(\frac{24}{50} \cdot {}^2\log \frac{24}{50} \right) + \left(\frac{6}{50} \cdot {}^2\log \frac{6}{50} \right) + \left(\frac{16}{50} \cdot {}^2\log \frac{16}{50} \right) + \left(\frac{4}{50} \cdot {}^2\log \frac{4}{50} \right) \right) = 1.69$$

De *auto-covariabiliteit* is dan gelijk aan:

$$\begin{aligned}
 T(I_t : I_{t-1}) &= H(I_t) + H(I_{t-1}) - H(I_t I_{t-1}) \\
 &= .72 + .97 - 1.69 = 0
 \end{aligned}$$

Dit betekent dat uit het voorafgaande gedrag van de man op tijdstip $t-1$ niet voorspeld kan worden welk gedrag hij op tijdstip t zal gaan vertonen. Met andere woorden het gedrag op tijdstip $t-1$ geeft géén informatie over het gedrag van de man op tijdstip t .

Uit matrix 2 kan men op dezelfde wijze $H(I_t)$, $H(J_{t-1})$ en $H(I_t J_{t-1})$ berekenen:

$$H(I_t) = .72$$

$$H(J_{t-1}) = .97$$

$$H(I_t J_{t-1}) = - \left(\left(\frac{30}{50} \cdot {}^2\log \frac{30}{50} \right) + \left(\frac{10}{50} \cdot {}^2\log \frac{10}{50} \right) + \left(\frac{10}{50} \cdot {}^2\log \frac{10}{50} \right) \right) = 1.37$$

De *cross-covariabiliteit* is dan gelijk aan:

$$\begin{aligned}
 T(I_t : J_{t-1}) &= H(I_t) + H(J_{t-1}) - H(I_t J_{t-1}) \\
 &= .72 + .97 - 1.37 = .32
 \end{aligned}$$

Dit betekent dat het gedrag van de vrouw het daarop volgend gedrag van de man beïnvloedt. Met andere woorden de onzekerheid omtrent het gedrag van de man op tijdstip t wordt enigszins gereduceerd door het voorafgaande gedrag van de vrouw.

Uit dit voorbeeld blijkt dus dat het gedrag van de man beter kan worden voorspeld uit het voorafgaande gedrag van zijn vrouw dan uit zijn eigen voorafgaand gedrag.

14.2.4. Slotopmerking

Met behulp van de informatie theoretische benadering kan worden nagegaan in hoeverre de partners tijdens een interactie elkaars gedrag beïnvloeden en in welke mate ze voorspelbaar op elkaar reageren. Deze benadering is ech-

ter een globale methode en geeft géén informatie over de *inhoud* van de interactiepatronen. Bijvoorbeeld, de vraag welke inhoudelijke interactiepatronen kenmerkend zijn voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen kan niet met behulp van deze methode worden beantwoord. Een methode die hier wèl in voorziet is lag sequentiële analyse van Sackett (1977). In de nu volgende paragrafen zal deze methode besproken worden.

14.3. Lag sequentiële analyse

In hoofdstuk 10 kwam naar voren dat bij het meeste onderzoek naar huwelijksinteractie alleen aandacht werd besteed aan frequenties van verschillende gedragingen. Pas halverwege de zeventiger jaren kwam het onderzoek naar interactiepatronen op gang. Dit kwam met name doordat Sackett (1977) een statistische analysemethode ontwikkelde om patroonvorming in gedragsuitwisselingen te bestuderen: Lag Sequentiële Analyse. Met behulp van deze methode is het bijvoorbeeld mogelijk interactiesequenties te identificeren die discrimineren tussen tevreden en ontevreden echtparen.

Lag sequentiële analyse is gebaseerd op enkele begrippen uit de informatie theorie (Attneave, 1959) die hier eerst gedefinieerd zullen worden. Daarna zal tot de eigenlijke bespreking van deze methode worden overgegaan. Hierbij zullen we ons beperken tot de procedure zoals wij die hebben gevolgd in ons onderzoek. Voor een meer uitgebreid overzicht verwijzen we naar Sackett (1977), Gottman en Bakeman (1979) en Van Doorn en Immink (1982).

14.3.1. *Vitgangspunten*

Lag sequentiële analyse is gebaseerd op de informatie theorie, waarbij men uitgaat van de basisaanname dat gedrag van een organisme communicatieve waarde heeft in sociaal opzicht indien het de onzekerheid over gedrag van een ander organisme reduceert (Attneave, 1959; Gottman & Notarius, 1978; Gottman, 1979).

Wat "onzekerheid over gedrag" inhoudt blijkt uit het volgende voorbeeld van Gottman (1979): een gesprek van een echtpaar over een huwelijksprobleem werd opgenomen met een videorecorder. Het nonverbale gedrag van man en vrouw werd vervolgens gecodeerd als positief, negatief of neutraal.

Stel dat de onvoorwaardelijke kans dat het nonverbale gedrag van de man als positief (M+) werd gecodeerd 15 procent is ($P(M+) = .15$). Vervolgens

wordt gekeken hoe vaak de man positief nonverbaal gedrag vertoont, nadat de vrouw positief gedrag (V+) vertoonde. Dit is te noteren als een voorwaardelijke kans: $P(M+ | V+)$. Als deze voorwaardelijke kans, dat de man positief gedrag vertoont na het positieve gedrag van de vrouw, gelijk is aan de onvoorwaardelijke kans dat de man positief gedrag vertoont, vindt er géén onzekerheidsreductie omtrent het positieve gedrag van de man plaats, en kan -per definitie- geconcludeerd worden dat het positieve gedrag van de vrouw geen communicatieve waarde heeft (wat betreft het positieve gedrag van de man).

Ongemerkt is er een tweede informatie theoretische stelling gehanteerd: "Onzekerheidsreductie wordt bepaald door het verschil tussen voorwaardelijke en onvoorwaardelijke kansen" (Gottman, 1979). Stel dat, in het voorbeeld, van de 320 keer dat het nonverbale gedrag van de vrouw als positief (V+) werd gecodeerd, dit gedrag 100 keer werd gevolgd (lag 1) door positief gedrag van de man. Deze voorwaardelijke kans wordt als volgt berekend:

$$P(M+ | V+, \text{lag } 1) = \frac{100}{320} = .31$$

N.B. Het begrip 'lag' zal in 14.3.2. nader besproken worden.

Vervolgens kan worden bekeken welk gedrag optreedt na het positieve gedrag van de man dat voorafgegaan werd door positief gedrag van de vrouw. Bijvoorbeeld neutraal gedrag van de vrouw (Vo). De kans die dan berekend kan worden: $P(Vo | M+ | V+)$ noemt Sackett (1977) een 'lag-2 voorwaardelijke kans met het positieve gedrag van de vrouw als criteriumgedrag'. Het positieve gedrag van de vrouw wordt *criteriumgedrag* genoemd, omdat vanuit dit gedrag wordt bekeken wat de verschillende kansen op andere gedragingen zijn. Er is sprake van een 'lag-2' voorwaardelijke kans omdat deze kans in twee stappen ('lags') wordt berekend: $P(Vo | M+ | V+)$. We zouden door kunnen gaan naar voorwaardelijke kansen van stap 3 ('lag-3'), stap 4 enzovoort, waarbij steeds voorwaardelijke kansen met onvoorwaardelijke kansen worden vergeleken. Dit vergelijken en vooral het concluderen dat er sprake is van onzekerheidsreductie kan het beste worden gedaan met behulp van een statische toets. Volgens Sackett (1977) is de meest geschikte toets hiervoor de normale benadering van de binominale kansverdeling (Z-waarde). De formule hiervan is:

$$Z = \frac{X - NP}{\sqrt{(NPQ)}}$$

waarbij X = de geobserveerde frequentie van het onderhavige gedrag in de
voorwaardelijke conditie

N = de frequentie van het criteriumgedrag

P = de onvoorwaardelijke kans van X

$Q = 1 - P$

Om deze formule te verduidelijken komen we terug op het bovengenoemde voorbeeld van Gottman (1979). De onvoorwaardelijke kans op positief gedrag van de man was .15. De voorwaardelijke kans op positief gedrag van de man in lag 1, met positief gedrag van de vrouw als criteriumgedrag was .31. Om nu het verschil tussen .31 en .15 te toetsen berekenen we de Z -waarde als volgt:

$$Z = \frac{100 - 320 (.15)}{\sqrt{320(.15)(.85)}} = 8.14$$

waarbij $X = 100$, het aantal maal dat de man positief gedrag liet volgen op positief gedrag van zijn vrouw; $N = 320$, de frequentie van het criteriumgedrag (positief gedrag van de vrouw); $P = .15$, de onvoorwaardelijke kans op positief gedrag van de man; $Q = 1 - P = .85$.

Sackett (1977, p. 628) geeft de volgende richtlijn voor de interpretatie van de Z -waarde:

"Als de Z -waarde ± 1.96 bereikt of overschrijdt, dan heeft het verschil tussen geobserveerde en verwachte kansen het .05 significantie niveau bereikt. Als $Z \geq 1.96$, dan komt het onderhavige gedrag *vaker* voor dan op basis van kans verwacht mag worden (een exiterende of positieve afhankelijkheid). Als $Z \leq -1.96$, dan komt het geobserveerde gedrag *minder vaak* voor dan op kansbasis verwacht mag worden (een inhiberend effect of negatieve afhankelijkheid)."

Gottman (1979, p. 33) voegt hier de volgende criteria aan toe:

"De Z -waarde benadert een standaard normale verdeling als N groter is dan 25 (zie bijv. Siegel, 1956). De

overgang van de binomiale naar de normale verdeling wordt sneller bereikt als P een waarde van rond de .50 heeft, en minder snel als P dichtbij 1 of 0 ligt. Siegel (1956, p. 44) geeft als vuistregel dat wanneer P een waarde heeft in de buurt van 0 of 1, NPQ minimaal gelijk aan 9 moet zijn, voordat de statistische toets die gebaseerd is op de normale benadering mag worden toegepast".

Uit het bovenstaande voorbeeld ($Z = 8.14$) kan dus worden geconcludeerd dat er sprake is van onzekerheidsreductie; het gedrag van de vrouw heeft communicatieve waarde voor de man. Meer specifiek: positief nonverbaal gedrag van de vrouw verhoogt de kans dat de man positief nonverbaal gedrag zal vertonen.

14.3.2. *Het begrip 'lag'*

In het bovenstaande voorbeeld is het begrip 'lag' (vrij vertaald: afstand, stap) herhaaldelijk genoemd. Dit begrip werd ontwikkeld voor de berekening van auto- en cross-correlaties van kwantitatieve variabelen. De toepassing ervan op (kwalitatieve) gedragscategorieën is als volgt (Sackett, 1977):

1. Kies één van de gedragingen die in de data voorkomen als criteriumgedrag.
2. Tel het aantal keren dat elk gedrag het criteriumgedrag a) direct opvolgt (lag 1), b) als tweede gedrag op het criterium volgt (lag 2), c) als derde gedrag (lag 3), etc. tot aan de MAX LAG ('de maximale afstand') na het criterium gedrag. Deze MAX LAG is de grootste afstand (lag) die nog van belang kan zijn voor de onderzoeker. Met andere woorden, de onderzoeker bepaalt zelf de MAX LAG.

Sackett (1977) onderscheidt twee methoden van 'lag'-berekeningen. Men kan een gedrag(scode) als eenheid beschouwen en afzien van de duur van dat gedrag. Bij deze benadering is pas sprake van een nieuwe lag als de gedragscode wordt gevolgd door een andere code. Sackett noemt dit de *event-lag* benadering. Bij deze benadering speelt de tijdsduur van de gedragingen géén rol, alleen de opeenvolgingen van de gedragingen. Een lag wordt gedefinieerd als er een overgang van een code A naar een code B optreedt, ongeacht hoe lang A geduurd heeft. Per definitie is dus een opeenvolging van dezelfde code onmogelijk.

Een tweede mogelijkheid is de *time-lag* benadering, waarbij men per tijds-eenheid (bijvoorbeeld per seconde) kijkt van welke gedragscategorie er sprake is. Het tijdsinterval dient zo te worden gekozen, dat het niet mogelijk is, dat meer dan één categorie binnen het interval voorkomt. Aangezien wij in dit onderzoek voor de event-lag benadering hebben gekozen, wordt de time-lag benadering hier niet verder besproken. Voor een beschrijving van de verschillende manieren waarop de time-lag benadering kan worden toegepast verwijzen we naar Sackett(1977) en Van Doorn en Immink (1982).

14.3.3. *Identificeren van gedragssequenties en gedragspatronen*

De toepassing van Lag Sequentiële Analyse om gedragssequenties te identificeren staat beschreven in Bakeman en Dabbs (1976), Gottman (1979) en Sackett (1977). De procedure die daarbij wordt gevolgd bestaat uit een aantal stappen, die we nu eerst zullen beschrijven. Daarna geven we een voorbeeld om de diverse stappen te verduidelijken.

De identificatie van specifieke sequenties van functioneel gerelateerde gedragingen beschrijft Gottman (1979) in drie stappen:

1. Uitgaande van een criteriumgedrag A, worden de voorwaardelijke kansen van de andere gedragscodes per opeenvolgende lags berekend. Vervolgens wordt per lag bekeken welke gedragingen de hoogste voorwaardelijke kansen hebben. Stel dat gedragscode B de hoogste voorwaardelijke kans heeft in lag 1 en gedragscode C in lag 2 dan zou A-B-C een mogelijke gedragssequentie kunnen zijn.
2. Vervolgens wordt getoetst met behulp van de in 14.3.1. beschreven Z-waarde of in de eerste lag B en in de tweede lag C significant vaak volgen op het criteriumgedrag A.
3. Daarna wordt B als criteriumgedrag beschouwd en wordt gekeken of C in lag 1 significant vaak op B volgt.

Sackett (1977) onderscheidt in zijn artikel echter nog een vierde toetsingsstap. De sequentie A-B-C mag volgens Sackett pas als een *patroon* worden beschouwd als:

4. De frequentie van de sequentie A-B-C als geheel significant hoger is dan op kansbasis (dit getal verkrijgt men door de vermenigvuldiging van de voorwaardelijke lag 1 kansen op respectievelijk A-B, B-C) te verwachten is.

Om het bovenstaande te verduidelijken geven we nu een voorbeeld waarin deze stappen uitgewerkt zullen worden.

Het verbale gedrag van een echtpaar tijdens een gesprek over een huwelijksprobleem werd gecodeerd met behulp van de Couples Interaction Scoring System van Gottman (1979).

1. Stel we nemen *mening geven* van de man (MPO) als criteriumgedrag (N = 95). In lag 1 blijkt de gedragscode *oneens zijn* van de vrouw (VDG) de hoogste voorwaardelijke kans te hebben: $P(\text{VDG} \mid \text{MPO}, \text{lag } 1) = .684$. In lag 2 blijkt de gedragscode *gedachtenlezen* van de vrouw (VMR) de hoogste voorwaardelijke kans te hebben: $P(\text{VMR} \mid \text{MPO}, \text{lag } 2) = .684$. Een mogelijke sequentie zou dus kunnen zijn:
 Man geeft mening - vrouw is het oneens - vrouw leest gedachten
 (MPO)   -   (VDG)   -   (VMR)
2. Nu gaan we na met behulp van de Z-waarde of deze voorwaardelijke kansen significant afwijken van de onvoorwaardelijke kansen (.144, respectievelijk .151) op deze gedragingen. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn (Z = 15, respectievelijk Z = 14.5).
3. Nu beschouwen we de gedragscode *oneens zijn* van de vrouw (VDG) als criteriumgedrag (N = 130) en kijken we of de voorwaardelijke kans op *gedachtenlezen* van de vrouw in lag 1 ($P(\text{VMR} \mid \text{VDG}, \text{lag } 1) = .662$) significant verschilt van de onvoorwaardelijke kans ($P(\text{VMR}) = .17$). Dit blijkt het geval te zijn.
4. Deze lag-resultaten leveren nog niet direkt een patroon op, maar slechts afhankelijkheden tussen gedragingen en een criteriumgedrag. Het feit dat VDG met een kans van .684 volgt op MPO en dat VMR met een kans van .662 op VDG volgt, betekent *niet* dat het drie-staps-patroon MPO-VDG-VMR inderdaad *significant* vaak voorkomt. Immers: VDG volgt niet op MPO in $1 - 0.684 = .316$ van de gebeurtenissen. Deze 31.6% van de gevallen dat MPO optreedt kunnen allemaal gevolgd worden door VMR in lag 2, waardoor er sprake zou kunnen zijn van het patroon: MPO - géén VDG - VMR. Om deze mogelijkheid uit te sluiten kan men de verwachte kans van de drie-staps-opeenvolging berekenen door het produkt van de successieve lag 1 waarschijnlijkheden te nemen. Dit levert op: (MPO - VDG) $.684 \times$ (VDG - VMR) $.662 = .453$. Dit is dus de verwachte kans dat het patroon zal optreden. Hierna wordt in de data zelf gekeken hoe vaak dit drie-staps-patroon werkelijk voorkomt. Het blijkt dan dat van de 95 drie-staps-opeenvolgingen,

die met MPO beginnen, 64 MPO-VDG-VMR patronen zijn. Dus de geobserveerde kans is .674. Voor de significantieschatting van het verschil tussen waargenomen en verwachte kans kan de Z-waarde weer worden berekend, hetgeen $Z = 4.33$ oplevert. Dit is significant ($p < .01$), op grond waarvan geconcludeerd mag worden, dat het MPO-VDG-VMR patroon in werkelijkheid optreedt tijdens de interacties van het echtpaar.

14.3.4. Nabeschouwing

Hopelijk is uit het voorafgaande duidelijk geworden wat lag sequentiële analyse inhoudt, en dat deze methode andersoortige en vooral meer relevante informatie kan opleveren dan de traditionele frequentie-analyse binnen interactieonderzoek.

Hoewel de lag sequentiële methode niet direct precieze patronen identificeert -daar is nog een extra berekening (stap 4) voor nodig- heeft deze methode ook voordelen boven Markov-analyse en voorziet hij in sequentiële informatie die niet beschikbaar is bij eerste-orde contingentiematen, zoals auto- en cross-correlaties. In het kort zijn deze voordelen (Sackett, Holm, Crowley & Henkins, 1979):

1. men krijgt maten voor contingentie van gedragingen, of die nu ver in de tijd uiteenliggen of vlak na elkaar optreden.
2. het is mogelijk een directe maat voor cycliciteit van één gedrag te berekenen (auto-contingentie) of voor fase-verhoudingen tussen meerdere gedragingen (cross-contingentie).
3. de sequentiële methode geeft de informatie die men met Markov-analyse krijgt weer in veel minder output.

Naast deze belangrijke voordelen geeft Sackett (1977) ook twee nadelen aan.

Ten eerste is de methode kwetsbaar voor kapitalisatie op 'ruis'. Daarom moet men nagaan of de geïdentificeerde patronen tenminste enige psychologische betekenis hebben, los van hun eventuele statistische significantie. Daarnaast is het van belang dat nagegaan wordt of het aantal gevonden significante waarschijnlijkheden in elk geval groter is dan de alpha (het verwachte aantal Type-1 fouten).

Ten tweede loopt de onderzoeker het gevaar zich blind te staren op triviale, significant gevonden, opeenvolgingen van gedragingen, omdat de methode van hypothese-toetsing uitgaat van een random nul-hypothese. D.w.z. er wordt uitgegaan van de aanname dat de sequentiële gedragsstroom 'random'

verloopt. Toch is het intuïtief aannemelijk, dat alle gedragingen in een zinvolle correlatie met elkaar staan, en dat vlak op elkaar volgende gedragingen meer verwant zijn dan ver in de tijd verwijderde gedragingen. Dit betekent dat zulke simpele nul-hypothesen heel vaak worden verworpen. Met andere woorden, de lag analyse zal bijna altijd iets significant opleveren, maar veel minder vaak iets interessants. Waar men met deze methode dan ook naar dient te streven is naar een model-toetsende aanpak, zodat de gevonden significanties een zinvolle betekenis binnen een psychologisch aanvaardbaar model kunnen krijgen (Sackett, 1977).

Ondanks deze bezwaren lijken de eerste toepassingen van deze methode binnen huwelijksinteractie onderzoek veel belovend (Gottman, 1979; Revenstorf et al., 1980; Schaap, 1982).

15. RESULTATEN

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van ons observatieonderzoek worden weergegeven. Eerst zullen kort de *frequentieverschillen* in het verbale gedrag tussen de tevreden en ontevreden echtparen en tussen mannen en vrouwen aan de orde komen. Vervolgens worden de vraagstellingen die in 11.4. geformuleerd zijn aan de hand van het structurele model voor huwelijksinteractie van Gottman (1979) beantwoord, waarbij het accent zal liggen op verschillen in *gedragssequenties* tussen de twee groepen echtparen.

15.1. Frequentieanalyse van de inhoudscodes

Bij deze analyse werd uitgegaan van proportionele frequenties d.w.z. de frequentie van een inhoudscode gedeeld door het totaal aantal codes per echtpaar, omdat het totaal aantal geobserveerde codes per echtpaar niet gelijk was voor alle echtparen.

15.1.1. *Verschillen tussen tevreden en ontevreden echtparen*

Uit de frequentie-analyse komt voren dat er geen significante verschillen zijn in de proportionele frequenties van de inhoudscodes, de interrupties, het stellen van vragen en de stiltes tussen de tevreden en ontevreden echtparen (zie tabel 15.1.). Alleen voor de inhoudscode 'instemmen' is er een trend ($p = .056$) aanwezig in die zin dat tevreden echtparen meer met elkaar instemmen dan de ontevreden echtparen.

Dat er geen significante frequentieverschillen in het verbale gedrag tussen de tevreden en ontevreden echtparen zijn gevonden stemt overeen met de bevindingen van andere onderzoekers (Gottman, 1979; Hicks & Platt, 1970) en met één van de theoretische uitgangspunten van ons onderzoek, namelijk dat de context waarin gedragingen optreden belangrijker is dan de frequentie waarmee bepaalde gedragingen optreden.

Tabel 15.1. Resultaten Mann-Whitney U-test op de inhoudscodes van de C.I.S.S. van de tevreden en ontevreden echtparen.

Code	mediaan		Mann-Whitney U-test	
	tevreden	ontevreden	Z	p-waarde (tweezijdig)
Instemmen (AG)	.17	.12	1.91	.056
Oneens zijn (DG)	.07	.09	-1.39	.165
Informatie uitwisselen (IE)	.11	.12	-.20	.839
Probleem oplossen (PS)	.03	.03	.55	.582
Gedachtenlezen (MR)	.06	.05	1.18	.236
Metacommunicatie (CT)	.04	.03	1.09	.271
Uiten van gevoelens (PF)	.12	.12	-.09	.931
Persoonlijke mening (PO)	.14	.14	-.06	.953
Samenvatten ander (SO)	.008	.008	.00	1.000
Samenvatten zelf (SS)	.012	.015	-.26	.793
Vraag stellen (Q)	.05	.06	-1.53	.126
Interruptie (Int)	.09	.09	.41	.885
Stilte (S)	.01	.006	.41	.682

15.1.2. Verschillen tussen mannen en vrouwen

Bij deze analyse werden voor beide groepen echtparen afzonderlijk de proportionele frequenties van de inhoudscodes van de echtgenoten vergeleken. De resultaten van de toetsingen naar verschillen tussen de tevreden echtgenoten zijn weergegeven in tabel 15.2., die van de ontevreden echtgenoten in tabel 15.3.

Tabel 15.2. Resultaten Wilcoxon Matched-Pairs Signed-Ranks Test op de inhoudscodes van de C.I.S.S van man en vrouw van de tevreden echtparen.

Code	ties	mediaan		Wilcoxon	
		man	vrouw	Z	p-waarde (tweezijdig)
Instemmen (AG)	0	.21	.12	-1.15	.24
Oneens zijn (DG)	0	.07	.08	-.84	.40
Informatie uitwisselen (IE)	0	.11	.12	-.94	.35
Probleem oplossen (PS)	0	.02	.03	-1.99	.04
Gedachtenlezen (MR)	0	.05	.06	-.73	.46
Metacommunicatie (CT)	0	.05	.05	-.21	.83
Uiten van gevoelens (PF)	0	.12	.14	-.52	.60
Persoonlijke mening (PO)	0	.14	.14	-.10	.92
Samenvatten ander (SO)	0	.006	.012	-1.15	.24
Samenvatten zelf (SS)	1	.012	.01	-.40	.69
Vraag stellen (Q)	0	.03	.06	-.73	.46
Interruptie (Int)	0	.08	.10	-.94	.35

Uit deze toetsingen komt naar voren dat de tevreden partners vrijwel niet verschillen m.b.t. de frequentie van de inhoudscodes. Het enige significante verschil is dat de tevreden vrouwen vaker een oplossing voorstellen dan hun mannen doen.

Tabel 15.3. Resultaten Wilcoxon Matched-Pairs Signed-Ranks Test op de inhoudscodes van de C.I.S.S. van man en vrouw van de ontevreden echtparen.

Code	ties	mediaan		Wilcoxon	
		man	vrouw	Z	p-waarde (tweezijdig)
Instemmen (AG)	0	.15	.12	-.42	.68
Oneens zijn (DG)	0	.07	.11	-2.20	.02
Informatie uitwisselen(IE)	0	.16	.10	-1.15	.24
Probleem oplossen (PS)	2	.02	.03	-1.09	.27
Gedachtenlezen (MR)	0	.03	.05	-1.57	.12
Metacommunicatie(CT)	0	.03	.05	-1.36	.17
Uiten van gevoelens (PF)	0	.11	.12	-.94	.34
Persoonlijke mening (PO)	0	.15	.16	-1.88	.06
Samenvatten ander (SO)	0	.002	.01	-1.57	.12
Samenvatten zelf (SS)	0	.012	.008	-1.57	.12
Vraag stellen (Q)	0	.05	.10	-2.20	.02
Interruptie (Int)	0	.11	.04	-2.20	.02

Ook bij de ontevreden echtparen zijn er weinig verschillen tussen de echtgenoten m.b.t. de inhoudscodes. De ontevreden vrouwen zijn het vaker niet eens met hun echtgenoot dan omgekeerd en stellen vaker vragen dan hun mannen doen. De ontevreden mannen interrumperen hun vrouw significant vaker dan omgekeerd.

We kunnen derhalve concluderen dat zowel bij de tevreden als bij de ontevreden echtparen er weinig verschil is tussen de partners m.b.t. de frequentie van de diverse soorten verbale uitingen. Bij de tevreden echtparen interrumperen mannen en vrouwen elkaar evenveel, bij de ontevreden echtparen interrumperen mannen hun vrouwen significant vaker dan omgekeerd.

15.2. Beantwoording van de vraagstellingen

In het nu volgende gedeelte worden de vijf vraagstellingen die in hoofdstuk 11 zijn geformuleerd en zijn afgeleid van het structurele model voor huwelijksinteractie van Gottman (1979) beantwoord. Eerst zullen de vraagstellingen die betrekking hebben op de mate van patroonvorming en op kenmerkende interactiepatronen van tevreden respectievelijk ontevreden echtpa-

ren worden beantwoord. Daarna zullen de resultaten m.b.t. de inhoudelijke dimensies van Gottman's model voor huwelijksinteractie namelijk positiviteit, reciprociteit en dominantie worden besproken.

15.2.1. *Mate van patroonvorming*

In het model van Gottman (1979) is 'de mate van patroonvorming' in interacties een meta-concept in die zin dat het onafhankelijk is van de inhoud van de interacties. De verwachting is dat de ontevreden echtparen een grotere voorspelbaarheid en rigiditeit vertonen in hun interacties dan tevreden echtparen (zie 11.4.1.).

De 'mate van patroonvorming' in interacties van echtparen werd geoperationaliseerd met behulp van de onzekerheidsmaat H uit de informatie theorie (Attneave, 1959). Deze H-waarde werd beschreven in 14.2.1. en is een maat voor de variabiliteit in het gedrag van een interactie-eenheid (in ons geval een echtpaar). Een toe- of afname in de H-waarde kan worden geïnterpreteerd als veranderingen in 'flexibiliteit' of 'rigiditeit' van gedrag. Hoe lager de H-waarde, des te rigider het gedrag en des te beter het gedrag kan worden voorspeld (van den Bercken, 1979).

Met behulp van het computerprogramma INFAN (van den Bercken, 1979) is voor elk echtpaar voor de inhoudscodes, de affect- en contextcodes apart een H-waarde berekend. Deze H-waarde werd gebaseerd op eerste orde overgangen tussen de codes. Daarna werd met behulp van de Mann-Whitney U-toets nagegaan of er een significant verschil was tussen de H-waarden van de tevreden en ontevreden echtparen. Dit bleek niet het geval te zijn (zie tabel 15.4.).

Tabel 15.4. Resultaten Mann-Whitney U-toets op H-waarden berekend voor inhouds-, affect- en contextcodes van de tevreden en ontevreden echtparen.

Code	<i>tevreden echtparen</i>	<i>ontevreden echtparen</i>	Z	p (eenzijdig)
	H-waarde mediaan	H-waarde mediaan		
Inhoud	7.18	7.22	-.40	.34
Affect	4.26	4.24	.40	.34
Context	4.19	3.97	.64	.26

Hieruit kunnen we concluderen dat er geen verschil is tussen tevreden en ontevreden echtparen wat betreft de 'mate van patroonvorming' in hun inter-

acties. In beide groepen reageren de partners met een zekere voorspelbaarheid op elkaar. Bij de toetsing van vraagstelling 2 wordt nu nagegaan of de interactiepatronen inhoudelijk verschillen.

15.2.2. *Kenmerkende interactiepatronen*

Vraagstelling 2 luidde: "Welke interactiepatronen zijn kenmerkend voor tevreden echtparen en welke voor ontevreden echtparen?"

Om deze vraag te beantwoorden is Lag Sequentiële Analyse toegepast op het verbale gedrag van de echtparen. Hierbij hebben we de procedure gevolgd die in 14.3.3. werd beschreven. Als geheugensteuntje worden hier nog even de toetsingsstappen bij het identificeren van gedragspatronen samengevat:

Uitgaande van een criteriumgedrag A wordt bekeken welke gedragscode daar significant vaak op volgt in lag 1, in de daarop volgende lag 2, etc. Er is sprake van een gedragspatroon A-B-C als aan de volgende criteria is voldaan:

1. Als A het criteriumgedrag is, dan volgt B significant vaak op A in lag 1.
2. Als A het criteriumgedrag is, dan volgt C significant vaak op A in lag 2.
3. Als B het criteriumgedrag is, dan volgt C significant vaak op B in lag 1.
4. De totale sequentie A-B-C komt significant vaker voor dan op basis van toeval mag worden verwacht.

De eerste drie criteria werden nagegaan met behulp van het computerprogramma Lag Sequential Analysis (Sackett et al., 1979) en het vierde criterium werd getoetst met behulp van het computerprogramma ESEQ (Bakeman, 1979).

We richten ons hierbij op patronen die bestaan uit een sequentie van drie of meer codes. Bij het toetsen van de overgangswaarschijnlijkheden tussen de individuele codes werd een significantiegrens van 5% gehanteerd, bij de toetsing van een patroon als geheel een significantiegrens van 1%. Dit om zeker te zijn dat de patronen ook daadwerkelijk frequent optreden in de interacties van de echtparen. Bij de presentatie van de patronen zijn, in dit hoofdstuk, de bijbehorende getallen (frequentie van het criteriumgedrag, geobserveerde kans, verwachte kans per lag en patroon, z-waarden) weggelaten, om het geheel overzichtelijk te houden. Ze staan echter volledig vermeld in Bijlage X.

Bij de berekening van de inter-observerbetrouwbaarheid in 13.2. bleek dat de inhoudscodes het 'samenvatten van de ander' (SO) en 'zichzelf samenvatten' (SS) een te geringe frequentie hadden om de inter-observer betrouwbaarheid van deze codes vast te stellen. Daarnaast bleek hun frequentie te

gering om als criteriumgedrag te dienen. Om deze redenen werden deze codes bij de sequentiële analyse buiten beschouwing gelaten.

Hieronder zullen nu de belangrijkste interactiepatronen van de beide groepen echtparen worden weergegeven, met achtereenvolgens steeds een andere inhoudscode als criteriumgedrag. Per inhoudscode als criteriumgedrag zullen zowel de interactiepatronen gepresenteerd worden waarop de tevreden en ontevreden echtparen verschillen als de patronen die ze gemeenschappelijk hebben. Om de presentatie van de resultaten zo concreet mogelijk en levens-echt te houden zullen een aantal patronen worden geïllustreerd aan de hand van fragmenten uit de gesprekken van de echtparen.

Daarna zal worden onderzocht of de inhoud van de gevonden patronen ge-paard gaat met positief, neutraal of negatief nonverbaal gedrag van de spre-ker. Daartoe zullen de inhoudscodes gecombineerd worden met de affectcodes, bijvoorbeeld instemmen met positief affect: AG⁺. Op deze combinatiecodes wordt dan opnieuw sequentiële analyse toegepast.

Instemmen (AG) als criterium

De volgende patronen komen zowel in de interacties van de tevreden als van de ontevreden echtparen voor:

AG criterium: gemeenschappelijke patronen voor tevreden en ontevreden echt-paren

* Man stemt in (MAG)-vrouw geeft informatie(VIE)-man stemt in (MAG)
* Man stemt in (MAG)-vrouw geeft informatie(VIE)-man interrumpeert (Mint)
* Vrouw stemt in (VAG)-man geeft informatie (MIE)-vrouw stemt in (VAG)
* Vrouw stemt in (VAG)-man geeft informatie (MIE)-vrouw interrumpeert(Vint)
* Vrouw stemt in (VAG)-man geeft mening (MPO)-vrouw stemt in (VAG)

Het aantal patronen met AG als criterium dat exclusief kenmerkend is voor de tevreden echtparen bedraagt acht, voor de ontevreden echtparen één.

AG criterium: patronen van ontevreden echtparen

* Vrouw stemt in (VAG)-man vraagt om instemming(QMAG)-vrouw stemt in (VAG)

AG criterium: patronen van tevreden echtparen

* Man stemt in(MAG)-vrouw geeft mening(VPO)-man stemt in(MAG)-vrouw geeft mening(VPO)-man stemt in(MAG)
* Man stemt in(MAG)-vrouw geeft informatie(VIE)-man stemt in(MAG)-vrouw geeft mening(VPO)-man stemt in(MAG)
* Man stemt in(MAG)-vrouw stelt een oplossing voor(VPS)-man stemt in(MAG)
* Man stemt in(MAG)-vrouw stelt een oplossing voor(VPS)-man interrumpeert (Mint)
* Vrouw stemt in(VAG)-man leest gedachten(MMR)-vrouw stemt in(VAG)-man leest gedachten(MMR)
* Vrouw stemt in(VAG)-man geeft gevoelsuiting(MPF)-vrouw stemt in(VAG)

- * Vrouw stemt in(VAG)-man stelt een oplossing voor(MPS)-vrouw stemt in(VAG)
  - * Vrouw stemt in(VAG)-man stelt een oplossing voor(MPS)-vrouw interrumpeert (Vint)
-

Uit het bovenstaande komt naar voren dat bij beide groepen echtparen instemmen (zowel van de man als van de vrouw) de partner stimuleert om informatie of een mening te geven, hetgeen opnieuw wordt gevolgd door een instemming. Deze gemeenschappelijke patronen bevatten sequenties van drie codes.

Daarnaast zien we dat bij tevreden echtparen deze patronen zelfs sequenties van vijf codes bevatten en dat instemmen niet alleen wordt gevolgd door de meer neutrale gedragingen als informatie uitwisselen en mening geven, maar ook dat instemmen de partner stimuleert om het probleem op te lossen, gevoelens te uiten en gedachten te lezen hetgeen vaak weer wordt gevolgd door een instemming.

De ontevreden echtparen hebben slechts één kenmerkend interactiepatroon met instemmen als criteriumgedrag. Instemmen van de vrouw wordt gevolgd door een vraag van de man om instemming, waarna de vrouw opnieuw instemt. Het is alsof de man een extra bevestiging nodig heeft, dat de vrouw het inderdaad met hem eens is.

Om te bepalen welke affectieve kleur de hier gevonden interactiepatronen hebben zijn alle inhoudscodes gecombineerd met de bijbehorende affectcode, positief (+), negatief (-) of neutraal (0). Op deze combinatiecodes werd opnieuw sequentiële analyse toegepast. Daaruit bleek dat een aantal van de bovengenoemde verbale patronen *niet* systematisch gepaard gingen met een bepaald affect, andere daarentegen wel. Alleen deze laatstgenoemde patronen worden hier weergegeven, waarbij we om het geheel overzichtelijk te houden uitgaan van de indeling van de verbale patronen zoals die hierboven gehanteerd is: gemeenschappelijke patronen, kenmerkende patronen voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen. Patronen die qua *inhoud* overeenstemmen met een hiervoor geïdentificeerd patroon worden aangeduid met **. Wanneer er geen ** vermeld wordt betekent dit dat het desbetreffende patroon qua inhoudcodes hetzelfde is als het voorafgaande patroon, de affectieve lading is echter verschillend.

De vijf *gemeenschappelijke* verbale patronen van tevreden en ontevreden echtparen met 'instemmen' als criteriumgedrag leverden gecombineerd met de affectcode de volgende significante patronen op:

Tevreden echtparen

**MAG⁺ - VIE° - MAG⁺
 **VAG⁺ - MIE° - VAG⁺
 VAG⁺ - MIE° - VAG°
 **VAG⁺ - MPO° - VAG⁺
 VAG° - MPO° - VAG°

Ontevreden echtparen

**MAG⁻ - VIE⁻ - MAG⁻
 **VAG⁺ - MIE° - VAG⁺
 VAG⁻ - MIE° - VAG⁻
 **VAG⁻ - MPO⁻ - VAG⁻
 VAG° - MPO° - VAG°

Deze patronen laten zien dat ook al zijn de *verbale* interacties hetzelfde voor de twee groepen echtparen, het begeleidende nonverbale gedrag duidelijk verschillend is. Bij de tevreden echtparen gaat mening en informatie geven gepaard met neutraal nonverbaal gedrag van man en vrouw. Het instemmen met hetgeen de partner zegt wordt versterkt door het begeleidende nonverbale gedrag. Dit is meestal positief, bijvoorbeeld instemmend knikken of op een vriendelijke toon instemmen.

Bij de ontevreden echtparen daarentegen gaat mening en informatie geven gepaard met neutraal of negatief nonverbaal gedrag. Daarnaast wordt het verbale instemmen vaak gediskwalificeerd door het begeleidende negatieve nonverbale gedrag. Het lijkt er op dat het instemmen duidelijk minder van harte gaat dan bij de tevreden echtparen.

Ook van de patronen die kenmerkend zijn voor tevreden echtparen waren een aantal significant in combinatie met de affectcode, namelijk:

Tevreden echtparen

**MAG⁺ - VPO° - MAG⁺ - VPO° - MAG⁺
 **VAG° - MMR° - VAG°
 **VAG⁺ - MPF⁺ - VAG⁺
 **VAG° - MPS° - VAG°

Deze patronen bevestigen het voorafgaande: instemmen van de tevreden echtgenoten gaat gepaard met positief of neutraal nonverbaal gedrag, hetgeen de partner stimuleert om bijvoorbeeld gevoelens te uiten of een oplossing voor te stellen op een positieve of neutrale manier.

Tenslotte bleek dat het enige kenmerkende patroon met instemmen als criterium van de ontevreden echtparen niet systematisch gepaard ging met een bepaald affect.

Oneens zijn (DG) als criterium

De tevreden en ontevreden echtparen hebben de volgende interactiepatronen gemeenschappelijk:

DG criterium: gemeenschappelijke patronen voor tevreden en ontevreden echtparen

-
- *Man is het oneens(MDG)-man geeft mening(MPO)-vrouw stemt in(VAG)
  - *Man is het oneens(MDG)-man geeft mening(MPO)-vrouw is het oneens(VDG)
  - *Vrouw is het oneens(VDG)-vrouw geeft informatie(VIE)-man stemt in(MAG)
-

Naast deze drie gemeenschappelijke patronen werden een aantal interactiepatronen gevonden die kenmerkend zijn voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen.

DG criterium: patronen van ontevreden echtparen

-
- *Man is het oneens(MDG)-man geeft informatie(MIE)-vrouw stemt in(VAG)
  - *Man is het oneens(MDG)-man leest gedachten(MMR)-vrouw is het oneens(VDG)
  - *Man is het oneens(MDG)-man geeft gevoelsuiting(MPF)-vrouw is het oneens(VDG)
  - *Vrouw is het oneens(VDG)-man interrumpeert met oneens zijn(Mint-MDG)
  - *Vrouw is het oneens(VDG)-vrouw leest gedachten(VMR)-man is het oneens(MDG)
  - *Vrouw is het oneens(VDG)-vrouw leest gedachten(VMR)-man interrumpeert(Mint)
  - *Vrouw is het oneens(VDG)-vrouw geeft informatie(VIE)-man is het oneens(MDG)
  - *Vrouw is het oneens(VDG)-vrouw stelt een oplossing voor(VPS)-man is het oneens(MDG)
  - *Vrouw is het oneens(VDG)-vrouw geeft gevoelsuiting(VPF)-man is het oneens(MDG)
-

DG criterium: patronen van tevreden echtparen

-
- *Vrouw is het oneens(VDG)-vrouw geeft mening(VPO)-man stemt in(MAG)-vrouw geeft mening(VPO)
-

Met 'instemmen' als criteriumgedrag bleek dat er voor de tevreden echtparen acht kenmerkende interactiepatronen te onderscheiden waren en voor de ontevreden echtparen slechts één. De situatie is met 'oneens zijn' als criteriumgedrag omgekeerd: negen kenmerkende patronen voor de ontevreden echtparen en slechts één voor de tevreden echtparen. De interacties van de ontevreden echtparen vertonen niet alleen méér patronen die starten met 'oneens zijn', maar de patronen hebben ook een ander verloop dan die van de tevreden echtparen.

Bij de tevreden echtparen zien we namelijk dat 'oneens zijn' samen met een verduidelijking daarvan, vrijwel altijd wordt gevolgd door een instemming van de partner. 'Oneens zijn' lijkt geen negatieve consequenties te hebben. Daarentegen wordt bij de ontevreden echtparen 'oneens zijn' van de

ene partner, in de tweede lag gevolgd door 'oneens zijn' van de andere partner, hetgeen benoemd zou kunnen worden als "kibbelen", of als "wie heeft er gelijk", of als een "nietes-welles-spelletje".

De combinatie van inhoud en affect leverde de volgende aanvullende informatie op:

Gemeenschappelijke patronen

<i>Tevreden echtparen</i>	<i>Ontevreden echtparen</i>
**VDG° - VIE° - MAG ⁺	**MDG° - MPO° - VAG°
	**MDG° - MPO° - VDG ⁻
	MDG ⁻ - MPO ⁻ - VDG ⁻
	**VDG° - VIE° - MAG°

Patronen van ontevreden echtparen

**MDG° - MIE° - VAG°
 **VDG⁻ - VMR⁻ - Mint⁻
 **VDG⁻ - VPF⁻ - MDG⁻

Patronen van tevreden echtparen

**VDG° - VPO° - MAG⁺ - VPO°

Uit het bovenstaande overzicht komt naar voren dat de verbale patronen waarin 'oneens zijn' samen met een verduidelijking daarvan wordt gevolgd door instemmen van de partner, worden begeleid door neutraal nonverbaal gedrag. Dit geldt zowel voor de patronen van de tevreden als van de ontevreden echtparen.

De patronen van de ontevreden echtparen waarin 'oneens zijn' van de ene partner in de tweede lag wordt gevolgd door 'oneens zijn' van de andere partner, gaan gepaard met negatief nonverbaal gedrag. Dit duidt op een sfeer van wederzijdse irritaties en ondersteunt de hier bovengenoemde veronderstelling dat de echtparen 'kibbelen'.

Informatie uitwisselen (IE) als criterium

Met 'informatie uitwisselen' als criteriumgedrag waren in totaal vier interactiepatronen te onderscheiden die bestaan uit een sequentie van drie of meer gedragingen.

*IE criterium: gemeenschappelijk patroon voor tevreden en ontevreden echt-
paren*

---

*Man geeft informatie(MIE)-vrouw stemt in(VAG)-man geeft informatie(MIE)

IE criterium: patronen van ontevreden echtparen

*Man geeft informatie(MIE)-vrouw vraagt om informatie(QVIE)-man geeft in-
formatie(MIE)-vrouw vraagt om informatie(QVIE)-man geeft informatie(MIE)

*Man geeft informatie(MIE)-vrouw interrumpeert en vraagt om informatie
(Vint-QVIE)

IE criterium: patronen van tevreden echtparen

*Vrouw geeft informatie(VIE)-man stemt in(MAG)-vrouw geeft informatie(VIE)-
man stemt in(MAG)-vrouw geeft informatie(VIE)

Bij de tevreden echtparen wordt informatie geven gevolgd door instemmen van de partner, hetgeen de andere partner weer stimuleert om verdere informatie te geven. Dit gebeurt zowel wanneer de man als wanneer de vrouw informatie geeft.

Bij de ontevreden echtparen zien we een patroon, dat door Watzlawick et al., (1974) werd beschreven en dat we 'trekken en achteruit leunen' hebben genoemd. Dit fenomeen, dat we bij de vraagstellingen reeds hebben beschreven als kenmerkend voor ontevreden echtparen komt er op neer dat één van de partners (meestal de vrouw) aan de ander 'trekt' met vragen, terwijl de ander 'achteruit leunt' met korte, niet bevredigende antwoorden. Hierdoor krijgt de eerste weer meer de neiging om te vragen en de ander de neiging om minder te antwoorden.

Als voorbeeld geven we hier het volgende fragment uit een gesprek dat handelt over vrijetijdsbesteding als conflictgebied en waarin het echtpaar o.a. een vakantie probeert te plannen:

Man: "Ik denk dat ik maar eens langs een reisbureau ga."

Vrouw: "Wanneer wou je daar langs gaan?"

Man: "Binnenkort."

Vrouw: "Om informatie te krijgen voor vliegreizen?"

Man: "Ja."

Dit echtpaar vertoonde dit patroon in die mate dat de vrouw op een gegeven moment zuchtte: "Ik heb het gevoel dat ik voortdurend zo aan je moet trekken", waarna ze meteen met allerlei voorbeelden kwam om het te ondersteunen.

Een aanvullende sequentiële analyse op de combinatiecodes gaf het volgende beeld te zien:

Gemeenschappelijke patronen

<i>Tevreden echtparen</i>	<i>Ontevreden echtparen</i>
**MIE° - VAG° - MIE°	**MIE° - VAG° - MIE°
MIE° - VAG ⁺ - MIE°	MIE° - VAG ⁺ - MIE°
MIE ⁺ - VAG ⁺ - MIE ⁺	

Patronen van ontevreden echtparen

**MIE° - QVIE° - MIE°
MIE ⁻ - QVIE° - MIE ⁻

Patronen van tevreden echtparen

**VIE° - MAG° - VIE° - MAG° - VIE°

Bij beide groepen echtparen zien we dat informatie uitwisselen gevolgd door een instemming van de partner vooral wordt begeleid door neutraal nonverbaal gedrag. Wat betreft het patroon 'trekken en achteruit leunen' zien we dat de man naast neutraal ook negatief nonverbaal gedrag vertoont als hij informatie geeft. Vermoedelijk is dit negatieve nonverbale gedrag een indicatie dat hij weinig welwillend is om informatie te geven ('achteruit leunen').

Probleem oplossen (PS) als criterium

De sequentiële analyse met probleem oplossen als criteriumgedrag leverde drie kenmerkende patronen voor de tevreden echtparen en twee patronen voor de ontevreden echtparen op. Er waren géén gemeenschappelijke patronen voor beide groepen.

PS criterium: patronen voor ontevreden echtparen

- *Man stelt een oplossing voor (MPS)-vrouw is het oneens (VDG)-vrouw leest gedachten (VMR)
- *Vrouw stelt een oplossing voor (VPS)-man interrumpeert met gedachten-lezen (Mint-MMR)

PS criterium: patronen voor tevreden echtparen

- *Man stelt een oplossing voor (MPS)-vrouw stemt in (VAG)-man stelt een oplossing voor (MPS)
- *Vrouw stelt een oplossing voor (VPS)-man stemt in (MAG)-vrouw stelt een oplossing voor (VPS)
- *Vrouw stelt een oplossing voor (VPS)-man interrumpeert en stelt een oplossing voor (Mint-MPS)

De patronen bij de tevreden echtparen zijn te benoemen als 'contract' sequenties (Gottman, 1979), d.w.z. een voorstel om het probleem op te lossen wordt gevolgd door een instemming, of als 'counterproposal' sequenties (Gottman, 1979) waarin een oplossing wordt gevolgd door een tegen- of aanvullende oplossing van de partner. Met name de 'contract' sequenties zijn volgens Gottman (1979) typerend voor de tevreden echtparen.

De patronen van de ontevreden echtparen zijn te benoemen als 'no-deal' sequenties (Schaap, 1982) d.w.z. een voorgestelde oplossing wordt gevolgd door een 'oneens zijn' of interruptie van de partner, hetgeen er toe leidt dat pogingen om het probleem op te lossen meteen afgekapt worden, te meer omdat het oneens zijn en de interrupties worden gevolgd door gedachtenlezen. Bijvoorbeeld:

1. Vrouw: "Zullen we dan ..."

Man : (interruptie) "Dan wil je zeker dat ik jouw karweitjes op moet knappen."

2. Man : "Dan stel ik voor dat ik volgende week dinsdag op de kinderen pas."

Vrouw: "Nee dat is niks, want dan ga je toch de hele dag zitten lezen."

De sequentiële analyse op de combinatiecodes leverde weinig extra informatie op, omdat bij de ontevreden echtparen de code 'probleem oplossen' (PS) gecombineerd met positief, neutraal of negatief affect een te geringe frequentie had om als criteriumgedrag te dienen. Bij de tevreden echtparen bleek dat de pogingen om het probleem op te lossen, de zgn. contract en counterproposal sequenties in een neutrale sfeer verlopen.

Patronen van tevreden echtparen

**MPS° - VAG° - MPS°

**VPS° - MAG° - VPS°

**VPS° - Mint° - MPS°

Gedachtenlezen (MR) als criterium

De analyse met 'gedachtenlezen' als criteriumgedrag leverde de volgende patronen bestaande uit sequenties van drie of meer codes op:

*MR criterium: gemeenschappelijke patronen van tevreden en ontevreden echt-
paren*

*Man leest gedachten (MMR) - vrouw interrumpeert met oneens zijn (Vint-
VDG)

MR criterium: patronen van ontevreden echtparen

*Man leest gedachten (MMR)-vrouw is het oneens (VDG)-man interrumpeert
met gedachtenlezen (Mint-MMR)

*Vrouw leest gedachten (VMR)-man interrumpeert met oneens zijn (Mint-MDG)

*Vrouw leest gedachten (VMR)-man interrumpeert met gedachtenlezen (Mint-
MMR)

MR criterium: patronen van tevreden echtparen

*Man leest gedachten (MMR)-vrouw stemt in (VAG)-man leest gedachten (MMR)-
vrouw stemt in (VAG)

*Vrouw leest gedachten (VMR)-man stemt in (MAG)-vrouw leestgedachten (VMR)

Bij de tevreden echtparen zijn er twee soorten patronen met 'gedachtenlezen' als criteriumgedrag. De eerste, gedachtenlezen gevolgd door instemming van de partner wordt door Gottman (1979) een 'feeling probe' sequentie genoemd. Uit de instemming blijkt dat de gevoelens, meningen of gedragingen die aan de partner worden toegeschreven correct zijn. De ene partner voelt de andere partner blijkbaar goed aan. Dit is onzes inziens een constructieve manier van 'gedachtenlezen'. Ook Gottman (1979) heeft gevonden dat dit patroon kenmerkend was voor tevreden echtparen.

Het tweede patroon, gedachtenlezen gevolgd door 'oneens zijn' of een interruptie, dat in de interacties van de tevreden echtparen naar voren komt en nog sterker kenmerkend is voor ontevreden echtparen, geeft aan dat er ten onrechte allerlei gevoelens, gedragingen of meningen aan de partner worden toegeschreven. Door deze manier van gedachtenlezen wordt voorbij gegaan aan de ervaringen van de ander. Raush et al. (1979) beschouwen dit als vorm van *negeren*. Vooral het patroon bij de ontevreden echtparen dat begint met 'gedachtenlezen' door de man lijkt destructief, omdat nadat de vrouw te kennen geeft dat ze het niet eens is met datgene wat de man haar toeschrijft, de man onmiddellijk interrumpeert met opnieuw 'gedachtenlezen'.

Bijvoorbeeld:

Man : "Dat komt omdat jij je 's avonds verveelt."

Vrouw: "Nee, dat is niet waar, want....."

Man : (Interruptie) "Volgens mij, baal je dan behoorlijk."

Sequentiële analyse op de combinatiecodes leverde voor de ontevreden echtparen geen extra informatie op. De frequentie van 'gedachtenlezen' gecombineerd met positief, negatief of neutraal affect was te gering als startpunt voor een sequentie van drie of meer codes. Bij de tevreden echtparen bleek dat de partners gedachtenlezen met begeleidend neutraal nonverbaal gedrag. Dat er echt sprake is van 'feeling probe' sequenties wordt bevestigd doordat instemmen met gedachtenlezen van de partner vaak gepaard gaat met positief nonverbaal gedrag. Dus zowel verbaal als nonverbaal laten de tevreden echtgenoten merken dat de gevoelens, gedragingen of meningen die aan hen worden toegeschreven correct zijn.

Patronen van tevreden echtparen

**MMR° - VAG° - MMR°

MMR° - VAG⁺ - MMR°

**VMR⁻ - MAG⁺ - VMR°

Uiten van gevoelens (PF) als criterium

De analyses met uiten van gevoelens als criteriumgedrag leverden drie patronen voor de tevreden en drie patronen voor de ontevreden echtparen op. De twee groepen echtparen hadden geen interactiepatronen gemeenschappelijk.

PF criterium: patronen van ontevreden echtparen

*Man geeft gevoelsuiting(MPF)-vrouw is het oneens(VDG)-vrouw geeft gevoelsuiting(VPF)

*Vrouw geeft gevoelsuiting(VPF)-man is het oneens(MDG)-man geeft gevoelsuiting(MPF)

*Vrouw geeft gevoelsuiting(VPF)-man interrumpeert met gevoelsuiting(Mint-MPF)

PF criterium: patronen van tevreden echtparen

*Man geeft gevoelsuiting(MPF)-vrouw stemt in(VAG)-man geeft gevoelsuiting(MPF)

*Vrouw geeft gevoelsuiting(VPF)-man stemt in(MAG)-vrouw geeft gevoelsuiting(VPF)-man stemt in(MAG)

*Vrouw geeft gevoelsuiting(VPF)-man interrumpeert met gedachtenlezen(Mint-MMR)-vrouw stemt in(VAG)

Bij de tevreden echtparen zien we dat na een gevoelsuiting een instemming of gedachtenlezen volgt van de partner. Dat duidt erop dat de partners elkaars gevoelens begrijpen en proberen te volgen. Het patroon waarin een gevoelsuiting door een instemming wordt gevolgd noemt Gottman (1979) een 'validation sequence'. In zijn onderzoek bleek dit patroon ook kenmerkend

te zijn voor tevreden echtparen.

Bij de ontevreden echtparen zijn twee typerende patronen aanwezig. In het eerste patroon wordt een gevoelsuiting gevolgd door een 'oneens zijn' van de partner. Bijvoorbeeld: "Ik voel me rot als jij iedere avond weg bent", waarop de partner antwoordt met "Dat is onzin". In dit patroon wordt de communicatieregel 'Accepteer de gevoelens van de ander' (Bandler & Grinder, 1976; Rogers, 1965) overtreden. De verwachting dat met name de ontevreden echtparen deze regel zouden overtreden (zie 11.4.3.) wordt hier dus bevestigd. In het tweede patroon wordt een gevoelsuiting van de vrouw gevolgd door een interruptie van de partner met een gevoelsuiting. Gottman (1979) noemt deze sequentie 'cross-complaining', de echtgenoten zitten over en weer te klagen zonder dat er een poging wordt gedaan om elkaars gevoelens te begrijpen.

Uit de patronen van de gecombineerde codes komt naar voren dat gevoelsuitwisselingen bij de tevreden echtparen plaatsvinden in een positief affectief klimaat. De echtgenoten accepteren elkaars gevoelens en stimuleren elkaar tot verdere gevoelsexploraties. De gevoelsuitingen bij de ontevreden echtparen gaan veelal samen met negatief nonverbaal gedrag. Dat de ontevreden echtgenoten elkaars gevoelens niet accepteren komt mogelijk doordat ze meer reageren op het negatieve nonverbale gedrag, bijvoorbeeld de klagende toon waarmee gevoelens naar voren worden gebracht, dan op de inhoud van wat er wordt gezegd.

Patronen van ontevreden echtparen

**MPF⁻ - VDG⁻ - VPF⁻

**VPF^o - MDG^o - MPF^o

VPF⁻ - MDG⁻ - MPF⁻

Patronen van tevreden echtparen

**MPF⁺ - VAG⁺ - MPF⁺

**VPF^o - MAG⁺ - VPF^o - MAG⁺

Metacommunicatie (CT) als criterium

De interacties van de ontevreden echtparen bleken geen patronen, d.w.z. sequenties van drie of meer codes, te bevatten met metacommunicatie als criteriumgedrag. De interacties van de tevreden echtparen werden gekenmerkt door de volgende patronen:

CT criterium: patronen van tevreden echtparen

-
- *Man metacommuniceert (MCT)-vrouw metacommuniceert (VCT)-man metacommuniceert (MCT)
  - *Man metacommuniceert (MCT)-vrouw interrumpeert met metacommunicatie (Vint-VCT)
  - *Vrouw metacommuniceert (VCT)-man metacommuniceert (MCT)-vrouw metacommuniceert (VCT)
  - *Vrouw metacommuniceert (VCT)-man interrumpeert met oneens zijn (Mint-MDG)
-

Uit deze drie-staps-patronen blijkt dat de tevreden echtparen regelmatig even kort metacommuniceren tijdens het gesprek. De metacommunicaties gaan vergezeld van een neutraal affect (MCT°-Vint°-VCT°). Dit stemt overeen met de resultaten van Gottman's onderzoek (1979), namelijk: tevreden echtparen metacommuniceren kort als het gesprek even stukt, en gaan daarna weer verder met het gesprek. Zijn bevinding dat ontevreden echtparen in een lange uitwisseling van metacommunicaties ontbranden werd hier niet bevestigd.

Mening geven omtrent het probleem (PO) als criterium

Sequentiële analyse met mening geven als criteriumgedrag leverde de volgende patronen op:

PO criterium: gemeenschappelijke patronen van tevreden en ontevreden echtparen

-
- *Man geeft mening (MPO)-vrouw stemt in (VAG)-man geeft mening (MPO)
  - *Vrouw geeft mening (VPO)-man stemt in (MAG)-vrouw geeft mening (VPO)
-

PO criterium: patronen van ontevreden echtparen

-
- *Man geeft mening (MPO)-vrouw stemt in (VAG)-man vraagt om instemming (QMAG)
  - *Vrouw geeft mening (VPO)-man interrumpeert met oneens zijn (Mint-MDG)
  - *Vrouw geeft mening (VPO)-man is het oneens (MDG)-man geeft mening (MPS)
-

PO criterium: patronen van tevreden echtparen

-
- *Man geeft mening (MPO)-vrouw stemt in (VAG)-man geeft mening (MPO)-vrouw stemt in (VAG)
  - *Vrouw geeft mening (VPO)-man stemt in (MAG)-vrouw geeft mening (VPO)-man stemt in (MAG)-vrouw geeft mening (VPO)-man stemt in (MAG)
  - *Man geeft mening (MPO)-man vraagt om instemming (QMAG)-vrouw stemt in (VAG)
-

Bij zowel de tevreden als bij de ontevreden echtparen zien we 'validation sequences' (Gottman, 1979) d.w.z. mening geven wordt gevolgd door instemmen van de partner. Bij de tevreden echtparen zijn deze sequenties echter langer.

Bij de ontevreden echtparen is er ook een patroon waarbij als de vrouw instemt, de man nog eens extra om instemming vraagt. Ditzelfde patroon kwam

al naar voren bij instemmen (AG) als criteriumgedrag. Daarnaast wordt mening geven van de vrouw gevolgd door oneens zijn en interrupties van de ontevreden man.

De resultaten van de analyses op de combinatiecodes sluiten aan bij eerdere bevindingen in dit onderzoek: de verbale interacties van tevreden echtparen gaan gepaard met positief of neutraal nonverbaal gedrag en die van de ontevreden echtparen met neutraal of negatief nonverbaal gedrag.

Gemeenschappelijke patronen

<i>Tevreden echtparen</i>	<i>Ontevreden echtparen</i>
**MPO° - VAG ⁺ - MPO°	**MPO° - VAG ⁺ - MPO°
MPO° - VAG° - MPO°	MPO° - VAG° - MPO°
	MPO° - VAG ⁻ - MPO°
	MPO ⁻ - VAG ⁻ - MPO ⁻
**VPO° - MAG° - VPO°	**VPO° - MAG° - VPO°
	VPO ⁻ - MAG ⁻ - VPO ⁻

Patronen van ontevreden echtparen

**VPO⁻ - MDG⁻ - MPO⁻

Patronen van tevreden echtparen

**VPO° - MAG⁺ - VPO° - MAG° - VPO° - MAG°

VPO° - MAG° - VPO° - MAG° - VPO° - MAG°

**MPO° - QMAG° - VAG°

Vraag stellen (Q) als criterium

Sequentiële analyse met vraag stellen als criteriumgedrag leverde géén kenmerkende patronen op voor de tevreden echtparen. Bij de ontevreden echtparen kwamen twee patronen significant vaak voor.

Q criterium: patronen van ontevreden echtparen

*Vrouw vraagt om informatie(QVIE)-man geeft informatie(MIE)-vrouw vraagt om informatie(QVIE)-man geeft informatie(MIE)-vrouw vraagt om informatie(QVIE) man geeft informatie(MIE)

*Vrouw vraagt om informatie(QVIE)-man geeft informatie(MIE)-vrouw interrumpeert(Vint) en vraagt om informatie(QVIE)

Het eerste patroon geeft het 'trekken en achteruit leunen' patroon weer, dat we reeds bij 'informatie geven' als criteriumgedrag beschreven hebben als kenmerkend voor ontevreden echtparen. De vrouw 'trekt' door middel van

vragen stellen, de man 'leunt achteruit' door onbevredigende antwoorden te geven. Het tweede patroon is een meer extreme vorm hiervan, in de zin dat de ontevreden vrouw haar man vaak niet eens laat uitspreken bij het beantwoorden van een door haar gestelde vraag, maar hem zelfs interrumpeert met een nieuwe vraag.

De combinatie van dit patroon met de affectcode werd reeds vermeld bij 'informatie geven' als criteriumgedrag.

Interruptie (Int) als criterium

Bij de analyses met interruptie als criteriumgedrag kwamen in totaal 11 significante patronen naar voren: één gemeenschappelijk patroon, twee patronen die kenmerkend zijn voor de tevreden echtparen en acht patronen die kenmerkend zijn voor de ontevreden echtparen.

Int criterium: gemeenschappelijke patronen van tevreden en ontevreden echtparen

*Man interrumpeert(Mint) met gedachtenlezen(MMR)-vrouw stemt in(VAG)

Int criterium: patronen van tevreden echtparen

*Man interrumpeert(Mint) en stelt een oplossing voor(MPS)-vrouw stemt in(VAG)

*Vrouw interrumpeert(Vint)met een gevoelsuiting(VPF)-man stemt in(MAG)

Int criterium: patronen van ontevreden echtparen

*Man interrumpeert(Mint) met gedachtenlezen(MMR)-vrouw is het oneens(VDG)

*Man interrumpeert(Mint) met mening geven(MPO)-vrouw is het oneens(VDG)

*Man interrumpeert(Mint) met oneens zijn(MDG)-vrouw interrumpeert(Vint)

*Man interrumpeert(Mint) met informatie geven(MIE)-vrouw stemt in(VAG)

*Vrouw interrumpeert(Vint) met mening geven(VPO)-man interrumpeert(Mint)

*Vrouw interrumpeert(Vint) met informatie geven(VIE)-man interrumpeert(Mint)

*Vrouw interrumpeert(Vint) met gedachten lezen(VMR)-man interrumpeert(Mint) met oneens zijn(MDG)

*Vrouw interrumpeert(Vint) met oneens zijn(VDG)-man interrumpeert(Mint) met oneens zijn(MDG)

Bij de interactiepatronen van de tevreden echtparen zien we dat interrupties van de man òf de vrouw worden gevolgd door instemmen van de partner, terwijl de interrupties van de ontevreden echtparen worden gevolgd door een volgende interruptie of door oneens zijn van de partner. Met name wordt een interruptie van de ontevreden vrouw meteen gevolgd door een interruptie van haar echtgenoot.

Interrumperen lijkt dus bij de tevreden echtparen géén negatieve consequenties te hebben omdat de partner er instemmend op reageert. Bij de ontevreden echtparen geven de interrupties meer een soort machtsstrijd weer.

Vooral het patroon waarin de vrouw interrumpeert omdat ze het niet eens is met haar echtgenoot waarop de man haar meteen weer interrumpeert omdat hij het niet met haar eens is, illustreert deze machtsstrijd.

De resultaten van de analyse op de combinatie van inhoud en affect bevestigen dit beeld: de interrupties van de ontevreden echtparen gaan gepaard met negatief nonverbaal gedrag.

Patronen van ontevreden echtparen

**Mint⁻ - MPO⁻ - VDG⁻

**Mint⁻ - MDG⁻ - Vint⁻

Patronen van tevreden echtparen

**Mint^o - MPS^o - VAG^o

**Vint^o - VPF^o - MAG⁺

15.2.2.1. *Samenvatting en conclusie*

Uit het voorafgaande kan worden geconcludeerd, dat sequentiële analyse van het verbale gedrag, in tegenstelling tot frequentiële analyse wèl duidelijke verschillen tussen de tevreden en ontevreden echtparen laat zien. Dit stemt overeen met een belangrijk uitgangspunt van de systeemtheorie (bijv. Watzlawick et al., 1970) waarin wordt gesteld dat gedrag nooit op zichzelf staat, maar altijd in relatie tot andere gedragingen moet worden bestudeerd.

We laten nu een samenvatting volgen van de interactiepatronen die discrimineerden tussen de tevreden en ontevreden echtparen. Bij de *tevreden* echtparen vonden we vooral de volgende zes patronen:

1. *Contract sequentie*: een voorstel om het probleem op te lossen wordt gevolgd door instemmen van de partner.
2. *Counterproposal sequentie*: op een oplossing voor het probleem wordt gereageerd met een tegenvoorstel of een aanvullende oplossing.
3. *Feeling probe sequentie*: op gedachtenlezen wordt door de partner instemmend gereageerd.
4. *Validatie sequentie*: informatie geven of een persoonlijke mening wordt gevolgd door instemmen van de partner.
5. *Metacommunicatie*: de partners metacommuniceren even kort en gaan daarna weer verder met het gesprek.
6. *Gevoelsacceptatie*: een gevoelsuiting wordt gevolgd door instemmen van de partner.

De belangrijkste interactiepatronen bij de *ontevreden* echtparen waren:

1. *Extra instemming vragen*: nadat de partner (vrouw) heeft ingestemd, vraagt de andere partner (man) opnieuw instemming.
2. *Trekken en achteruit leunen*: één van de partners (vrouw) 'trekt' aan de ander met vragen, terwijl de ander 'achteruit leunt' met korte niet bevredigende antwoorden.
3. *No-deal sequentie*: een voorgestelde oplossing wordt gevolgd door 'oneens zijn' of een interruptie van de partner.
4. *Negeren*: gedachtenlezen gevolgd door 'oneens zijn' of een interruptie van de partner.
5. *Kibbelen*: oneens zijn, eventueel samen met een verduidelijking daarvan, wordt gevolgd door 'oneens zijn' van de partner.
6. *Niet accepteren van gevoelens*: op een gevoelsuiting wordt gereageerd met 'oneens zijn' van de partner.
7. *Cross-complaining*: de echtgenoten zitten over en weer te klagen zonder dat er een poging wordt gedaan om elkaars gevoelens te begrijpen.
8. *Machtstrijd*: een interruptie met oneens zijn wordt meteen gevolgd door een interruptie van de partner.

De interacties van de tevreden echtparen worden derhalve vooral gekenmerkt door wederzijdse validatie, elkaar proberen te begrijpen en aan te voelen. Wanneer de partners het niet met elkaar eens zijn leidt dat tot verduidelijking van elkaars standpunten, waarop instemming volgt. Op een mogelijke oplossing van het probleem wordt instemmend gereageerd of de partner komt met een ander (aanvullend) voorstel. Deze interacties worden veelal begeleid door positief of neutraal nonverbaal gedrag. Kortom hun interacties weerspiegelen een positieve constructieve manier van conflicthantering.

De gedragingen van de ontevreden echtparen bestaan vooral uit klagen, het oneens zijn met elkaars gevoelens en een strijd over wie er gelijk heeft. De ontevreden vrouwen zitten door het stellen van veel vragen erg aan hun partners te trekken om informatie te geven, terwijl de ontevreden mannen veel interrupties plegen. Een mogelijke oplossing van het probleem verdwijnt meteen in de discussie doordat de partner het er niet mee eens is of onmiddellijk interrumpeert. Tijdens deze interacties is het nonverbale gedrag van de ontevreden echtgenoten veelal neutraal of negatief gekleurd. Kortom hun interacties weerspiegelen een meer negatieve destructieve manier van conflicthantering.

15.2.3. Positiviteit

In hoofdstuk 11 werd de vraag gesteld of echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie meer positief en minder negatief op elkaar reageren dan echtparen met een lage huwelijkssatisfactie.

Binnen het structurele model voor huwelijksinteractie (Gottman, 1979) verwijst het concept positiviteit vooral naar de affectieve sfeer waarin het gesprek tussen de partners plaatsvindt. Positiviteit wordt derhalve ge-operationaliseerd met behulp van de *nonverbale* codes van de C.I.S.S. Daarnaast is de zogenaamde agreement/disagreement ratio (AG gedeeld door DG) een *verbale* gedragsmaat voor positiviteit die in andere onderzoeken (zie bijv. het overzichtsartikel van Riskin & Faunce, 1972) een succesvolle discriminator bleek te zijn tussen tevreden en ontevreden echtparen. In navolging van Gottman (1979) gebruiken we de ratio instemmen (AG) gedeeld door instemmen (AG) plus oneens zijn (DG). Hierdoor wordt voorkomen dat de noemer gelijk aan nul wordt wanneer de interacties geen 'oneens zijn' bevatten.

Voor het beantwoorden van de bovenstaande vraag zijn daarom de volgende toetsingen verricht:

1. *De affectcodes*. Affect werd gedefinieerd als het waarneembare nonverbale gedrag van de spreker. Dit nonverbale gedrag werd per gedachte-eenheid gecodeerd als positief, negatief of neutraal. Voor het toetsen van de positiviteitshypothese werd per echtpaar de proporties van positief, negatief en neutraal affect over het totaal aantal gedachte-eenheden berekend en daarna werden de verschillen tussen de twee groepen echtparen getoetst.

Tabel 15.5. Resultaten Mann-Whitney U-test op de affectcodes van de tevreden en ontevreden echtparen.

Code	mediane proporties		Mann-Whitney U-test	
	tevreden echtparen	ontevreden echtparen	Z	p-waarde(eenz.)
Positief(+)	.24	.10	2.31	.01
Neutraal(0)	.54	.45	1.47	.07
Negatief(-)	.18	.50	-3.00	.001

Uit tabel 15.5. blijkt dat de tevreden echtparen significant vaker positief, en significant minder vaak negatief nonverbaal gedrag vertonen tijdens het spreken dan de ontevreden echtparen. Voor neutraal nonverbaal gedrag tijdens het spreken is er geen significant verschil tussen de beide groepen.

2. *De contextcodes.* Context verwijst naar het nonverbale gedrag dat de partners vertonen terwijl ze luisteren. Ook dit nonverbale gedrag werd per gedachte-eenheid gecodeerd als positief, negatief of neutraal. Bij de toetsingen werd net als bij de affectcodes uitgegaan van proportionele frequenties.

Tabel 15.6. Resultaten Mann-Whitney U-test op de contextcodes van de tevreden en ontevreden echtparen.

Code	mediane proporties		Mann-Whitney U-test	
	tevreden echtparen	ontevreden echtparen	Z	p-waarde (eenz.)
Positief(+)	.23	.07	2.42	.008
Neutraal(0)	.60	.48	1.35	.09
Negatief(-)	.16	.39	-2.45	.005

De tevreden echtparen vertonen significant vaker positief nonverbaal gedrag en significant minder vaak negatief nonverbaal gedrag terwijl ze luisteren dan ontevreden echtparen. Voor het neutrale nonverbale gedrag tijdens het luisteren is er geen significant verschil tussen de tevreden en ontevreden echtparen.

3. *De AG/(AG+DG) ratio.* De verwachting is, op grond van andere onderzoeksbevindingen (Riskin & Faunce, 1972; Gottman, 1979; Schaap, 1982) dat de verhouding tussen instemmen en oneens zijn hoger is bij de tevreden echtparen. De ratio $AG/(AG+DG)$ werd berekend voor ieder echtpaar en voor man en vrouw afzonderlijk (zie tabel 15.7.). Evenals bij Gottman (1979), Riskin en Faunce (1972) en Schaap (1982) is deze ratio bij onze tevreden echtparen significant hoger dan bij de ontevreden echtparen. Het verschil tussen de tevreden en ontevreden vrouwen echter niet.

Tabel 15.7. Resultaten Mann-Whitney U-test op de $AG/(AG+DG)$ ratio van de tevreden en ontevreden echtparen.

	mediane ratio		Mann-Whitney U-test	
	tevreden	ontevreden	Z	p-waarde (eenz.)
Man	.77	.61	1.93	.03
Vrouw	.65	.51	1.28	.10
Echtpaar	.72	.56	1.76	.04

Uit deze drie toetsingen kunnen we concluderen dat de positiviteitshypothese wordt bevestigd: De tevreden echtparen reageren meer positief en minder negatief op elkaar dan de ontevreden echtparen. Het verschil tussen de twee groepen echtparen komt sterker in het nonverbale gedrag tot uiting dan in het verbale gedrag. Dit resultaat bevestigt eerdere bevindingen uit de

literatuur (Gottman, 1979; Schaap, 1982).

Het affectieve klimaat tijdens de gesprekken van tevreden echtparen is positief, hetgeen tot uiting komt in: spreken op een warme toon, (glim-)lachen, met het hoofd knikken tijdens het luisteren etc. Het affectieve klimaat bij de ontevreden echtparen is negatiever, dit uit zich in: de partner niet aankijken, vervuild zitten kijken, een geïrriteerde stem, ongeïnteresseerde lichaamshouding tijdens het luisteren etc.

15.2.4. *Reciprociteit*

Met betrekking tot de inhoudelijke dimensie reciprociteit werd de volgende vraag gesteld: Vertonen echtparen met een lage huwelijkssatisfactie meer reciprook negatief gedrag dan echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie?

Zoals in 11.3.2.2. bleek bestaan in de literatuur twee verschillende definities van het begrip reciprociteit. Volgens de sociaal-leertheoretische opvatting is er sprake van reciprociteit wanneer partners tijdens een serie interacties elkaar ongeveer evenveel belonen of straffen. Men spreekt dan van *base-rate reciprociteit*. Hierbij worden de frequenties van positief, respectievelijk negatief gedrag van man en vrouw met elkaar gecorreleerd. Een tweede definitie is die van Gottman (1979), die bij het begrip reciprociteit de *opeenvolging* van gedragingen centraal stelt. Zoals aangegeven spreekt hij dan ook van *contingente reciprociteit* (zie 11.3.2.2.).

In ons onderzoek hebben we beide definities gebruikt om na te gaan of de interacties van ontevreden echtparen worden gekenmerkt door negatieve reciprociteit in tegenstelling tot die van tevreden echtparen.

1. *Base-rate reciprociteit*. Positief gedrag werd geoperationaliseerd als de relatieve frequenties (base-rates) van de inhoudscode instemmen (AG) en van de positieve affect- en contextcodes. Negatief gedrag als de relatieve frequenties van inhoudscode oneens zijn (DG), en van de negatieve affect- en contextcodes. Voor beide groepen echtparen werd het op deze wijze berekende positieve en negatieve gedrag van de echtgenoten gecorreleerd.

Bij beide groepen echtparen blijkt dat de base-rate van positief nonverbaal gedrag tijdens spreken en luisteren van de echtgenoten significant positief correleren. Een belangrijk verschil tussen de groepen is echter dat negatief nonverbaal gedrag, zowel bij spreken als luisteren en het verbaal met elkaar oneens zijn sterk correleert bij ontevreden echtgeno-

Tabel 15.8. Spearman rangcorrelaties tussen positief en negatief gedrag van man en vrouw, afzonderlijk voor tevreden en ontevreden echtparen.

	Tevreden echtparen	Ontevreden echtparen
Instemmen (AG)	.23	-.08
Oneens zijn (DG)	.08	.82*
Affect positief (+)	.77*	.88**
Affect negatief (-)	.40	.89**
Context positief (+)	.72*	.94**
Context negatief (-)	.65	.77*

* : $p < .05$ ** : $p < .01$

ten, terwijl dat niet het geval is bij tevreden echtparen.

Hieruit kan geconcludeerd worden dat bij beide groepen echtparen sprake is van een base-rate reciprociteit van positief gedrag, maar dat de interacties van ontevreden echtparen daarnaast worden gekenmerkt door een sterke negatieve reciprociteit.

2. *Contingente reciprociteit*. Positief en negatief gedrag werd in navolging van Gottman (1979) geoperationaliseerd met behulp van de affectcode. Gottman vond dat negatieve affect-cycli kenmerkend zijn voor ontevreden echtparen d.w.z. wanneer de ene partner negatief nonverbaal gedrag liet zien terwijl hij/zij sprak bestond er een grote kans dat de andere partner in de volgende spreekbeurt ook negatief nonverbaal gedrag vertoonde, waarop de eerste partner weer met negatief nonverbaal gedrag reageerde etc. Positieve affect-cycli daarentegen traden bij geen van beide groepen op.

Met behulp van Lag Sequentiële Analyse (Sackett et al., 1979) zijn we nagegaan of deze cycli aanwezig zijn in de interacties van de tevreden en ontevreden echtparen. Deze sequentiële analyse heeft dus alleen betrekking op de affectcodes: positief, neutraal en negatief nonverbaal gedrag van de man, respectievelijk van de vrouw tijdens het spreken. Voor beide groepen echtparen dient achtereenvolgens het positieve nonverbale gedrag van de man (M+), van de vrouw (V+), het negatieve nonverbale gedrag van de man (M-) en van de vrouw (V-) als criteriumgedrag. De resultaten van deze analyses staan vermeld in tabel 15.9. en tabel 15.10.

Uit tabel 15.9. komt naar voren dat bij alle echtparen reciprociteit van positief nonverbaal gedrag optreedt in Lag 1. Alleen bij de tevreden echtparen is sprake van een positieve affect-cyclus, namelijk wanneer het positieve nonverbale gedrag van de vrouw het criteriumgedrag is.

Tabel 15.9. Resultaten van de sequentiële analyse op de affectcodes met positief affect als criteriumgedrag.

Kansverdeling van positieve affectcycli						
Criterium M+	Lag					
	1	2	3	4	5	6
<i>Tevreden echtparen</i>						
M+	-	.30*	.19*	.20*	.19*	.16
V+	.33*	.12	.15	.14	.12	.18*
Z-waarde	11.62	10.28	3.80	4.55	4.15	4.04
<i>Ontevreden echtparen</i>						
M+	-	.19*	.19*	.17*	.13	.11
V+	.41*	.18	.12	.14	.16*	.14*
Z-waarde	16.74	8.04	7.68	6.62	5.00	4.04
Criterium V+	Lag					
	1	2	3	4	5	6
<i>Tevreden echtparen</i>						
M+	.38*	.16	.19*	.16	.20*	.14
V+	-	.24*	.16	.17*	.15	.14
Z-waarde	12.64	6.91	5.93	2.25	4.93	n.s.
<i>Ontevreden echtparen</i>						
M+	.32*	.12	.09	.13	.19*	.09
V+	-	.21*	.22*	.20*	.11	.14*
Z-waarde	16.43	8.27	8.59	7.47	8.55	4.17

N.B. 1: * representeert de overgangswaarschijnlijkheden met de hoogste Z-waarde. De bijbehorende Z-waarde staat onder deze overgangswaarschijnlijkheden weergegeven. Bijvoorbeeld met positief affect van de man (M+) als criteriumgedrag heeft in Lag 1 positief affect van de vrouw (V+) de overgangswaarschijnlijkheid (.33) met de hoogste Z-waarde (11.62). De overgangswaarschijnlijkheden in Lag 1 van positief, neutraal en negatief affect van de man en van neutraal en negatief affect van de vrouw hebben dus een Z-waarde die kleiner is dan 11.62.

N.B. 2: Omdat wij de event-lag benadering gebruiken is het per definitie onmogelijk dat een code zichzelf opvolgt in de eerste lag (zie 14.3.2.). Dus wanneer bijvoorbeeld het positieve affect van de man criteriumgedrag is, kan de positieve affectcode van de man niet optreden in lag 1. In de tabel is dit d.m.v. een streepje (-) aangegeven.

N.B. 3: n.s. betekent dat geen van de Z-waarden ≥ 1.96 is.

N.B. 4: De *cycliciteit* van het positieve affect blijkt uit het alterneren van de significantie * tussen de M+ en de V+ rij.

Tabel 15.10. Resultaten van de sequentiële analyse op de affectcodes met negatief affect als criteriumgedrag.

Kansverdeling van negatieve affectcycli						
Criterium M-	Lag					
	1	2	3	4	5	6
<i>Tevreden echtparen</i>						
M-	-	.20*	.20*	.12	.05	.07
V-	.24*	.15	.08	.13*	.09	.11
Z-waarde	7.97	6.21	6.64	2.63	n.s.	n.s.
<i>Ontevreden echtparen</i>						
M-	-	.38*	.40*	.33*	.32*	.34*
V-	.54*	.27	.26	.27	.28	.25
Z-waarde	15.31	10.41	11.29	7.38	7.08	7.84

Criterium V-	Lag					
	1	2	3	4	5	6
<i>Tevreden echtparen</i>						
M-	.25*	.17	.10	.12	.11	.13
V-	-	.19*	.18*	.13*	.08	.13*
Z-waarde	7.86	5.87	5.41	2.23	n.s.	2.49
<i>Ontevreden echtparen</i>						
M-	.53*	.27	.30*	.26	.27*	.25
V-	-	.30*	.27	.29*	.26	.30*
Z-waarde	14.61	5.81	5.62	5.37	4.07	5.51

Uit de analyses van het negatieve affect blijkt ook dat bij alle echtparen sprake is van negatieve reciprociteit in Lag 1 (tabel 15.10). Bij de ontevreden echtparen zijn echter de voorwaardelijke kansen en de bijbehorende Z-waarden duidelijk hoger in Lag 1. Dit betekent dat negatieve reciprociteit bij beide groepen echtparen aanwezig is, alleen bij ontevreden echtparen in een sterkere mate. Daarnaast komt bij de ontevreden echtparen een negatieve affect-cyclus voor, wanneer het negatieve non-verbale gedrag van de vrouw het criteriumgedrag is. Dus wanneer de ontevreden vrouw spreekt met begeleidend negatief nonverbaal gedrag volgt daarop een interactie waarin de partners beurtelings negatief nonverbaal gedrag vertonen terwijl ze aan het woord zijn.

Uit het bovenstaande kan worden geconcludeerd dat de verwachting dat echtparen met een lage huwelijkssatisfactie meer reciprook negatief gedrag vertonen dan echtparen met een hoge huwelijkssatisfactie werd bevestigd.

Base-rate reciprociteit van negatief nonverbaal gedrag discrimineerde wél tussen de twee groepen echtparen, reciprociteit van positief affect niet. Dit betekent dat de ontevreden partners elkaar niet alleen evenredig 'belonen' maar ook in gelijke mate 'straffen' tijdens hun interacties. De tevreden echtgenoten stemmen daarentegen alleen overeen in de mate waarin

waarin ze elkaar 'belonen'.

Wat betreft de aanwezigheid van *contingente* reciprociteit bleek dat de partners van beide groepen echtparen zowel positief als negatief affect meteen 'teruggeven' in de volgende spreekbeurt. Vooral de ontevreden echtparen doen dit erg sterk bij negatief nonverbaal gedrag. Een positieve affect-cyclus d.w.z. man en vrouw vertonen beurtelings positief nonverbaal gedrag terwijl ze spreken, werd alleen gevonden bij tevreden echtparen met het positieve nonverbale gedrag van de vrouw als criterium. Evenzo trad een negatieve affect-cyclus bij de ontevreden echtparen op, wanneer het negatieve nonverbale gedrag van de ontevreden vrouw als uitgangspunt werd genomen. Deze resultaten stemmen gedeeltelijk overeen met de bevindingen van Gottman (1979) en Schaap (1982). Gottman (1979) vond alleen dat negatieve affect-cycli kenmerkend waren voor ontevreden echtparen, interacties van tevreden echtparen lieten géén positieve affect-cycli zien. Schaap (1982) vond juist enkel positieve affect-cycli bij tevreden echtparen. Kortom de resultaten m.b.t. de affect-cycli zijn niet eenduidig. Dit hangt mogelijk samen met het feit dat de resultaten gebaseerd zijn op kleine groepen echtparen. Een andere mogelijkheid is dat de operationalisatie van contingente reciprociteit niet optimaal is. Contingente reciprociteit werd door Gottman gedefinieerd als: "If we know that organism Y has given behavior A to organism X, there is a greater probability that organism X will, at some later time, give behavior A to organism Y than if the prior event had not occurred" (zie 11.3.2). 'At some later time' werd zowel in het onderzoek van Gottman, van Schaap als in ons onderzoek geoperationaliseerd als *onmiddellijk* na het voorafgaande gedrag. Misschien is deze tijdsperiode te kort en zou een langere tijdsperiode na het desbetreffende criteriumgedrag meer adequaat zijn bij het meten van contingente reciprociteit. Verder onderzoek zal meer duidelijkheid moeten verschaffen omtrent deze kwestie.

15.2.5. *Dominantie*

Dominantie werd gedefinieerd in termen van asymmetrie in voorspelbaarheid van de gedragingen van de partners. De verwachting is dat de interacties van ontevreden echtparen een dominantiestructuur zullen bevatten in tegenstelling tot die van tevreden echtparen d.w.z. dat bij de ontevreden echtparen het gedrag van de ene partner beter te voorspellen is uit het voorafgaande gedrag van de andere partner dan omgekeerd.

De mate waarin het gedrag van een partner voorspelbaar is uit het voorafgaande gedrag van de andere partner werd geoperationaliseerd met behulp van de cross-covariabiliteitsmaat uit de informatie theorie (van den Bercken, 1979). De cross-covariabiliteit werd beschreven in 14.2.2. en geeft weer de mate waarin een partner het gedrag van de andere persoon beïnvloedt. Hoe hoger de cross-covariabiliteit des te beter het gedrag van de ene partner uit het voorafgaande gedrag van de andere partner voorspeld kan worden.

Gottman (1979) richtte zich bij het toetsen van de dominantiehypothese op de emotionele responsiviteit van de echtgenoten. In navolging hiervan hebben wij ons beperkt tot de affectcode: positief, negatief en neutraal nonverbaal gedrag tijdens het spreken. Voor elk echtpaar werd uitgegaan van twee eerste-orde overgangsmatrices:

1. Een overgangsmatrix met de affectcodes (positief, negatief, neutraal) van de man als voorafgaand gedrag en met de affectcodes van de vrouw als volgend gedrag.
2. Een overgangsmatrix met de affectcodes van de vrouw als voorafgaand gedrag en met de affectcodes van de man als volgend gedrag.

De cross-covariabiliteit die werd berekend op grond van de eerste matrix geeft de mate waarin het gedrag van de vrouw kan worden voorspeld uit het voorafgaande gedrag van de man weer en de cross-covariabiliteit die uit de tweede matrix wordt afgeleid het omgekeerde. Vervolgens werd voor beide groepen echtparen afzonderlijk nagegaan of de bovengenoemde cross-covariabiliteiten voor man en vrouw significant verschillend waren (zie tabel 15.11).

Tabel 15.11. Resultaten van de Wilcoxon matched-pairs Signed-ranks toets op covariabiliteiten van man en vrouw, afzonderlijk voor de groep tevreden en ontevreden echtparen.

		mediaan	z-waarde	p-waarde(eenz.)
Tevreden echtparen	man	.07	-1.05	.15
	vrouw	.11		
Onteveden echtparen	man	.16	2.20	.03
	vrouw	.10		

De resultaten laten zien dat bij de tevreden echtparen géén sprake is van een dominantiestructuur, beide partners beïnvloeden elkaars affectieve gedrag maar er is geen significant verschil. Bij de ontevreden echtparen is het getoetste verschil wel significant. Hierbij moet worden opgemerkt dat zowel bij de tevreden als bij de ontevreden partners de cross-covariabili-

teiten vrij klein zijn. Het gevonden significante verschil bij de ontevreden echtparen wijst er op dat in zekere mate sprake is van 'leid en volg verhoudingen', waarbij het gedrag van de vrouw beter te voorspellen is uit het voorafgaande gedrag van de man, dan omgekeerd. Dit stemt overeen met de bevindingen van Gottman (1979) ondanks het feit dat hij de dominantiehypothese op een andere wijze heeft getoetst.

15.3. Samenvatting

Ter afsluiting van dit hoofdstuk geven we een korte samenvatting van de belangrijkste resultaten.

Allereerst bleek dat, in overeenstemming met wat werd verwacht, *frequenties* van verbale gedragingen tijdens het gesprek over een huwelijksprobleem niet discrimineerden tussen de tevreden en ontevreden echtparen.

De uitkomsten van de informatie analyse lieten zien dat in beide groepen de partners met een zekere voorspelbaarheid op elkaar reageren. De verwachting dat ontevreden echtparen meer patroonvorming in hun interacties vertonen werd dus niet bevestigd. Wel kwam uit aanvullende sequentiële analyses naar voren dat de interactiepatronen van tevreden en ontevreden echtparen een zeer verschillende inhoud en verloop hadden. Deze kenmerkende interactiepatronen zijn samengevat in 15.2.2.1. (p.211) en weerspiegelen bij de tevreden echtparen een positieve, constructieve manier van conflicthantering, en bij ontevreden echtparen een meer negatieve destructieve omgangswijze met conflicten.

De toetsingen met betrekking tot de *inhoudelijke* dimensies van het structurele model voor huwelijksinteractie leverden de volgende resultaten op:

- a. *Positiviteit*: De tevreden echtparen reageren meer positief en minder negatief op elkaar dan de ontevreden echtparen. Dit verschil in positiviteit komt sterker in het nonverbale dan in het verbale gedrag tot uiting.
- b. *Reciprociteit*: De tevreden echtgenoten stemmen overeen in de mate waarin ze elkaar belonen. Verder was er sprake van een positieve affect-cyclus d.w.z. man en vrouw vertonen beurteling positief nonverbaal gedrag wanneer ze spreken, met het gedrag van de vrouw als uitgangspunt. De ontevreden echtparen daarentegen 'belonen' elkaar niet alleen evenredig, maar 'straffen' elkaar ook in gelijke mate. Daarnaast werd bij hen een

negatieve affect-cyclus gevonden, wanneer het gedrag van de vrouw als startpunt van de sequentie werd beschouwd.

- c. *Dominantie*: De interacties van de ontevreden echtparen bevatten een dominantiestructuur d.w.z. het affectieve gedrag van de vrouw was beter te voorspellen uit het voorafgaande gedrag van de man dan omgekeerd. De interacties van de tevreden echtparen waren meer gelijkwaardig.

16. DISCUSSIE

In dit hoofdstuk zullen enkele kritische kanttekeningen worden geplaatst ten aanzien van de methodologische aspecten van dit observatieonderzoek. Daarna zullen de resultaten besproken worden en zal worden nagegaan in hoeverre de resultaten in overeenstemming zijn met het structurele model voor huwelijksinteractie van Gottman (1979). Hierbij zal ook worden bekeken op welke wijze dit model verbeterd of uitgebreid zou kunnen worden. Tenslotte zal worden ingegaan op de klinische relevantie van de gevonden resultaten en de implicaties voor de therapeutische praktijk.

16.1. Methodologische aspecten

Voordat in 16.2. de resultaten worden besproken willen we een aantal opmerkingen maken over de methodologische aspecten van observatieonderzoek naar echtparen-interacties. Daarbij zullen de volgende onderwerpen aan de orde komen: (a) design problemen, (b) betrouwbaarheid en (c) validiteit van het codeersysteem.

16.1.1. *Design problemen bij observatieonderzoek naar huwelijksinteractie*

In ieder onderzoek zijn een aantal factoren aanwezig die de mogelijkheid tot generalisatie van de resultaten beperken. Wij zullen nu een aantal dergelijke factoren bespreken die specifiek zijn voor ons observatieonderzoek naar echtparen-interacties en aangeven in hoeverre wij die problemen hebben opgelost.

Selectie van de echtparen. Een eerste probleem is het operationaliseren van de onafhankelijke variabele: tevreden versus ontevreden echtparen. De echtparen in ons observatieonderzoek werden geselecteerd aan de hand van twee criteria: (1) het wel of niet in de relatietherapie zijn of zich daarvoor hebben aangemeld, (2) op grond van hun somscores op de satisfactie-

schaal. De niet-therapie-echtparen hadden een significant hogere somscore op deze schaal dan de therapie-echtparen. En daarom zijn de twee groepen op deze wijze adequaat samengesteld.

Een volgend probleem is dat men zich bij een intensief observatie-onderzoek moet beperken tot een kleine groep echtparen, vanwege de omvangrijke werkzaamheden die een dergelijk onderzoek met zich mee brengt. Men krijgt echter wel zeer gedetailleerde informatie die met een meer globale methode niet naar voren komt. Vanwege dit kleine aantal echtparen is voor het generaliseren van de resultaten replicatieonderzoek noodzakelijk. Daarbij dient te worden aangetekend dat een deel van onze resultaten, bijvoorbeeld met betrekking tot positiviteit en negatieve reciprociteit in feite al een replicatie vormt van de bevindingen van Gottman (1979).

Tenslotte betreft het veelal echtparen uit de midden en hogere sociale klassen, de lagere sociale klassen zijn slecht vertegenwoordigd. Dit geldt niet alleen voor ons observatieonderzoek, maar voor de meeste onderzoeken op dit terrein (Markman et al., 1981).

Reactiviteit van de experimentele situatie. Hierbij gaat het ten eerste om de vraag, in hoeverre het gedrag van de echtparen binnen een experimentele conflictsituatie representatief is voor de gebruikelijke omgangswijze met conflicten van de echtparen. Ook al werd geprobeerd de echtparen zoveel mogelijk op hun gemak te stellen, en hebben we de studio ingericht als een huiskamer, de aanwezigheid van video-apparatuur zal ongetwijfeld invloed hebben gehad op hun interacties. Niettemin bleek vaak na afloop van de video-opname, dat de partners wat verbaasd waren dat ze zo 'natuurlijk' met elkaar hadden zitten praten. Ze waren zich vaak alleen in het begin van het gesprek bewust van het feit dat ze werden geobserveerd. In de loop van het gesprek verdween dat steeds meer naar de achtergrond.

Een tweede vraag is, in hoeverre de experimentele situatie invloed heeft op de gevonden verschillen tussen de tevreden en ontevreden echtparen. Met andere woorden, was de experimentele situatie voor de beide groepen hetzelfde? Om de risico's op dit punt te minimaliseren hebben we getracht bij het maken van de video-opnamen een strakke procedure te volgen, waardoor de experimentele omstandigheden voor tevreden en ontevreden echtparen zoveel mogelijk gelijk waren. Een mogelijke beperking van de experimentele situatie is dat de partners de opdracht krijgen een half uur met elkaar te praten, waardoor het voor hen moeilijk is het gesprek bijvoorbeeld na 5 minuten al af te breken zoals misschien in een huiselijke situatie gebeurt. Uit het

vragenlijstonderzoek bleek dat therapie-echtparen gemiddeld een significant hogere somscore op de vermijdingsschaal hadden dan echtparen die niet in therapie waren. Met andere woorden de experimentele situatie zou mogelijk voor hen extra stressvol kunnen zijn. Wij hebben de indruk dat dit niet het geval was. Steun voor deze gedachte leverde Schaap (1982), die vond dat de hoeveelheid stress die de experimentele situatie opriep gelijk was voor de tevreden en ontevreden echtparen. Het is daarom niet aannemelijk dat de gevonden verschillen voornamelijk aan de experimentele situatie zijn toe te schrijven. Dit geldt te meer omdat onderzoek van Gottman (1979) suggereert dat het gedrag van echtparen thuis meer extreem is dan in een laboratoriumsituatie. Als men daarom in een laboratoriumsituatie significante verschillen vindt tussen de tevreden en ontevreden echtparen, is het aannemelijk dat de verschillen buiten het laboratorium nog sterker zijn.

16.1.2. *Betrouwbaarheid*

In hoofdstuk 13 bleek dat de observatoren de gesprekken aan de hand van the Couples Interaction Scoring System (C.I.S.S.) betrouwbaar hebben gecodeerd. Bij de inhoudscodes bleek dat zowel de inter- als intra-observerbetrouwbaarheid voldoende hoog was ($K \geq .70$) en dat de betrouwbaarheid van coderen in verloop van tijd niet afnam. Ook het nonverbale gedrag werd met behulp van de affect- en contextcodes voldoende betrouwbaar gecodeerd ($K \geq .70$) door twee andere observatoren.

Gottman (1979) en Schaap (1982) (de laatstgenoemde gebruikte alleen affectcodes in zijn onderzoek) vonden dezelfde betrouwbaarheidscijfers d.w.z. $K \geq .70$ voor alle codes.

Dit betekent dat in meerdere onderzoeken is gebleken dat de codes van de C.I.S.S. nauwkeurig omschreven en van elkaar afgegrensd zijn. Na een gedegen training zijn observatoren in staat om op een betrouwbare wijze met behulp van de C.I.S.S. de precieze volgorde van gedragingen in echtparen-interacties vast te leggen, zodat sequentiële analyse toegepast kan worden.

16.1.3. *Validiteit*

In deze paragraaf zullen we de validiteit bespreken van het observatiesysteem (C.I.S.S.) dat wij in ons onderzoek hebben gebruikt. De validiteit

van een test wordt in het algemeen door Drenth (1971, p. 195) gedefinieerd als de mate waarin een test aan zijn doel beantwoordt. In navolging van Markman et al. (1981) komen de volgende soorten validiteit aan de orde: criteriumvaliditeit, inhoudsvaliditeit en constructvaliditeit.

Criteriumvaliditeit. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen gelijktijdige (concurrent) en predictieve validiteit. Dit onderscheid berust alleen op een tijdsverschil. Bij gelijktijdige validiteit is het externe criterium (bijv. wel of niet in therapie zijn) reeds aanwezig wanneer de observatiegegevens worden verzameld. Van predictieve validiteit wordt gesproken wanneer een extern criterium wordt voorspeld, de criteriumgegevens zijn pas later bekend (de Zeeuw, 1978, p. 301).

Zowel uit de resultaten van Gottman et al. (1977) en Gottman (1979) als uit de resultaten van ons onderzoek blijkt dat de C.I.S.S. een goede gelijktijdige validiteit bezit. De codes, zowel verbale sequenties als de nonverbale codes discrimineren goed tussen de groep tevreden en ontevreden echtparen. Kortom de C.I.S.S. beantwoordt ruimschoots aan het doel waarvoor hij is ontwikkeld: het identificeren van verschillen in interactiepatronen tussen tevreden en ontevreden echtparen in een conflictsituatie.

Over de predictieve validiteit van de C.I.S.S. en van andere observatiesystemen voor huwelijksinteractie is, voor zo ver wij weten, niets bekend. Voor het vaststellen van de predictieve validiteit zijn namelijk longitudinale studies nodig om na te gaan in hoeverre het geobserveerde gedrag een voorspellende waarde heeft voor het verdere verloop van de relatie. Hierdoor kunnen wij op grond van ons onderzoek niets concluderen omtrent de predictieve validiteit van de C.I.S.S.

Inhoudsvaliditeit. Hierbij zijn twee vragen relevant. Ten eerste, reflecteren de codes op een adequate wijze datgene wat plaatsvindt tijdens huwelijksinteracties in een conflictsituatie? Aangezien dit codeersysteem daar speciaal voor is ontworpen, wordt in het algemeen aangenomen dat het een zekere inhoudsvaliditeit bezit (Markman et al., 1981). Zij wijzen er echter wel op dat dit *niet* impliceert dat een dergelijk observatiesysteem inhoudsvaliditeit bezit voor het beschrijven van huwelijksinteracties in andere dan conflictsituaties.

De tweede vraag is hoe goed de individuele codes de inhoud representeren van de hoofdcodes. Bijvoorbeeld, onze hoofdcode 'instemmen' bestaat uit vijf soorten instemmen (zie Bijlage VIII). Gottman (1979) heeft deze in-

dividuele codes samengevoegd tot één code op grond van de bevinding dat ze dezelfde functie hadden binnen de gedragsstroom. Hij concludeerde daaruit dat de hoofdcodes inhoudsvaliditeit bezitten. Bij de verwerking van zijn gegevens ging hij vervolgens uit van de hoofdcodes.

In ons onderzoek zijn meteen de hoofdcodes gecodeerd door de observatoren (zie 12.5). Het enige verschil met Gottman (1979) was dat in ons onderzoek onderscheid werd gemaakt tussen 'gevoelsuiting' en 'mening geven' enerzijds en tussen 'informatie uitwisselen' en 'probleem oplossen' anderzijds (zie 12.5). De observatoren bleken deze codes betrouwbaar af te grenzen.

Constructvaliditeit. Het betreft hier de volgende vraag: in hoeverre wordt met de codes het construct gemeten dat ze bedoeld worden te meten (zoals negatieve reciprociteit, communicatievaardigheden e.d.)? De C.I.S.S. is oorspronkelijk ontworpen als een instrument waarmee men interactiepatronen in een conflictsituatie kan beschrijven en vooral om de verschillen in interactiepatronen tussen tevreden en ontevreden echtparen te identificeren. Deze beschrijvingen kunnen dan een bijdrage leveren aan de begrips- en theorievorming over huwelijksinteractie (Gottman et al., 1977). Door dit criteriumgerichte hanteren van de C.I.S.S. heeft in eerste instantie het vaststellen van gelijktijdige validiteit de meeste aandacht gekregen. Daarnaast volgen uit de studie van Gottman en uit ons onderzoek enige aanwijzingen omtrent de constructvaliditeit van de C.I.S.S.

Ten eerste betreffen deze het begrip systeem. Uit de resultaten komt naar voren dat de organisatie van het verbale gedrag (interactiepatronen) meer inzicht geeft in de verschillen tussen tevreden en ontevreden echtparen dan de afzonderlijke verbale gedragingen van de partners.

Ten tweede hebben deze aanwijzingen betrekking op de begrippen positiviteit en negatieve reciprociteit. Uit studies van Gottman et al. (1976) en Gottman (1979) waarin de echtgenoten *zelf* aangeven hoe de gedragingen van de andere partner overkomen, aan de hand van de categorieën positief, negatief en neutraal, blijkt dat tevreden partners elkaars gedrag significant vaker als positief en significant minder vaak als negatief beoordelen en ervaren dan ontevreden partners. Verder komt uit deze 'impact' scores naar voren dat reciprociteit van negatief gedrag kenmerkend is voor ontevreden echtparen. Deze resultaten laten zien dat er met betrekking tot de begrippen positiviteit en reciprociteit een opmerkelijke overeenkomst be-

staat tussen de manier waarop de echtparen zelf hun interacties percipiëren en de wijze waarop externe observatoren het gedrag met behulp van de C.I.S.S. coderen.

Ten derde zijn in ons onderzoek een aantal interactiepatronen gevonden die kenmerkend zijn voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen. Deze interactiepatronen worden in de literatuur over echtpaar- en gezins-therapie beschouwd als vormen van constructieve, respectievelijk destructieve communicatie (zie ook 16.3).

Toekomstig onderzoek zal gericht moeten zijn op het nader specificeren en in kaart brengen van het netwerk van constructen binnen het gebied van huwelijksatisfactie en interactie.

16.2. Samenvatting en bespreking van de resultaten

Een belangrijke conclusie uit ons observatieonderzoek is dat sequentiële analyse van het verbale gedrag, in tegenstelling tot frequentiele analyse wel duidelijke verschillen tussen de tevreden en ontevreden echtparen oplevert. Uit de sequentiële analyse kwamen een groot aantal interactiepatronen naar voren die kenmerkend zijn voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen. De klinische relevantie van deze interactiepatronen wordt in 16.3. besproken.

Hier zullen nu eerst de resultaten van ons observatieonderzoek worden besproken binnen het kader van het structurele model voor huwelijksinteractie van Gottman (1979). Het observatiesysteem (C.I.S.S.) dat werd gebruikt om de (non)verbale gedragingen van de echtparen te coderen werd immers afgeleid van dit model. Door de resultaten binnen dit kader te bespreken wordt het duidelijk in hoeverre deze binnen dit model passen en in hoeverre er alternatieve verklaringen gezocht moeten worden voor de al dan niet gevonden interactieverschillen tussen tevreden en ontevreden echtparen. Kortom in hoeverre het model van Gottman eventueel verbeterd zou kunnen worden.

Zoals in 11.3. uitgebreid is besproken, bevat het model van Gottman één meta-concept: de mate van patroonvorming of structuur in huwelijksinteractie. Dit concept krijgt inhoud door de volgende 3 dimensies: positiviteit, reciprociteit en dominantie. Aan de hand van deze begrippen zullen de gevonden resultaten worden besproken.

16.2.1. *De mate van structuur of patroonvorming in interacties*

Gottman (1979) leidde uit zijn model de hypothese af dat interacties van ontevreden echtparen meer patroonvorming en structuur vertonen dan de interacties van tevreden echtparen. De mate van patroonvorming is daarbij onafhankelijk van de inhoud van de interacties. Onze onderzoeksresultaten bleken deze hypothese niet te bevestigen. Er was geen significant verschil tussen tevreden en ontevreden echtparen wat betreft de 'mate van patroonvorming' in hun interacties. In beide groepen reageren de partners met een zekere voorspelbaarheid op elkaar.

Daar het meta-concept 'mate van patroonvorming' een belangrijk bestanddeel van Gottmans model vormt, zullen we nu nagaan waar Gottman de bovengenoemde hypothese precies uit afleidde en of er een aannemelijke verklaring voor kan worden gevonden dat deze hypothese binnen ons onderzoek niet werd bevestigd.

Uit een nauwkeurige analyse van de literatuur komt naar voren dat Gottman deze hypothese in feite alleen baseert op een onderzoek van Haley (1964). Haley ging uit van een parallel tussen de structuur van een 'probleemgezin' en een manier waarop naar een neurotisch individu kan worden gekeken: een neurotisch persoon vertoont een meer rigide en beperkt gedragsrepertoire dan een 'normale' persoon. Vertaald naar gezinnen betekent dit: 'probleemgezinnen' hebben een meer rigide en voorspelbare structuur dan 'normale' gezinnen. Om dit te onderzoeken observeerde hij tijdens interacties tussen vader, moeder en één kind de volgorde van de spreekbeurten ('wie spreekt na wie'). Uit deze observaties van gezinstriades kwam naar voren dat in 'probleemgezinnen' de volgorde van 'wie spreekt na wie' beter voorspelbaar was dan in 'normale' gezinnen. Hieruit concludeerde Haley (1964) dat 'probleemgezinnen' een meer rigide interactiestructuur vertonen dan 'normale' gezinnen. Deze bevinding werd echter in gezinsinteracties tussen ouders en en twee kinderen niet gerepliceerd (bijv. Haley, 1967; Waxler & Mishler, 1970).

Gottman (1979) zelf concludeert dat hij enige evidentie vond in die zin dat ontevreden echtparen vaak elkaars gedrag spiegelde bij het uiten van gevoelens. Bijvoorbeeld als één van de partners een negatief gevoel omtrent het probleem naar voren bracht, de andere partner daar meteen eenzelfde gevoelsuiting tegenover zette, terwijl tevreden echtparen deze negatieve affectreeksen doorbraken met instemmen. Dus dat wil zeggen hij vond vaker een

bepaald patroon ter onderscheiding van tevreden echtparen. Hieruit blijkt dat Gottman deze hypothese niet los van de *inhoud* van de interacties heeft getoetst, hoewel hij in zijn model 'de mate van patroonvorming' als meta-concept gebruikt. Kortom, zowel uit het onderzoek naar echtparen-interacties als uit een aantal onderzoeken naar gezinsinteracties (Haley, 1967; Waxler & Mishler, 1970) komt naar voren dat er geen systematische verschillen zijn in de mate van structuur binnen de interacties van tevreden en ontevreden echtparen of van 'probleem-gezinnen' en 'normale' gezinnen.

Naar onze mening zijn er een aantal argumenten aan te voeren tegen de verwachting dat de interacties van ontevreden echtparen een grotere mate van patroonvorming vertonen dan die van tevreden echtparen, los van de inhoud van hun interacties.

Allereerst mogen, onzes inziens, theoretische veronderstellingen en eventuele onderzoeksresultaten die betrekking hebben op het neurotische gedrag van een individu niet zonder meer worden gegeneraliseerd naar de structuur van 'probleem-gezinnen' of van ontevreden echtparen. Als men wil generaliseren moet heel duidelijk van tevoren omschreven worden wat men verstaat onder rigide gedrag van een individu, een rigide gezinsstructuur of sterk gestructureerde echtparen-interacties. Vervolgens moet worden aangegeven op welke wijze het concept 'mate van structuur' wordt gemeten bij individuen, echtparen of gezinnen en of de operationalisaties van dit concept zowel op individuen, echtparen of gezinnen van toepassing zijn.

In theorieën over gezinnen heeft het begrip 'mate van patroonvorming of structuur' veelal betrekking op het verschijnsel dat de gezinsleden gefixeerde rollen hebben (Raush et al., 1979). Bijvoorbeeld vader krijgt vaak met zijn zoon ruzie en moeder is daarbij altijd de bemiddelende partij. Van een conflict tussen vader en moeder of tussen moeder en zoon is schijnbaar nooit sprake. Een ander voorbeeld is een gezin met een zondebok. In dit kader is het meten van 'wie spreekt na wie' een mogelijke manier om de gezinsstructuur in kaart te brengen. Deze manier om patroonvorming te meten is bij echtparen echter weinig zinvol omdat het slechts om twee personen gaat die afwisselend het woord nemen. Hiermee wordt meteen duidelijk dat conclusies op grond van resultaten die gebaseerd zijn op 'wie spreekt na wie' metingen niet zo maar gegeneraliseerd mogen worden naar echtpaarinteracties.

Bij het onderzoek naar echtpaarinteracties hebben we gezien, dat het begrip 'mate van patroonvorming of structuur' niet zozeer betrekking heeft op speciale gefixeerde rollen die de partners hebben als wel op de mate

waarin bepaalde patronen steeds optreden in hun interacties. Centraal staat in hoeverre de partners voorspelbaar op elkaar reageren, ongeacht de inhoud van het gesprek. Met andere woorden, de inhoud van het gecodeerde heeft geen invloed op de mate van patroonvorming. In concreto betekent dit dat wanneer bijvoorbeeld bij een tevreden echtpaar een mogelijke oplossing voor een probleem in 90% van de gevallen wordt gevolgd door instemmen van de partner en bij een ontevreden echtpaar in 90% van de gevallen door oneens zijn van de partner, de mate van patroonvorming bij beide echtparen gelijk is.

Uit het bovenstaande wordt duidelijk waarom 'de mate van patroonvorming' op zich niet hoeft te differentiëren tussen tevreden en ontevreden echtparen. Naar onze mening gaat het eerder om *kwalitatieve* verschillen in de patronen van tevreden versus ontevreden echtparen. Onze resultaten wijzen ook in die richting. In beide groepen echtparen reageren de partners in een zekere mate voorspelbaar op elkaar, alleen de kenmerkende interactiepatronen van de tevreden echtparen zijn meer probleemoplossend (constructiever) gericht dan die van de ontevreden echtparen.

Ons inziens ligt het voor de hand dat ook tevreden echtparen redelijk voorspelbaar op elkaar reageren. In de loop van een relatie komt er een periode waarin het gedrag van beide partners voor elkaar vertrouwd wordt. Bij tevreden echtparen zullen vooral die gedragingen worden gecontinueerd die bevredigend zijn. De gedragingen die minder doeltreffend bleken te zijn, worden minder vertoond. Er zal dus een beperking komen van het in principe oneindig grote aantal mogelijke gedragingen; de variatie in gedrag wordt minder. En zo lang de gedragspatronen die de tevreden echtparen vertonen bevredigend zijn voor het bereiken van gewenste doelen, bijvoorbeeld het oplossen van een conflict, zullen weinig pogingen worden ondernomen die gedragspatronen te veranderen.

Bij ontevreden echtparen daarentegen zijn in de loop der jaren een aantal gedragspatronen gegroeid die voor een of beide partners niet bevredigend zijn. Er zijn een aantal redenen aan te wijzen waarom het zo moeilijk is deze patronen te veranderen:

1. De partners zijn verleerd welke alternatieve gedragspatronen meer voldoening geven en effectiever zijn bij het oplossen van conflicten (Jacobson & Margolin, 1979).
2. Vanuit de opvatting dat een echtpaar één systeem vormt, is het nodig dat beide partners hun gedrag wijzigen. Wanneer maar één partner baat bij een verandering heeft, zal de andere partner dit tegen werken.

3. De onbevredigende omgang werkt vaak zelfbestendigend, d.w.z. de 'oplossing' levert veeleer zelf een aanzienlijke bijdrage tot het probleem (Watzlawick et al., 1974, p. 55). Zij geven daarbij het volgende voorbeeld. Een vrouw kan de indruk hebben dat haar man niet open genoeg tegen haar is, zodat ze niet weet wat ze aan hem heeft, wat hij doet als hij van huis is etc. Zij zal dus proberen deze lacunes op de één of andere manier op te vullen - door vragen te stellen, door zijn manier van doen te observeren etc. Als hij van zijn kant haar gedrag te opdringerig vindt, zal hij de neiging hebben zich nog meer van haar af te sluiten, om haar aan het verstand te brengen dat ze niet alles hoeft te weten. Hoewel dit als oplossing wordt bedoeld, leidt het meestal tot versterking en in stand houden van de ongewenste gedragingen. 'Meer van hetzelfde gedrag' leidt niet tot de gewenste verandering. In termen van de cybernetica gaat het hierbij om negatieve feedback, waardoor een systeem zijn toestand van stabiliteit bestendigt.
4. Onderliggende motieven houden vaak bepaalde patronen in stand. Motieven zoals vermijden van conflict, omdat conflict wordt gezien als een teken dat de relatie slecht is; vermijding van intimiteit; angst om afgewezen te worden door de partner etc.

Op grond van het bovenstaande en op grond van onze resultaten concluderen we dat tevreden en ontevreden echtparen niet verschillen in de mate waarin de partners voorspelbaar op elkaar reageren. De verschillen tussen de echtparen zijn eerder van kwalitatieve aard. Tevreden partners hebben in de loop van hun relatie bepaalde interactiepatronen ontwikkeld die effectief en belonend blijken te zijn tijdens het oplossen van conflicten. Ontevreden echtparen vertonen gedragspatronen die probleem bestendigend zijn en daarom destructiever zijn en minder voldoening geven.

16.2.2. *De inhoudelijke dimensies*

16.2.2.1. *Positiviteit*

Uit de resultaten van ons onderzoek bleek dat de positiviteitshypothese werd bevestigd: de tevreden echtparen reageren meer positief en minder negatief op elkaar dan de ontevreden echtparen. De verschillen tussen de twee groepen echtparen kwamen sterker in het nonverbale gedrag tot uiting dan in het verbale gedrag. Dit resultaat bevestigt eerdere bevindingen in de lite-

ratuur (Gottman, 1979; Schaap, 1982).

Het affectieve klimaat tijdens de gesprekken van tevreden echtparen is positief, hetgeen tot uiting komt in: spreken op een warme toon, (glim)lachen, met het hoofd knikken tijdens het luisteren etc. Kortom, een sfeer waarin de partners blijk geven van wederzijdse acceptatie en belangstelling voor elkaar. Binnen een dergelijke sfeer zijn meningsverschillen minder bedreigend en zullen conflicten minder snel escaleren en juist eerder worden opgelost.

Het affectieve klimaat bij de ontevreden echtparen is negatiever, dit uit zich in: de partner niet aankijken, verveeld zitten kijken, een geïrriteerde stem, ongeïnteresseerde lichaamshouding tijdens het luisteren etc. Zo'n negatieve sfeer vormt een belemmering om tot een bevredigende oplossing te komen van een probleem. De kans is groot dat conflicten gaan escaleren. Soms gebeurt dit doordat de partners meer reageren op het negatieve nonverbaale gedrag dan op de inhoud van wat er wordt gezegd.

Hieruit concluderen we dat de dimensie positiviteit uit het structurele model voor huwelijksinteractie van Gottman (1979) goed differentieert tussen tevreden en ontevreden echtparen. Met name willen we het belang van het nonverbaale gedrag van de echtparen bij het operationaliseren van positiviteit benadrukken. Hierdoor wordt het mogelijk om het verschil in affectieve sfeer van de gesprekken van de beide groepen echtparen te onderzoeken en te beschrijven.

16.2.2.2. *Reciprociteit*

De reciprociteitshypothese die werd afgeleid uit het structurele model van Gottman werd in ons onderzoek bevestigd: echtparen met een lage huwelijksatisfactie vertoonden meer reciprociteit van negatief gedrag dan echtparen met een hoge huwelijksatisfactie. Bij het toetsen van deze hypothese werd uitgegaan van twee verschillende definities van reciprociteit:

(a) base-rate reciprociteit en (b) contingente reciprociteit.

Base-rate reciprociteit van negatief (non)verbaal gedrag discrimineerde wèl tussen de twee groepen echtparen, reciprociteit van positief (non)verbaal gedrag niet. Dit betekent dat de ontevreden partners elkaar niet alleen evenredig 'belonen' maar ook in gelijke mate 'straffen' tijdens hun interacties. De tevreden echtparen stemmen daarentegen alleen overeen in de mate waarin ze elkaar 'belonen'.

Vanuit de sociaal-leertheoretische opvatting (bijv. Patterson & Reid, 1970) werd oorspronkelijk gesteld dat juist positieve base-rate reciprociteit zou moeten discrimineren tussen tevreden en ontevreden echtparen, waarbij tevreden echtparen gebruik maken van positief wederzijdse beloningen en ontevreden echtparen vooral van wederzijds negatief gedrag. Echter andere aanhangers van de sociale leertheorie, Jacobson en Margolin (1979) komen later op grond van diverse *onderzoeks*resultaten tot de conclusie dat reciprociteit van positief gedrag zowel kenmerkend is voor tevreden als voor ontevreden echtparen. Een conclusie die derhalve in ons onderzoek wordt bevestigd.

Bij het toetsen van contingente reciprociteit bleek dat de partners van beide groepen echtparen zowel positief als negatief affect meteen 'terug geven' in de volgende spreekbeurt. Vooral de ontevreden echtparen doen dit erg sterk bij negatief nonverbaal gedrag. Dit is in overeenstemming met de bevindingen van Gottman (1979).

Uit het bovenstaande kunnen we concluderen dat de nadruk die Gottman binnen z'n model legt op *negatieve* reciprociteit door onze resultaten wordt ondersteund. Zowel bij base-rate als bij contingente reciprociteit blijkt dat vooral reciprociteit van negatief gedrag discrimineert tussen tevreden en ontevreden echtparen in tegenstelling tot reciprociteit van positief gedrag.

16.2.2.3. *Dominantie*

Uit de resultaten kwam naar voren dat de interacties van ontevreden echtparen een dominantiestructuur bevatten in tegenstelling tot die van tevreden echtparen. Bij de ontevreden echtparen was het gedrag van de vrouw beter te voorspellen uit het gedrag van de man dan omgekeerd. In de interacties van de tevreden echtparen was deze asymmetrie in voorspelbaarheid niet aanwezig. Hierbij dient te worden opgemerkt dat zowel bij de tevreden als bij de ontevreden echtgenoten de mate van voorspelbaarheid (cross-covariabiliteit) van het gedrag van de ene partner, gegeven het gedrag van de andere partner vrij klein was.

Dit gevonden verschil in dominantiestructuur tussen tevreden en ontevreden echtparen stemt overeen met de bevindingen van Gottman (1979), ondanks het feit dat hij de dominantie hypothese met behulp van een andere methode heeft getoetst. Gottman (1979) interpreteert dit resultaat in termen van

emotionele responsiviteit, namelijk dat de ontevreden mannen minder reageren op de affectieve lading van het nonverbale gedrag van hun vrouw, dan hun echtgenotes op de emoties van hun man reageren.

Een mogelijke verklaring hiervoor vormt de bevinding van Gottman en Porterfield (1981) dat ontevreden mannen nonverbale berichten van hun vrouwen veel minder nauwkeurig ontvingen dan omgekeerd het geval was. D.w.z. ze interpreteerden de berichten anders dan hun vrouwen hadden bedoeld. Onbekende mannen daarentegen gaven interpretaties die wel in overeenstemming met het bedoelde effect waren. Bij tevreden echtparen was dit man/vrouw verschil niet aanwezig. Daarnaast bleek dat de ontevreden mannen nonverbale berichten van andere vrouwen wél correct interpreteerden. Het lijkt er dus op dat het geen kwestie van 'onkunde' is van de ontevreden mannen, maar eerder dat ze hun vrouw niet *willen* begrijpen, omdat ze hun partner niet serieus nemen en niet als gelijkwaardig beschouwen. Het is op dit moment helaas niet mogelijk om dit resultaat met uitkomsten van andere onderzoeken te vergelijken omdat Gottman (1979) de enige is die dominantiestructuur bij echtparen heeft onderzocht.

Wel is er onderzoek gedaan naar de dominantiestructuren binnen interacties van 'normale' versus 'probleem-gezinnen'. Het is naar onze mening echter de vraag of theorieën en onderzoeksresultaten die betrekking hebben op dominantiestructuren binnen gezinnen kunnen worden gegeneraliseerd naar echtparen-interacties. Een belangrijk verschil is bijvoorbeeld dat bij gezinsinteracties de man-vrouw relatie een andersoortige is dan de ouder-kind relatie, terwijl het bij echtparen-interacties alleen man-vrouw relaties betreft.

Zo concludeert Jacob (1975) in zijn overzichtsartikel, dat betrekking heeft op verschillen tussen 'normale' en 'probleem-gezinnen', dat er in 'normale' gezinnen een duidelijker dominantiestructuur aanwezig is dan in 'probleem-gezinnen'. Hij voegt daar aan toe dat met name de vaders meer invloed hebben tijdens de interacties van de 'normale' gezinnen dan de vaders in 'probleem-gezinnen'. Zo blijkt uit het onderzoek van Murrell en Stachowiak (1971), waarin gezinnen tijdens vier verschillende taken werden geobserveerd, dat in 'normale' gezinnen één van de ouders de leiding neemt en de andere ouder de partner steunt in dit leiderschap, door bijvoorbeeld de kinderen te stimuleren om hun aandacht bij de taak te houden. Bij de 'probleem-gezinnen' proberen de ouders beurtelings het leiderschap op zich te nemen en vervolgens weer van zich af te schuiven, waardoor geen van bei-

den er in slagen de kinderen en de partner te motiveren om de taak te volbrengen.

Naar onze mening is binnen gezinsinteracties een dominantiestructuur functioneel wanneer het de relatie ouders-kind betreft. Daardoor wordt de generatiegrens tussen ouders enerzijds en kinderen anderzijds duidelijk aangegeven. Voor kinderen wordt het dan duidelijk dat de ouders onderling een andersoortige relatie met elkaar hebben dan dat zij met hun ouders hebben. Bijvoorbeeld Minuchin (1973) en Willi (1978) zien het herstellen van de generatiegrenzen als een belangrijke taak van gezinstherapeuten.

Bij echtparen daarentegen gaat het om de man-vrouw relatie waarbij het aannemelijk is dat tevreden partners meer gelijkwaardig zijn en er dus géén dominantiestructuur aanwezig is in hun interacties. Bij de motivering van dit onderzoek werd er al op gewezen dat uit sociologisch onderzoek naar voren komt dat de laatste decennia een verschuiving is opgetreden van het institutionele huwelijkstype naar het companionship huwelijkstype. Binnen dit laatste huwelijkstyp ligt de nadruk op de affectieve aspecten van de relatie. Bijvoorbeeld is gebleken dat goede communicatie, het uiten van gevoelens, seksuele bevrediging en gelijkwaardigheid van beide partners bijdragen tot huwelijkssatisfactie (zie bijv. Hicks & Platt, 1970; Weeda, 1983). Het onderzoek van Gottman (1979) en ons onderzoek moeten worden beschouwd als eerste pogingen om het concept dominantie te operationaliseren en te onderzoeken binnen echtpaarinteracties. Dominantie werd daarbij in gedragsmatige termen gedefinieerd en geoperationaliseerd als een asymmetrie in emotionele responsiviteit van de partners. Gottman (1979) baseerde deze definitie op het idee dat de dominante persoon 'een grotere vrijheid van handelen heeft' (zie ook Argyle, 1969, p. 234).

De bovenstaande definitie is één van de mogelijke definities voor dominantie. Toekomstig onderzoek zal er op gericht moeten zijn het concept dominantie binnen echtparen-interacties verder in te vullen, bijvoorbeeld door vragen te stellen als: welke andere gedragingen kunnen een indicatie voor dominantieverschillen vormen, in hoeverre spelen persoonseigenschappen d.w.z. dominantie als 'trait' een rol binnen deze interacties. Ter illustratie het volgende voorbeeld. Een mogelijke gedragsmaat binnen interactieonderzoek voor dominantie is bijvoorbeeld het aantal interrupties dat wordt gepleegd door de gesprekspartners (Jacob, 1975). Uit onze frequentie-analyse (zie 15.1.2.) bleek dat bij de tevreden echtparen de partners elkaar ongeveer evenveel interrumpeerden, terwijl bij de ontevreden echtparen de mannen hun

vrouwen significant meer interrumpeerden dan omgekeerd.

16.2.2.4. *Slotopmerkingen m.b.t. de inhoudelijke dimensies*

Voordat we in de volgende paragraaf op grond van onze resultaten, het structurele model voor huwelijksinteractie van Gottman (1979) zullen verbeteren, willen we eerst nog een theoretische opmerking maken over de inhoudelijke dimensies van Gottmans model. We willen er namelijk op wijzen dat de inhoudelijke dimensies, concepten van verschillende aard zijn.

De begrippen reciprociteit en dominantie worden door Gottman gedefinieerd los van de inhoud van de interactie. Reciprociteit wordt door hem opgevat als contingente reciprociteit en als volgt gedefinieerd:

"If we know that organism Y has given behavior A to organism X, there is a greater probability that organism X will, at some later time, give behavior A to organism Y than if the prior event had not occurred."

(Gottman, 1979, p. 63.)

Daarnaast werd dominantie gedefinieerd als:

"In a dyad, if B's future behavior is more predictable from A's past behavior than conversely, than A is said to be dominant." (Gottman, 1979, p. 71.)

In principe kunnen deze begrippen allerlei gedragsvariabelen bestrijken. In feite geven de begrippen bepaalde *structuren* aan in de interactie. Het zijn dus structurele concepten.

Positiviteit daarentegen wordt gedefinieerd aan de hand van (non)verbaal gedrag. Dit concept heeft rechtstreeks betrekking op de *inhoud* van de interacties bijvoorbeeld in hoeverre de partners positief of negatief nonverbaal gedrag vertonen, met elkaar instemmen of juist met elkaar oneens zijn.

Hieruit concluderen we dat de inhoudelijke dimensies van Gottmans model een verschillende mate van abstractie bevatten. Dominantie en reciprociteit zijn meer abstracte begrippen en hebben betrekking op de *structuur* van de interactie, positiviteit daarentegen wordt gedefinieerd aan de hand van de *inhoud* van de interacties. Dit verschil in abstractie-niveau moet naar onze mening in het model voor huwelijksinteractie worden verdisconteerd.

16.2.3. *Een hiërarchisch model voor huwelijksinteractie*

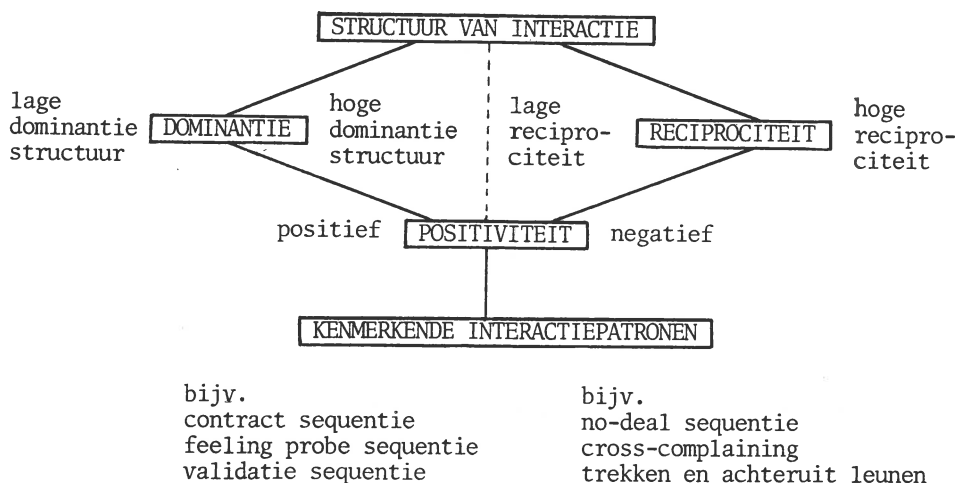
De in ons onderzoek verkregen resultaten maken duidelijk dat het structu-

rele model voor huwelijksinteractie van Gottman (1979) verbetering behoeft. Samengevat liggen hieraan de volgende redenen ten grondslag:

1. Zowel de tevreden als de ontevreden echtparen reageren met een zekere voorspelbaarheid op elkaar. Het meta-concept 'mate van structuur of patroonvorming' bleek niet te differentiëren tussen de twee groepen echtparen.
2. Ons onderzoek maakt aannemelijk dat het eerder om *kwalitatieve* verschillen in interactiepatronen gaat: in ons onderzoek, evenals in dat van Gottman (1979) en Schaap (1982), bleken een aantal interactiepatronen kenmerkend te zijn voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen. Omdat dit naar onze mening de kern vormt van de verschillen in interacties tussen de tevreden en ontevreden echtparen, stellen wij voor deze inhoudelijke patronen op te nemen in het model. Bovendien wordt het model hierdoor wat specifiek en concreter.
3. De begrippen reciprociteit, dominantie en positiviteit verschillen in abstractie-niveau.

Op grond van deze overwegingen komen we tot het volgende *hiërarchische* model voor huwelijksinteractie:

Figuur 16.1. Een hiërarchisch model voor huwelijksinteractie.

Er is sprake van een *hiërarchisch* model omdat de concepten binnen dit model een verschillend niveau van abstractie hebben. Er vallen vier abstractie-niveaus te onderscheiden:

Op het eerste niveau is het begrip 'structuur van de interactie' een meta-concept. Bij ieder echtpaar, opgevat als een systeem, reageren de partners in een zekere mate voorspelbaar op elkaar. Hun gedragsstroom is niet at-random verdeeld maar er valt structuur in hun interacties te ontdekken; er treedt een zekere redundantie op.

Op het tweede niveau worden twee *specifieke interactiestructuren* aangegeven: dominantie en reciprociteit. Deze concepten kunnen worden ingevuld met behulp van het algemeen *inhoudelijke* concept positiviteit (niveau drie). Interacties van ontevreden echtparen worden dan gekenmerkt door een hoge dominantiestructuur en door een hoge reciprociteit van negatief gedrag. De interacties van tevreden echtparen zijn meer gelijkwaardig en laten een lage reciprociteit van negatief gedrag zien.

Niveau drie is het *algemeen inhoudelijk* niveau. Hier bevindt zich het begrip positiviteit, dat gedefinieerd wordt aan de hand van het (non)verbale gedrag. Positiviteit moet daarbij worden opgevat als een dimensie met positief gedrag aan het ene uiteinde en negatief gedrag aan het andere uiteinde. Ontevreden echtparen vertonen meer negatief en minder positief (non)verbaal gedrag dan tevreden echtparen.

Niveau vier is het minst abstract en bevat *specifieke inhoudelijke interactiepatronen* die in ons onderzoek kenmerkend bleken te zijn voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen. Deze interactiepatronen werden in 15.2.2.1. beschreven.

In het schema op de volgende pagina worden de verschillen tussen de tevreden en ontevreden echtparen op deze vier niveaus samengevat. In de volgende paragrafen zal aan de hand van deze interactiepatronen die kenmerkend bleken te zijn voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen, worden ingegaan op de relevantie van ons observatieonderzoek voor de therapeutische praktijk, en zal een mogelijke toepassing van gedragsobservaties bij de indicatiestelling worden besproken.

	Tevreden echtparen	Ontevreden echtparen
1. <i>Structuur van de interactie</i>	ja	ja
2. <i>Specifieke structuren</i>		
a. reciprociteit	lage negatieve reciprociteit	hoge negatieve reciprociteit
b. dominantie	lage dominantie-structuur	hoge dominantie-structuur
3. <i>Algemeen inhoudelijk niveau</i>		
a. positiviteit	positief	negatief
4. <i>Specifieke inhoudelijke interactiepatronen</i>		
a. cross-complaining		*
b. niet accepteren van gevoelens		*
c. gevoelsacceptatie	*	
d. feeling probe sequentie	*	
e. negeren		*
f. trekken en achteruit leunen		*
g. validatie sequentie	*	
h. contract sequentie	*	
i. no-deal sequentie		*
j. counterproposal sequentie	*	
k. kibbelen		*
l. machtsrijd		*
m. metacommunicatie	*	
n. extra instemming vragen		*

N.B. een * betekent dat het patroon kenmerkend is voor de desbetreffende groep echtparen.

16.3. Klinische relevantie

In deze paragraaf zullen we proberen de uitkomsten van ons observatieonderzoek te relateren aan de therapeutische praktijk. Aan de hand van de gevonden interactiepatronen van de tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen zal worden nagegaan in hoeverre deze interactiepatronen door gezins- of relatietherapeuten als vormen van constructieve of destructieve communicatie worden beschouwd. Tevens zullen enkele suggesties worden gedaan om-

trent het toepassen van deze observatiemethoden binnen de therapeutische praktijk.

Een belangrijke conclusie uit ons onderzoek is dat sequentiële analyse van het verbale gedrag, in tegenstelling tot frequentieanalyse wel duidelijke verschillen tussen de tevreden en ontevreden echtparen oplevert. Dit stemt overeen met een belangrijk uitgangspunt van de systeemtheorie (bijv. Watzlawick et al., 1970) waarin wordt gesteld dat gedrag niet op zichzelf staat, maar altijd in relatie tot ander gedrag moet worden bekeken. De systeemtheorie vormt het referentiekader van de meeste therapeutische benaderingswijzen, die zich richten op het aanbrengen van veranderingen in het functioneren van echtparen of gezinnen. Hoe deze systeemgedachte wordt uitgewerkt hangt vervolgens af van de theoretische oriëntatie van de therapeut, bijvoorbeeld psychoanalytisch (Richter, 1971; Willi, 1978), communicatietheoretisch (Haley, 1963), structuurgericht (Minuchin, 1973) of leertheoretisch (Lange & Van der Hart, 1979).

Gemeenschappelijk is echter binnen deze benaderingswijzen dat problemen van een individuele partner of gezinslid worden beschouwd als een functie van gestoorde interactiepatronen binnen de relatie of het gezin. Dit betekent dat in echtpaar- en gezinstherapie de nadruk niet ligt op diagnostiek en therapie van het individu, maar op diagnostiek en therapie van de interactiepatronen binnen het echtpaar of gezin als geheel. De uitkomsten van dit onderzoek ondersteunen dus deze interindividuele aanpak, in die zin dat het belang van de uitwisseling *tussen* de echtgenoten wordt bevestigd.

In hoofdstuk 15 hebben we gezien dat de gesprekken van de echtparen een aantal patronen bevatten die kenmerkend waren voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen. Uit deze patronen komt naar voren dat de tevreden echtparen vergeleken met de ontevreden echtparen een groter probleemoplossend vermogen (Lange & Van der Hart, 1979) bezitten. Op een mogelijke oplossing van het probleem wordt met name gereageerd met instemmen, een aanvullende oplossing of een tegenvoorstel. Het bespreken van een oplossing vindt plaats in een neutrale sfeer. Als de tevreden echtgenoten van het onderwerp afdwalen, vindt er een korte metacommunicatie plaats, waarna men weer terugkeert naar het betreffende conflictgebied. Dit vasthouden aan het onderwerp, zonder in te gaan op allerlei irrelevante punten of af te dwalen naar zijsporen wordt door veel partner-relatietherapeuten (bijv. Bach & Wyden, 1970; Lange & Van der Hart, 1979; Lederer & Jackson, 1968)

beschouwd als een constructieve manier van probleem bespreken.

Daarnaast wordt door tevreden echtparen op het uiten van gevoelens vaak instemmend gereageerd, het instemmen wordt veelal ondersteund door positief nonverbaal gedrag. Dit duidt erop dat de gevoelens van de partners met elkaar in harmonie zijn, en dat de partners zich houden aan de communicatieregel 'Accepteer de gevoelens van de ander' (Bandler & Grinder, 1976, Rogers, 1965). Dat de tevreden partners elkaar goed aanvoelen blijkt ook uit de bevinding dat gedachtenlezen vaak wordt gevolgd door instemmen van de partner, hetgeen wordt ondersteund door positief affect. Dus zowel verbaal als nonverbaal laten tevreden echtgenoten merken dat de gevoelens, gedragingen of meningen die aan hen worden toegeschreven correct zijn. Hieruit blijkt dat de communicatieregel 'Geen gedachtenlezen' van Lange en Van der Hart (1979) genuanceerd moet worden bekeken en aanvulling behoeft (zie ook 11.4.2.). Een adequate manier van gedachtenlezen is blijkens ons onderzoek namelijk een vorm van *constructieve* communicatie. Daarmee geven de partners blijk van een zeker invoelend vermogen te hebben. Correct gedachtenlezen sluit naar onze mening aan bij het begrip empathie uit de non-directieve therapie (Rogers, 1965).

Uit het bovenstaande kunnen we de conclusie trekken dat de interactiepatronen van de tevreden echtparen een manier van communiceren weerspiegelen, die door relatietherapeuten in het algemeen als constructief wordt bestempeld.

De ontevreden echtparen daarentegen komen niet of nauwelijks tot een oplossing van het probleem. De partner is het vaak niet eens met een voorgestelde oplossing of interrumpeert onmiddellijk. Dit leidt er toe dat pogingen om het probleem op te lossen meteen worden afgekapt, te meer omdat het oneens zijn en de interrupties worden gevolgd door gedachtenlezen. Men schrijft als het ware al vast allerlei bedoelingen toe aan de partner, zonder eerst goed naar het voorstel te luisteren. Datgene wat de partner zegt wordt in feite genegeerd. Hierbij sluit aan dat gedachtenlezen bij ontevreden echtparen vaak wordt gevolgd door oneens zijn of een interruptie van de partner. Er worden dus ten onrechte allerlei gevoelens en gedragingen aan de partner toegeschreven, waardoor voorbij wordt gegaan aan de ervaringen van de ander. Een andere mogelijkheid is dat de andere partner niet wil toegeven dat het gedachtenlezen correct is. In ieder geval beschouwen Lange en Van der Hart (1979) deze wijze van gedachtenlezen als een *destruc-*

tieve manier van communiceren.

Dat de ontevreden echtgenoten weinig wederzijds begrip tonen komt ook naar voren in de interactiepatronen waarin ze elkaars gevoelens niet accepteren en waarin ze over en weer zitten te klagen zonder een poging te doen elkaars gevoelens te begrijpen. Hieruit blijkt dat de ontevreden partners de communicatieregels 'Accepteer de gevoelens van de ander' (Bandler & Grinder, 1976; Rogers, 1965) overtreden. Het overtreden van deze regel wordt misschien in de hand gewerkt door dat de gevoelens vaak op een negatieve manier (bijv. klagende toon) worden geuit. Hierdoor is het mogelijk dat de partners eerder reageren op de toon dan op de inhoud van het gevoel.

Tenslotte zijn er nog een drietal interactiepatronen gevonden waardoor de ontevreden echtparen moeilijk tot een oplossing van de problemen komen. Ten eerste is dat het 'trek en achteruitleun' patroon, waarbij de vrouw aan haar echtgenoot 'trekt' met vragen, terwijl de man 'achteruitleunt' met korte, niet bevredigende antwoorden. Hierdoor krijgt de vrouw de neiging om weer opnieuw te vragen en de man de neiging om minder te antwoorden. Volgens Watzlawick et al. (1970) duidt een dergelijk patroon op inter-punctieverschillen van de partners. Dat wil zeggen, de vrouw zal haar gedrag waarschijnlijk als volgt verklaren: "Ik vraag zoveel, omdat hij zo weinig zegt", terwijl de man beweert: "Ik trek me terug, omdat ik overvraagd word". Door dit verschil in interpunctie krijgt een dergelijk patroon op den duur een zelfbestendigend karakter, waardoor het moeilijk te doorbreken is voor de partners.

Een tweede patroon dat het komen tot een oplossing moeilijk maakt is dat bij ontevreden echtparen het instemmen met een mening vaak wordt begeleid door negatief nonverbaal gedrag. Bijvoorbeeld, wanneer de vrouw zegt: "Ik vind dat we te weinig samen uitgaan", reageert de man op een verveelde toon, terwijl hij wegstijgt met: "Ja, dat is wel zo". Verbaal stemt hij in met de mening van z'n vrouw, maar nonverbaal geeft hij aan dat hij geen zin heeft om er verder op in te gaan. Het instemmen wordt dus gediskwalificeerd door het tegenstrijdige nonverbale gedrag, waardoor het onduidelijk is of de man het werkelijk met de mening van zijn vrouw eens is. Misschien is hij het wel met z'n vrouw eens dat ze erg weinig samen uitgaan, maar heeft hij geen zin om vaker met haar uit te gaan. Of misschien is hij het oneens met z'n vrouw, maar is hij bang voor een conflict en stemt daarom maar in. Welke mening de man ook heeft, deze onduidelijke

manier van instemmen werkt onzes inziens niet stimulerend om het onderwerp verder uit te werken en een oplossing te zoeken voor de onvrede van de vrouw met de gezamenlijke vrijetijdsbesteding.

Tenslotte lijkt het erop dat de ontevreden echtparen een soort machtsstrijd leveren over wie er gelijk heeft. 'Oneens zijn' van de ene partner wordt gevolgd door 'oneens zijn' van de andere partner, hetgeen vaak gepaard gaat met interrupties en negatief nonverbaal gedrag. Hier is waarschijnlijk sprake van niveauverwarring d.w.z. dat men strijd levert op het inhoudsniveau en daarbij meent de relationele problemen op te lossen (Haley, 1963; Van Veen & Van der Meulen, 1972). Het gaat dan in feite om de vraag wie wat voor het zeggen heeft, wie de baas is, maar die strijd wordt op een inhoudelijk niveau uitgevochten, bijvoorbeeld hoe de huishoudelijke taken verdeeld moeten worden, zonder dat de betrokkenen zich bewust hoeven te zijn van het eigenlijke conflict (Lange & Van der Hart, 1979). Dit op inhoudelijke niveau uitvechten biedt echter meestal geen oplossing van de problematiek.

Kortom veel van de bovenstaande interactiepatronen van de ontevreden echtparen worden in de literatuur als vormen van destructieve communicatie beschouwd. De uitkomsten van dit observatieonderzoek sluiten dus nauw aan bij de praktijk van partner-relatietherapie.

16.3.1. Toepassingen binnen de therapeutische praktijk

Gedragsobservaties kunnen naar onze mening op twee manieren worden gebruikt binnen de praktijk van partner-relatietherapie: (a) bij de indicatiestelling en (b) als effectmeting. Deze mogelijke toepassingen zullen hier kort worden besproken.

Indicatiestelling. Naast het inventariseren van de problemen van het echtpaar lijkt het zinvol om het gedrag van de partners te observeren in een conflictsituatie. Met behulp van deze observaties kunnen destructieve interactiepatronen worden geïdentificeerd die karakteristiek zijn voor dat echtpaar. Daarna kan een behandlingsplan worden opgesteld dat er op gericht is deze interactiepatronen te veranderen in een meer constructieve omgangswijze.

Een ideale situatie zou daarbij zijn, dat er een nauwe samenwerking bestaat tussen therapeuten en onderzoekers, zodat het gedrag van het echtpaar

door onderzoekers wordt gecodeerd en geanalyseerd en de therapeuten mede op grond van de resultaten een behandelingsplan opstellen en uitvoeren. Helaas komt deze situatie nauwelijks voor en bovendien is het coderen per gedachte-eenheid te tijdrovend binnen een assessment-procedure.

Toch zijn de verschillende interactiepatronen die in dit onderzoek en in andere onderzoeken zijn gevonden bruikbaar voor de therapie-praktijk. Zij kunnen als leidraad dienen bij de indicatiestelling. Bijvoorbeeld wanneer de therapeut een discussie van het echtpaar observeert aan de hand van een soort checklist voor gedragingen en interactiepatronen, die kenmerkend zijn voor tevreden, respectievelijk ontevreden echtparen, kan hij met behulp van zo'n checklist de omgangswijze van het echtpaar systematisch in kaart brengen. Een zorgvuldige analyse van de aldus verkregen gegevens kan vervolgens dienen als uitgangspunt voor een behandelingsplan. Wij hebben, op grond van onze onderzoeksresultaten een checklist opgesteld die voor dit doel kan worden gebruikt. Deze ziet er als volgt uit:

Checklist voor Echtparen-interacties

I Affectieve sfeer

- Is de sfeer tijdens het gesprek overwegend positief, neutraal of negatief?
- Zijn er bepaalde specifieke gedeelten van het gesprek waarin de sfeer positief, negatief of neutraal is?
- De mate van positiviteit komt bij dit echtpaar tot uiting in:

1. het *verbale* gedrag:

Positief: veel met elkaar instemmen, elkaar stimuleren door middel van 'luistersignalen' zoals 'mmhmm', 'ja, ja' of 'precies' etc.

Negatief: veel met elkaar oneens zijn.

2. Het *nonverbale* gedrag:

Positief: a. Gelaatsuitdrukking - bijv. vriendelijk kijken, glimlachen, hoofdknik, elkaar aankijken.

b. Stem - bijv. hartelijk, tevreden, vrolijk, warm, zorgzaam.

c. Lichaamshouding - bijv. ontspannen houding, voorover zitten, aandachtige houding.

Negatief: a. Gelaatsuitdrukking - bijv. boos, nors, angstig, de partner niet aankijken.

b. Stem - bijv. sarcastisch, schreeuwend, depressief, ongeduldig, beschuldigend.

c. Lichaamshouding - bijv. verveelde houding, met de handen zitten friemelen, uitrekken.

- Vertonen de partners overeenstemming in hun (non) verbale gedrag? Indien dit niet het geval is, welke partner is het meest negatief in zijn/haar gedrag?

II *Negatieve reciprociteit*

- Als één van de partners negatief gedrag vertoont (bijv. boos, sarcastisch) reageert de andere partner daar dan negatief op?
- Is dit zowel kenmerkend voor de man als de vrouw?
- Wie doorbreekt deze negatieve cycli? De man, de vrouw of doen de partners het afwisselend?

III *Dominantie*

- Interrumperen man en vrouw elkaar in gelijke mate? Indien dit niet het geval is, wie interrumpeert het meest?
- Wie bepaalt de gespreksonderwerpen?
- Wie neemt de beslissingen?

IV *Specifieke interactiepatronen.*

Welke van de volgende patronen zijn kenmerkend voor dit echtpaar:

1. Patronen waarin *gevoelsuitingen* centraal staan:
  - a. *Cross-complaining: de echtgenoten zitten over en weer te klagen zonder dat er een poging wordt gedaan om elkaars gevoelens te begrijpen, op elkaars gevoelens in te gaan.
  - b. *Niet accepteren van gevoelens: op een gevoelsuiting wordt gereageerd met 'oneens zijn' van de partner.
  - c. Acceptatie van gevoelens: op een gevoelsuiting wordt door de partner instemmend en/of stimulerend (hmmhmm) gereageerd.

2. Patronen waarin *gedachtenlezen* centraal staat:
  - a. *Negeren: gedachtenlezen wordt gevolgd door 'oneens zijn' of een interruptie met 'oneens zijn' van de partner.
  - b. Feeling probe sequentie: op gedachtenlezen wordt door de partner instemmend gereageerd.
3. Patronen waarin *informatie geven* centraal staat:
  - a. *Trekken en achteruitleunen: één van de partners 'trekt' aan de ander met vragen, terwijl de ander 'achteruitleunt' met korte niet bevredigende antwoorden.
  - b. Validatie sequentie: op informatie geven wordt door de partner instemmend en/of stimulerend (hmmhmm) gereageerd.
4. Patronen waarin *probleem oplossen* centraal staat:
  - a. *No-deal sequentie: een voorgestelde oplossing wordt gevolgd door 'oneens zijn' of een interruptie van de partner.
  - b. Counterproposal sequentie: op een oplossing voor het probleem wordt gereageerd met een tegenvoorstel of een aanvullende oplossing.
  - c. Contract sequentie: een voorstel om het probleem op te lossen wordt gevolgd door instemmen van de partner.
5. Patronen waarin *'oneens zijn'* centraal staat:
  - a. *Kibbelen: oneens zijn, eventueel samen met een verduidelijking daarvan, wordt gevolgd door 'oneens zijn' van de partner.
  - b. *Machtstrijd: een interruptie met oneens zijn wordt meteen gevolgd door een interruptie van de partner.
6. Patronen waarin *metacommunicatie* centraal staat:
  - a. Metacommunicatie: de partners metacommuniceren, d.w.z. praten over de communicatie, even kort en gaan daarna weer verder met het gespreksonderwerp.

N.B. een * geeft aan dat het patroon, in ons onderzoek kenmerkend was voor ontevreden echtparen.

Met name voor therapeuten met weinig ervaring lijkt observatie een zeer waardevolle methode bij de indicatiestelling. Ze worden dan namelijk gedwongen niet alleen op de inhoud van de problemen te letten, maar vooral ook op het interactieproces en op het nonverbale gedrag van de partners.

Op grond van deze observaties kan dan een behandelingsplan worden opgesteld. Een eerste stap kan zijn dat de partners de destructieve patronen leren herkennen, waarbij mogelijke onderliggende motieven die de patronen in stand houden, zoals angst voor afwijzing, duidelijk worden. Daarna kan de behandeling gericht zijn op het leren doorbreken van deze patronen. Mogelijke therapeutische interventies om de destructieve interactiepatronen te veranderen zijn bijvoorbeeld het geven van leeropdrachten of paradoxale opdrachten (Van Dijck, 1977). Bij de leeropdrachten kan het gaan om toenemen van positief gedrag (bijv. Stuart, 1969) of verminderen van ongewenst gedrag (bijv. Liberman, 1973). Bij paradoxale opdrachten of symptoom voorschrijven krijgt het echtpaar de opdracht om het gezamenlijke destructieve gedrag op bepaalde tijdstippen juist extra vaak te vertonen. Dit vanuit de gedachte dat de aantrekkelijkheid van het vertonen van het destructieve gedrag afneemt als het op bevel gebeurt. Omdat men het gedurende een bepaalde periode bewust moet uitoefenen, of zelfs moet overdrijven leidt het tot verzadiging (Lange & Van der Hart, 1979).

Het bovenstaande dient als een suggestie voor mogelijke therapeutische interventies. Het ligt buiten het doel van dit onderzoek om uitgebreid op behandelingsstrategieën in te gaan, omdat de wijze waarop een behandeling wordt uitgevoerd sterk afhankelijk is van de specifieke problemen en interactiepatronen van het echtpaar, dat hulpverlening vraagt, en van de theoretische oriëntatie van de therapeut. Bovendien is er reeds veel goede literatuur aanwezig over echtpaar- en gezinstherapie. Hiervoor verwijzen we naar bijvoorbeeld Lange & Van der Hart (1979), Willi (1978), Jacobson & Margolin (1979) en Van der Velden (1977).

Een tweede toepassingsmogelijkheid van systematische gedragsobservatie, zoals in ons onderzoek gebruikt, ligt op het gebied van de *effectmeting*. Evaluatiemetingen van echtpaartherapie werden tot nu toe vooral gedaan in termen van veranderingen in frequenties van bepaalde gedragingen (bijv. Liberman et al., 1976; Weiss et al., 1973). Aangezien een interindividuele aanpak centraal staat binnen partner-relatietherapie zou het meten van veranderingen in interactiepatronen een meer adequate methodiek zijn.

Nu hebben wij in ons onderzoek aangetoond dat er betrouwbare en valide meetmogelijkheden voorhanden zijn, waarmee deze interactiepatronen kunnen worden opgespoord en vastgelegd. Bij de vereiste sequentiële analyse bleek

de C.I.S.S. een bruikbaar instrument. Daarom willen we, op grond van onze resultaten, aanraden een codeersysteem als de C.I.S.S. te gebruiken bij de evaluatie van partner-relatietherapie.

Daartoe moeten een aantal gesprekken van het desbetreffende echtpaar in een conflictsituatie worden geregistreerd met een videorecorder. Bijvoorbeeld voordat de behandeling begint (base-line), tijdens en na afloop van de therapie. Deze gesprekken worden dan door observatoren gecodeerd. De observatoren mogen uiteraard niet op de hoogte zijn van de volgorde waarin de gesprekken zijn opgenomen. Op deze observatiegegevens wordt vervolgens sequentiële analyse toegepast.

Door het vergelijken van deze gesprekken kan worden vastgesteld of de interactiepatronen van het echtpaar inderdaad veranderd zijn in de richting van een meer constructief omgaan met conflicten. Met deze constructieve omgangswijze bedoelen we interactiepatronen die kenmerkend waren voor tevreden echtparen. Bijvoorbeeld de volgende veranderingen kunnen hiervoor een indicatie zijn:

- a. Een *afname* van de destructieve interactiepatronen *cross-complaining*, *niet accepteren van gevoelens*, *negeren*, *trekken en achteruitleunen*, *no-deal sequentie*, *kibbelen* en *machtstrijd*.
- b. Een *toename* van de constructieve interactiepatronen *gevoelsacceptatie*, *feeling probe sequentie*, *validatie sequentie*, *contract sequentie*, *counterproposal sequentie* en *metacommunicatie*.
- c. Een *toename* in *positief* nonverbaal gedrag van de partners.
- d. Een *afname* in *negatief* nonverbaal gedrag van de partners.
- e. Een *afname* van *negatieve reciprociteit* in de interacties van de partners.

Een dergelijke manier van therapie-evaluatie is echter alleen mogelijk wanneer er een nauwe samenwerking aanwezig is tussen therapeuten en onderzoekers. Wij bevelen een dergelijk samenwerkingsverband dan ook ten zeerste aan.

17. NABESCHOUWING

In deze nabeschuwing willen we de gebruikte invalshoeken - de vragenlijstmethode en de observatiemethode - evalueren. Daarbij wordt nagegaan in hoeverre deze twee methoden dezelfde informatie opleveren en in hoeverre ze andersoortige informatie opleveren m.b.t. de omgangswijze van tevreden en ontevreden echtparen. Daarna zullen we een aantal aanbevelingen doen voor verder onderzoek op het gebied van huwelijksrelaties. En tot slot willen we enige suggesties geven voor mogelijke toepassingen van sequentiële analyse binnen (klinisch) psychologisch onderzoek.

17.1. De vragenlijstmethode versus de observatiemethode

De wijze waarop echtparen met conflicten omgaan hebben we onderzocht met behulp van twee methoden: de communicatievragenlijst en gedragsobservaties. Door middel van de vragenlijst kregen we informatie omtrent de wijze waarop de echtgenoten zelf in het algemeen hun eigen gedrag, het gedrag van de partner en de onderlinge interactie percipiëren. Door sequentiële analyse op de observatiegegevens uit te voeren kregen we informatie over het interactieproces d.w.z. over gedragspatronen in de (non)verbale interacties tussen de gehuwden.

De uitkomsten van het observatieonderzoek vormen naar onze mening vaak een specificatie van de resultaten van het vragenlijstonderzoek. D.w.z. uit de vragenlijstgegevens krijgt men een *globale* indruk van hoe vaak echtparen bepaalde gedragingen vertonen, uit de sequentiële analyse van de observatiegegevens krijgt men informatie over *hoe* de partners precies op elkaar reageren en in welke *context* bepaalde gedragingen optreden. Hierdoor vullen de twee methoden elkaar goed aan. Ter illustratie geven we hier enige voorbeelden.

Ontevreden echtgenoten gaven op de schaal voor destructieve communicatie aan dat ze vaak het laatste woord willen hebben en dat ze vaak proberen hun

zin door te drijven. In het observatieonderzoek kwam dit naar onze mening tot uiting in een soort machtsstrijd tussen de partners, d.w.z. een interruptie met 'oneens zijn' van de ene partner wordt meteen gevolgd door een interruptie met 'oneens zijn' van de andere partner. Ook gaven ontevreden echtgenoten aan dat ze elkaar vaak beschuldigen of beledigen. In het observatieonderzoek zien we dan ook dat bij de ontevreden echtparen 'gedachtenlezen' (bijv. jij doet ook *nooit* iets leuks met de kinderen) vaak wordt gevolgd door 'oneens zijn' van de partner.

Op de vermijdingschaal gaven ontevreden echtparen o.a. aan dat ze vaak toegeven om conflicten te vermijden, of kwaad zijn zonder het te laten merken. In het observatieonderzoek zien we dat ontevreden echtparen vaak verbaal instemmen terwijl hun nonverbale gedrag negatief is.

Op de intimiteitschaal gaven de tevreden echtparen aan dat ze vaak hun gevoelens laten zien en blijk geven van begrip voor elkaar. In het observatieonderzoek kwam naar voren dat door tevreden echtparen op het uiten van gevoelens vaak instemmend wordt gereageerd en het instemmen wordt veelal ondersteund door positief nonverbaal gedrag. Hieruit blijkt dat de partners elkaar daadwerkelijk stimuleren om gevoelens te uiten. Dat de tevreden partners blijk geven van begrip voor elkaar blijkt uit de bevinding dat 'gedachtenlezen' vaak wordt gevolgd door instemmen van de partner, hetgeen nonverbaal wordt ondersteund. Dus zowel verbaal als nonverbaal laten tevreden echtgenoten merken dat ze elkaar begrijpen.

Dat de twee methoden elkaar goed aanvullen blijkt bijvoorbeeld heel duidelijk uit de resultaten m.b.t. het plegen van interrupties. Op de schaal voor destructieve communicatie geven ontevreden echtparen in tegenstelling tot tevreden echtparen aan dat ze elkaar vaak in de rede vallen. Uit het observatieonderzoek bleek dat tevreden en ontevreden echtparen *niet* verschillen in de *frequentie* waarmee de echtgenoten elkaar interrumpen. Uit de *sequentiële* analyse blijkt echter dat bij de tevreden echtparen interrupties van de man of de vrouw worden gevolgd door instemmen van de partner, terwijl de interrupties van de ontevreden echtgenoten worden gevolgd door een volgende interruptie of 'oneens zijn' van de partner. Omdat bij de tevreden echtparen de partners met een interruptie instemmen, lijken interrupties niet storend te zijn in het gesprek. Bij de ontevreden echtparen weerspiegelen de interrupties meer een strijd wie er aan het woord mag komen en wie er gelijk heeft.

Uit het bovenstaande kunnen we samenvattend concluderen dat de vragenlijstmethode en de observatiemethode andersoortige informatie opleveren en dat in ons onderzoek is gebleken dat deze twee methoden elkaar goed aanvullen. De voordelen van het gebruik van een communicatievragenlijst zijn dat de echtgenoten *zelf* aangeven op welke wijze ze met elkaar communiceren en dat de resultaten gebaseerd zijn op een veel grotere groep echtparen dan bij systematische gedragsobservatie mogelijk is. Het voordeel van sequentiële analyse op observatiegegevens is de mogelijkheid om specifieke gedragspatronen in het interactieproces van de echtparen te identificeren. Vanwege het systeem-theoretische referentiekader van partner-relatietherapie is het van groot belang om gedrag te bestuderen in de context waarin het optreedt. Uit ons onderzoek blijkt dat dit door middel van sequentiële analyse mogelijk is. In 17.3. zullen we een aantal suggesties doen omtrent andere toepassingsmogelijkheden van lag sequentiële analyse binnen (klinisch) psychologisch onderzoek. Nu volgen eerst een aantal aanbevelingen voor verder onderzoek op het gebied van huwelijkssatisfactie en echtparen-interacties.

17.2. Aanbevelingen voor verder onderzoek

In ons onderzoek hebben we getracht de verschillen in conflicthantering tussen tevreden en ontevreden echtparen in kaart te brengen en te inventariseren wat de belangrijkste conflictgebieden zijn. We zijn ons daarbij van bewust dat dit slechts een onderdeel vormt van al het onderzoek dat mogelijk is op het gebied van huwelijksrelaties. Toekomstig onderzoek moet daarom d.m.v. *constructvalidatie* gericht zijn op het uitbreiden van het nomologische netwerk (bijv. Cronbach, 1971) rond begrippen als huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit. Door bijvoorbeeld na te gaan op welke wijze andere factoren verband houden met huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit. Hierbij denken we aan factoren als verwachtingen die de partners van het huwelijk hebben, persoonlijkheidseigenschappen, partnerkeuze, kwaliteit van het huwelijk van de ouders, etc.

Daarnaast is het noodzakelijk dat de door ons gebruikte meetinstrumenten verder worden gevalideerd. Daarbij denken we aan de volgende mogelijkheden:

1. *De vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit.* Van de satisfactieschaal moet worden onderzocht in hoeverre deze schaal samenhangt met andere schalen op dit gebied, zoals de Relatiesatisfactieschaal (Buunk & Bosman, 1980) en de Huwelijksbehoeften Deprivatieschaal (Frenken,

1976) en of deze schaal gerelateerd kan worden aan bijvoorbeeld beoordelingen van het echtpaar door de therapeut. Ook de relatie tussen de sociale wenselijkheidschaal en meer algemene schalen voor sociale wenselijkheid, zoals de Marlowe-Crowne-schaal (Crowne & Marlowe, 1964) moet worden nagegaan. Voor het vaststellen van de criteriumvaliditeit van de barrièreschaal zou kunnen worden nagegaan of deze schaal discrimineert tussen mensen die net een echtscheiding achter de rug hebben en gehuwde mensen. Daarnaast kan worden onderzocht in hoeverre de barrièreschaal samenhang vertoont met een aantal andere variabelen zoals dogmatisme en conservatieve opvattingen.

2. *De communicatievragenlijst.* In een volgend onderzoek zou de echtgenoten moeten worden gevraagd niet alleen aan te geven *hoe vaak* de communicatieve gedragingen binnen hun relatie optreden, maar ook een *subjectief oordeel* te geven over de gedragingen. Bijvoorbeeld of ze het gedrag in kwestie (zoals elkaar aankijken) plezierig of juist heel vervelend vinden.
3. *De vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties.* Met behulp van deze vragenlijst kan bijvoorbeeld worden nagegaan of echtparen na afloop van partner-relatietherapie en bij een follow-up onderzoek minder frequent en over minder onderwerpen conflicten hebben dan voordat de behandeling begon.

Naast deze bovenstaande suggesties is het aan te bevelen dat ten behoeve van het gebruik van de vragenlijsten binnen de therapeutische praktijk bij de indicatiestelling, de diverse schalen worden genormeerd, zodat de therapeut bijvoorbeeld een profiel kan maken van de scores van de echtgenoten op de satisfactieschaal, de barrièreschaal, de sociale wenselijkheidschaal, de communicatieschalen en de conflictgebieden.

4. *The Couples Interaction Scoring System.* Voor de verdere validering van dit observatiesysteem en met name van de nonverbale codes willen we er voor pleiten in een volgend observatieonderzoek rekening te houden met cognitieve factoren, in die zin dat de coderingen van de observatoren worden vergeleken met de betekenis die de echtgenoten zelf aan de diverse nonverbale gedragingen toekennen. Bij het coderen met behulp van de C.I.S.S. wordt namelijk géén rekening gehouden met de manier waarop de echtgenoten zelf bepaalde (non)verbale gedragingen interpreteren. Bijvoorbeeld, wanneer de observatoren een bepaald gedrag als positief code-

ren, wordt dit dan ook als zodanig bedoeld door de persoon die dit gedrag vertoont (zender) en wordt het door de andere partner (ontvanger) ook als positief geïnterpreteerd. Vooral dit laatste lijkt van belang, omdat verkeerde interpretaties en vervormingen van bedoelingen als kenmerkend worden beschouwd voor 'slechte' communicatie.

Gottman et al. (1976) en Markman (1979, 1981) hebben eerste pogingen gedaan om de intentie en de interpretatie van gedragingen bij echtparen te onderzoeken. Zij deden dit met behulp van een apparaat ('talk table') (Gottman et al., 1976) dat later werd gemodificeerd door Markman en Poltrack (1982) tot een 'communication box' d.w.z. een klein plastic doosje met vijf knoppen die corresponderen met: zeer positief, positief, neutraal, negatief en zeer negatief. Wanneer één van de partners een uitspraak deed, bijvoorbeeld de man, moest hij via de knoppen aangeven hoe deze uitspraak werd bedoeld en zijn vrouw moest aangeven hoe zij deze uitspraak interpreteerde. Uit deze studies bleek dat ontevreden echtparen het gedrag van hun partner veel negatiever interpreteren dan tevreden echtparen doen. De intentie waarmee een uitspraak werd gedaan discrimineerde *niet* tussen de beide groepen echtparen. Daarnaast vond Markman (1981) in een longitudinale studie dat de manier waarop de partners elkaars gedrag *interpreteerden* een goede predictor was voor de huwelijks-satisfactie 2½ jaar later.

De bovenstaande resultaten wijzen erop dat cognitieve factoren ook een belangrijke rol spelen in echtparen-interacties. Derhalve lijkt het ons van belang dat in een volgend onderzoek, de betekenis die de echtgenoten zelf aan de gedragingen toekennen worden vergeleken met de coderingen van observatoren.

17.3. Mogelijke toepassingen van lag sequentiële analyse binnen (klinisch) psychologisch onderzoek

In ons onderzoek is lag sequentiële analyse een zeer waardevolle methode gebleken om verschillen in interactiepatronen tussen tevreden en ontevreden echtparen te identificeren. Daarnaast heeft sequentiële analyse ook zijn vruchten afgeworpen bij ethologisch onderzoek (Sackett, 1977). Het gebruik van deze methode lijkt dan ook zeer geschikt voor het bestuderen van bijvoorbeeld ouder-kind interacties, leraar-leerling interacties in een schoolklas en voor het bestuderen van therapeutische processen: therapeut-cliënt

interacties. Vanwege de klinische relevantie van deze laatste toepassingsmogelijkheid zullen we hier kort op in gaan.

Binnen het procesonderzoek van psychotherapie staat vaak de volgende algemene vraag centraal: Welke therapeutische processen leiden tot veranderingen bij de cliënt? Of meer specifiek: Op welke wijze beïnvloedt een bepaald gedrag van de therapeut het gedrag van de cliënt?

Als voorbeeld nemen we de zgn. Malan-therapie. Dat is een kortdurende psychoanalytische psychotherapie die de afgelopen jaren door een aantal therapeuten op onze afdeling wordt toegepast en bestudeerd (zie Cassee, Petrie & de Wolf, 1984). Uit de studie van Malan (1963), die deze therapievorm systematisch ontwikkelde bleek na jarenlange ervaring dat een bepaald soort interpretaties ('T/P duidingen') van de therapeut van bijzonder belang waren voor het effect van de therapie. T/P duidingen zijn duidingen waarbij een verband wordt gelegd tussen de actuele situatie in de therapie en de identieke ervaringen die de patiënt vroeger bij z'n ouders beleefde. Malan telde het aantal voorkomende T/P duidingen en stelde vast dat deze correleerden met een positief eindresultaat. Bij nadere beschouwing rijzen allerlei vragen rondom dit gegeven, die nader onderzoek behoeven. Malan trekt namelijk zijn conclusie op grond van zijn onderzoeksmateriaal terwijl hij in z'n theorie beweert dat het van belang is om een duiding juist te 'timen'. Dit betekent dat men moet onderzoeken onder welke condities de T/P duidingen een werkzaam bestanddeel van de therapie vormen. Door middel van een frequentie-analyse kan dit *niet* worden onderzocht. Met behulp van sequentiële analyse daarentegen kan worden nagegaan in welke context T/P duidingen worden gegeven en kunnen de reacties van de cliënt op deze duidingen worden geïdentificeerd.

17.4. Besluit

Common sense ideeën blijken niet altijd juist te zijn. Onderzoek bevestigt dergelijke ideeën vaak, maar vaak ook niet, en op z'n minst blijkt na onderzoek nuancering en afgrenzing noodzakelijk.

Uit het hier beschreven onderzoek blijkt een aantal uit de praktijk ontstane ideeën en theorieën, met name de systeemtheorie, empirisch te worden bevestigd. Het in kaart brengen van huwelijksinteractie in een conflictsituatie was daarvoor een noodzakelijke voorwaarde, waaraan dankzij recent ontwikkelde analysetechnieken kon worden voldaan.

Eveneens heeft het onderzoek geleid tot nuanceringen: bijvoorbeeld de begrippen huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit, die vaak door elkaar worden gebruikt, zijn scherper geoperationaliseerd en verhelderd, en blijken tot op zekere hoogte onafhankelijk van elkaar te zijn. De in dit kader ontwikkelde schalen zijn betrouwbare indicatoren voor minder goed lopende huwelijken en kunnen worden gebruikt als diagnostisch hulpmiddel. Dit geldt evenzeer voor een aantal concrete gedragspatronen, die tegelijkertijd een handvat bieden voor gericht therapeutisch ingrijpen. In die zin hoop ik dat ik door dit onderzoek een empirische ondersteuning heb geleverd voor de dagelijkse therapeutische praktijk.

SUMMARY

This study focuses on conflict management and highlights the different ways in which happily married couples (non-distressed couples) and couples low in marital satisfaction (distressed couples) conduct their marital conflicts. It also contains an inventory of the main areas of marital conflict and a report on an investigation aimed at discovering whether distressed and non-distressed couples differ with respect to both the number of conflict areas and the intensity and nature of their conflicts.

In recent years marital theorists (e.g., Hicks & Platt, 1970; Watzlawick et al., 1970) and marital therapists (e.g., Bach & Wyden, 1970; Jacobson & Margolin, 1979) have emphasized that a couple's communicative style during conflicts is closely related to their marital satisfaction. In our view, the relation between communication style and marital satisfaction should not be interpreted as a linear causal relation, but rather as a circular causal relation. In other words, the way in which a couple communicates both reflects and reinforces marital satisfaction.

Unfortunately, there is little empirical evidence to support for the theoretical position of marital theorists and therapists. Probably this is partly due to the fact that rather vague concepts are used in the various theoretical approaches to the subject, which makes operationalization difficult. In addition, the statistical analysis techniques needed to investigate the *process* of communication, and particularly to detect sequential dependencies between behaviours, were not available.

With a view to bridging this gap between theory and research, we give considerable attention to conceptualization, and we apply sequential analysis techniques to elaborate observational data. Questionnaires were used to assess subjectively experienced marital satisfaction, to assess the couples' own perception of the way in which they communicate and to obtain an inventory of conflict areas in the marriage. In other words, in order

to assess communication during marital conflicts we used a multi-method approach consisting of self-report and behavioural observation. The study will be reported in two separate parts according to the method that is used.

PART I THE SELF-REPORT METHOD

Three questionnaires were constructed: (1) an inventory of marital satisfaction and stability, (2) a communication inventory, and (3) an inventory of conflict areas between spouses.

(1) *The Marital Satisfaction and Stability Inventory*. The social-psychological and field-theoretical view of group cohesiveness viz. marital cohesiveness (Levinger, 1965; Frenken, 1976) was used as the theoretical framework for this inventory. In this interpretation three basic factors emerge which can be used to predict whether the spouses will remain together: (a) the strength of the instrumental and social-emotional attractions in the marriage; (b) the strength of cultural, economic, social and psychological barriers against divorce, and (c) the availability of attractive alternatives.

In this study a model is devised in which marital satisfaction is defined as the resultant of the instrumental and social-emotional attractions, whereas marital stability is conceptualized as the resultant of attractions, barriers and availability of alternatives. These concepts are operationalized in the Marital Satisfaction and Stability Inventory. To correct for possible distortions due to social desirability, items from the abbreviated version of the Marital Conventionalization Scale (Edmonds, 1967) are randomly interspersed through the Marital Satisfaction and Stability Inventory.

(2) *The Communication Inventory* is an elaboration of the communication questionnaire of Buunk and Nijskens (1980). This questionnaire was created to measure couples' own perception of the way they communicate in marriage. The questionnaire includes four sub-scales: (1) destructive communication, (2) intimacy, (3) discongruence, and (4) avoidance (Buunk & Nijskens, 1980). Some items were added to the discongruence scale and the avoidance scale, because in Buunk and Nijskens (1980) these scales consisted of only five and three items respectively. We constructed a number of items, so that the scales would include non-verbal behaviour.

(3) *The Inventory of Marital Conflict Areas*. The review of family measurement techniques as presented by Straus and Brown (1978) was used to elaborate existing questionnaires pertaining to this topic. As a result the following main areas of conflict are distinguished: (1) Money, (2) Children, (3) Communication, (4) Allocation of tasks, (5) Friends and acquaintances, (6) Sex, (7) Religion, (8) Leisure activities, (9) In-laws, (10) Alcohol/drugs, (11) Emancipation, and (12) Other topics. A number of specific conflict topics were singled out for each main area, for instance, within the main conflict area Money, specific topics concern the kind of materials on which money should be spent, who should be the financial manager, etc.

These three questionnaires were submitted to a total number of 239 couples, in a first study and in a replication study. In both studies two groups of couples could be distinguished: distressed and non-distressed. A couple was regarded as being distressed if the spouses had recently applied for marital therapy, and as non-distressed if they expressed themselves satisfied with their marriage and were not seeking marital therapy. The fact of having applied for or having not applied for therapy served as an external criterion to validate the questionnaires.

Most couples were aged between 30 and 45. In the first study the average age and the average number of years married was four years higher for the distressed couples than for the nondistressed couples. There were no differences between the two groups with respect to the number of children, social class and level of education, the occupations of husband and wife, church membership and the feelings of affinity with a church.

Distressed couples were recruited from a number of RIAGGs which engage in a considerable amount of marital therapy. Non-distressed couples were selected from various parts of the country with the help of general practitioners. The questionnaires for husbands and wives were handed to the couples by their therapist or doctor. Spouses were instructed to complete the questionnaires at home independent of each other. The completed forms were returned to the researcher.

Results

Reliability. Both in the first study and in the replication study four factors could be identified in the Marital Satisfaction and Stability In-

ventory: (1) (social-emotional) satisfaction, (2) social desirability, (3) barriers to divorce and attractive alternatives, and (4) instrumental satisfaction. Item analysis showed that the first three factors could be regarded as reliable, internally consistent scales. Since the instrumental satisfaction factor did not reach the required level of reliability and internal consistency, it was excluded in subsequent analyses.

The Communication Inventory centred on three factors: (1) destructive communication, (2) intimacy, and (3) avoidance. Item analysis showed that all of these scales are reliable and homogeneous.

The specific topics of conflict in each of the twelve main areas of conflict also turned out to be reliable and homogeneous scales for eleven of the twelve areas. Only the conflict area "Religion" did not reach the standards required for acceptance and was excluded in subsequent analyses.

Validity. In both studies distressed couples had:

1. a significantly lower mean score on the satisfaction scale,
2. a significantly higher mean score on the destructive communication scale, and on the avoidance scale and a significantly lower mean score on the intimacy scale, and
3. a significantly higher mean score on all eleven of the conflict areas.

These results were adjusted for the tendency of subjects to distort their own appraisals of their marriages in socially desirable directions. It can be concluded that the three questionnaires constructed discriminate sufficiently between distressed and non-distressed couples, for them to have good criterion validity.

Differences between distressed and non-distressed couples. Both studies revealed that non-distressed couples had a greater tendency than distressed couples to distort their own appraisal of their marriages in a socially desirable direction. Therefore all analyses of differences between these two groups were corrected for social desirability.

The distressed couples were less satisfied with the social-emotional aspects of their marital relationship than were the non-distressed couples. The groups did not differ, however, in the extent of perceived barriers to divorce or attractive alternatives to their present relationship. In accordance with these results we found that the satisfaction scale and barrier scale did not correlate significantly. These results are also in agreement with our theoretical model in which satisfaction with marriage is not iden-

tical to marital stability. In this model stability is defined as the resultant of satisfaction, barriers and the availability of attractive alternatives. Therefore it becomes understandable that couples who experience barriers against divorce but have no alternatives stay together, even though they have a very low marital satisfaction.

In both studies distressed couples reported that their communication was characterized by a certain amount of destructiveness, such as wanting to have the final say on a matter, being determined to get their own way, insulting their partner, and getting angry when there was disagreement. This destructiveness is also transmitted non-verbally by looking annoyed when the partner speaks, sulking, or speaking in an irritable tone. Another aspect of their communication which can be seen as destructive in the long term is the avoidance of conflict: this can take the form of silent withdrawal, giving in to avoid conflict and smiling without feeling friendly.

By contrast, non-distressed couples reported a more positive communication style: the spouses show that they understand each other and ask each other for advice when problems arise. Non-verbal aspects of this positive attitude are: looking at each other and laughing a lot together.

With regard to conflict both studies showed that the difference between distressed and non-distressed couples is the frequency with which they have a conflict about a certain topic rather than the conflict area itself. This difference was most markant with respect to the conflict areas "Communication", "Sex", and "Other topics". In the first study the area "Leisure activities" was also much more a cause of conflict between distressed spouses than between non-distressed spouses.

The higher frequency of conflict among distressed couples can be interpreted as an indication that the conflict situation remains unresolved. Distressed couples seem to be caught in a vicious circle. Suppose, for instance, that disagreement arises over the allocation of housekeeping tasks. The partners try to discuss the problem, but in fact harass each other by accusing, insulting, interrupting, finding faults with each other. In short, they engage in destructive communication. The discussion ends by the withdrawal of or the surrender by one of the partners in order to keep the peace. By showing this avoidance behaviour, spouses are not really resolving the conflict. Some irritation remains and there is a strong probability that it will extend to other areas and give rise to new conflicts. This

triggers a chain of negative reactions which leads to a worsening of communication and a decrease in satisfaction.

In our opinion the positive aspects in the non-distressed couples' communication style enhances the probability that these couples - unlike the distressed couples - will resolve their marital conflicts in a way that is satisfactory for both partners.

In summary, the results of both the first study and the replication study show that couples who engage in effective communication during marital conflicts are more likely to achieve satisfaction in their marital relationships.

In the discussion section following both studies, the results are summarized and interpreted in terms of the theoretical model for marital satisfaction and stability. The relation between couples' communication style during marital conflict and marital satisfaction is discussed. The following methodological issues are also examined: the selection of the sample, the procedure, the reliability and the validity of the questionnaires. The discussion ends with some suggestions about possible ways in which the questionnaires might be used in clinical practice.

PART II THE OBSERVATIONAL STUDY

The self-report method revealed that distressed and non-distressed couples differ in their perceptions of the way in which they communicate. An observational study was performed in order to provide evidence that these differences can be detected in the actual behaviour of the couples. An analysis was made of discussions between spouses on topics that they had indicated as being a conflict area. On the basis of theoretical considerations we decided to concentrate on differences in the interaction patterns of both groups, that is, on the different ways in which a particular behaviour in one of the spouses triggers specific behaviours in the partner, or how this behaviour follows previous behaviour of the partner.

In a review of relevant literature two theoretical approaches, namely the system and communication theory (e.g., Watzlawick et al., 1970) and the social learning theory (e.g., Weiss et al., 1973) are discussed. Both of these have stimulated the use of observation as a method to investigate marital relationships. This discussion focuses on those concepts that are

particularly relevant if marital interaction is being investigated (for instance, the marital couple as a system, redundancy, metacommunication, reciprocity and coercion). The most important implication of these theories for research into marital interaction during conflict is that behaviour must be studied in the context in which it occurs.

Until recently almost all studies on marital satisfaction have concentrated on the differences between distressed and non-distressed couples and the frequency with which behaviours occurred (Jacob, 1975). It was not until about 1975 that it became possible to investigate interaction patterns. The main reason for this was the development by Sackett (1977) of a statistical method of analysis to detect patterning in behaviour during interaction; the method is called Lag Sequential Analysis. Some researchers (e.g., Billings, 1979; Gottman, 1979; Schaap, 1982) have already used this method in their studies of marital interaction.

This Lag Sequential Analysis is also used in the present study. The verbal and non-verbal behaviour of twelve couples was observed according to the Couples Interaction Scoring System (C.I.S.S.), an observation system developed by Gottman (1979). This system was chosen because it was developed to enable the investigator to detect behavioural patterns. It is based on a structural model of marital interaction.

This structural model of marital interaction (Gottman, 1979) has one general 'meta-concept' which concerns the degree of patterning or structure in marital interaction. In other words, the degree of predictability of the behaviour of the spouses towards each other can be measured, independent of the specific behaviours that are involved. The model also has three dimensions to define the content of that structure: positiveness, reciprocity, and dominance.

Positiveness is operationalized mainly in terms of non-verbal behaviours. Reciprocity is defined in two different ways: (1) Base-rate reciprocity, "A dyadic interaction in which persons A and B reinforce or punish each other, at an equitable rate" (Patterson & Reid, 1970); (2) Contingency-based reciprocity, "If we know that organism Y has given behaviour A to organism X, there is a greater probability that organism X, at some later time, will give behaviour A to organism Y than if the prior event had not yet occurred" (Gottman, 1979). Dominance is defined in terms of asymmetry in predictability, that is, if B's future behaviour is more predictable

from A's past behaviour than conversely, then A is said to be dominant (Gottman, 1979).

In order to investigate the differences in the marital interactions of distressed and non-distressed couples during a conflict, the following questions, deduced from the structural model, had to be answered:

1. Is there more patterning and structure in the interaction of distressed couples than in the interaction of non-distressed couples?
2. What kind of interaction patterns are characteristic of non-distressed couples, and/or distressed couples?
3. Are non-distressed spouses more positive and less negative to each other than distressed spouses?
4. Is reciprocity of negative behaviour more characteristic of distressed couples than of non-distressed couples?
5. Will the interaction of distressed couples show more asymmetry in predictability (dominance structure) than will the interaction of non-distressed couples?

Twelve subjects participated in the experiment: six non-distressed couples with high marital satisfaction and six distressed couples that were low in marital satisfaction and had applied for marital therapy. The spouses were instructed to discuss for half an hour a conflict area relevant to their relationship. These discussions were videotaped and coded by observers using the Couples Interaction Scoring System (C.I.S.S.) of Gottman. The C.I.S.S. is based on the idea that in every message three components can be distinguished: content, affect and context. Content refers to the printed word, that is, the literal aspect of the message. Affect refers to the non-verbal behaviours of the speaker; the non-verbal behaviours of the listener are called context. The unit of coding is the thought unit.

Ten content codes were used to code the verbal behaviour of the couples: (1) Agreement, (2) Disagreement, (3) Communication talk, (4) Information exchange, (5) Problem solving, (6) Mindreading, (7) Personal opinion, (8) Expressing feelings about a problem, (9) Summarizing the other, (10) Summarizing self. Three affect codes and which also serve as context codes were used to observe the non-verbal behaviours of the couples; positive, negative and neutral. The verbal and non-verbal behaviours were coded by different observers.

Results

Reliability of the C.I.S.S. The reliability of the content codes, the affect codes and the context codes was calculated using Cohen's (1960) Kappa. We also calculated the conditional agreement (Bishop et al., 1975) for the individual codes. The inter-observer reliability of the content codes, the affect codes and the context codes appeared to be .70 or higher. There was no evidence of observer drift and consensual drift by the observers.

Differences between distressed and non-distressed couples. Three methods namely frequential analysis, informational analysis and lag sequential analysis were used to assess the differences between the two groups. These methods are described in a separate chapter, before the results are presented.

Frequential analysis of the content codes did not reveal any significant differences between distressed and non-distressed couples as far as their verbal behaviour was concerned.

The answers to the five questions quoted above can be summarized as follows:

Degree of patterning. The informational analysis of the content codes, affect codes and the context codes did not show any significant difference between the degree of patterning or structure in the interactions of distressed and non-distressed couples. That is, the interactions of the two groups did not differ in the overall degree of predictability of behaviour. Distressed couples therefore did not show more stereotyped behaviour than did non-distressed couples.

Characteristic patterns of interaction. Lag sequential analysis demonstrated however that distressed couples could be distinguished from non-distressed couples on the basis of a number of particular behavioural sequences.

The following patterns of interaction appear to be characteristic for the non-distressed couples: (1) 'contract' sequence (problem solving followed by agreement); (2) 'counter proposal' sequence (problem solving followed by problem solving); (3) 'feeling probe' sequence (mindreading followed by agreement); (4) 'validation' sequence (information exchange or personal opinion followed by agreement); (5) meta-communication (the spouses meta-communicate briefly and then talk again about the topic of conflict); (6) acceptance of feelings (expression of feelings followed by agreement).

By contrast, the following patterns of interaction were found to be characteristic for the distressed couples: (1) special request for agreement (when the wife agrees, the husband asks again for her agreement); (2) 'pull and lean back' (the wife asks for information and the husband gives very little information, the wife asks again for information etc.); (3) 'no-deal' sequence (problem solving followed by either disagreement or interruption); (4) 'ignoring' (mindreading followed by either disagreement or interruption); (5) 'squabble' (disagreement followed by disagreement); (6) 'non-acceptance of feelings' (expression of feelings followed by disagreement); (7) 'cross-complaining' (expression of feelings by one partner followed by expression of feelings by the other partner); (8) 'struggle for power' (interruption with disagreement, followed by interruption).

With the non-distressed couples most of the above-mentioned interaction sequences were accompanied either by positive or by neutral non-verbal behaviours, whereas with the distressed couples the sequences were accompanied either by negative or by neutral non-verbal behaviours.

Positiveness. The non-distressed couples showed significantly more positive non-verbal behaviours and significantly fewer negative non-verbal behaviours than the distressed couples. The ratio of agreement to agreement plus disagreement was found to be lower for distressed couples than for non-distressed couples.

Reciprocity. Both with regard to base-rate reciprocity and to contingency-based reciprocity, analyses demonstrated that reciprocity of negative behaviour was more characteristic of distressed couples than it was of non-distressed couples. The two groups could not be distinguished on the basis of reciprocity of positive behaviour.

Dominance. Informational analysis showed that for distressed couples the wife's future behaviour was more predictable from the husband's past behaviour than conversely. For the non-distressed couples, there was no asymmetry in the predictability of the behaviours of the spouses. These results provide evidence for the hypothesis that non-distressed couples are characterized by egalitarian dominance patterns, whereas husbands are dominant in distressed couples.

The usefulness of lag sequential analysis is indicated by the fact that frequencies of verbal behaviour cannot be used to discriminate between distressed and non-distressed couples, whereas sequential patterning can.

This result also supports the validity of the view of a couple as a system, and the importance of studying behaviour in the context in which it occurs. The finding that the two groups do not differ in the overall degree of patterning of their interactions indicates that the quality of the interaction patterns is more important than the degree of patterning itself. The characteristic interaction patterns of non-distressed couples reflect a constructive method of conflict management. The interaction patterns of the distressed couples on the other hand can be considered as very destructive. Behaving in this way makes it very unlikely that the conflict will be resolved satisfactorily. If, in addition, the non-verbal behaviour of distressed couples is mainly negative, as is demonstrated by the results on the positiveness dimension, real trouble is likely to arise.

The discussion includes an evaluation of a number of methodological issues such as problems in the design of marital observation studies, and the reliability and validity of the C.I.S.S. Next the results are summarized and discussed, and a hierarchical structural model of marital interaction is presented. Finally the implications of our study for clinical practice are discussed.

The final chapter contains an evaluation of the multi-method strategy of measuring couples' interactions during marital conflict. In this evaluation the results of the self-report method and the observational study are compared. In addition, we make some recommendations for future research into marital relationships. Finally some suggestions are given about the usefulness of sequential analysis for psychotherapy research.

LITERATUUR

- Alexander, J.F. Defensive and supportive communications in family systems. *Journal of Marriage and the Family*, 1973, 35, 613-617.
- Ard, C.C. The role of nonverbal communication in marriage counseling. In B.N. Ard & C.C. Ard (Eds.), *Handbook of marriage counseling*. California: Palo Alto, 1969.
- Argyle, M. *Social interaction*. London: Methuen, 1969.
- Attneave, F. *Applications of information theory to psychology*. New York: Holt, 1959.
- Bach, G., & Wyden, R. *The intimate enemy: How to fight fair in love and marriage*. New York: Avon books, 1970.
- Bakeman, R. *Analyzing event sequence data: Computer programs ESEQ and ELAG (Technical Report II)*. Georgia State University, Social Development Laboratory, 1979.
- Bakeman, R., & Dabs, J.M. Social interaction observed: some approaches to the analysis of behavior streams. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1976, 2, 335-345.
- Bandler, R., & Grinder, J. *Patterns of hypnotic techniques of M.H. Erickson*. Palo Alto: Meta Publications, 1976.
- Bandura, A., & Walters, R. *Social learning and personality development*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1963.
- Bateson, G., Jackson, D.D., Haley, J., & Weakland, J. Toward a theory of schizophrenia. *Behavioral Science*, 1956, 1, 251-264.
- Beier, E.G., & Sternberg, D.P. Subtle cues between newly weds. *Journal of Communication*, 1977, 2, 92-97.
- Bell, R.Q. Contributions of human infants to caregiving and social interaction. In M. Lewis & L.A. Rosenblum (Eds.), *The effect of the infant on its caregiver*. New York: Wiley, 1974.
- Bercken, van den, J.H.L. *Information-statistical analysis of social interaction in java-monkeys applied in the neuro-ethology of the caudate nucleus*. Proefschrift. Nijmegen: Katholieke Universiteit afd. Ortho-pedagogiek, 1979.
- Bienvenu, M.J. Measurement of marital communication. *The Family Coordinator*, 1970, 19, 26-31.
- Billings, A. Conflict resolution in distressed and nondistressed married couples. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1979, 47, 368-376.
- Birchler, G.R., Weiss, R.L., & Vincent, J.P. Multimethod analysis of social reinforcement exchange between maritally distressed and nondistressed spouse and stranger dyads. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1975, 31, 349-360.
- Bishop, Y.N.N., Fienberg, S.F., & Holland, F.W. *Discrete multivariate analy-*

- sis. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1975.
- Brazelton, T.B., Koslowski, B., & Main, M. The origins of reciprocity: The early mother-infant interaction. In M. Lewis & L.A. Rosenblum (Eds.), *The effect of the infant on its caregiver*. New York: Wiley, 1974.
- Brim, O.G., Fairchild, R.W., & Borgatta, E.F. Relations between family problems. *Marriage and Family Living*, 1961, 23, 219-226.
- Bruijn, de, G.M. *Groetgroepen voor partners*. Zeist: NISSO, 1977.
- Burgess, E.W., & Cottrell, L.S. *Predicting success or failure in marriage*. New York: Prentice-Hall, 1939.
- Buunk, B., & Bosman, J. *Meetinstrumenten voor intieme relaties I: Nieuw ontwikkelde algemene schalen* (Intern Rapport). Nijmegen: Katholieke Universiteit, Vakgroep Sociale Psychologie, 1980.
- Buunk, B., & Nijskens, J. Communicatie en satisfactie in intieme relaties. *Gedrag*, 1980, 8, 240-260.
- Cassee, A.P., Petrie, J.F., & de Wolf, M. Enkele ervaringen met kortdurende psychodynamische therapie. *Tijdschrift voor Psychotherapie*, 1984, 10, 217-231.
- Cohen, J. A coefficient of agreement for nominal scales. *Education and Psychological Measurement*, 1960, 20, 37-46.
- Collins, J.D. *The effects of conjugal relationship modification method on marital communication and adjustment*. Unpublished doctoral dissertation, The Pennsylvania State University, 1971.
- Cronbach, L.J. Test validation. In R.L. Thorndike (Ed.), *Educational measurement*. Washington: American Council on Education, 1971.
- Crowne, D.P., & Marlowe, D. *The approval motive. Studies in evaluative dependence*. New York: Wiley, 1964.
- Cuber, J.F., & Harroff, P.B. *The significant americans: a study of sexual behavior among the affluent*. New York: Appleton-Century, 1965.
- Dijk, van, R. Vormen van directieve therapie bij echtparen en gezinnen. In K. van der Velden (Ed.), *Directieve therapie*, I. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1977.
- Doorn, van, M.V., & Immink, F. *BLURP of sequentiële analyse op verbale gedragscodes bij tevreden en ontevreden echtparen*. Amsterdam: Ongepubliceerde doctoraal scriptie, Vrije Universiteit, Vakgroep Klinische Psychologie, 1983.
- Drenth, P.J.D. *De psychologische test*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1971.
- Edmonds, V.H. Marital conventionalization: Definition and measurement. *Journal of Marriage and the Family*, 1967, 29, 681-688.
- Edmonds, V.H., Withers, G., & Dibatista, B. Adjustment, conservatism, and Marital Conventionalization. *Journal of Marriage and the Family*, 1972, 34, 96-103.
- Ferreira, A.J., & Winter, W.D. Information exchange and silence in normal and abnormal families. *Family Process*, 1968, 7, 251-276.
- Festinger, L. *A theory of cognitive dissonance*. Stanford: Stanford University Press, 1957.
- Festinger, L., Schachter, S., & Back, K. *Social pressures in informal groups*. New York: Harper, 1950.
- Fienberg, S.E. *The analysis of cross-classified categorical data*. Cambridge: The MIT Press, 1979.
- Frenken, J. *Afkeer van Sexualiteit*. Deventer: van Loghum Slaterus, 1976.
- Frenken, J., & Kwant, R.C. *Gemengde gevoelens: Sexualiteitsbeleving in de huwelijksrelatie*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1981.
- Frinking, G.A.B. Echtscheiding in Europa. *NIDI bulletin*, 1975, 14, p. 1.
- Garner, W.R. *Uncertainty and structure as psychological concepts*. New York: Wiley, 1962.

- Gilford, R., & Bengtson, V. Measuring marital satisfaction in three generations: positive and negative dimensions. *Journal of Marriage and the Family*, 1979, 41, 387-398.
- Glick, B.R., & Gross, S.J. Marital interaction and Marital Conflict: a critical evaluation of current research strategies. *Journal of Marriage and the Family*, 1975, 37, 505-512.
- Goodrich, D.W., & Boomer, D.S. Experimental assessment of modes of conflict resolution. *Family Process*, 1963, 2, 15-24.
- Gottman, J.M. *Marital interaction: experimental investigations*. New York: Academic Press, 1979.
- Gottman, J., & Bakeman, R. The sequential analysis of observational data. In M. Lamb, S. Soumi & G. Stephenson (Eds.), *Social interaction methodology*. Madison: University of Wisconsin Press, 1979.
- Gottman, J., Markman, H., & Notarius, C. The topography of marital conflict: A sequential analysis of verbal and nonverbal behavior. *Journal of Marriage and the Family*, 1977, 39, 461-477.
- Gottman, J.M., & Notarius, C. Sequential analysis of observational data using Markov chains. In T.R. Kratochwill (Ed.), *Single subject research: strategies for evaluating change*. New York: Academic Press, 1978.
- Gottman, J., Notarius, C., Gonso, J., & Markman, H. *A couples guide to communication*. Illinois: Research Press, 1976.
- Gottman, J., Notarius, C., Markman, H., Bank, S., & Yoppi, B. Behavior exchange theory and marital decision making. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1976, 34, 14-23.
- Gottman, J.M., & Porterfield, A.L. Communicative competence in the nonverbal behavior of married couples. *Journal of Marriage and the Family*, 1981, 43, 817-824.
- Guernsey, B.G. *Relationship enhancement*. London: Jossey-Bass Publishers, 1977.
- Hahlweg, K., Helmes, B., Steffen, G., Schindler, H., Revenstorf, D., & Kunert, J. Beobachtungssystem für partnerschaftliche Interaktion. *Diagnostica*, 1979, 25, 101-109.
- Hahlweg, K., Kraemer, M., Schindler, L., & Revenstorf, D. Partnerschaftsprobleme: eine empirische Analyse. *Zeitschrift für Klinische Psychologie, Forschung und Praxis*, 1980, 9, 159-169.
- Haley, J. *Strategies of psychotherapy*. New York: Grune & Stratton, 1963.
- Haley, J. Research on Family Patterns: an instrument measurement. *Family Process*, 1964, 3, 41-65.
- Haley, J. Speech Sequences of normal and abnormal families with two children present. *Family Process*, 1967, 6, 81-97.
- Haley, J. *Directieve gezinstherapie*. Haarlem: de Toorts, 1978.
- Harman, H.H. *Modern factor analysis*. Chicago: University of Chicago Press, 1976.
- Hicks, M.W., & Platt, M. Marital happiness and stability: a review of the research in the sixties. *Journal of Marriage and the Family*, 1970, 32, 553-574.
- Hilyard, D.H. *Research models and designs for study of conflict*. New York: Harper and Row, 1973.
- Hollenbeck, A.R. Problems of reliability in observational research. In G.P. Sackett (Ed.), *Observing behavior (Vol. 2): Data collection and analysis methods*. Baltimore: University Park Press, 1978.
- Hooft, J.A.R.A.M. Categories and sequences of behavior; methods of description and analysis. In P. Ekman & K. Scherer (Eds.), *Handbook of non-verbal communication research*. Cambridge: Cambridge University Press,

- 1982.
- Hull, C.H. & Nie, N.H. *SPSS-Update 7-9*. New York: McGraw-Hill Book Company, 1981.
- Hutt, S.J., & Hutt, C. *Direct observation and measurement of behavior*. Springfield: Thomas, 1970.
- Jackson, D.D. Family rules: Marital quid pro quo. *Archives of general psychiatry*, 1965, 12, 1535-1541.
- Jacob, T. Family interaction in disturbed and normal families: A methodological and substantive review. *Psychological Bulletin*, 1975, 82, 33-65.
- Jacobson, N.S., & Margolin, G. *Marital therapy: strategies based on social learning and behavior exchange principles*. New York: Brunner/Mazel, 1979.
- Jager, de, H., & Mok, A.L. *Grondbeginselen der sociologie*. Leiden: Stenfert Kroes, 1974.
- Kempler, W. *Gestalttherapie voor het gezin*. Haarlem: De Toorts, 1973.
- Knox, D. *Marriage happiness: A behavioral approach to counseling*. Champaign: Research Press, 1976.
- Kooy, G.A. *Sexualiteit, huwelijk en gezin in Nederland*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1975.
- Laing, R., Philipson, H., & Lee, A. *Interpersonal perception*. New York: Harper and Row, 1966.
- Lange, A., & van der Hart, O. *Gedragsverandering in gezinnen*. Groningen: Tjeenk Willink, 1979.
- Laws, J.L. A feminist review of marital adjustment literature: The rape of the Locke. *Journal of Marriage and the Family*, 1971, 33, 483-516.
- Lederer, W.J., & Jackson, D.D. *The mirages of marriage*. New York: Norton & Company, 1968.
- Levinger, G. Marital cohesiveness and dissolution: an integrative review. *Journal of Marriage and the Family*, 1965, 27, 19-28.
- Lewis, R.A., & Spanier, G.B. Theorizing about the quality and stability of marriage. In W.R. Burr, R. Hill, F.I. Nye & I.L. Reiss (Eds.), *Contemporary theories about the family Vol. 1*. New York: The Free Press, 1979.
- Lieberman, R.P. *A guide to behavior analysis and therapy*. New York: Pergamon Press, 1973.
- Lieberman, R.P., Levine, J., Wheeler, E., Sanders, N., & Wallace, C.J. Marital therapy in groups: A comparative evaluation of behavioral and interactional formats. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 1976, 11, 459-495.
- Lively, E. Toward conceptual clarification: the case of marital interaction. *Journal of Marriage and the Family*, 1969, 31, 108-114.
- Locke, H.J., & Wallace, K.M. Short marital-adjustment and prediction tests: their reliability and validity. *Journal of Marriage and Family Living*, 1959, 21, 251-255.
- Malan, D.H. *A study of brief psychotherapy*. London: Tavistock, 1963.
- Markman, H.J. The application of a behavioral model of marriage in predicting relationship satisfaction of couples planning marriage. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1979, 4, 743-749.
- Markman, H.J. Prediction of marital distress: A 5-year follow-up. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1981, 49, 760-762.
- Markman, H.J., Notarius, C.I., Stephen, T., & Smith, R.J. Behavioral observation system for couples: The current status. In E.E. Filsinger & R.A. Lewis (Eds.), *Assessing Marriage: New behavioral approaches*. Beverly Hills: Sage Publications, 1981.
- Markman, H.J., & Poltrack, S.E. A computerized system for recording and analysis of self-observations of couples' interaction. *Behavior Research Methods & Instrumentation*, 1982, 14, 186-190.

- Mathews, V.D., & Mihanovich, C.S. New orientations on marital maladjustment. *Marriage and Family Living*, 1963, 25, 300-304.
- Mehrabian, A. *Nonverbal communication*. New York: Aldine-Atherton, 1972.
- Minuchin, S. *Gezinstherapie*. Utrecht: Aula Spectrum, 1973.
- Mischel, W. *Introduction to personality*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1971.
- Mitchell, H.E., Bullard, J.W., & Mudd, E.H. Areas of marital conflict in successfully and unsuccessfully functioning families. *Journal of Health and Human Behavior*, 1962, 3, 88-93.
- Most, E. Measuring change in marital satisfaction. *Journal of Social Work*, 1964, 9, 64-70.
- Murrell, S.A., & Stachowiak, J.G. Consistency, rigidity, and power in the interaction of clinic and non-clinic families. In W.D. Winter & A.J. Ferreira (Eds.), *Research in family interaction: Readings and commentary*. Palo Alto: Science and Behavior Books, 1971.
- Myers, J.L. *Fundamentals of experimental design*. Boston: Allyn & Bacon, 1966.
- Navran, L. Communication and adjustment in marriage. *Family Process*, 1967, 6, 173-180.
- Nederhof, A.J. *Beter onderzoek: bestrijding van foutenbronnen in sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. 's-Gravenhage: VUGA, 1981.
- Nie, N.H., Hull, C.H., Jenkins, J.G., Steinbrenner, K., & Bent, D.H. *Statistical Package for the Social Sciences*. New York: McGraw-Hill Book Company, 1975.
- Nunnally, J.C. *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill, 1967.
- Olson, D.H. Empirically unbinding the double bind: Review of research and conceptual reformulations. *Family Process*, 1972, 11, 69-94.
- Olson, D.H. Insiders' and outsiders' views of relationships: Research strategies. In G. Levinger & H.L. Raush (Eds.), *Close relationships: Perspectives on the meaning of intimacy*. Massachusetts: University of Massachusetts Press, 1977.
- Patterson, G.R., & Cobb, J. A dyadic analysis of aggressive behaviors. In J.P. Hill (Ed.), *Minnesota symposia on child psychology, Vol. 5*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1971.
- Patterson, G.R., & Hops, H. Coercion: A game for two. In R.E. Ulrich & P. Mountjoy (Eds.), *Experimental analysis of social behavior*. New York: Appleton-Century-Crofts, 1972.
- Patterson, G.R., & Reid, J.B. Reciprocity and Coercion: two facets of Social Systems. In C. Neuringer & J.L. Michael (Eds.), *Behavior modification in clinical psychology*. New York: Appleton-Century-Crofts, 1970.
- Raush, H.L. Interaction sequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1965, 2, 487-499.
- Raush, H.L., Barry, W.A., Hertel, R.K., & Swain, M.A. *Communication, conflict and marriage*. London: Jossey-Bass Publishers, 1974.
- Raush, H.L., Greif, A.C., & Nugent, J. Communication in couples and families. In W.R. Burr, R. Hill, F.I. Nye & I.L. Reiss (Eds.), *Contemporary theories about the family, Vol. 1*. New York: The Free Press, 1979.
- Revenstorf, D., Vogel, B., Wegener, C., Hahlweg, K., & Schindler, L. Escalation phenomena in interaction sequences: an empirical comparison of distressed and non-distressed couples. *Behavior Analysis & Modification*, 1980, 4, 97-115.
- Richter, H. *Het gezin als patiënt*. Utrecht: Het Spectrum, 1971.
- Riskin, M.D., & Faunce, E.E. An evaluative review of family interaction research. *Family Process*, 1973, 11, 365-455.
- Rogers, C.R. *Client-centered therapy*. London: Constable & Company Limited, 1965.

- Rogers, C.R. *Van echtgareel tot partners*. Den Haag: Bert Bakker, 1973.
- Rubin, L.B. *Intieme vreemden*. Baarn: Ambo, 1983.
- Ryder, R.G., & Goodrich, D.W. Married couples' responses to disagreement. *Family Process*, 1966, 5, 30-42.
- Sackett, G.P. The lag sequential analysis of contingency and cyclicity in behavioral interaction research. In J. Osofsky (Ed.), *Handbook of infant development*. New York: Wiley, 1977.
- Sackett, G.P., Holm, R., Crowley, C., & Henkins, A. A FORTRAN program lag sequential analysis of contingency and cyclicity in behavioral interaction data. *Behavior Research Methods and Instrumentation*, 1979, 11, 366-378.
- Sager, C. *Marriage contracts and marital therapy*. New York: Brunner/Mazel, 1976.
- Schaap, C. *Communication and adjustment in marriage*. Dissertatie. Lisse: Swets & Zeitlinger, 1982.
- Schaap, C., Mencke, E., & Jacobs, H. *The analysis of the interaction of clinic couples*, Internal Report. Nijmegen: Katholieke Universiteit, 1982.
- Schuham, A. Activity, talking time and spontaneous agreement in disturbed and normal family interaction. *Journal of Abnormal Psychology*, 1972, 79, 68-75.
- Schutz, W.C. *The interpersonal underworld: FIRO-B*. Palo Alto: Science and Behavior Books, 1960.
- Sears, R.R., Maccoby, E.E., & Levin, H. *Patterns of child rearing*. Illinois: Row & Peterson, 1957.
- Snyder, D.K. Multidimensional assessment of marital satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 1979, 41, 813-823.
- Spanier, G.B. Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 1976, 38, 15-28.
- Spanier, G.B., & Cole, C.L. Toward clarification and investigation of marital adjustment. *International Journal of the Sociology of the Family*, 1976, 6, 121-146.
- Steen, A.M. *Item Analyse: Subprogramma Item Analysis, STAP*. Amsterdam: TC-publicatie no 53, 1977.
- Steiner, I.D. Personality and the resolution of interpersonal disagreements. In B.A. Mahler (Ed.), *Progress in experimental personality research, Vol 3*. New York: Academic Press, 1966.
- Straus, M.A., & Brown, B.W. *Family Measurement Techniques: Abstracts of Published Instruments, 1935-1974*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1978.
- Strodtbeck, F.L. Husband-wife interaction over revealed differences. *American Sociological Review*, 1951, 16, 468-473.
- Stuart, R.B. Operant-interpersonal treatment for marital discord. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1969, 33, 675-682.
- Terman, L.M. *Psychological factors in marital happiness*. New York: McGraw-Hill Book Company, 1938.
- Veen, van, C.J.F., & van der Meulen, J.C. *Gezinsbehandeling: een orientatie*. Alphen aan den Rijn: Samsom, 1972.
- Verbaarschot, M., Coppens, H., & Nijskens, J. *Onderzoek naar communicatie bij (echt)paren: de ontwikkeling van een vragenlijst*. Nijmegen: doctoraal scriptie Vakgroep Sociale Psychologie, 1978.
- Vermeulen, E.C. *Echtparen leren communiceren*. Leiden: Vakgroep Sociale en Organisationspsychologie, 1978.
- Velden, van der, K. (ed.) *Directieve therapie I*. Deventer: Van Loghum Sla-

- terus, 1977.
- Watzlawick, P., Beavin, J.H., & Jackson, D.D. *De pragmatische aspecten van de menselijke communicatie*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1970.
- Watzlawick, P., Weakland, J.H., & Fisch, R. *Het kan anders*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1974.
- Waxler, N.E., & Mishler, E.G. Sequential patterning in family interaction: A methodological note. *Family Process*, 1970, 9, 211-220.
- Weeda, I. *Voor en na de echtscheiding*. Utrecht: Het Spectrum, 1983.
- Weeda, I. *Huwelijksleven: Ideaal en praktijk*. Utrecht: Het Spectrum, 1984.
- Weick, K.E. Systematic observational methods. In G. Lindzey & E. Aronson (Eds.), *The handbook of Social Psychology, Vol. 2*. Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1968.
- Weiss, R.L., Hops, H., & Patterson, G.R. A framework for conceptualizing marital conflict: A technology for altering it, some data for evaluating it. In L.A. Hamerlynck, L.C. Handy & E.J. Mash (Eds.), *Behavior Change: Methodology, concepts and practice*. The fourth banff international conference on behavior modification. Champaign: Research Press Company, 1973.
- Willi, J. *Die Zweierbeziehung*. Hamburg: Rowohlt, 1975.
- Willi, J. *Therapie der Zweierbeziehung*. Hamburg: Rowohlt, 1978.
- Wills, T.A., Weiss, R.L., & Patterson, G.R. A behavioral analysis of the determinants of marital satisfaction. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1974, 42, 802-811.
- Winter, W.D., Ferreira, A.J., & Bowers, N. Decision-making in married and unrelated couples. *Family Process*, 1973, 12, 83-94.
- Zeeuw, de, J. *Algemene Psychodiagnostiek II, Testtheorie*. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V., 1978.
- Zelditch, M. A note on the analysis of equilibrium systems. In T. Parsons & R.F. Bales (Eds.), *Family, socialization and interaction process*. New York: Free Press of Glencoe, 1955.

BIJLAGEN

- Bijlage I De vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit
- Bijlage II De gemodificeerde versie van de communicatievragenlijst van Buunk & Nijskens
- Bijlage III De vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties
- Bijlage IV Demografische kenmerken van de echtparen in het eerste vragenlijstonderzoek en in het replicatie onderzoek
- Bijlage V Factoranalyses voor mannen, respectievelijk vrouwen op de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit
- Bijlage VI Factoranalyses voor mannen, respectievelijk vrouwen op de communicatievragenlijst
- Bijlage VII Verschillen tussen de mannen, respectievelijk de vrouwen van de twee groepen echtparen op de satisfactieschaal, de barrièreschaal, de communicatieschalen en de conflictgebieden in het eerste vragenlijstonderzoek en in het replicatie onderzoek
- Bijlage VIII De inhoudscodes van the Couples Interaction Scoring System
- Bijlage IX Cues voor het coderen van nonverbaal gedrag binnen the Couples Interaction Scoring System
- Bijlage X Resultaten Lag Sequentiële Analyse

Bijlage I De vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit.

VRIJE UNIVERSITEIT
De Boelelaan 1115 (kamer F-102)
Amsterdam tel. 020-54838 51/52

SUBFACULTEIT PSYCHOLOGIE
Vakgroep Klinische Psychologie
en Conflictuologie

VRUW

Amsterdam,

INLEIDING

In ons onderzoek willen we nagaan hoe echtparen met elkaar omgaan en welke moeilijkheden ze daarbij ondervinden. Om dat goed te kunnen doen, hebben we een grote groep mensen nodig die onze vragenlijsten invult. Daarom stellen wij Uw medewerking zeer op prijs.

Van de vragenlijsten, die u straks gaat invullen, bestaat een mannelijke en een vrouwelijke versie. De inhoud van de vragen is gelijk, maar de vorm verschilt.

Bijvoorbeeld:

mannelijke versie: Gaan U en Uw vrouw vaak uit?

vrouwelijke versie: Gaan U en Uw man vaak uit?

Verzekert u zich dus van te voren, dat u het juiste exemplaar -met in de rechter bovenhoek uw sekse- invult.

Het is per sé de bedoeling, dat u de vragenlijsten ALLEEN invult, dus zonder overleg met uw man.

U hoeft geen naam of adres in te vullen: de vragenlijsten zijn geheel anoniem; Uw gegevens worden alleen voor dit onderzoek gebruikt. Na het invullen kunt u de vragenlijsten in de enveloppe terugdoen, afsluiten en graag meteen opsturen. Deze maatregelen zijn bedoeld om absolute bescherming van uw antwoorden te kunnen garanderen.

U mag er pas over praten NADAT u beiden de vragenlijsten hebt ingevuld en in de enveloppe hebt teruggedaan. Dat is namelijk nodig omdat het nut van ons onderzoek verloren gaat, als u ook maar één antwoord verandert nadat u er met uw man over gesproken heeft. Wilt u dus alstublieft de vragenlijsten alleen invullen. Het is ook bijzonder belangrijk dat U de vragenlijsten eerlijk invult. Uw antwoorden zullen strikt vertrouwelijk worden beschouwd.

Bij voorbaat dank voor uw medewerking.

mw. Drs. A. Kerkstra

Instructie Vragenlijst 1.

De vragenlijst bestaat uit drie soorten vragen, die door elkaar geplaatst zijn:

- 1) Vragen die een uitspraak over uw huwelijk bevatten en waar u alleen het antwoord 'juist' of 'onjuist' op hoeft te geven. Bijvoorbeeld:

"Wij houden beiden van dansen"

juist   onjuist

①   2

Als u vindt dat u beiden van dansen houdt omcirkelt u het getal 1.

- 2) Vragen, die u meerdere graden van ontkenning of bevestiging bieden.

Bijvoorbeeld:

"Ik houd van uitgaan"

zeer mee eens   mee eens   niet mee eens/   mee oneens   zeer mee oneens
niet mee oneens

1   2   3   4   ⑤

Als u totaal niet van uitgaan houdt, omcirkelt u het getal 5.

- 3) Vragen, waarbij een of meer woorden moeten worden ingevuld. Bijvoorbeeld:

"Ik heb ..... behoefte aan vrienden"

totaal geen   niet zo'n   niet veel/   veel   erg veel
niet weinig

1   ②   3   4   5

Als U niet zo'n behoefte aan vrienden heeft, omcirkelt u het getal 2.

Het is de bedoeling dat U slechts één cijfer omcirkelt. Als u per ongeluk een cirkeltje verkeerd hebt gezet, zet dan door dat cirkeltje een kruis en omcirkel dan vervolgens het cijfer van uw keuze. Bijvoorbeeld:

"Wij houden beiden van dansen"

juist   onjuist

①   ~~2~~

Probeer u iedere vraag zo vlot mogelijk in te vullen, zoals u er op dit moment over denkt (dus niet zoals u er gewoonlijk over denkt of zoals u er een jaar geleden over dacht). Als u het antwoord op een bepaalde vraag niet precies weet, geeft u dan het best mogelijke antwoord, zodat u elke vraag beantwoordt.

VROUW

Vragenlijst 1.

1) Ik ben in het algemeen ..... over ons huwelijk.

zeer tevreden	tevreden	niet tevreden/ niet ontevreden	ontevreden	zeer ontevreden
1	2	3	4	5

2) De huishoudelijke taken zouden in ons huwelijk wel beter verdeeld kunnen worden.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

3) Wij hebben geldgebrek.

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

4) In ons huwelijk heb ik ..... ruimte om mezelf te ontwikkelen.

veel	genoeg	niet veel/ niet weinig	niet genoeg	te weinig
1	2	3	4	5

5) Ik ontvang genoeg warmte en genegenheid van mijn man.

juist	onjuist
1	2

6) Ik vind het heel begrijpelijk als mensen 'om de kinderen' bij elkaar blijven.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

7) Ook als ik niet getrouwd was, zou ik best een plezierig leven kunnen hebben.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

8) Het komt wel eens voor dat mijn man dingen doet, die ik niet prettig vind.

juist	onjuist
1	2

9) Ik vind sex met mijn man heel erg fijn.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

- 10) Ik zou het moeilijk vinden om alleen te moeten wonen.
juist	onjuist			
1	2			
- 11) Ons huwelijk vind ik geslaagd in ..... opzichten.
heel veel	veel	een aantal	weinig	heel weinig
1	2	3	4	5
- 12) Zoals we nu met elkaar omgaan, zou ik altijd wel getrouwd willen blijven.
zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5
- 13) Ik heb het afgelopen jaar ..... spijt gehad van ons huwelijk.
zeer vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 14) Het is voor ons moeilijk om over geld te praten zonder ruzie te krijgen.
zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5
- 15) We hebben weinig gemeenschappelijke interesses en doen weinig dingen samen.
zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5
- 16) Ik zou een echtscheiding zien als een persoonlijk falen.
zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5
- 17) Ik kan goed voor mezelf zorgen.
juist	onjuist			
1	2			
- 18) Mijn man en ik hebben sterke meningsverschillen over religie(kerk en geloof).
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

VROUW

19) Ik vind dat ons huwelijk beter zou kunnen zijn.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

20) Mijn man zou wel wat meer aandacht kunnen besteden aan de opvoeding van de kinderen.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

21) Sommige van mijn behoeften worden niet in mijn huwelijk vervuld.

juist	onjuist
1	2

22) Mijn man heeft altijd het volste begrip voor mijn buien.

juist	onjuist
1	2

23) Andere manieren van (samen)leven dan het huwelijk, trekken me..... aan.

totaal niet	niet	een beetje	wel	erg
1	2	3	4	5

24) In mijn naaste omgeving komen veel echtscheidingen voor.

juist	onjuist
1	2

25) Ik ben ..... over de waardering en respect die ik van mijn man krijg.

zeer tevreden	tevreden	niet tevreden/ niet ontevreden	ontevreden	zeer ontevreden
1	2	3	4	5

26) Ik betreur het dat ik getrouwd ben.

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

27) Ik ben nu.....tevreden over ons huwelijk dan vroeger.

meer	een beetje meer	niet meer/ niet minder	wat minder	minder
1	2	3	4	5

VROUW

Echtparen met kinderen vullen 37a) in, echtparen zonder kinderen vullen 37b) in.

37a) Het hebben van kinderen is me tegengevallen.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

37b) Ik voel me tevreden over het feit dat we geen kinderen hebben.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

38) Ik zou mijn man nooit de pijn van een scheiding willen aandoen.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

39) Mijn man en ik vormen een ideaal paar.

juist	onjuist
1	2

40) Ik vind dat ons huwelijk beter zou moeten zijn.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

41) Je hebt de plicht, als je getrouwd bent, nooit toe te geven aan de verleiding van een andere man.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

42) Ik kan me mijn leven zonder mijn man moeilijk voorstellen.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

43) Mijn huwelijk is niet volmaakt.

juist	onjuist
1	2

44) Ik heb nog nooit spijt gehad van mijn huwelijk, zelfs geen seconde.

juist	onjuist
1	2

45) Ik had meer van ons huwelijk verwacht.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

46) Ik heb het laatste half jaar.....de mogelijkheid gehad om ook te vrijen met een andere man dan met mijn eigen man.

zeer vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

47) Elke keer als ik mijn man beter leerde kennen, vond ik dat prettig.

juist	onjuist
1	2

48) Al had ik uit iedereen ter wereld kunnen kiezen, dan had ik beslist geen betere keuze kunnen maken.

juist	onjuist
1	2

49) Ik zou moeilijk iemand anders kunnen vinden met wie het fijner zou zijn dan met mijn eigen man.

zeer mee eens	mee eens	niet mee eens/ niet mee oneens	mee oneens	zeer mee oneens
1	2	3	4	5

50) Als mijn man al fouten zou hebben, dan zijn ze me nooit opgevallen.

juist	onjuist
1	2

51) Mijn huwelijk zou gelukkiger kunnen zijn.

juist	onjuist
1	2

Bijlage II De gemodificeerde versie van de communicatievragenlijst van Buunk & Nijskens.

VROUW

Instructie Vragenlijst 2.

In elk huwelijk gaan man en vrouw op een bepaalde manier met elkaar om. In ieder huwelijk is dat verschillend. Deze vragenlijst is bedoeld om na te gaan hoe het in uw situatie gaat.

De vragenlijst is als volgt opgebouwd: er wordt een vraag gesteld en daaronder staan vijf antwoorden met onder elk antwoord een cijfer, bijvoorbeeld:

"Gaan u en uw man weleens bij elkaar zitten om dingen te bespreken?"
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   ②   3   4   5

Stel dat u vindt dat het antwoord 'vrij vaak' het meest van toepassing is op uw situatie, dan omcirkelt u in dit geval, het cijfer 2 (zie voorbeeld).

Het is de bedoeling dat u slechts één cijfer omcirkelt. Als u per ongeluk een cirkeltje verkeerd hebt gezet, zet dan door dat cirkeltje een kruis en omcirkel dan vervolgens het cijfer van uw keuze. Bijvoorbeeld:

"Gaan u en uw man weleens bij elkaar zitten om dingen te bespreken?"
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   ②   3   ✕   5

Wilt u er alstublieft opletten dat u geen vragen overslaat.

Het is aan te bevelen dat u bij het invullen van de vragenlijst, niet te lang nadenkt, maar af gaat op uw eerste indruk. Er zijn geen goede of foute antwoorden.

Vragenlijst 2.

- 1) Gebruiken u en uw man woorden die een speciale betekenis hebben, die buitenstaanders niet begrijpen?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 2) Trekt u zich stilzwijgend terug, als u kwaad op uw man bent?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 3) Bespreekt u in het algemeen de meeste dingen met elkaar?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 4) Verzint u een smoesje als u ergens geen zin in heeft?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 5) Doet u weleens alsof u naar uw man luistert, terwijl u in werkelijkheid niet echt luistert?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 6) Vermijdt u onenigheid met uw man, omdat u bang bent dat hij anders kwaad op u wordt?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 7) Als u samen bij vrienden bent vertelt uw man dan dingen over u, die u zelf liever niet zou zeggen?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 8) Wil uw man tijdens discussies het laatste woord hebben?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

VROUW

9) Verzint uw man gauw een grapje, als het gesprek op een pijnlijk onderwerp komt?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

10) Vertelt u iets vertrouwelijks eerder aan een vriend(in), dan aan uw man?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

11) Kijkt uw man u aan als u met hem praat?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

12) Laat uw man u zijn echte gevoelens zien?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

13) Trekt uw man een verveeld gezicht als hij met u praat?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

14) Laat uw man blijken dat hij u begrijpt?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

15) Heeft u gezamenlijke activiteiten buitenshuis?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

16) Praat u gemakkelijker over uw gevoelens met een vriend(in), dan met uw man?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

17) Geeft u toe, om conflicten met uw man te vermijden?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

VROUW

- 18) Wanneer u zich verdrietig voelt, kunt u dan daarmee bij uw man terecht?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 19) Hoe vaak praat u samen over persoonlijke problemen?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 20) Zegt uw man tegen u dat u hem niet begrijpt?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 21) Komt het voor dat u over bepaalde onderwerpen niet met uw man durft te praten?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 22) Komt het voor dat uw man zegt dat hij niet kwaad op u is, terwijl u merkt dat hij dat wel is?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 23) Hoe vaak heeft u onenigheid met elkaar, omdat uw man andere dingen mooier of leuker vindt dan U?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 24) Moet u rekening houden met uw man omdat hij last heeft van hoofdpijn, maagpijn etc.?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5
- 25) Hoe vaak komt het voor dat uw man zijn zin doordrijft?
erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

VROUW

- 26) Geeft uw man u de schuld als u ruzie heeft met elkaar?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 27) Komt het voor dat uw man iets zegt, maar eigenlijk iets anders bedoelt?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 28) Beledigt uw man U?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 29) Spreekt uw man weleens op een warme toon tegen U?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 30) Heeft uw man de neiging om zijn gevoelens voor zich te houden?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 31) Als u het samen niet eens bent, wordt u dan kwaad op elkaar?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 32) Vermijdt uw man uw blik als het over een moeilijk onderwerp gaat?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 33) Praat u met elkaar over dingen waarin u beiden geïnteresseerd bent?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 34) Is uw man wel eens zo vaag, dat u niet weet wat hij wil zeggen?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 35) Hoe vaak zit uw man op u te vitten?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5

- 36) Zegt uw man tegen u, dat u niet naar hem luistert?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 37) Vraagt u uw man wel eens om advies bij het oplossen van uw problemen?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 38) Hoe vaak mokt of pruilt uw man?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 39) Hoe vaak praat u samen over leuke dingen die er op een dag gebeurd zijn?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 40) Doet uw man wel eens alsof hij naar u luistert, terwijl hij in werkelijkheid niet echt luistert?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 41) Valt u elkaar in de rede, als u samen praat?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 42) Glimlacht u tegen uw man, als u niet wilt laten merken dat u verdrietig bent?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 43) Zegt uw man weleens iets vriendelijks tegen u, terwijl de toon van zijn stem u irriteert?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5
- 44) Komt het voor dat u kwaad bent op uw man zonder dat te laten merken?
 erg vaak   vrij vaak   zo nu en dan   zelden   nooit
 1   2   3   4   5

VROUW

45) Spreekt uw man wel eens op een toon die u niet aanstaat?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

46) Glimlacht u wel eens tegen uw man zonder dat u het meent?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

47) Lacht u wel eens met elkaar?

erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
1	2	3	4	5

Bijlage III De vragenlijst voor conflictgebieden in huwelijksrelaties.

VROUW

Instructie Vragenlijst 3.

Hieronder staan een aantal gebieden die voor echtparen vaak een bron van meningsverschil vormen. Voor ieder echtpaar liggen deze wrijvingspunten weer anders. Wilt u aangeven hoe dat voor U en Uw man ligt.

De vragenlijst is als volgt opgebouwd:

Achter elk onderwerp staan vijf antwoordmogelijkheden. Bijvoorbeeld:

	<u>een punt van onenigheid</u>				
<u>Geld</u>	erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
Hoe het geld besteed moet worden	1	2	3	4	5

Stel dat U en Uw man zo nu en dan onenigheid of ruzie hebben over de besteding van het geld, dan omcirkelt u het cijfer 3. (Zie voorbeeld).

Het is natuurlijk zeer goed mogelijk dat er dingen zijn waarover U en Uw man onenigheid hebben, die niet in deze vragenlijst voorkomen.

Zoals U zult zien, is hiervoor per gebied ruimte open gelaten, zodat u dat daar in kunt vullen. Bijvoorbeeld:

	<u>een punt van onenigheid</u>				
<u>Kinderen</u>	erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
andere: <i>de kleding van de kinderen</i>	1	2	3	4	5

Stel dat U en Uw man vrij vaak onenigheid of ruzie hebben over de kleding van de kinderen dan omcirkelt u het getal 2.

Het is de bedoeling dat u per vraag slechts één cijfer omcirkelt.

Wilt u er alstublieft op letten dat u geen vragen overslaat?

	erg vaak	vrij vaak	een punt van onenigheid zo nu en dan	zelden	nooit
<u>1) Geld</u>					
a) hoe het geld besteed moet worden.....	1	2	3	4	5
b) mijn man geeft teveel geld uit.....	1	2	3	4	5
c) ik geef te veel geld uit.....	1	2	3	4	5
d) dat er te weinig geld is.....	1	2	3	4	5
e) de hoeveelheid zakgeld van de kinderen.....	1	2	3	4	5
f) de hoeveelheid huishoudgeld.....	1	2	3	4	5
g) wie het geld moet beheren.....	1	2	3	4	5
h) andere:.....	1	2	3	4	5
<u>2) Kinderen</u>					
a) het aantal kinderen dat we hebben (teveel of te weinig)...	1	2	3	4	5
b) een ongewenste zwangerschap.....	1	2	3	4	5
c) wie de meeste aandacht moet krijgen: mijn kinderen of mijn man.....	1	2	3	4	5
d) wat mijn man en ik zelf aan de opvoeding moeten doen....	1	2	3	4	5
e) de hoeveelheid tijd die we aan de kinderen moeten besteden	1	2	3	4	5
f) hoe we de kinderen moeten opvoeden.....	1	2	3	4	5
g) dat de kinderen onafhankelijk worden.....	1	2	3	4	5
h) de stiefkinderen die we hebben.....	1	2	3	4	5
i) of we een kind zullen adopteren.....	1	2	3	4	5
j) andere:.....	1	2	3	4	5

VROUW

	een punt van onenigheid			
	erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	nooit
3) <u>Omgaan met elkaar</u>				
a) dat we te weinig met elkaar praten.....	1	2	3	4
b) dat we te weinig hebben om over te praten.....	1	2	3	4
c) dat we slecht naar elkaar luisteren.....	1	2	3	4
d) dat één van ons meer kennis en ontwikkeling heeft.....	1	2	3	4
e) de manier waarop mijn man met mij praat (zeurend, ongeduldig, haastig enz.).....	1	2	3	4
f) de manier waarop ik met mijn man praat (zeurend, ongeduldig, haastig enz.).....	1	2	3	4
g) dat we elkaar niet uit laten praten.....	1	2	3	4
h) dat ik te weinig belangstelling heb voor wat mijn man belangrijk vindt.....	1	2	3	4
i) dat mijn man te weinig belangstelling heeft voor wat ik belangrijk vind.....	1	2	3	4
j) andere:.....	1	2	3	4
4) <u>Taakverdeling/werk</u>				
a) dat mijn man werkloos is.....	1	2	3	4
b) dat ik werkloos ben.....	1	2	3	4
c) dat ik werk.....	1	2	3	4
d) wat feder van ons aan huishoudelijk werk moet doen.....	1	2	3	4
e) dat mijn man ontevreden is over zijn baan.....	1	2	3	4
f) dat ik ontevreden ben over het (huishoudelijk) werk dat ik moet doen.....	1	2	3	4
g) andere:.....	1	2	3	4

	erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
<u>5) Vrienden en kennissen</u>					
a) dat mijn man en ik verschillende vrienden en kennissen hebben.....	1	2	3	4	5
b) de hoeveelheid tijd die we met vrienden en kennissen doorbrengen.....	1	2	3	4	5
c) dat mijn man persoonlijke zaken bespreekt met vrienden en kennissen.....	1	2	3	4	5
d) dat ik persoonlijke zaken bespreek met vrienden en kennissen.....	1	2	3	4	5
e) dat we te weinig of te veel vrienden en kennissen hebben	1	2	3	4	5
f) dat de vrienden en kennissen van mijn man me niet aanstaan	1	2	3	4	5
g) dat mijn vrienden en kennissen mijn man niet aanstaan...	1	2	3	4	5
h) andere.....	1	2	3	4	5
<u>6) Sexualiteit</u>					
a) het tijdstip waarop we zullen vrijen.....	1	2	3	4	5
b) de manier waarop we vrijen(bv. te weinig voorspel).....	1	2	3	4	5
c) hoe vaak we met elkaar vrijen (mijn man/ik wil vaker)...	1	2	3	4	5
d) dat mijn man last heeft van voortijdige zaadlozing.....	1	2	3	4	5
e) dat mijn man moeilijk een orgasme krijgt.....	1	2	3	4	5
f) dat ik moeilijk een orgasme krijg.....	1	2	3	4	5
g) dat mijn man (soms) impotent is.....	1	2	3	4	5
h) welke voorbehoedsmiddelen we zullen gebruiken.....	1	2	3	4	5
i) dat mijn man (weleens) met andere vrouwen vrijt.....	1	2	3	4	5
j) dat ik (weleens) met andere mannen vrij.....	1	2	3	4	5
k) dat mijn man te weinig initiatief neemt tot het vrijen..	1	2	3	4	5

	erg vaak	een punt van onenigheid			nooft
		vrij vaak	zo nu en dan	zelden	
l) dat ik zelf te weinig initiatief neem tot het vrijen....	1	2	3	4	5
m) dat we niet met elkaar over sex kunnen praten.....	1	2	3	4	5
n) andere:.....	1	2	3	4	5
7) Kerk(Geloof)					
a) dat we verschillende godsdiensten hebben.....	1	2	3	4	5
b) hoe we de kinderen godsdienstig zullen opvoeden.....	1	2	3	4	5
c) hoeveel geld we aan de kerk zullen besteden.....	1	2	3	4	5
d) hoe we de feestdagen zullen vieren.....	1	2	3	4	5
e) andere:.....	1	2	3	4	5
8) Vrijtijdsbesteding					
a) de hoeveelheid tijd die we samen doorbrengen.....	1	2	3	4	5
b) dat mijn man uitgaat met vrienden of vriendinnen.....	1	2	3	4	5
c) dat ik uitga met vrienden of vriendinnen.....	1	2	3	4	5
d) of we mensen te eten zullen vragen.....	1	2	3	4	5
e) dat mijn man lid van een vereniging is.....	1	2	3	4	5
f) dat ik lid van een vereniging ben.....	1	2	3	4	5
g) hoe we de tijd voor ontspanning zullen doorbrengen (b.v. gaan vissen of T.V. Kijken).....	1	2	3	4	5
h) waar we de vakantie zullen doorbrengen.....	1	2	3	4	5
i) met wie we de vakantie zullen doorbrengen (b.v. met of zonder vrienden).....	1	2	3	4	5
j) wat we in de vakantie doen.....	1	2	3	4	5
k) dat we weinig dingen samen doen.....	1	2	3	4	5
l) waar we heen zullen gaan als we uitgaan.....	1	2	3	4	5

	een punt van onenigheid				
	erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	zelden	nooit
9) <u>(Schoon) familie</u>					
a) dat mijn schoonouders mij niet accepteren.....	1	2	3	4	5
b) de hoeveelheid tijd die we aan onze ouders moeten besteden	1	2	3	4	5
c) welke familieleden we zullen bezoeken.....	1	2	3	4	5
d) dat onze ouders zich met ons huwelijk bemoeien.....	1	2	3	4	5
e) dat mijn man een hekel heeft aan mijn ouders.....	1	2	3	4	5
f) dat mijn man een hekel heeft aan zijn ouders.....	1	2	3	4	5
g) dat ik een hekel heb aan mijn ouders.....	1	2	3	4	5
h) dat ik een hekel heb aan mijn schoonouders.....	1	2	3	4	5
i) dat we financiële hulp van onze ouders krijgen.....	1	2	3	4	5
j) dat we financiële hulp aan onze ouders moeten geven.....	1	2	3	4	5
k) dat mijn ouders mijn man niet accepteren.....	1	2	3	4	5
l) andere:.....	1	2	3	4	5

10) <u>Alcohol/Drugs</u>					
a) dat mijn man teveel alcohol/drugs gebruikt.....	1	2	3	4	5
b) dat ik teveel alcohol/drugs gebruik.....	1	2	3	4	5
c) hoeveel drank/drugs we mogen gebruiken.....	1	2	3	4	5
d) hoeveel geld we zullen uitgeven aan drank/drugs.....	1	2	3	4	5
e) het gedrag van mijn man bij drank/drug gebruik.....	1	2	3	4	5
f) mijn gedrag bij drank/drug gebruik.....	1	2	3	4	5
g) andere:.....	1	2	3	4	5

	een punt van onenigheid			
	erg vaak	vrij vaak	zo nu en dan	nooit
11) Emancipatie				
a) dat ik in praatgroepen zit.....	1	2	3	4
b) dat ik onafhankelijker wil worden.....	1	2	3	4
c) dat ik (weer) wil gaan werken.....	1	2	3	4
d) dat ik ontevreden ben over mijn rol en werk binnen het gezin	1	2	3	4
e) andere:.....	1	2	3	4
12) Rest				
a) dat ik te weinig aandacht aan mijn man geef.....	1	2	3	4
b) dat ik te weinig aandacht van mijn man krijg.....	1	2	3	4
c) dat mijn man te weinig ruimte voor persoonlijke groei krijgt	1	2	3	4
d) dat ik te weinig ruimte voor persoonlijke groei krijg...	1	2	3	4
e) dat ik irritante gewoonten heb (bv. neuspeuteren).....	1	2	3	4
f) dat mijn man irritatie gewoonten heeft.....	1	2	3	4
g) dat ik te weinig zorg besteed aan mijn uiterlijk.....	1	2	3	4
h) dat mijn man te weinig zorg besteed aan zijn uiterlijk..	1	2	3	4
i) dat mijn man zich niet aan afspraken houdt.....	1	2	3	4
j) dat ik me niet aan afspraken houd.....	1	2	3	4
k) dat mijn man probeert te domineren.....	1	2	3	4
l) dat ik probeer te domineren.....	1	2	3	4
m) dat mijn man vaak te laat komt.....	1	2	3	4
n) dat ik vaak te laat kom.....	1	2	3	4
o) dat mijn man vaak op me moet wachten als we uit zullen gaan	1	2	3	4
p) dat ik vaak op mijn man moet wachten als we uit zullen gaan	1	2	3	4
q) andere:.....	1	2	3	4

VROUW

Wilt U tenslotte hieronder de drie belangrijkste punten van onenigheid in volgorde aangeven:

1)

2)

3)

VROUW

Hier volgen nog enkele algemene vragen. Wilt U de vragen invullen, of het hokje aankruisen, wat voor u van toepassing is?

1) leeftijd:.....jaar.

2) Geslacht: man   vrouw

3) Hoelang zijn jullie getrouwd?.....jaar.

4) Bent U al eens eerder getrouwd geweest?   ja   nee

5) Hoelang hebben jullie verkering gehad of zijn jullie verloofd geweest voordat jullie trouwden?
..... jaar (bij minder dan een jaar het aantal maanden aangeven:
..... maanden).

6) Hebben jullie kinderen?   ja   nee

7) Hoeveel kinderen hebben jullie? Aantal:.....

8) Wat is Uw beroep, en werkt U?

Beroep:.....

Ik werk:

hele   halve

dagen   dagen   part-time   wisseldiensten   studeer   werkloos   als huisvrouw

☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

niet

9) Wat voor opleiding hebt U gehad?

1. Universiteit of Hogeschool met diploma

2. Hoger beroepsopleiding, M.O.-opleiding, Gymnasium, Atheneum (HBS) met diploma

3. HAVO (MMS), Middelbaar beroepsopleiding met diploma

VROUW

4. MAVO (MULO), Middelbare school drie klassen, LTS, Lager beroepsopleiding met diploma; middenstandsdiploma; Middelbaar beroepsopleiding zonder diploma

5) Lager beroepsopleiding zonder diploma; MAVO (MULO) zonder diploma; Huishoudschool; Lager Onderwijs

10) Behoort U op dit moment tot een kerkgenootschap?

1. Rooms Katholiek
2. Nederlands Hervormd
3. Gereformeerd
4. anders, nl.: .....
5. geen

11) Indien U tot een kerkgenootschap behoort:

In welke mate voelt u zich dan verbonden met uw kerkgenootschap?

1. sterk
2. niet zo sterk
3. weinig
4. niet van toepassing
(hoort niet bij een kerkgenootschap)

12) Bent U op dit moment in psychotherapie?

nee ja

--	--

zo ja:

1. samen met mijn man
2. met mijn gezin
3. alleen

Bijlage IV Demografische kenmerken van de echtparen in het eerste vragenlijstonderzoek en in het replicatie onderzoek.

Tabel 1. Leeftijd van de respondenten in percentages.

	Onderzoek I				Onderzoek II			
	<i>niet-therapie</i>		<i>therapie</i>		<i>niet-therapie</i>		<i>therapie</i>	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
- 30 jaar	19.8	29.5	8.2	15.0	25.5	38.3	16.7	27.2
31 - 40 jaar	56.1	49.4	45.9	50.0	51.5	38.3	52.2	51.1
41 - 50 jaar	12.1	10.1	30.9	23.0	12.8	14.9	21.1	16.3
> 50 jaar	12.0	10.0	15.0	12.0	10.6	8.5	10.0	5.4

Tabel 2. Huwelijksduur in percentages.

	Onderzoek I		Onderzoek II	
	<i>niet-therapie</i>	<i>therapie</i>	<i>niet-therapie</i>	<i>therapie</i>
0 - 5 jaar	16.9	11.8	17.0	14.1
6 - 10 jaar	39.0	20.6	29.8	31.6
11 - 15 jaar	28.1	35.2	31.9	23.9
16 - 20 jaar	6.2	17.7	6.4	18.4
> 20 jaar	9.8	14.7	14.9	12.0

Tabel 3. Aantal kinderen die de echtparen hebben in percentages.

	Onderzoek I		Onderzoek II	
	<i>niet-therapie</i>	<i>therapie</i>	<i>niet-therapie</i>	<i>therapie</i>
geen kinderen	31.3	23.6	14.9	23.1
1 kind	11.9	0.0	12.8	4.4
2 kinderen	38.8	44.1	44.7	48.3
3 of meer kinderen	18.0	32.2	27.7	24.2

Tabel 4. Opleidingsniveau; hoogste voltooide schoolopleiding, in percentages.

	Onderzoek I				Onderzoek II			
	<i>niet-therapie</i>		<i>therapie</i>		<i>niet-therapie</i>		<i>therapie</i>	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Universitair	16.4	9.0	11.8	5.9	10.6	6.4	3.3	1.1
H.B.O./V.W.O.	35.8	19.4	32.4	11.8	21.3	8.5	31.8	11.0
M.B.O./HAVO	9.0	17.9	11.8	23.5	17.0	19.1	24.2	29.7
L.B.O./MAVO	37.3	40.3	38.2	50.0	38.3	34.0	33.0	29.7
Lager								
Onderwijs	1.5	13.4	5.9	8.8	12.8	31.9	7.7	28.5

Tabel 5. Beroepsklasse in percentages.

	Onderzoek I				Onderzoek II			
	<i>niet-therapie</i>		<i>therapie</i>		<i>niet-therapie</i>		<i>therapie</i>	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
I	17.9	7.5	17.6	0.0	10.6	4.3	15.4	1.1
II	17.9	10.4	14.7	11.8	10.6	6.4	19.7	12.1
III	14.9	19.4	11.8	11.8	17.0	14.9	26.6	14.3
IV	41.8	20.9	44.1	29.4	44.7	27.7	29.6	18.7
V	6.0	11.9	5.9	11.8	12.8	17.0	5.4	9.9
geen beroep	1.5	29.9	5.9	35.3	4.3	29.8	3.3	43.9

N.B. De beroepen zijn ingedeeld volgens de beroepenstratificatie van Van Tulder (De Jager & Mok, 1974).

Tabel 6. Werktijden van de respondenten in percentages.

	Onderzoek I				Onderzoek II			
	<i>niet-therapie</i>		<i>therapie</i>		<i>niet-therapie</i>		<i>therapie</i>	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
hele dagen	79.1	17.9	64.7	11.8	72.3	10.6	73.6	16.5
part-time	7.5	35.8	8.8	44.1	6.4	44.7	3.3	22.0
wisseldiensten	3.0	1.5	2.9	0.0	8.5	0.0	6.6	3.3
studeren	1.5	6.0	6.9	0.0	2.1	0.0	3.3	2.2
huisvrouw		35.8		44.1		44.7		56.0
werkt niet	9.0		17.6		10.7		13.2	

Tabel 7. Percentages respondenten dat zichzelf rekent als behorend tot een kerkgenootschap of godsdienstige groepering.

	Onderzoek I				Onderzoek II			
	<i>niet-therapie</i>		<i>therapie</i>		<i>niet-therapie</i>		<i>therapie</i>	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Rooms-Katholiek	26.9	23.9	29.4	41.2	21.3	27.7	39.6	47.2
Ned.-Hervormd	16.4	16.4	5.9	0.0	10.6	8.5	7.7	9.9
Gereformeerd	14.9	13.4	11.8	8.8	6.4	6.4	5.5	5.5
Overige	4.5	1.5	2.9	0.0	4.3	6.4	4.4	4.4
Geen	37.5	44.8	50.0	50.0	57.4	51.1	42.8	33.0

Tabel 8. Mate van verbondenheid met het kerkgenootschap of godsdienstige groepering waar de respondenten bij horen, in percentages.

	Onderzoek I				Onderzoek II			
	<i>niet-therapie</i>		<i>therapie</i>		<i>niet-therapie</i>		<i>therapie</i>	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
sterk	21.4	28.2	23.5	17.4	25.0	30.4	21.1	22.9
niet zo sterk	38.1	43.6	47.1	35.3	35.0	26.1	40.4	32.8
weinig	40.5	28.2	29.4	47.1	40.0	43.5	38.5	44.3

Bijlage V Factoranalyse voor mannen, respectievelijk vrouwen op de vragenlijst voor huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit.

Tabel 1. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor mannen (N = 101) op de vragenlijst voor huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit, in het eerste vragenlijst-onderzoek.

Itemomschrijving	Factor	Factor	Factor	Factor	h ²
	1	2	3	4	
1. algemene tevredenheid over huwelijk	.74	.25	.15	.17	.67
4. ruimte voor persoonlijke ontwikkeling	.38	.13	.11	.15	.19
5. warmte en genegenheid	.68	-.05	.06	.24	.53
9. seksuele tevredenheid	.63	.19	-.05	-.01	.44
11. geslaagd huwelijk	.63	.33	.00	.33	.63
12. tevreden over omgangswijze	.78	.11	.21	.29	.75
13. geen spijt gehad van huwelijk	.34	.27	.07	.52	.47
15. gemeenschappelijke interesses	.28	.16	.07	.27	.18
20. opvoeding van de kinderen	.12	.00	-.06	.32	.12
25. waardering en respect	.68	.19	.14	-.10	.53
27. tevredenheid t.o.v. vroeger	.60	-.09	.19	.02	.40
31. tevreden over werkverdeling	.32	.13	.40	.23	.34
33. praten over seksuele relatie	.52	.23	-.35	.07	.46
35. opnieuw zelfde partner kiezen	.31	.54	.33	.04	.49
39. sociale wenselijkheid	.43	.49	.14	.11	.46
40. huwelijk zou beter moeten zijn	.69	.32	.06	.35	.70
45. meer van huwelijk verwacht	.74	.29	.04	.21	.69
49. aantrekkelijkheid van andere partner	.29	.47	.22	.13	.37
8. sociale wenselijkheid	.26	.49	.08	-.29	.39
21. sociale wenselijkheid	.48	.30	.12	.08	.35
22. sociale wenselijkheid	.20	.26	.23	-.08	.17
29. sociale wenselijkheid	.27	.41	-.08	-.03	.25
30. sociale wenselijkheid	.25	.46	.35	-.23	.45
34. sociale wenselijkheid	.27	.57	.20	.08	.44
43. sociale wenselijkheid	.36	.43	.06	-.01	.32
44. sociale wenselijkheid	.30	.53	.22	.08	.43
48. sociale wenselijkheid	.18	.70	.19	.00	.55
6. 'om de kinderen' bij elkaar blijven	.05	.07	.50	-.10	.27
7. aantrekkelijkheid van ongehuwd zijn	-.06	.22	.36	.28	.26
16. scheiding zien als persoonlijk falen	-.06	.21	.56	.12	.38
23. andere leefvormen zijn attractief	.14	.04	.67	-.04	.49
38. pijn van een scheiding voor partner	.11	.25	.65	-.04	.50
41. plicht tot seksuele monogamie	.17	.12	.66	-.01	.47
42. leven zonder partner moeilijk voorstelbaar	.08	.34	.48	-.01	.36
46. gelegenheid tot seksueel contact met derden	.23	-.08	.38	.22	.25
3. geldgebrek	.25	.01	-.08	.30	.17
14. over geld praten	.31	.14	-.01	.21	.16
18. meningsverschil over religie	.02	-.03	-.30	.41	.27
32. geen tekort aan materiële zaken	.09	-.02	-.05	.40	.17
36. tevreden over besteding gezinsinkomen	.57	-.08	.24	.06	.39
37. tevreden over het hebben van kinderen	.17	-.07	-.08	.34	.15
2. verdeling huishoudelijke taken	-.02	.32	.02	.19	.14
10. moeilijk om alleen te wonen	.02	.13	.15	.37	.18
17. goed voor zichzelf zorgen	-.14	-.05	.35	-.23	.20
19. huwelijk zou beter kunnen zijn	.66	.44	-.12	.29	.73
24. echtscheidingen in naaste omgeving	.02	-.07	.04	.26	.07
26. betreuren getrouwd te zijn	.30	.31	.16	.73	.74
28. financieel gebonden aan partner	.03	-.14	.32	-.33	.23
47. sociale wenselijkheid	-.03	.31	.06	.16	.13
50. sociale wenselijkheid	-.12	.31	-.05	-.21	.16
51. sociale wenselijkheid	.49	.41	-.12	.08	.43
Eigenwaarden	11.9	4.3	2.7	2.4	
% verklaarde variantie	23.3	8.4	5.8	4.7	

Tabel 2. Resultaat van de principale factoranalyse gevolgd door varimax rotatie voor vrouwen (N = 101) op de vragenlijst voor huwelijks-satisfactie en huwelijksstabiliteit, in het eerste vragenlijst-onderzoek.

Itemomschrijving	Factor	Factor	Factor	Factor	h ²
	1	2	3	4	
1. algemene tevredenheid over huwelijk	.81	.33	.06	.12	.78
4. ruimte voor persoonlijke ontwikkeling	.60	.03	.00	-.03	.37
5. warmte en genegenheid	.62	.07	.03	.37	.53
9. seksuele tevredenheid	.59	.17	-.07	.08	.39
11. geslaagd huwelijk	.73	.41	.12	.12	.73
12. tevreden over omgangswijze	.81	.34	.16	.16	.82
13. geen spijt gehad van huwelijk	.75	.27	.14	.31	.76
15. gemeenschappelijke interesses	.64	.07	-.01	.06	.41
20. opvoeding van de kinderen	.50	.13	.20	.04	.31
25. waardering en respect	.70	.13	-.04	.16	.54
27. tevredenheid t.o.v. vroeger	.66	-.16	.22	.00	.51
31. tevreden over werkverdeling	.57	.18	.05	-.01	.36
33. praten over seksuele relatie	.51	.14	-.24	.27	.42
35. opnieuw zelfde partner kiezen	.66	.39	.22	.02	.64
39. sociale wenselijkheid	.49	.36	.18	.16	.43
40. huwelijk zou beter moeten zijn	.74	.28	.07	.26	.70
45. meer van huwelijk verwacht	.75	.30	-.03	.30	.75
49. aantrekkelijkheid van andere partner	.40	.47	.48	-.04	.62
8. sociale wenselijkheid	.11	.51	.03	-.16	.30
21. sociale wenselijkheid	.27	.61	.21	-.11	.50
22. sociale wenselijkheid	.30	.37	.05	.27	.31
29. sociale wenselijkheid	.33	.57	.19	.13	.48
30. sociale wenselijkheid	.08	.79	.05	.02	.63
34. sociale wenselijkheid	.14	.50	.38	.18	.45
43. sociale wenselijkheid	.09	.55	.03	-.20	.35
44. sociale wenselijkheid	.28	.63	.09	.20	.52
48. sociale wenselijkheid	.49	.04	.14	.27	.44
6. 'om de kinderen' bij elkaar blijven	-.45	.11	.44	.01	.41
7. aantrekkelijkheid van ongehuwd zijn	-.02	.07	.53	-.11	.30
16. scheiding zien als persoonlijk falen	-.27	.18	.44	-.12	.32
23. andere leefvormen zijn attractief	.24	.07	.70	-.04	.56
38. pijn van een scheiding voor partner	-.11	.27	.65	.03	.51
41. plicht tot seksuele monogamie	.01	.30	.74	-.17	.66
42. leven zonder partner moeilijk voorstelbaar	.37	.15	.54	-.01	.45
46. gelegenheid tot seksueel contact met derden	.12	-.08	.49	.08	.27
3. geldgebrek	.26	.07	-.05	.52	.35
14. over geld praten	.42	.16	-.19	.40	.40
18. meningsverschil over religie	.32	-.12	-.09	.31	.22
32. geen tekort aan materiële zaken	.15	-.15	.02	.61	.42
36. tevreden over besteding gezinsinkomen	.44	.22	.11	.32	.36
37. tevreden over het hebben van kinderen	.26	-.07	.17	.29	.18
2. verdeling huishoudelijke taken	.53	.07	.02	-.01	.29
10. moeilijk om alleen te wonen	.04	-.03	.33	.21	.16
17. goed voor zichzelf zorgen	-.01	-.03	.23	-.38	.20
19. huwelijk zou beter kunnen zijn	.63	.48	.02	.16	.66
24. echtscheidingen in naaste omgeving	.00	-.18	.20	-.16	.10
26. betreuren getrouwd te zijn	.70	.34	.18	.23	.69
28. financieel gebonden, aan partner	-.39	.18	.23	-.01	.24
47. sociale wenselijkheid	.49	.04	.14	.27	.34
50. sociale wenselijkheid	-.10	.31	.22	.31	.25
51. sociale wenselijkheid	.49	.50	.01	.12	.51
Eigenwaarden	15.1	5.2	2.7	2.1	
% verklaarde variantie	29.6	10.2	5.3	4.1	

Tabel 3. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor *mannen* (N = 101) op de resterende 38 items van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit, in het *eerste* vragenlijstonderzoek.

Itemomschrijving	Factor				h ²
	1	2	3	4	
1. algemene tevredenheid over huwelijk	.76	.28	.26	-.03	.73
4. ruimte voor persoonlijke ontwikkeling	.42	.13	.16	-.04	.22
5. warmte en genegenheid	.70	.07	-.05	.14	.52
9. seksuele tevredenheid	.49	.36	-.09	.07	.39
11. geslaagd huwelijk	.72	.31	.09	-.06	.63
12. tevreden over omgangswijze	.82	.18	.11	.20	.77
13. geen spijt gehad van huwelijk	.56	.12	.31	-.18	.46
15. gemeenschappelijke interesses	.35	.11	.08	.04	.15
20. opvoeding van de kinderen	.27	-.09	.10	-.13	.11
25. waardering en respect	.49	.38	-.01	.16	.41
27. tevredenheid t.o.v. vroeger	.54	.02	.08	.19	.33
31. tevreden over werkverdeling	.38	.16	.22	.35	.34
33. praten over seksuele relatie	.47	.32	-.19	-.30	.46
35. opnieuw zelfde partner kiezen	.30	.42	.29	-.02	.35
40. huwelijk zou beter moeten zijn	.75	.29	.10	.09	.66
45. meer van huwelijk verwacht	.76	.37	.04	.02	.72
49. aantrekkelijkheid van andere partner	.33	.38	.24	-.07	.32
8. sociale wenselijkheid	.06	.61	.04	.05	.38
21. sociale wenselijkheid	.42	.40	.06	.12	.35
22. sociale wenselijkheid	.07	.36	.16	.19	.20
29. sociale wenselijkheid	.15	.54	-.13	.01	.34
30. sociale wenselijkheid	.06	.58	.19	.29	.46
34. sociale wenselijkheid	.22	.58	.21	.09	.44
43. sociale wenselijkheid	.26	.49	.05	.06	.31
44. sociale wenselijkheid	.26	.52	.29	.05	.43
48. sociale wenselijkheid	.12	.63	.36	-.04	.54
6. 'om de kinderen' bij elkaar blijven	.01	.04	.47	.26	.30
7. aantrekkelijkheid van ongehuwd zijn	.06	.07	.46	.06	.22
16. scheiding zien als persoonlijk falen	.00	.03	.66	.21	.48
23. andere leefvormen zijn attractief	.05	.15	.70	.25	.58
38. pijn van scheiding voor partner	.05	.18	.64	.35	.56
41. plicht tot seksuele monogamie	.07	.22	.74	.26	.67
42. leven zonder partner moeilijk voorstelbaar	.03	.33	.37	.28	.33
46. gelegenheid tot seksueel contact met derden	.27	.01	.45	.04	.28
3. geldgebrek	.30	.04	-.19	.34	.24
14. over geld praten	.34	.09	-.05	.21	.17
32. geen tekort aan materiële zaken	.07	-.04	-.14	.23	.08
36. tevreden over besteding gezinsinkomen	.51	.10	.07	.19	.31
Eigenwaarden	10.13	3.59	2.21	1.85	
% verklaarde variantie	26.7	9.5	5.8	4.9	

Tabel 4. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor vrouwen (N = 101) op de resterende 38 items van de vragenlijst voor huwelijksatisfactie en huwelijksstabiliteit, in het eerste vragenlijstonderzoek.

Itemomschrijving	Factor	Factor	Factor	Factor	h ²
	1	2	3	4	
1. algemene tevredenheid over huwelijk	.83	.29	.02	.16	.81
4. ruimte voor persoonlijke ontwikkeling	.57	.07	-.04	.04	.33
5. warmte en genegenheid	.64	-.02	.03	.36	.54
9. seksuele tevredenheid	.56	.16	-.10	.17	.39
11. geslaagd huwelijk	.75	.37	.10	.11	.73
12. tevreden over omgangswijze	.85	.28	.13	.18	.85
13. geen spijt gehad van huwelijk	.75	.25	.09	.31	.73
15. gemeenschappelijke interesses	.58	.07	-.03	.19	.38
20. opvoeding van de kinderen	.49	.13	.17	.06	.29
25. waardering en respect	.67	.12	-.05	.26	.53
27. tevredenheid t.o.v. vroeger	.67	-.20	.20	.05	.52
31. tevreden over werkverdeling	.49	.22	.04	.15	.31
33. praten over seksuele relatie	.48	.15	-.28	.26	.41
35. opnieuw zelfde partner kiezen	.73	.32	.20	.01	.67
40. huwelijk zou beter moeten zijn	.77	.21	.02	.21	.69
45. meer van huwelijk verwacht	.79	.26	-.09	.24	.76
49. aantrekkelijkheid van andere partner	.49	.40	.45	-.12	.63
8. sociale wenselijkheid	.07	.55	.07	.00	.32
21. sociale wenselijkheid	.27	.62	.21	.00	.50
22. sociale wenselijkheid	.26	.38	.06	.29	.30
29. sociale wenselijkheid	.34	.56	.17	.12	.49
30. sociale wenselijkheid	.10	.79	.08	.07	.64
34. sociale wenselijkheid	.24	.46	.35	.01	.39
43. sociale wenselijkheid	.06	.59	.04	-.04	.35
44. sociale wenselijkheid	.29	.61	.08	.17	.50
48. sociale wenselijkheid	.40	.39	.29	-.08	.40
6. 'om de kinderen' bij elkaar blijven	-.37	.05	.51	-.09	.41
7. aantrekkelijkheid van ongehuwd zijn	-.04	.07	.54	.02	.30
16. scheiding zien als persoonlijk falen	-.24	.16	.50	-.11	.35
23. andere leefvormen zijn attractief	.26	.07	.68	.01	.54
38. pijn van scheiding voor partner	-.10	.22	.74	.15	.63
41. plicht tot seksuele monogamie	.05	.30	.72	-.15	.64
42. leven zonder partner moeilijk voorstelbaar	.36	.14	.50	.00	.40
46. gelegenheid tot seksueel contact met derden	.17	-.09	.44	.03	.24
3. geldgebrek	.18	.04	-.03	.67	.48
14. over geld praten	.35	.17	-.19	.52	.47
32. geen tekort aan materiële zaken	.13	-.14	-.02	.51	.30
36. tevreden over besteding gezinsinkomen	.37	.23	.13	.54	.50
Eigenwaarden	12.15	4.65	2.34	1.73	
% verklaarde variantie	32.0	12.2	6.2	4.6	

Tabel 5. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor *mannen* (N = 138) op de 38 items van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit, in het *replicatie* onderzoek.

Itemomschrijving	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4	h ²
1. algemene tevredenheid over huwelijk	.82	.21	-.04	.18	.75
4. ruimte voor persoonlijke ontwikkeling	.73	.07	-.07	.16	.57
5. warmte en genegenheid	.76	.13	.05	.01	.60
9. seksuele tevredenheid	.64	.15	.20	-.16	.50
11. geslaagd huwelijk	.83	.17	-.01	.01	.71
12. tevreden over omgangswijze	.83	.15	.12	.16	.75
13. geen spijt gehad van huwelijk	.73	.22	.07	.17	.62
15. gemeenschappelijke interesses	.45	.28	.12	-.03	.30
20. opvoeding van de kinderen	.27	.17	.14	.14	.14
25. waardering en respect	.75	.23	-.08	.10	.63
27. tevredenheid t.o.v. vroeger	.64	-.11	-.14	.03	.44
31. tevreden over werkverdeling	.38	.20	-.03	.20	.22
33. praten over seksuele relatie	.31	.02	.13	-.09	.12
35. opnieuw zelfde partner kiezen	.62	.33	.26	-.09	.58
40. huwelijk zou beter moeten zijn	.72	.28	.13	.13	.63
45. meer van huwelijk verwacht	.60	.38	.10	.14	.54
49. aantrekkelijkheid andere partner	.39	.42	.34	-.10	.45
8. sociale wenselijkheid	.15	.39	.17	.16	.23
21. sociale wenselijkheid	.30	.36	.20	-.02	.26
22. sociale wenselijkheid	.09	.32	-.01	.12	.13
29. sociale wenselijkheid	.08	.42	.14	.13	.22
30. sociale wenselijkheid	.08	.38	.23	.06	.21
34. sociale wenselijkheid	.13	.47	.12	.02	.26
43. sociale wenselijkheid	.25	.42	.12	-.05	.26
44. sociale wenselijkheid	.18	.52	.16	.12	.34
48. sociale wenselijkheid	.18	.60	.23	-.24	.51
6. 'om de kinderen' bij elkaar blijven	.07	-.29	.47	.10	.32
7. aantrekkelijkheid van ongehuwd zijn	.01	.16	.33	.10	.14
16. scheiding zien als persoonlijk falen	-.18	.01	.35	.05	.16
23. andere leefvormen zijn attractief	.14	.22	.60	-.11	.44
38. pijn van scheiding voor partner	.03	.38	.54	-.05	.45
41. plicht tot seksuele monogamie	.08	.20	.67	-.12	.51
42. leven zonder partner moeilijk voorstelbaar	.15	.39	.43	.01	.36
46. gelegenheid tot seksueel contact met derden	.07	.10	.30	.12	.12
3. geldgebrek	-.01	-.18	.22	.57	.40
14. over geld praten	.18	.16	-.20	.31	.19
32. geen tekort aan materiële zaken	-.07	.00	-.02	.32	.11
36. tevreden over besteding gezinsinkomen	.19	.27	.03	.49	.35
Eigenwaarden	9.72	3.40	1.86	1.74	
% verklaarde variantie	25.6	8.9	4.9	4.6	

Tabel 6. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor *vrouwen* (N = 138) op de 38 items van de vragenlijst voor huwelijkssatisfactie en huwelijksstabiliteit, in het *replicatie* onderzoek.

Itemomschrijving	Factor	Factor	Factor	Factor	h ²
	1	2	3	4	
1. algemene tevredenheid over huwelijk	.85	.20	.12	.10	.78
4. ruimte voor persoonlijke ontwikkeling	.58	-.03	.26	.12	.41
5. warmte en genegenheid	.70	.08	.18	.05	.53
9. seksuele tevredenheid	.63	.23	.02	-.01	.45
11. geslaagd huwelijk	.81	.25	.02	.01	.72
12. tevreden over omgangswijze	.84	.23	.20	-.05	.80
13. geen spijt gehad van huwelijk	.78	.31	.05	.15	.73
15. gemeenschappelijke interesses	.60	.17	.06	.01	.39
20. opvoeding van de kinderen	.44	.21	.22	.18	.32
25. waardering en respect	.74	.30	.18	.12	.69
27. tevredenheid t.o.v. vroeger	.63	.04	.18	-.05	.43
31. tevreden over werkverdeling	.41	.17	.37	.27	.41
33. praten over seksuele relatie	.40	.27	-.13	-.10	.26
35. opnieuw zelfde partner kiezen	.76	.25	.24	-.07	.70
40. huwelijk zou beter moeten zijn	.72	.34	.01	.04	.64
45. meer van huwelijk verwacht	.65	.38	.07	.15	.59
49. aantrekkelijkheid van andere partner	.42	.41	.25	-.12	.42
8. sociale wenselijkheid	.11	.48	.14	.15	.29
21. sociale wenselijkheid	.32	.38	.04	.14	.27
22. sociale wenselijkheid	.24	.36	.18	.04	.22
29. sociale wenselijkheid	.21	.74	.05	-.03	.59
30. sociale wenselijkheid	.14	.65	-.09	-.02	.44
34. sociale wenselijkheid	.20	.50	.16	.10	.33
43. sociale wenselijkheid	.26	.62	-.05	.02	.45
44. sociale wenselijkheid	.24	.42	.08	.13	.26
48. sociale wenselijkheid	.15	.46	.27	-.04	.32
6. 'om de kinderen' bij elkaar blijven	.10	-.02	.43	.18	.22
7. aantrekkelijkheid van ongehuwd zijn	.07	.03	.52	.01	.27
16. scheiding zien als persoonlijk falen	.09	.09	.42	-.02	.19
23. andere leefvormen zijn attractief	.14	.39	.48	-.11	.41
38. pijn van scheiding voor partner	.11	.35	.37	.02	.27
41. plicht tot seksuele monogamie	.07	.28	.35	-.21	.25
42. leven zonder partner moeilijk voorstelbaar	.38	.27	.46	-.29	.51
46. gelegenheid tot seksueel contact met derden	.06	.19	.26	-.15	.13
3. geldgebrek	.04	.00	-.02	.65	.43
14. over geld praten	.23	.26	.01	.61	.49
32. geen tekort aan materiële zaken	-.06	-.05	.04	.22	.05
36. tevreden over besteding gezinsinkomen	.24	.23	.01	.39	.26
Eigenwaarden	11.86	2.56	2.07	1.89	
% verklaarde variantie	31.2	6.7	5.4	5.0	

Bijlage VI Factoranalyse voor mannen, respectievelijk vrouwen op de communicatievragenlijst.

Tabel 1. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor mannen (N = 101) op de communicatievragenlijst, in het eerste vragenlijstonderzoek.

Itemomschrijving	Factor			h ²
	1	2	3	
8. laatste woord willen hebben	.30	.36	.03	.23
13. verveeld gezicht trekken	.29	.42	.21	.31
20. niet begrijpen wat de ander zegt	.53	.22	.23	.39
23. onenigheid over smaakverschil	.35	.37	.11	.28
25. zin doordrijven	.50	.16	.07	.29
26. beschuldigen bij ruzie	.50	.38	.10	.41
27. iets anders bedoelen dan je zegt	.64	.12	.11	.44
28. beledigen	.62	.33	.16	.52
31. kwaad worden bij onenigheid	.67	.25	.13	.53
32. blik vermijden	.54	.20	.14	.36
34. vaag zijn	.73	.07	.23	.59
35. vitten	.73	.18	.07	.58
36. niet luisteren	.29	.49	.30	.42
38. mokken, pruilen	.66	.17	.13	.48
40. partner doet alsof hij/zij luistert	.68	.16	.09	.49
41. elkaar in de rede vallen	.49	.32	-.01	.35
43. vriendelijk zijn met irritante toon	.68	.27	.16	.56
45. op een toon spreken die je niet aanstaat	.64	.26	.26	.55
11. aankijken bij spreken	.48	.06	.45	.44
12. gevoelens laten zien	.29	.24	.51	.41
14. blijk geven van begrip	.33	.27	.60	.55
19. praten over persoonlijke problemen	-.19	.30	.72	.65
33. praten over wederzijdse interesses	.35	.02	.79	.75
37. advies vragen bij problemen	.10	.00	.61	.38
39. praten over leuke dingen	.28	.13	.73	.63
47. samen lachen	.40	.04	.48	.40
2. stilzwijgend terugtrekken	.25	.51	.24	.38
4. smoesje verzinnen	.22	.59	.07	.41
5. doen alsof je luistert	.10	.45	.17	.24
6. onenigheid vermijden	.18	.51	.29	.38
9. grapje verzinnen bij pijnlijk onderwerp	.08	.48	.03	.24
10. eerder vertrouwelijk zijn bij een ander	.23	.66	.19	.53
17. toegeven om conflicten te vermijden	.24	.44	.31	.35
21. over bepaalde onderwerpen niet durven praten	.03	.59	.47	.57
42. glimlachen om verdriet niet te laten merken	.12	.48	-.05	.25
44. kwaad zijn zonder het te laten merken	.22	.59	-.01	.39
46. glimlachen zonder het te menen	.25	.57	-.05	.39
1. woordgebruik met speciale betekenis	-.03	-.38	.31	.25
3. samen dingen bespreken	.01	.38	.71	.65
7. roddelen	.29	.51	.19	.40
15. gezamenlijke activiteiten buitenshuis	.06	-.08	.38	.16
16. gevoelens uiten eerder bij een ander	.46	.47	.12	.45
18. terecht kunnen met verdriet	.54	.26	.42	.54
22. kwaadheid ontkennen	.48	.27	.03	.31
24. rekening houden met lichamelijke klachten	.37	.16	.29	.25
29. op een warme toon spreken	.52	.05	.48	.51
30. gevoelens voor je houden	.30	.22	.35	.27
Eigenwaarden	14.8	3.6	3.1	
% verklaarde variantie	31.5	7.7	6.6	

Tabel 2. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor vrouwen (N = 101) op de communicatievragenlijst, in het eerste vragenlijstonderzoek.

Itemomschrijving	Factor			h ²
	1	2	3	
8. laatste woord willen hebben	.57	.18	.10	.37
13. verveeld gezicht trekken	.64	.46	.15	.65
20. niet begrijpen wat de ander zegt	.61	.17	.26	.47
23. onenigheid over smaakverschil	.44	.19	.25	.29
25. zin doordrijven	.62	.07	.28	.47
26. beschuldigen bij ruzie	.69	.10	.17	.51
27. iets anders bedoelen dan je zegt	.48	.12	.47	.47
28. beledigen	.58	.27	.35	.54
31. kwaad worden bij onenigheid	.63	.06	.28	.47
32. blik vermijden	.55	.39	.24	.53
34. vaag zijn	.54	.30	.33	.50
35. vitten	.66	.34	.18	.59
36. niet luisteren	.71	.15	.25	.59
38. mokken, pruilen	.72	.19	.09	.57
40. partner doet alsof hij/zij luistert	.49	.33	.07	.35
41. elkaar in de rede vallen	.58	.19	.01	.38
43. vriendelijk zijn met irritante toon	.22	.16	.68	.54
45. op een toon spreken die je niet aanstaat	.61	.34	.15	.51
11. aankijken bij spreken	.31	.50	.14	.37
12. gevoelens laten zien	.35	.70	.23	.67
14. blijk geven van begrip	.38	.72	.18	.70
19. praten over persoonlijke problemen	.25	.67	.14	.53
33. praten over wederzijdse interesses	.26	.68	.11	.54
37. advies vragen bij problemen	-.09	.23	.39	.22
39. praten over leuke dingen	.20	.72	.34	.67
47. samen lachen	.25	.56	.27	.45
2. stilzwijgend terugtrekken	.39	.38	-.01	.30
4. smoesje verzinnen	.20	.11	.43	.24
5. doen alsof je luistert	.04	.18	.61	.41
6. onenigheid vermijden	.56	.57	.10	.66
9. grapje verzinnen bij pijnlijk onderwerp	.26	-.10	.53	.36
10. eerder betrouwbaar zijn bij een ander	.29	.31	.48	.41
17. toegeven om conflicten te vermijden	.55	.38	.13	.47
21. over bepaalde onderwerpen niet durven praten	.30	.45	.46	.51
42. glimlachen om verdriet niet te laten merken	.20	.24	-.03	.10
44. kwaad zijn zonder het te laten merken	.22	.52	.12	.34
46. glimlachen zonder het te menen	.15	.12	.59	.39
1. woordgebruik met speciale betekenis	-.06	.25	.02	.07
3. samen dingen bespreken	.38	.74	.25	.75
7. roddelen	.38	.26	.51	.47
15. gezamenlijke activiteiten buitenshuis	.04	.21	.03	.05
16. gevoelens uiten eerder bij een ander	.43	.49	.32	.54
18. terecht kunnen met verdriet	.39	.74	.25	.76
22. kwaadheid ontkennen	.56	.41	.27	.56
24. rekening houden met lichamelijke klachten	.52	.18	.25	.36
29. op een warme toon spreken	.21	.62	.30	.52
30. gevoelens voor je houden	.19	.39	.44	.38
Eigenwaarden	17.8	2.8	2.4	
% verklaarde variantie	37.9	6.0	5.1	

Tabel 3. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor *mannen* (N = 101) op de resterende 37 items van de communicatievragenlijst, in het *eerste* vragenlijstonderzoek.

Itemomschrijving	Factor			Factor h ²
	1	2	3	
8. laatste woord willen hebben	.33	.29	.05	.20
13. verveeld gezicht trekken	.27	.39	.22	.29
20. niet begrijpen wat de ander zegt	.51	.24	.24	.38
23. onenigheid over smaakverschil	.35	.38	.10	.28
25. zin doordrijven	.53	.14	.06	.30
26. beschuldigen bij ruzie	.52	.37	.13	.43
27. iets anders bedoelen	.63	.11	.12	.43
28. beledigen	.65	.30	.17	.54
31. kwaad worden bij onenigheid	.71	.23	.15	.58
32. blik vermijden	.49	.23	.16	.32
34. vaag zijn	.70	.07	.24	.55
35. vitten	-.78	.16	.08	.64
36. niet luisteren	.31	.45	.28	.38
38. mokken, pruilen	.66	.17	.14	.49
40. doen alsof je luistert	.63	.18	.09	.44
41. elkaar in de rede vallen	.51	.30	.00	.36
43. vriendelijk zijn met irritante toon	.65	.27	.20	.54
45. op een toon spreken die je niet aanstaat	.65	.24	.30	.57
11. aankijken bij het spreken	.41	.10	.44	.37
12. gevoelens laten zien	.26	.26	.47	.36
14. blijk geven van begrip	.33	.26	.59	.53
19. praten over persoonlijke problemen	-.18	.27	.72	.63
33. praten over wederzijdse interesses	.34	.01	.78	.73
37. advies vragen bij problemen	.07	.00	.61	.37
39. praten over leuke dingen	.27	.11	.77	.68
47. samen lachen	.39	.02	.51	.41
2. stilzwijgend terugtrekken	.26	.51	.23	.38
4. smoesje verzinnen	.23	.58	.11	.40
5. doen alsof je luistert	.12	.43	.19	.24
6. onenigheid vermijden	.19	.51	.28	.38
9. grapje verzinnen bij pijnlijk onderwerp	.06	.47	.02	.22
10. eerder betrouwbaar zijn bij een ander	.21	.63	.21	.49
17. toegeven om conflicten te vermijden	.24	.45	.28	.34
21. over bepaalde onderwerpen niet durven praten	.01	.58	.46	.55
42. glimlachen om verdriet niet te laten merken	.09	.49	-.03	.25
44. kwaad zijn zonder het te laten merken	.19	.63	-.02	.44
46. glimlachen zonder het te menen	.22	.63	-.07	.46
Eigenwaarden	12.1	2.9	2.7	
% verklaarde variantie	32.7	7.7	7.4	

Tabel 4. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd voor varimax rotatie voor vrouwen (N = 101) op de resterende 37 items van de communicatievragenlijst, in het eerste vragenlijstonderzoek.

Itemomschrijving	Factor			h ²
	1	2	3	
8. laatste woord willen hebben	.54	.25	.13	.37
13. verveeld gezicht trekken	.64	.45	.09	.62
20. niet begrijpen wat de ander zegt	.62	.22	.23	.49
23. onenigheid over smaakverschil	.41	.22	.28	.30
25. zin doordrijven	.61	.13	.27	.47
26. beschuldigen bij ruzie	.73	.15	.09	.56
27. iets anders bedoelen dan je zegt	.52	.17	.39	.46
28. beledigen	.59	.32	.30	.55
31. kwaad worden bij onenigheid	.68	.09	.23	.53
32. blik vermijden	.54	.41	.18	.53
34. vaag zijn	.51	.38	.25	.48
35. vitten	.63	.36	.16	.55
36. niet luisteren	.70	.21	.26	.61
38. mokken, prullen	.65	.32	.04	.53
40. doen alsof je luistert	.45	.37	.05	.36
41. elkaar in de rede vallen	.62	.23	-.06	.45
43. vriendelijk zijn met irritante toon	.25	.17	.65	.53
45. op een toon spreken die je niet aanstaat	.60	.35	.14	.50
11. aankijken bij spreken	.24	.52	.15	.36
12. gevoelens laten zien	.31	.70	.18	.63
14. blijk geven van begrip	.33	.74	.15	.68
19. praten over persoonlijke problemen	.17	.69	.15	.54
33. praten over wederzijdse interesses	.18	.68	.16	.53
37. advies vragen bij problemen	-.02	.22	.35	.17
39. praten over leuke dingen	.18	.69	.34	.62
47. samen lachen	.21	.56	.26	.43
2. stilzwijgend terugtrekken	.26	.43	-.01	.25
4. smoesje verzinnen	.22	.09	.44	.25
5. doen alsof je luistert	.04	.15	.66	.46
6. onenigheid vermijden	.41	.65	.13	.60
9. grapje verzinnen bij pijnlijk onderwerp	.27	-.04	.51	.34
10. eerder betrouwbaar zijn bij een ander	.28	.33	.43	.38
17. toegeven om conflicten te vermijden	.42	.38	.17	.35
21. over bepaalde onderwerpen niet durven praten	.23	.43	.49	.48
42. glimlachen om verdriet niet te laten merken	.07	.03	.31	.10
44. kwaad zijn zonder het te laten merken	.10	.50	.19	.30
46. glimlachen zonder het te menen	.10	.14	.65	.46
Eigenwaarden	14.0	2.4	2.3	
% verklaarde variantie	37.9	6.5	6.4	

Tabel 5. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor *mannen* (N = 138) op de 37 items van de communicatie-vragenlijst, in het *replicatie* onderzoek.

Itemomschrijving	Factor			h ²
	1	2	3	
8. laatste woord willen hebben	.52	.31	-.14	.40
13. verveeld gezicht trekken	.55	.19	.27	.42
20. niet begrijpen wat de ander zegt	.48	.24	.21	.34
23. onenigheid over smaakverschil	.43	.37	.18	.35
25. zin doordrijven	.48	.35	-.21	.40
26. beschuldigen bij ruzie	.56	.33	.09	.44
27. iets anders bedoelen dan je zegt	.63	.05	.07	.42
28. beledigen	.62	.30	.18	.52
31. kwaad worden bij onenigheid	.47	.36	.05	.37
32. blik vermijden	.57	.00	.21	.37
34. vaag zijn	.63	.14	.06	.43
35. vitten	.52	.38	.18	.45
36. niet luisteren	.51	.31	.17	.39
38. mokken, pruilen	.64	.12	.20	.47
40. doen alsof je luistert	.58	.14	.12	.37
41. elkaar in de rede vallen	.41	.29	-.18	.30
43. vriendelijk zijn met irritante toon	.36	.26	-.03	.21
45. op een toon spreken die je niet aanstaat	.47	.31	.04	.33
11. aankijken bij spreken	.30	.01	.39	.24
12. gevoelens laten zien	.35	.00	.52	.39
14. blijk geven van begrip	.32	.25	.62	.55
19. praten over persoonlijke problemen	.13	.17	.50	.30
33. praten over wederzijdse interesses	.20	.19	.66	.51
37. advies vragen bij problemen	-.08	.17	.44	.23
39. praten over leuke dingen	.29	.27	.60	.53
47. samen lachen	.30	.21	.39	.29
2. stilzwijgend terugtrekken	-.03	.57	.24	.38
4. smoesje verzinnen	.20	.55	.08	.36
5. doen alsof je luistert	.12	.51	.17	.31
6. onenigheid vermijden	.13	.76	.24	.65
9. grapje verzinnen bij pijnlijk onderwerp	.10	.09	-.26	.09
10. eerder vertrouwelijk zijn bij een ander	.32	.38	.09	.25
17. toegeven om conflicten te vermijden	.12	.61	.16	.42
21. over bepaalde onderwerpen niet durven praten	.26	.44	.30	.35
42. glimlachen om verdriet niet te laten merken	.04	.31	-.01	.10
44. kwaad zijn zonder het te laten merken	.23	.38	.17	.22
46. glimlachen zonder het te menen	.30	.36	.01	.22
Eigenwaarden	10.5	2.6	2.3	
% verklaarde variantie	28.3	6.9	6.3	

Tabel 6. Resultaat van de principale factorenanalyse gevolgd door varimax rotatie voor vrouwen (N = 138) op de 37 items van de communicatievragenlijst, in het *replicatie* onderzoek.

Itemomschrijving	Factor Factor Factor h ²			
	1	2	3	
8. laatste woord willen hebben	.00	.49	.33	.35
13. verveeld gezicht trekken	.40	.51	.23	.48
20. niet begrijpen wat de ander zegt	.16	.61	.18	.44
23. onenigheid over smaakverschil	.16	.52	.18	.33
25. zin doordrijven	.13	.52	.28	.36
26. beschuldigen bij ruzie	.13	.57	.19	.38
27. iets anders bedoelen dan je zegt	.35	.47	.04	.35
28. beledigen	.32	.48	.29	.43
31. kwaad worden bij onenigheid	.23	.59	.04	.41
32. blik vermijden	.35	.61	-.08	.50
34. vaag zijn	.39	.52	-.01	.43
35. vitten	.21	.65	.22	.51
36. niet luisteren	-.02	.62	.29	.48
38. mokken, prullen	.28	.56	.22	.45
40. doen alsof je luistert	.35	.51	.12	.40
41. elkaar in de rede vallen	.08	.52	.09	.29
43. vriendelijk zijn met irritante toon	.24	.31	.11	.16
45. op een toon spreken die je niet aanstaat	.28	.52	.34	.47
11. aankijken bij spreken	.66	.12	-.04	.46
12. gevoelens laten zien	.59	.14	.14	.40
14. blijk geven van begrip	.80	.24	.05	.70
19. praten over persoonlijke problemen	.75	-.10	.21	.62
33. praten over wederzijdse interesses	.64	.15	.08	.44
37. advies vragen bij problemen	.46	.09	.23	.28
39. praten over leuke dingen	.67	.13	.16	.50
47. samen lachen	.50	.28	.32	.44
2. stilzwijgend terugtrekken	.14	.03	.53	.30
4. smoesjes verzinnen	-.11	.20	.45	.26
5. doen alsof je luistert	.12	.25	.30	.18
6. onenigheid vermijden	.15	.18	.72	.58
9. grapje verzinnen bij pijnlijk onderwerp	.17	.12	.23	.10
10. eerder betrouwbaar zijn bij een ander	.29	.20	.43	.31
17. toegeven om conflicten te vermijden	.15	.10	.74	.59
21. over bepaalde onderwerpen niet durven praten	.35	.22	.46	.39
42. glimlachen om verdriet niet te laten merken	.03	.18	.53	.14
44. kwaad zijn zonder het te laten merken	.23	.17	.48	.32
46. glimlachen zonder het te menen	.03	.28	.41	.25
Eigenwaarden	10.8	3.1	2.2	
% verklaarde variantie	29.3	8.5	6.0	

Bijlage VII Verschillen tussen de mannen, respectievelijk de vrouwen van de twee groepen echtparen op de satisfactieschaal, de barrièreschaal, de communicatieschalen en de conflictgebieden in het eerste vragenlijstonderzoek en in het replicatie onderzoek.

I HET EERSTE VRAGENLIJSTONDERZOEK

Tabel 1. Toets voor interactie tussen het wel of niet in therapie zijn van mannen als factor en sociale wenselijkheid (SW) als covariaat met satisfactie, respectievelijk barrières als afhankelijke variabele.

SW x groep	univariate	
	F(1,97)	p
Satisfactie	.27	.61
Barrières	.12	.72

Tabel 2. Resultaten covariantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-mannen (N = 67) en therapie-mannen (N = 34) op de satisfactie- en de barrièreschaal, met sociale wenselijkheid als covariaat.

Afhankelijke variabele	gecorrigeerd gemiddelde		univariate F(1,98)	p
	niet-therapie mannen	therapie mannen		
Satisfactie	51.5	42.9	54.20	.000
Barrières	14.3	15.4	.93	.34

N.B. Multivariatie $F(2,97) = 28.58$, $p < .001$.

Tabel 3. Resultaten variantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-vrouwen (N = 67) en therapie-vrouwen (N = 34) op de satisfactie- en de barrièreschaal.

Afhankelijke variabele	gemiddelde		univariate F(1,99)	p
	niet-therapie vrouwen	therapie vrouwen		
Satisfactie	51.7	36.8	57.81	.000
Barrières	15.1	16.8	1.54	.22

N.B. Multivariate $F(2,98) = 34.83$, $p < .001$

Tabel 4. Toets voor interactie tussen het wel of niet in therapie zijn van *mannen* als factor en sociale wenselijkheid (SW) als covariaat, met destructieve communicatie, respectievelijk intimiteit en vermijding als afhankelijke variabele.

SW x groep	univariate F(1,97)	p
Destructieve communicatie	.02	.89
Intimiteit	1.51	.22
Vermijding	.54	.46

Tabel 5. Resultaten covariantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-*mannen* (N = 67) en therapie-*mannen* (N = 34) op de communicatieschalen, met sociale wenselijkheid als covariaat.

Afhankelijke variabele	gecorrigeerd gemiddelde		univariate F(1,98)	p
	niet-therapie mannen	therapie mannen		
Destructieve communicatie	12.1	15.1	13.71	.0001
Intimiteit	22.7	18.8	26.44	.0001
Vermijding	2.5	6.4	19.09	.0001

N.B. Multivariate F(3,96) = 14.11, $p < .001$

Tabel 6. Resultaten variantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-*vrouwen* (N = 67) en therapie-*vrouwen* (N = 34) op de communicatieschalen.

Afhankelijke variabele	gemiddelde		univariate F(1,99)	p
	niet-therapie vrouwen	therapie vrouwen		
Destructieve communicatie	12.6	17.7	14.46	.00001
Intimiteit	23.1	17.6	38.92	.00001
Vermijding	1.7	6.4	65.24	.00001

N.B. Multivariate F(3,97) = 22.90, $p < .0001$

Tabel 7. Toets voor interactie tussen het wel of niet in therapie zijn van *mannen* als factor en sociale wenselijkheid (SW) als covariaat met 5 conflictgebieden als afhankelijke variabele.

SW x groep	univariate F(1,97)	p
Omgan met elkaar	.09	.76
Taakverdeling/werk	.55	.46
Vrienden en kennissen	.01	.93
Sexualiteit	1.50	.22
Restcategorie	1.62	.19

Tabel 8. Resultaten covariantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-mannen (N = 67) en therapie-mannen (N = 34) op 5 conflictgebieden in huwelijksrelaties, met sociale wenselijkheid als covariaat.

Afhankelijke variabele	gecorrigeerd gemiddelde		univariate F(1,98)	p
	niet-therapie mannen	therapie mannen		
Omgaan met elkaar	2.7	6.5	29.35	.001
Taakverdeling/werk	1.0	2.2	6.84	.01
Vrienden en kennissen	4.2	7.5	9.78	.002
Sexualiteit	3.7	7.8	9.73	.002
Restcategorie	3.4	8.7	14.00	.001

N.B. Multivariate F(5,94) = 6.18, p < .01

Tabel 9. Resultaten variantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-mannen (N = 67) en therapie-mannen (N = 34) op 6 conflictgebieden in huwelijksrelaties.

Afhankelijke variabele	gemiddelde		univariate F(1,99)	p
	niet-therapie mannen	therapie mannen		
Geld	1.0	2.8	5.42	.02
Kinderen	1.0	3.3	8.05	.006
Vrijtijdsbesteding	3.1	7.9	14.14	.001
(Schoon)familie	1.4	3.8	9.27	.003
Alcohol/drugs	2.3	4.6	5.47	.02
Emancipatie	0.3	1.4	6.45	.01

N.B. Multivariate F(6,94) = 2.33, p = .03

Tabel 10. Resultaten variantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-vrouwen (N = 67) en therapie-vrouwen (N = 34) op de conflictgebieden in huwelijksrelaties.

Afhankelijke variabele	gemiddelde		univariate F(1,99)	p
	niet-therapie vrouwen	therapie vrouwen		
Geld	1.2	3.2	11.68	.001
Kinderen	.9	3.9	19.15	.0005
Omgaan met elkaar	2.3	7.7	33.26	.00001
Taakverdeling/werk	1.1	3.2	12.19	.001
Vrienden en kennissen	3.9	7.0	11.72	.001
Sexualiteit	3.1	8.8	20.33	.0005
Vrijtijdsbesteding	3.1	9.8	22.90	.0005
(Schoon)familie	1.4	4.5	14.00	.001
Alcohol/drugs	2.8	5.0	4.60	.03
Emancipatie	.3	1.4	13.34	.001
Restcategorie	3.6	10.1	37.82	.00001

N.B. Multivariate F(11,89) = 4.43, p < .01.

II HET REPLICATIE ONDERZOEK

Tabel 11. Toets voor interactie tussen het wel of niet in therapie zijn van *mannen* als factor en sociale wenselijkheid (SW) als covariaat, met satisfactie, respectievelijk barrières, de communicatieschalen en de conflictgebieden als afhankelijke variabele.

	univariate F(1,134)	p
SW x groep		
Satisfactie	.80	.36
Barrières	.75	.39
Destructieve communicatie	2.45	.12
Intimiteit	1.90	.17
Vermijding	1.56	.21
Geld	2.49	.12
Kinderen	.92	.34
Omgaan met elkaar	1.89	.17
Taakverdeling/werk	1.87	.17
Vrienden en kennissen	2.40	.13
Sexualiteit	1.13	.29
Vrijetijdsbesteding	1.49	.22
(Schoon)familie	1.51	.22
Alcohol/drugs	.00	.99
Emancipatie	1.86	.17
Restcategorie	2.46	.12

Tabel 12. Resultaten covariantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-mannen (N = 47) en therapie-mannen (N = 91) op de diverse schalen, met sociale wenselijkheid als covariaat.

Afhankelijke variabele	gecorrigeerd gemiddelde		univariate F(1,135)	P
	niet-therapie mannen	therapie mannen		
Satisfactie	52.6	38.2	110.01	.00000
Barrières	16.2	16.5	.11	.73
Destructieve communicatie	7.4	12.6	34.37	.0000
Vermijding	2.5	5.5	27.46	.0001
Intimiteit	22.9	17.7	54.93	.00000
Geld	1.4	2.4	4.08	.04
Kinderen	1.2	3.1	10.31	.002
Omgaan met elkaar	3.0	8.3	45.95	.0000
Taakverdeling/werk	1.1	2.5	6.35	.01
Vrienden en kennissen	4.2	6.7	8.06	.005
Sexualiteit	3.3	8.7	33.96	.0000
Vrijetijdsbesteding	3.5	6.9	16.31	.0001
(Schoon)familie	1.9	2.7	2.16	.14
Alcohol/drugs	1.3	6.7	30.04	.0001
Emancipatie	0.5	1.2	5.17	.02
Restcategorie	4.0	8.7	34.94	.0000

N.B. Multivariate $F(16,120) = 9.14$, $p < .001$

Tabel 13. Toets voor interactie tussen het wel of niet in therapie zijn van vrouwen als factor en sociale wenselijkheid (SW) als covariaat, met satisfactie, respectievelijk barrières, de communicatieschalen en de conflictgebieden als afhankelijke variabele.

SW x groep	univariate	
	F(1,134)	p
Satisfactie	.44	.50
Barrières	.08	.78
Destructieve communicatie	2.47	.12
Intimiteit	1.98	.16
Vermijding	1.43	.23
Geld	1.34	.25
Kinderen	1.96	.16
Omgaan met elkaar	.42	.51
Taakverdeling/werk	.94	.33
Vrienden en kennissen	.30	.58
Sexualiteit	.09	.79
Vrijtijdsbesteding	1.31	.25
(Schoon) familie	1.09	.30
Alcohol/drugs	1.17	.28
Emancipatie	1.88	.17
Restcategorie	.43	.50

Tabel 14. Resultaten covariantie-analyse naar verschillen tussen niet-therapie-vrouwen (N = 47) en therapie-vrouwen (N = 91) op de diverse schalen, met sociale wenselijkheid als covariaat.

Afhankelijke variabele	gecorrigeerd gemiddelde		univariate F(1,135)	p
	niet-therapie vrouwen	therapie vrouwen		
Satisfactie	51.0	33.8	120.92	.00000
Barrières	17.1	15.6	2.91	.09
Destructieve communicatie	8.0	14.6	32.51	.0000
Vermijding	2.7	6.0	25.11	.0001
Intimiteit	22.0	16.9	38.33	.0000
Geld	1.3	2.5	5.25	.02
Kinderen	1.6	4.0	9.13	.005
Omgaan met elkaar	3.5	9.4	37.53	.0000
Taakverdeling/werk	1.7	2.6	5.28	.02
Vrienden en kennissen	4.4	6.8	7.19	.008
Sexualiteit	3.9	8.4	18.19	.0001
Vrijtijdsbesteding	3.6	6.8	14.96	.0001
(Schoon) familie	2.6	3.6	1.77	.19
Alcohol/drugs	1.9	5.4	16.59	.0001
Emancipatie	.5	1.4	10.35	.002
Restcategorie	5.2	8.9	15.62	.0001

N.B. Multivariate $F(16,120) = 8.33, p < .001$

Bijlage VIII De inhoudscodes van the Couples Interaction System (Gottman, 1979).

AGREEMENT (AG), INSTEMMEN

1. *Directe instemming.* Een uitspraak waardoor men onmiddellijk laat blijken het met de ander eens te zijn. Bijvoorbeeld: "Je hebt gelijk".
2. *Aanvaarden van verantwoordelijkheid.* Dit heeft betrekking op een oud of huidig probleem. Bijvoorbeeld: "Ik zou dat inderdaad beter moeten doen".
3. *Aanvaarden van een verandering.* Hierbij verandert men zijn mening ten gevolge van de invloed van de andere persoon. Bijvoorbeeld: "Hé zo had ik dat nog nooit eerder gezien, je hebt gelijk".
4. *Inwilligen van een verzoek.* Hierbij geeft men gehoor aan een verzoek van de ander. Bijvoorbeeld: "Houd even je mond alstublieft - ja oké, ga verder".
5. *Bevestiging.* Dit is een korte verbale respons terwijl de ander nog praat. Bijvoorbeeld: "Mhmm, ja, ja, ja, of precies etc."

DISAGREEMENT (DG), ONEENS ZIJN

1. *Het direct er niet mee eens zijn.* Hierbij laat men eenvoudig blijken het niet met de ander eens te zijn. Bijvoorbeeld: "Nee, het is nooit twee keer per week geweest".
2. *Ja-maar.* Een uitspraak waarbij de spreker het gevoel heeft logisch en het er mee eens te zijn, terwijl de luisteraar het gevoel heeft bekritiseerd te worden. Bijvoorbeeld: "Ja, maar toch kun je het ook van de andere kant bekijken".
3. *Het er niet mee eens zijn en dit rationeel ondersteunen.* Hierbij wordt een reden gegeven voor het niet eens zijn. Bijvoorbeeld: "Je hebt het mis, het is belangrijk om geld te sparen voor het geval dat er iets gebeurt".
4. *Bevel.* Dit is een uitspraak waarbij men de ander min of meer gelast om iets te doen of om het juist niet te doen. Bijvoorbeeld: "Stop met roken".
5. *Het niet inwilligen van een verzoek.* Dit kan op een directe manier gebeuren of door het te doen alsof men het niet hoort. Bijvoorbeeld: "Nee, ik pieker er niet over om dat te doen".

COMMUNICATION TALK (CT), METACOMMUNICATIE

1. *Terug naar het juiste spoor (no. 1)*. Een uitspraak die gericht is op de terugkeer naar het juiste onderwerp. Bijvoorbeeld: "Hé joh, je dwaalt af van het onderwerp".
2. *Terug naar het juiste spoor (no. 2)*. Een uitspraak die gericht is op het zoeken naar de oplossing van een probleem. Bijvoorbeeld: "Het wordt al laat en we moeten nog tot een oplossing zien te komen".
3. *Metacommunicatie*. Een uitspraak over het gesprek: kritiek op of een evaluatie van de conversatie. Bijvoorbeeld: "Ik denk niet dat we op deze manier veel verder komen".
4. *Verzoek om verduidelijking*. Een uitspraak waarin om verduidelijking wordt verzocht, of om herhaling van het voorafgaande. Bijvoorbeeld: "Hè, wat zeg je".

MINDREADING (MR), GEDACHTENLEZEN

1. *Gedachtenlezen van gevoelens of meningen*. Een uitspraak waarin gevoelens of meningen aan de andere partner of aan beide partners worden toegeschreven. Bijvoorbeeld: "Het kan jou toch niets schelen dat je liegt".
2. *Gedachtenlezen van gedrag*. Het toeschrijven van gedrag of feiten uit het heden, verleden of de toekomst aan de andere partner. Bijvoorbeeld: "Jij speelt nooit met de kinderen".

PROBLEM SOLVING and INFORMATION EXCHANGE (PS), PROBLEEM OPLOSSEN en INFORMATIE UITWISSELEN

1. *Specifiek-plan*. Een uitspraak die een plan of methode bevat om een specifiek probleem op te lossen. Bijvoorbeeld: "Laten we alle mogelijke oplossingen opschrijven en ze daarna afzonderlijk bespreken".
2. *Non-specifiek-plan*. Dit betreft een oplossing in vage termen. De uitspraak is eerder een herkenning dan een oplossing van het probleem. Bijvoorbeeld: "We geven gewoon niet meer uit".
3. *Relatie-informatie*. Het aanbieden van feiten die één of beide partners aangaan. Deze feiten kunnen zowel betrekking hebben op het verleden, heden of toekomst. Bijvoorbeeld: "Ik heb om drie uur een afspraak met de dokter".
4. *Non-relatie-informatie*. Het geven van informatie over of het constateren van iets, dat geen betrekking heeft op de relatie van het echtpaar. Bij-

voorbeeld: "Morgen speelt Ajax thuis".

SUMMARIZING OTHER (SO), HET SAMENVATTEN VAN DE ANDER

1. *De ander samenvatten*. Het samenvatten van voorafgaande uitspraken van de ander. Bijvoorbeeld: "Om het in een paar woorden te zeggen, je bent gewoon moe van de manier waarop het nu gaat".
2. *Beiden samenvatten*. Een uitspraak waarin de voorafgaande conversatie wordt samengevat. Bijvoorbeeld: "We zeggen beiden dat het zo niet langer gaat".

SUMMARIZING SELF (SS), HET SAMENVATTEN VAN ZICHZELF

1. *Het samenvatten van de eigen uitspraken*. Bijvoorbeeld: "Dus wat ik je nu al de hele tijd probeer duidelijk te maken is dat ik niet alleen verantwoordelijk wil zijn voor het huishouden".

EXPRESSING FEELINGS ABOUT A PROBLEM (PF), HET UITEN VAN GEVOELEN OVER EEN PROBLEEM

1. *Veralgemeneerde probleembespreking*. Uitspraken die de relatie direct aangaan maar die gesteld worden in algemene (abstracte, gedepersonaliseerde) termen. Bijvoorbeeld: "Er is overal weleens ruzie".
2. *Relatie-probleembespreking*. Een uitspraak over een relatieprobleem dat het echtpaar aan het bespreken is, d.w.z. meningen, attitudes, evaluaties of denkprocessen van de spreker die direct gerelateerd zijn aan het probleem. Bijvoorbeeld: "Als je zo doorgaat en geen aandacht voor mij hebt, zal het onze relatie kapot maken".
3. *Gevoel*. Een uitspraak die een directe onthulling van een gevoel bevat. Bijvoorbeeld: "Ik voel me rot als jij iedere avond weg bent".
4. *Blurp*. Een korte uitspraak, die oncodeerbaar is vanwege binnensmonds gemompel. Bijvoorbeeld: "Nou eh het is ..."

Bijlage IX Cues voor het coderen van nonverbaal gedrag binnen the Couples Interaction System (Gottman, 1979).

Nonverbaal

kanaal	Positieve cues	Negatieve cues		
1. <i>Gezicht</i>	glimlachen empathisch kijken hoofdknik	fronsen sarcastische blik woeste blik angstig kijken	hautain kijken boos kijken afkeer huilen	
2. <i>Stem</i>	zorgzaam lief warm zacht teder opgelucht empathisch bezorgd	tevreden opgewekt bemoedigend vrolijk gelukkig blij lachen hartelijk	koud beschuldigend gespannen bang ongeduldig hardvochtig afgebeten huilend	berispend spottend sarcastisch boos razend schreeuwend kwetsend depressief
3. <i>Lichaam</i>	aanraken dichterbij gaan zitten armen in open positie aandachtige houding ontspannen houding voorover zitten	armen over elkaar spanning in nek of handen ruwe gebaren handen wanhopig in de lucht wijzen, een por geven verveelde houding		

Bijlage X Resultaten Lag Sequentiële Analyse.

Instonmen (AG) als criteriumgedrag.

Frequenties: MAG: 418; VAG: 282
 Ontvreden: MAG: 267; VAG: 237

A. Sequentiële Analyse op de inhoudscodes.

GEMEENSCHAPPELIJKE PATRONEN

Patroon ABC	P(B/A) lag 1		P(C/A) lag 2		P(C/B) lag 1		P(B/A) lag 3		P(D/C) lag 1		P(E/A) lag 4		P(D/D) lag 1	
	p(Obs)	p(Exp)	p(Obs)	p(Exp)	p(Obs)	p(Exp)	p(Obs)	p(Exp)	p(Obs)	p(Exp)	p(Obs)	p(Exp)	p(Obs)	p(Exp)
Tevreden echtparen	.175	.070	8.419	10.545	.400	.114	14.332	.0092	.0011	13.20				
*MAG-VI-MAG	.175	.070	8.419	10.545	.400	.114	14.332	.0092	.0011	13.20				
*MAG-VI-MINT	.175	.070	8.419	10.545	.400	.114	14.332	.0092	.0011	13.20				
*MAG-MI-VAG	.163	.056	7.814	10.545	.254	.077	9.471	.0032	.0004	9.18				
*MAG-MI-VINT	.163	.056	7.814	10.545	.254	.077	9.471	.0032	.0004	9.18				
*MAG-MV-VAG	.156	.075	5.171	10.545	.184	.077	10.156	.0046	.0006	9.71				
Ontvreden echtparen														
*MAG-VI-MAG	.131	.059	4.964	10.545	.180	.071	6.952	.0018	.0003	5.40				
*MAG-VI-MINT	.131	.059	4.964	10.545	.180	.071	6.952	.0018	.0003	5.40				
*MAG-MI-VAG	.181	.085	5.345	10.545	.165	.063	6.461	.0031	.0003	9.24				
*MAG-MI-VINT	.181	.085	5.345	10.545	.165	.063	6.461	.0031	.0003	9.24				
*MAG-MV-VAG	.160	.081	4.517	10.545	.165	.063	6.461	.0047	.0004	12.68				

KENMERKENDE PATRONEN

Patroon ABC(DEF)	P(B/A) lag 1		P(C/A) lag 2		P(C/B) lag 1		P(D/A) lag 3		P(D/C) lag 1		P(E/A) lag 4		P(D/D) lag 1	
	p(Obs)	p(Exp)	p(Obs)	p(Exp)	p(Obs)	p(Exp)	p(Obs)	p(Exp)	p(Obs)	p(Exp)	p(Obs)	p(Exp)	p(Obs)	p(Exp)
Tevreden echtparen	.076	.013	11.850	10.545	.279	.114	10.545	.130	.076	4.137				
*MAG-VPO-MAG-VPO-MAG	.076	.013	11.850	10.545	.279	.114	10.545	.130	.076	4.137				
*MAG-VI-MAG-VPO-MAG	.175	.070	8.419	10.545	.279	.114	10.545	.130	.076	4.137				
*MAG-VPS-MAG	.060	.025	4.463	10.545	.301	.114	3.658	.050	.027	2.375				
*MAG-VPS-MINT	.060	.025	4.463	10.545	.301	.114	3.658	.050	.027	2.375				
*MAG-MR-VAG-MR	.071	.027	4.587	10.545	.408	.077	12.280	.050	.027	4.587				
*MAG-MP-VAG	.092	.057	2.534	10.545	.191	.077	6.189	.077	.032					
*MAG-MPS-VAG	.050	.018	3.985	10.545	.242	.077	5.032	.077	.032					
*MAG-MPS-VINT	.050	.018	3.985	10.545	.242	.077	5.032	.077	.032					
Ontvreden echtparen														
*MAG-QMAG-VAG	.063	.015	6.000	10.545	.165	.063	6.461	.293	.063	7.233				

KENMERKENDE PATRONEN

Patroon ABC(DEF)	P(ABC (DEF))	
	p(Obs)	p(Exp)
Tevreden echtparen	.0035	.00
*MAG-VPO-MAG-VPO-MAG	.0024	.0001
*MAG-VI-MAG-VPO-MAG	.0016	.0004
*MAG-VPS-MAG	.0011	.0001
*MAG-VPS-MINT	.0011	.00
*MAG-MR-VAG-MR	.0026	.0004
*MAG-MP-VAG	.0011	.0001
*MAG-MPS-VAG	.0011	.0001
*MAG-MPS-VINT	.0011	.0001
Ontvreden echtparen	.0008	.0001
*MAG-QMAG-VAG		

Instemmen (AG) als criteriumgedrag.
 B. Sequentiële analyse op de gecombineerde codes (inhoud met affoct).

QUA INHOUD GEMEENSCHAPPELIJKE PATRONEN

Tevreden echtparen	V(B/A) lag 1		V(C/A) lag 2		V(C/B) lag 1		V(ABC) (DB)					
	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)				
MAG - VLE* - MAG*	.094	.051	2.507	.214	-.042	9.185	-.092	-.042	3.544	.0007	.0002	1.76
VAG - MLE* - VAG*	.144	.034	6.022	.082	-.025	3.629	.123	-.025	7.113	.0003	.0001	2.20
VAG - MLE* - VAG*	.144	.034	6.022	.113	-.034	4.307	.138	-.034	6.560	.0013	.0001	8.47
VAG - MPO* - VAG*	.124	.045	3.763	.082	-.025	3.595	.076	-.025	4.210	.0007	.0001	4.05
VAG - MPO* - VAG*	.153	.045	5.975	.092	-.034	3.629	.163	-.034	9.304	.0007	.0001	3.35
Ontevrede echtparen												
MAG - VLE* - MAG*	.075	.019	4.240	.104	.026	5.038	-.077	.026	2.830	.0007	.00	6.08
VAG - MLE* - VAG*	.123	.043	2.997	.140	-.014	8.133	-.052	.014	4.246	.0007	.00	8.36
VAG - MLE* - VAG*	.111	.043	2.877	.070	-.018	3.380	-.040	.018	2.265	.0007	.00	5.95
VAG - MPO* - VAG*	.097	.032	3.136	.070	-.019	3.380	-.076	.018	5.105	.0007	.00	6.95
VAG - MPO* - VAG*	.093	.036	3.214	.075	-.026	3.144	.104	.026	5.856	.0007	.0001	4.32

KENMERKENDE PATRONEN

Tevreden echtparen	V(B/A) lag 1		V(C/A) lag 2		V(C/B) lag 1		V(U/C) lag 1		V(U/A) lag 1		V(U/D) lag 1	
	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)
MAG - VPO* - MAG* - VPO* - MAG*	.220	.055	9.185	.214	-.042	9.185	.171	.042	9.418	.119	.042	4.918
VAG - MPE* - VAG*	.069	.017	4.598	.092	-.034	3.629	.200	.034	7.373	.152	.155	4.298
VAG - MPE* - VAG*	.062	.017	3.344	.082	-.025	3.595	.134	.025	5.694	.132	.155	4.298
VAG - MPE* - VAG*	.031	.011	2.159	.092	-.034	3.629	.167	.034	4.736	.132	.155	4.298
Ontevrede echtparen												
(geen specifieke combinatiepatronen)												

KENMERKENDE PATRONEN

Tevreden echtparen	V(ABC) (DB)	
	p(obs)	p(exp)
MAG - VPO* - MAG* - VPO* - MAG*	.0020	.00
VAG - MRE* - VAG*	.0013	.00
VAG - MPE* - VAG*	.0003	.00
VAG - MPE* - VAG*	.0003	.00
Ontevrede echtparen		
(geen specifieke combinatiepatronen)		

Oneens zijn (DG) als criteriumgedrag.

Frequenties:

Tevreden: MDG: 122; VDG: 151

Ontevreden: MDG: 160; VDG: 221

A. Sequentiële analyse op de inhoudscodes.

GBMEENSCHAPPELIJKE PATRONEN

Patroon ABC	P(B/A) lag 1		P(C/A) lag 2		P(C/B) lag 1		P(ABC (DE))	
	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)
Tevreden echtparen								
*MDG-MPO-VAG	.246	.075	7.170	2.235	.241	.077	10.156	.0019
*MDG-MPO-VDG	.246	.075	7.170	2.235	.106	.041	5.367	.0022
*VDG-VIE-MAG	.126	.070	2.704	14.332	.181	.114	2.564	.0024
Ontevreden echtparen								
*MDG-MPO-VAG	.225	.081	6.718	3.898	.204	.063	10.149	.0013
*MDG-MPO-VDG	.225	.081	6.718	3.898	.214	.059	11.534	.0046
*VDG-VIE-MAG	.100	.059	2.531	4.559	.219	.071	8.643	.0020

KENMERKENDE PATRONEN

Patroon ABC	P(B/A) lag 1		P(C/A) lag 2		P(C/B) lag 1		P(D/C) lag 1		P(ABC (DE))	
	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(exp)
Tevreden echtparen										
*VDG-VPO-MAG-VPO	.245	.076	7.833	14.332	.371	.114	13.419	.230	.076	11.850
Ontevreden echtparen										
*MDG-MPE-VAG	.131	.085	2.112	3.898	.191	.063	9.430	.0020	.0002	.0002
*MDG-MWR-VDG	.056	.020	3.345	7.960	.216	.059	5.779	.0015	.000	.000
*MDG-MPE-VDG	.113	.060	2.768	7.960	.132	.059	4.699	.0014	.0002	5.22
*VDG-MINT-MDG	.100	.066	2.033	6.223	.181	.042	10.873	.0010	.0002	4.17
*VDG-MWR-MDG	.100	.033	5.609	6.223	.130	.042	4.829	.0008	.0001	4.35
*VDG-MWR-MINT	.100	.033	5.609	2.847	.138	.066	3.247	.0013	.0001	6.55
*VDG-VIE-MDG	.100	.059	2.531	6.223	.071	.042	2.353	.0008	.0001	3.18
*VDG-VPS-MDG	.063	.019	4.813	6.223	.111	.042	2.895	.0014	.0001	10.37
*VDG-VPE-MDG	.127	.071	3.247	6.223	.071	.042	2.353	.0014	.0002	4.60

Informatie geven (II) als criteriumgedrag.

Frequenties:

1ovreden: MII: 205; VII: 255

Ontvreden: MII: 320; VII: 224

A. Sequentiële Analyse op de inhousecodes.

GEMEENSCHAPPELIJKE PATRONEN

	P(B/A) Lag 1		P(C/A) Lag 2		P(C/B) Lag 1		P(ABC (D))				
	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	Z	p(obs)	p(exp)	Z			
1ovreden echtparen	-.254	-.077	9.471	-2.34	-0.56	11.080	-.163	-.056	7.814	-.0003	21.84
*MI1-VI1-QVII											
Ontvreden echtparen	.191	.063	9.430	.278	.085	12.421	.181	.085	5.345	.0081	18.19
*MI1-VI1-QVII											

KIEMERKENDE PATRONEN

	P(B/A) Lag 1		P(C/A) Lag 2		P(C/B) Lag 1		P(D/A) Lag 3		P(D/C) Lag 1		P(E/A) Lag 4		P(E/D) Lag 1		
	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	
1ovreden echtparen	-.400	-.114	14.332	-.251	-.070	11.359	-.175	-.070	8.419	-.400	-.114	14.332	-.138	-.070	4.256
*VI1-MI1-VI1-MI1-QVII															
Ontvreden echtparen	.141	.029	11.779	.278	.085	12.421	.555	.085	17.692	.141	.029	11.779	.176	.085	5.823
*MI1-QVII-MI1-QVII-QVII															
*MI1-VI1-QVII	.109	.034	7.615	.069	.029	4.168	.110	.029	5.393	.141	.029	11.779	.176	.085	5.823
*MI1-VI1-QVII															

KIEMERKENDE PATRONEN

	P(ABC (DE))	
	p(obs)	p(exp)
1ovreden echtparen	.0022	.00
*VI1-MI1-VI1-MI1-QVII		
Ontvreden echtparen	.0019	.000
*MI1-QVII-MI1-QVII-MI1	.0031	.0001
*MI1-VI1-QVII		

Probleem oplossen (PS) als criterium.

Frequenties:

Tevreden: MPS: 66; VPS: 93

Ontevreden: MPS: 49; VPS: 72

A. Sequentiële analyse op de inhoudscodes.

GEEN GEMEENSCHAPPELIJKE PATRONEN

KENMERKENDE PATRONEN

Patroon ABC	P(B/A) lag 1		P(C/A) lag 2		P(C/B) lag 1		P(ABC (DE))					
	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)				
Tevreden echtparen	.242	.077	5.032	.136	.018	7.218	.050	.018	3.985	.0022	.00	25.17
*MPS-VAG-MPS	.301	.114	5.658	.226	.025	12.270	.070	.025	4.463	.0043	.0001	28.44
*VPS-MAG-VPS	.140	.043	4.606	.065	.018	3.365	.083	.018	6.092	.0011	.00	14.29
*VPS-MINT-MPS												
Ontevreden echtparen	.204	.059	4.340	.102	.033	2.739	.100	.033	5.609	.0006	.00	5.70
*MPS-VDG-VMR	.194	.066	4.411	.056	.020	2.233	.081	.020	6.936	.0005	.00	6.23
*VPS-MINT-MMR												

B. Sequentiële analyse op de gecombineerde codes (inhoud met affect).

GEEN QUA INHOUD GEMEENSCHAPPELIJKE PATRONEN

KENMERKENDE PATRONEN

Patroon ABC	P(B/A) lag 1		P(C/A) lag 2		P(C/B) lag 1		P(ABC (DE))					
	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)				
Tevreden echtparen	.167	.034	4.736	.119	.011	6.740	.031	.011	2.159	.0007	.00	11.82
*MPS°-VAG°-MPS°	.215	.047	6.379	.246	.017	14.335	.061	.017	4.577	.0030	.00	29.31
*VPS°-MAG°-VPS°	.062	.020	2.359	.046	.011	2.732	.103	.011	7.785	.0013	.00	15.17
*VPS°-MINT°-MPS°												
Ontevreden echtparen												

GEEN SPECIFIEKE COMBINATIE PATRONEN

Gedachtenlezen (MR) als criterium.

Frequenties:

Tevreden: MMR: 98; WMR: 128

Ontevreden: MMR: 74; WMR: 123

A. Sequentiële analyse op de inhoudscodes.

GEMEENSCHAPPELIJKE PATRONEN

Patroon ABC	P(B/A)		P(C/A)		P(C/B)		P(ABC (DE))		
	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	
Tevreden echtparen	.122	.047	3.547	.041	3.021	.125	13.808	.0001	23.28
*MMR-VINF-VDG									
Ontevreden echtparen	.095	.034	2.909	.059	3.798	.268	10.043	.0010	10.22
*MMR-VINT-VDG									

KENMERKENDE PATRONEN

Patroon ABC	P(B/A)		P(C/A)		P(C/B)		P(D/C)		P(ABC (DE))	
	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)
Tevreden echtparen	.408	.077	12.280	.027	7.112	.071	4.587	.077	.0016	.00
*MMR-VAG-MMR-VAG									.0029	.0002
*MMR-MAG-WMR	.301	.114	5.658	.226	12.270	.065	2.162		.0008	.00
Ontevreden echtparen	.216	.059	5.779	.189	4.289	.100	2.033	.020	.0004	.0001
*MMR-VDG-MINT-WMR								.081	.0014	.0001
*MMR-MINT-MDG	.138	.066	3.247	.098	3.070	.181	10.893		.0006	.0001
*MMR-MINT-WMR	.138	.066	3.247	.098	3.070	.181	10.893		.0006	.0001

B. Sequentiële analyse op de gecombineerde codes (inhoud met affect).

GEEN QUA INHOUD GEMEENSCHAPPELIJKE PATRONEN

KENMERKENDE PATRONEN

Patroon ABC	P(A/B)		P(C/A)		P(C/B)		P(ABC (DE))		
	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	p(obs)	p(exp)	
Tevreden echtparen	.200	.034	7.373	.154	8.563	.069	3.344	.0013	.00
*MMR-VAG-WMR									
*MMR-VAG-WMR	.123	.025	5.030	.154	8.563	.051	1.999	.0010	.00
*MMR-MAG-WMR	.194	.042	6.493	.083	4.043	.055	2.598	.0013	.00
Ontevreden echtparen									

GEEN

Mening Geven (PO) als criterium.

Frequenties:

Tevreden: MFO: 274; VPO: 278

Ontevreden: MFO: 304; VPO: 262

A. Sequentiële analyse op de inhoudscodes.

QUA INHOUD GEMEENSCHAPPELIJKE PATRONEN

Patroon ABC	P(B/A) lag 1		P(C/A) lag 2		P(C/B) lag 1		P(ABC) (DE)					
	p(obs)	p(exp)	z	p(obs)	z	p(obs)	z	p(obs)	p(exp)	z		
Tevreden echtparen	.241	.077	10.156	.157	.075	5.152	.156	.075	5.171	.0068	.0005	17.44
*MFO-VAG-MFO	.571	.114	13.419	.255	.076	11.279	.230	.076	11.850	.0133	.0008	27.48
Ontevreden echtparen	.204	.063	10.149	.139	.081	3.741	.160	.081	4.517	.0056	.0004	16.14
*MFO-VAG-MFO	.244	.071	10.960	.180	.069	7.037	.184	.069	7.339	.0067	.0004	17.68

KENMERKENDE PATRONEN

Patroon ABC	P(B/A) lag 1		P(C/A) lag 2		P(C/B) lag 1		P(D/A) lag 3		P(D/C) lag 1		P(E/A) lag 4			
	p(obs)	p(exp)	z	p(obs)	p(exp)	z	p(obs)	p(exp)	z	p(obs)	p(exp)	z		
Tevreden echtparen	.241	.077	10.156	.157	.075	5.152	.156	.075	5.171	.133	.077	2.323		
*MFO-VAG-MFO-VAG	.571	.114	13.419	.255	.076	11.279	.230	.076	11.850	.181	.114	3.459		
*MFO-QMAG-VAG	.036	.009	4.807	.195	.077	2.100	.564	.077	6.167					
Ontevreden echtparen	.204	.063	10.149	.043	.015	3.912	.063	.015	6.000					
MFO-VAG-QMAG	.237	.060	11.171	.069	.042	2.133	.181	.042	10.873					
VPO-MINT-MDG	.095	.042	4.263	.180	.069	7.037	.225	.081	6.718					
VPO-MDG-MFO										.371	.114	13.419		
												.123	.076	2.931

KENMERKENDE PATRONEN

Patroon ABC	P(ABC) (DE)	
	p(obs)	p(exp)
Tevreden echtparen	.0019	.00
*MFO-VAG-MFO-VAG	.0024	.00
*VPO-MAG-VPO-MAG-VPO-MAG	.0014	.00
*MFO-QMAG-VAG	.0020	.00
Ontevreden echtparen	.0033	.0002
MFO-VAG-QMAG	.0025	.0003
VPO-MINT-MDG		
VPO-MDG-MFO		

Mening Geven (PO) als criterium.

B. Sequentiële analyse op de gecombineerde codes (inhoud met affect).

QUA INHOUD GEMEENSCHAPPELIJKE PATRONEN

Patroon ABC	P(B/A) lag 1		P(C/A) lag 2		P(C/B) lag 1		P(ABC (DE))	
	p(obs)	p(exp)	Z	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z
Tevreden echtparen								
*MPO°-VAG°-MPO°	.076	.025	4.210	.045	7.488	.124	.045	3.763
MPO°-VAG°-MPO°	.163	.034	9.304	.045	7.488	.153	.045	5.975
*VPO°-MAG°-VPO°	.157	.047	7.492	.055	14.178	.199	.055	8.540
Ontevreden echtparen								
*MPO°-VAG°-MPO°	.076	.014	6.385	.036	6.870	.105	.036	2.826
MPO°-VAG°-MPO°	.104	.026	5.856	.036	6.870	.093	.036	3.214
MPO°-VAG°-MPO°	.076	.018	5.105	.032	3.370	.097	.032	3.136
*VPO°-MAG°-VPO°	.137	.028	7.099	.029	3.653	.075	.034	1.661
VPO°-MAG°-VPO°	.108	.026	5.674	.029	4.580	.104	.029	4.534

KENMERKENDE PATRONEN

Patroon ABC	P(B/A) lag 1		P(C/A) lag 2		P(C/B) lag 1		P(D/A) lag 3	
	p(obs)	p(exp)	Z	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z
Tevreden echtparen								
*VPO°-MAG°-VPO°-MAG°-VPO°-MAG°	.171	.042	9.418	.278	.055	14.178	.220	.055
*VPO°-MAG°-VPO°-MAG°-VPO°-MAG°	.157	.047	7.492	.278	.055	14.178	.199	.055
*MPO°-QMAG°-VAG°	.052	.014	4.334	.076	.034	3.000	.075	.034
Ontevreden echtparen								
VPO°-MDG°-MPO°	.075	.020	4.244	.100	.032	4.222	.193	.032

KENMERKENDE PATRONEN (vervolg)

Patroon ABC	P(D/C) lag 1		P(E/A) lag 4		P(E/D) lag 1		P(ABC (DE))	
	p(obs)	p(exp)	Z	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z
Tevreden echtparen								
*VPO°-MAG°-VPO°-MAG°-VPO°-MAG°	.171	.042	9.418	.120	.055	4.134	.199	.055
*VPO°-MAG°-VPO°-MAG°-VPO°-MAG°	.171	.042	9.418	.120	.055	4.134	.199	.055
*MPO°-QMAG°-VAG°								
Ontevreden echtparen								
VPO°-MDG°-MPO°								

Interruptione (Int) als criterium.

Frequenties:

Tevreden: Mint: 157; Vint: 172

Ontevreden: Mint: 248; Vint: 127

A. Sequentiële analyse op de inhoudscodes.

QUA INHOUD GEMEENSCHAPPELIJKE PATRONEN

Patroon ARC	P(B/A)		P(C/A)		lag 2		P(C/B)		lag 1		P(ABC (DE))	
	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z
Tevreden echtparen												
*MINT-WMR-VAG	.083	.027	4.343	.159	.077	3.854	.408	.077	12.280	.0016	.0001	9.78
Ontevreden echtparen												
*MINT-WMR-VAG	.081	.020	6.936	.117	.063	3.517	.257	.063	6.880	.0013	.0001	8.49

KENMERKENDE PATRONEN

Patroon ABC	P(B/A)		P(C/A)		lag 2		P(C/B)		lag 1		P(D/A)		lag 3		P(C/D)		lag 1		
	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	p(obs)	p(exp)	Z	
Tevreden echtparen																			
*MINT-MPS-VAG	.083	.018	6.092	.159	.077	3.854	.242	.077	5.032										
*VINT-VPP-MAG	.146	.070	3.923	.228	.114	4.672	.247	.114	6.658										
Ontevreden echtparen																			
*MINT-WMR-VDG	.081	.020	6.936	.089	.059	2.025	.216	.059	5.779										
*MINT-MPO-VDG	.157	.060	6.405	.089	.059	2.025	.214	.059	11.534										
*MINT-MDG-VINT	.181	.042	10.873	.125	.034	7.981	.100	.034	4.656										
*MINT-MIE-VAG	.145	.085	3.416	.117	.063	3.517	.191	.063	9.430										
*VINT-VPO-MINT	.118	.069	2.161	.220	.066	7.042	.237	.066	11.171										
*VINT-VIE-MINT	.150	.054	4.307	.220	.066	7.042	.205	.066	8.439										
*VINT-WMR-MINT-MDG	.134	.033	6.430	.220	.066	7.042	.138	.066	3.247	.094	.042	2.916	.181	.042	10.873				
*VINT-VDG-MINT-MDG	.268	.059	10.043	.220	.066	7.042	.100	.066	2.033	.094	.042	2.916	.181	.042	10.873				

KENMERKENDE PATRONEN

Patroon ABC	P(ABC (DE))		Z
	p(obs)	p(exp)	
Tevreden echtparen			
*MINT-MPS-VAG	.0011	.0001	7.94
*VINT-VPP-MAG	.0014	.0005	2.57
Ontevreden echtparen			
*MINT-WMR-VDG	.0008	.0001	5.06
*MINT-MPO-VDG	.0018	.03	5.17
*MINT-MDG-VINT	.0010	.0001	6.01
*MINT-MIE-VAG	.0015	.0004	3.86
*VINT-VPO-MINT	.0020	.0002	9.64
*VINT-VIE-MINT	.0018	.0001	9.15
*VINT-WMR-MINT-MDG	.0005	.00	18.43
*VINT-VDG-MINT-MDG	.0005	.00	13.44

